

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MICHAEL H. CLEMMESSEN

JYLLANDS LANDFORSVAR FRA 1901 TIL 1940

Til Helge Kroon - for den første inspiration - og
Erik Borgstrøm - for hjælp

Michael Hesselholt Clemmesen:

JYLLANDS LANDFORSVAR FRA 1901 TIL 1940.

EN STUDIE PÅ LANGS AF PLANLÆGNINGEN

SAMT EN VURDERING AF DENNE PLANLÆGNINGS

FORHOLD TIL DEN POLITISKE HENSIGT MED FORSVARET.

Udgivet af forfatteren med støtte fra Det krigsvidenskabelige Selskab

København 1982

FORORD

Før man begynder læsningen af denne interessante studie, der er prisbelønnet med Saint Germain medaljen i sølv af Det krigsvidenskabelige Selskab, er det naturligt at stille spørgsmålene: Hvem er den skrevet for, og hvilket sigte har den egentlig?

Det første spørgsmål synes umiddelbart at kunne besvares med: Snarere for de få end for de mange. Omfang og emne lægger dette svar i munden. På den anden side er emnet utvivlsomt fascinerende for den ikke ubetydelige personkreds, der direkte eller indirekte har været, er eller må påregnes at blive involveret i forsvarsplanlægning - dette gælder ikke mindst hærens officerer.

Også en langt videre kreds af forsvars- og historisk interesserede vil dog kunne have udbytte af studien, hvadenten de hører til den aldersgruppe, som har personlige erfaringer fra den behandlede periode, eller til den yngre del af befolkningen, som ønsker at vide noget mere om sikkerheds- og, især, forsvarspolitiske realiteter samt operativ planlægning i en periode, hvor Danmark stod uden for allianceforhold og med et - først kejserligt, senere, efter en demokratisk periode, nazistisk - Tyskland som det altoverskyggende sikkerhedspolitiske problem. Sønder- og nørrejyder vil kunne glæde sig over, at mange af de problemer, som man havde i perioden 1901 - 1940, nu har fundet en lykkeligere løsning gennem den mulighed for at forsvare hele Jylland, som foreligger ved bl.a. Jyske Divisions deltagelse i det fremskudte NATO-forsvar i Slesvig-Holsten.

Sigtet med studien er at beskrive planlægningen af det jyske forsvar i århundredets første 40 år på baggrund af de mere eller mindre explicit formulerede politiske formål herfor. Der foretages herunder en klarlæggelse af det jyske forsvars karakter og, i forbindelse med de to verdenskrige, en vurdering af planlægningens realisme.

Det fremhæves i studiens afslutning, at sammenhængen mellem politisk formål og operativ forsvarsplanlægning er af afgørende betydning. I denne forbindelse peges blandt andet på 4 spørgsmål, som der bør tages politisk stilling til: For det første, hvilken forsvarspolitisk grundopfattelse, forsvaret skal struktureres efter. Dernæst, i hvilket omfang man vil bygge på at kunne hæve beredskabet (f.eks. ved indkaldelse af reservister) på baggrund af modtagne efterretninger. For det tredje, hvor fremskudt forsvaret bør føres, og endelig, hvilken betydning nationalt set, der bør tillægges forsvaret af de forskellige landsdele. Det er ikke unaturligt, at der peges på sådanne spørgsmål

som forudsætning for en effektiv planlægning, da forfatteren efter gennemgang af generalskabsuddannelse på Forsvarsakademiet nu er tjenstgørende i Forsvarstabens Langtidsplanlægningsgruppe, og i øvrigt samtidig er medlem af formandskabet i Det sikkerheds- og nedrustningspolitiske Udvalg.

Studien viser, at der i en række tilfælde var uoverensstemmelse mellem den operative planlægning og de politiske formål og angiver grunde hertil. En af årsagerne til den manglende sammenhæng må nok søges i, at hærens højeste kommandomyndigheder lagde vægt på den situation, hvor Tyskland på grund af konflikt med en række lande ikke kunne afse mere end en begrænset styrke til en aktion mod Danmark. En politiker som P. Munch regnede derimod især med den knusende overmagt i forhold til alene Danmark, som Tyskland var i besiddelse af. Officerskorpset var generelt tyskfjendtligt og præget af det moralske krav om, at Danmark om nødvendigt skulle kæmpe en eksistenskamp for sin beståen som nation.

Man ønskede utvivlsomt fra de militære chefers side at modvirke den følelse af håbløshed, som Nordahl Grieg advarede imod, da han fremhævede, "at håpløshed altid hjalp fienden - håpløshed som i sin glanstid maskerte sig ofte som klogskab". Efter undertegnedes opfattelse måtte Danmark i den behandlede periode tage hensyn til såvel den generelle tyske overlegenhed som de begrænsninger, der i en storkonflikt måtte påregnes at blive lagt på de tyske muligheder for at afsættes styrker til en aktion mod Danmark. Når situationen omkring 9. april 1940 gav kommandomyndighederne "ret", viser det blot, at man må have udformet en passende bred og realistisk sikkerhedspolitisk baggrund for planlægningen af sit forsvar. I modsat fald kan der let blive tale om "håpløshed" i stedet for "klogskab".

Vedbæk i maj 1982

J. Lyng

<u>INDHOLDSFORTEGNELSE</u>	side	til	side
INDLEDNING	1		6
 KAPITEL 1.			
DE FORSVARSPOLITISKE GRUNDOPFATTELSER	1-1		1-7
 KAPITEL 2.			
GENETABLERINGEN AF ET JYSK LANDFORSVAR - JULI 1901 TIL MEDIO MAJ 1910	2-1		2-27
- Indtil Systemskiftet	2-1		2-2
- Oprettelsen af Forsvarskommissionen af 1902			
- Hærens forslag	2-2		2-7
- Ministeriet I.C.Christensen - Kommissionens arbejde intensiveres	2-7		2-13
- Generalerne høres - Kühnel avancerer og afløses af Gørtz	2-13		2-14
- Lütken bliver fungerende Direktør for Krigsministeriet	2-14		2-16
- Forsvarskommissionens betænkning	2-16		2-19
- Esbjerg	2-19		2-20
- Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring	2-20		2-21
- Mors - Andre problemer i Limfjordsområdet	2-21		2-22
- Vurdering af situationen i maj 1910 - De Radikale dannede deres første regering i 1909	2-22		2-26
- Noter til kapitel 2	2-26		2-27
 KAPITEL 3.			
STRIDEN OM FORSVARSIDE. GENERALSTABEN MOD 2. GENERALKOMMANDO - MEDIO MAJ 1910 til PRIMO DECEMBER 1911	3-1		3-12
- Leschlys overvejelser	3-1		3-3
- Gørtz kommanderende general - Generalstabens bemærkninger til Leschly	3-3		3-6
- Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring	3-6		3-8
- Feltbefæstede brohovedstillinger ved Limfjorden - Andre problemer her	3-8		3-11
- Leschly afløses af Tuxen	3-11		
- Noter til kapitel 3	3-11		3-12
 KAPITEL 4.			
MOD PERIFERIFORSVAR? - PRIMO DECEMBER 1911 TIL PRIMO FEBRUAR 1913	4-1		4-19
- Krigsministeriets grundlag for forarbejderne - Venstregering under Berntsen	4-1		4-2
- Det første tegn på kompromis mellem 2. Generalkommando og Generalstab	4-3		
- Nyt tjenestereglement fastlægger ny ansvarsfordeling	4-3		4-4
- Tuxens studie: "Forsvaret af Jylland"	4-4		4-10
- De første skridt mod en jysk sikringsstyrke - Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring	4-10		4-12

	side	til	side
- Brohovederne ved Limfjorden - Andre problemer her	4-12		4-14
- Hærens Limfjordsflotille	4-14		
- Artillerikommandoet på Mors - Frivillige korps			
- Faglig tjeneste	4-14		4-16
- Situationen i januar 1913	4-16		4-17
- Noter til kapitel 4	4-18		4-19

KAPITEL 5.

NEJ TIL PERIFERIFORSVAR - PRIMO FEBRUAR 1913 til ULTIMO JULI 1914	5-1		5-6
- Sikringsstyrken godkendes - Gørtz kommenterer "Forsvaret af Jylland"	5-1		5-2
- Direktiver for neutralitetskrænkelser	5-2		5-4
- Ministeriet kender ikke "Forsvaret af Jylland"			
- Radikal regering med P.Munch som forsvarsminister			
- Sikringsstyrken oprettes	5-4		5-5
- Limfjordsforsvaret - Hærens Limfjordsflotille	5-5		
- Situationen op til 1. Verdenskrig	5-5		5-6
- Noter til kapitel 5	5-6		

KAPITEL 6.

LIMFJORDSFORSVARET FORBEREDES - KYST- OG GRÆNSEBEVOGTNING ETABLERES - PRIMO AUGUST 1914 TIL PRIMO NOVEMBER 1918	6-1		6-30
- Sikringsstyrken formeres - Ministeriets direktiv	6-1		6-2
- Befaling til detachementerne - Sikringsstyrken forøges	6-3		
- 2. Generalkommandos ønske om ændrede direktiver	6-3		6-4
- Direktivet til detachementerne ved Esbjerg og Fredericia	6-4		6-6
- Tuxens opfattelse af direktiverne og situationen i februar 1916	6-6		6-9
- Hærens ledelse udskiftes	6-9		6-11
- Det sandsynlige operationsområde ved et tysk angreb fastlægges	6-11		
- Grænsebevogtningen	6-11		6-12
- Kystbevogtningen	6-12		6-14
- Mellem basis og felthår: Sikring	6-14		6-15
- Opdæmning af Skals Å og Nørreå - Jernbaneødelæggelse, havnespærring	6-15		6-18
- Signalforbindelser - Første depotenhed opstilles	6-18		
- Brohovederne ved Limfjorden - Andre problemer her	6-20		6-21
- Hærens Limfjordsflotille	6-21		
- Enheder og våben til Limfjordsforsvaret	6-21		6-24
- Hvad var der sket, hvis vi var blevet angrebet?	6-24		6-28
- Noter til kapitel 6	6-28		6-30

KAPITEL 7

FORSVARET NEDPRIORITERES - JYLLANDS FORSVAR OPPRIORITERES ULTIMO NOVEMBER 1918 TIL ULTIMO AUGUST 1922	7-1		7-9
- Nedsættelse af Forsvarskommissionen af 1919 - Den radikale regering afsættes - De Radikales og Socialdemokratiets forsvarsopfattelser	7-2		7-3

	side	til	side
- Debatten i hæren	7-3		7-4
- Vejen til hærloven af 1922 - Venstre-regeringen	7-4		7-5
- Generalstabens forsvarsplan	7-5		7-7
- Noter til kapitel 7	7-7		7-9

KAPITEL 8.

KRIGSPLANLÆGNING I FREDSTID - URO SYD FOR GRÆNSEN - AUGUST 1922 TIL SOMMEREN 1926

- Ny chef for Generalstaben - Generalinspektøren for Fodfolket får ansvaret for kampens indledning	8-1		8-21
- De Jydske Divisioners ansvar	8-1		8-3
- Hærens størrelse ved mobilisering	8-3		8-4
- Krise i Tyskland skaber nervøsitet for Sønderjylland			
- Foreløbigt direktiv for Jylland-Fyns forsvar			
- Landstormens opgaver - Hærens størrelse ved mobilisering	8-4		8-9
- Sagen om befæstninger i grænselandet rejses - Bestemmelser for sikringsstyrken	8-10		
- Generalkommandoen sættes i gang med strategiske studier - Socialdemokratisk regering - Fortsatte grænsesikringsproblemer	8-10		8-11
- Jysk-Fynske Kommandoøvelse 1925	8-11		8-13
- Generalinspektøren for Fodfolkets tanker om anvendelse af landstormen	8-13		8-15
- Hærens størrelse ved mobilisering - Sønderjylland igen	8-15		8-16
- Generalkommandoen imødegår regeringens afrustningsforslag	8-16		8-18
- Plan I for Jyllands forsvar	8-18		8-20
- Noter til kapitel 8	8-20		8-21

KAPITEL 9.

PERIFERIFORSVARET KONSOLIDERES OG UDHULES

- SOMMEREN 1926 TIL ULTIMO MARTS 1932	9-1		9-27
- Ny chef for Generalkommandoen - Venstre-regering			
- Generalkommandoens strategiske studie	9-1		9-3
- Generalkommandoens holdning til landstormens anvendelse	9-3		
- Generalkommandoens direktiv for forsvarsforberedelserne	9-3		9-4
- Havnespærringer	9-4		
- "Nyt" direktiv fra krigsministeriet	9-4		9-6
- Hærens beredskabsopstilling - Plan II	9-6		9-8
- Opdæmning i Haderslev-Ribe-linien - Sønderjylland			
- Rekognoscering	9-8		9-10
- 1. Jydske Divisions forslag om en "Grænsevagt" og en bevogtningsplan	9-11		9-13
- Rekognosceringerne - Instruks til Landsstorms-kommandoerne - Status i forsvarsforberedelserne	9-13		
- Socialdemokratisk-radikal regering - Krigsministeriet orienteres om planlægningen - Jernbaneødelæggelser, havnespærringer - Forslag til forholdsregler i en neutralitetssituation	9-13		9-15
- Hærens størrelse ved mobilisering fastlægges			
- Rekognosceringerne - Status i forsvarsforberedelserne	9-16		9-17

	side	til	side
- Ny hærledelse - Havnespærringer - Forsvar mod pansret angreb	9-18		9-19
- Generalinspektørens tanker om enhedernes anvendelse ved Plan I	9-19		9-20
- Venstres forslag til hærordning fra 1927			
- Withs oplæg fra 1931	9-21		9-25
- With underkendes - 1932-hærloven	9-25		9-27
- Noter til kapitel 9	9-27		

KAPITEL 10.

DEN NYE LOV UNDER NYE UDENRIGSPOLITISKE BETINGELSER - ULTIMO MARTS 1932 TIL ULTIMO 1936

- Forberedelserne fortsættes - Bevogtningsstyrken i Sønderjylland	10-1		10-24
- Divisionen får ansvaret - Direktiv fra With	10-1		10-2
- Ny trussel mod Sønderjylland - Det stående "Grænseværn"	10-2		10-6
- Befæstninger i grænselandet	10-6		10-9
- Området bag felthæren: Jernbane- og vejbroødelæggelser, havnespærringer, bevogtningstjeneste, hærens Limfjordsflotille	10-9		10-13
- Jydske Division søger nyt direktiv - Danmarks militære situation	10-13		10-18
- Nye direktiver fra Krigsministeriet	10-18		10-20
- Gøtke-Hansens studier og Gørtz	10-20		10-23
- Sammenfattende bemærkninger	10-23		
- Noter til kapitel 10	10-23		10-24

KAPITEL 11.

HANS MAJESTÆTS REGERINGS LOYALE PLANLÆGGERE - PRIMO 1937 TIL ULTIMO SEPTEMBER 1938

- Planerne for sikringsstyrken og bevogtningsstyrken	11-1		11-27
- Plan for Jylland-Fyns forsvar - Plan I	11-1		11-2
- På vej mod ny hærlov	11-2		11-4
- Withs model for et grænseforsvar	11-4		11-6
- 1937-hærloven	11-6		11-7
- Planlægning for sammendragning til Nørrejylland			
- Ny divisionschef	11-7		11-9
- Jernbaneødelæggelse, havnespærring, hindrelinier			
- Ny bevogtningspolicy - Tanker om bevægeligt grænseforsvar	11-9		11-15
- Gørtz bliver chef for Generalstabens	11-15		11-25
- Udenrigspolitisk krise - Ønsket om øget beredskab	11-25		11-26
- Sammenfattende bemærkninger	11-26		
- Noter til kapitel 11	11-26		11-27

KAPITEL 12.

KRISER OG KRIGEN - FORBEREDELSE OG FRUSTRATION - PRIMO OKTOBER 1938 TIL 9. APRIL 1940

- Forslaget om et "Enhedsværn"	12-1		12-23
- With forsøger at fremkalde bedring af beredskab og kampkraft	12-1		12-2
	12-2		12-4

	side	til	side
- Plan II og III for Jyllands forsvar	12-4		12-6
- For få styrker til sikring af området bag felthæren	12-6		
- 2. Verdenskrig bryder ud - Ministeriets forholdsordre, Generalkommandoens tilføjelse	12-7		12-8
- Beredskabsstyrken halveres	12-9		
- Bataljonen i Vendsyssel	12-9		
- Beslutning om ændring af Fodfolkspionerkommandoet til panserværnsenhed	12-10		
- With afløses af Prior	12-10		
- Havnespærringsinstrukterne ajourføres	12-10		
- Anmodning om bemyndigelse til etablering af feltbefæstninger	12-11		
- Indstilling om genindkaldelse af de ældste årgange til uddannelse	12-11		
- Et forsøg på at forstærke Sjælland på Jyllands bekostning	12-12		
- Januar-krisen - En plan for "Beredskabsstyrken" i Sønderjylland	12-12		12-13
- Bataljonen i Vendsyssel flyttes	12-13		
- Jernbaneødelæggelserne: Indstilling om beredskabsforøgelse	12-13		12-14
- De ældste årgange - Behov for tid til mobilisering	12-14		
- Beredskabsstyrken reduceres igen	12-14		
- Arbejdet med at forberede feltbefæstninger fortsættes	12-15		
- Status i forberedelse af vejbroer	12-15		
- Området bag felthæren - Forslag om Hjemmeværn	12-16		
- Opdæmning i Haderslev-Ribe-stillingen	12-16		12-19
- Samling af den jyske beredskabsstyrke i Sønderjylland	12-19		
- Man resignerer	12-19		12-22
- Noter til kapitel 12	12-22		12-23
EFTERSKRIFT.			
9. APRIL - KUNNE DET VÆRE GÅET ANDERLEDES?	13-1		13-11
- Kunne vi forebygge angrebet? - Kunne vi redde Norge?	13-1		13-7
- Grænsegendarmeriet	13-7		13-9
- Kunnet det være gået anderledes?	13-9		13-11
- Noter til efterskriftet	13-11		
SAMMENFATTENDE VURDERING OG TANKER PÅ GRUNDLAG AF UNDERSØGELSEN			
- Fra intet til et tvivlsomt værn - Systemskiftet til 1918	14-1		14-16
- Et allianceforsvar uden en alliance - 1922-ordningen	14-1		14-3
- Etablering af den store grænsevagt - Det jyske forsvar i 1930-erne	14-3		14-5
- Vagten hæmmes - perioden op mod 9. april	14-5		14-7
- Regeringernes hensigt og det jyske forsvars karakter igennem perioden	14-7		14-10
- Tanker på grundlag af undersøgelsen	14-10		14-11
- Hvad er det for spørgsmål, som politikerne bør besvare?	14-11		14-13
- Hvorledes bringes politikerne til at overveje og besvare spørgsmålene?	14-11		14-13
- Hvorledes produceres alternativerne?	14-13		14-14
- Hvorledes produceres alternativerne?	14-14		14-16

	side	til	side
TILLÆG I.			
KILDER OG LITTERATUR	I-1		I-9
- Bemærkninger om den eksisterende litteratur og de anvendte kilder	I-1		I-3
- Anvendt utrykt kildemateriale	I-3		I-5
- Anvendt trykt kildemateriale	I-5		I-7
- Litteratur	I-7		I-9
TILLÆG II.			
ANVENDTE FORKORTELSER OG SIGNATURER	II-1		II-3
TILLÆG III.			
BIOGRAFISKE DATA PÅ NÆVNTE PERSONER	III-1		III-4
TILLÆG IV.			
REGERINGER - NÆVNTE PERSONERS TJENESTE PÅ NØGLEFUNKTIONER	IV-1		IV-3
TILLÆG V.			
ANSVARSFORDELINGEN UNDER PLANLÆGNINGEN AF JYLLANDS FORSVAR	V-1		
TILLÆG VI.			
DEN MOBILISEREDE HÆR I JYLLAND	VI-1		VI-13
LISTE OVER SKITSER OG KORT M.V.	Side		
Figur			
1. Forslag til befæstningsanlæg og søminespærringer ved Limfjorden	2-5		
- 2. GK operative idé. November 1905	2-12		
- 3. a. Forslag til stillinger på og ved Mors i rapporten fra Generalstabsofficerernes rekognoscering i juli 1908	2-23		
b. Skitse 1:40.000 over brohovedstillingen ved Glyngøre	2-24		
- 4. Kühnells operative idé	2-25		
- 5. De af 2. Generalkommando forudsætte indsættelsesmuligheder ved en tysk fremrykning i én af akserne A, B eller C	3-4		
- 6. Det jyske jernbanenet i perioden før 1. Verdenskrig	3-7		
- 7. 2. Generalkommandos forslag af maj 1910 til feltbefæstninger (brohovedstillinger m.m.) ved Limfjorden	3-9		
- 8. Mobiliseringsområde, foreslået sammendragingsområde og detachementer til truede havnebyer jf. "Forsvarets af Jylland", oktober 1912	4-9		
- 9. De frivillige korps i Jylland. Oprettelsestidspunkt og gennemsnitlig mobiliseringsstyrke i perioden indtil 1918 (inkl.)	4-11		

	side
Figur 10. Limfjordsforsvaret som 2. Generalkommando forestillede sig det i efteråret 1912	4-11
- 11. Fordeling af faste lazaretter i tre områdene jævnfør "Forsvaret af Jylland"	4-17
- 12. Detachementer ved grænsen og i Syd- og Midtjylland, forberedt tilbagegang for grænsedetachementer, feltbefæstninger samt udførte og forberedte sømineringer (status primo 1916)	6-5
- 13. Den jyske styrkes indsættelse ved et tysk angreb, hvis mobiliseringen ikke er afsluttet. 2. Generalkommandos overvejelser fra februar 1916	6-7
- 14. Den jyske styrkes indsættelse ved en britisk sølandsætning, hvis mobiliseringen ikke er afsluttet. 2. Generalkommandos overvejelser fra februar 1916	6-10
- 15. Sikringen af kysterne. Detachementer i havnebyer, havne- og "ydre" fjordspærringer, sømineringer og flådeenheder i jyske farvande. (Kystudkigsstationer ej vist) Status maj 1917	6-13
- 16. Jernbanebevogtningen	6-16
- 17. Hindrelinierne i Skals Å og Nørreå.	6-17
- 18. a. Planlagte jernbanebro- eller -dæmnings-sprængninger	6-19
b. Stationer, der ved tysk angreb måtte ødelægges på stationsforstanderens initiativ	6-19
- 19. Limfjordsforsvaret i efteråret 1918	6-23
- 20. Indsættelsen af det fuldt opstillede jyske landforsvar ved et tysk angreb (Hvis Tuxen fik sine ideer realiseret).	6-26
- 21. Generalstabens forsvarsplan for Jylland. Marts 1921: Forfatterens vurdering af planen	7-8
- 22. Opdelingen af Jylland i Landstormskommando-områder, placering af feltdepotregimenter, placering af landstormsenheder i bevogtning af havne og af brohoveder ved Limfjorden. Generalinspektøren for Fodfolkets direktiver, maj 1924	8-9
- 23. Jydsk-Fynske Kommando-øvelse 1925. Situationen to-tre dage efter det tyske angreb. Forberedte linier, og linier, hvor kampens tyngde i øvrigt blev lagt, er vist	8-14
- 24. Planlagte havne- og fjordspærringer i Jylland (september 1927)	9-5
- 25. Beredskabsopstilling af jysk-fynske styrker af fodfolket samt rytteriet (dog ikke rytteriets depotenh.). Jf. "Plan-II", december 1927	9-7
- 26. Oversvømmelser i Haderslev-Ribe linien, som forudset juli 1928	9-9
- 27. Fordelingen af bevogtningsstyrker på det mellemste styrkeniveau. På det højeste ville de syv landstormsbataljoner blive afløst af felt-hærsbataljoner. Jf. 1 JDIV plan for fordeling af bevogtningsstyrken i sønderjysk område, marts 1929	9-12

	side
Figur 28. Status i september 1930 i rekognosceringer i "Haderslev-" og "Kolding-stillingerne"	9-17
- 29. Planen for indsættelse af det jysk-fynske korps i linien Haderslev-Gram-Ribe, d.v.s. jf. "Plan I, syd for Jyllands forsvar" maj 1931	9-20
- 30. 1. Jydske Divisions forslag til første indsættelse af bevogtningsstyrken i Sønderjylland	10-3
- 31. Magasiner til sprængammunition til jernbaneødelæggelser. (August 1933 og november 1936)	10-10
- 32. Planlagte jernbanebrosprængninger (oktober 1933 - februar 1938)	10-11
- 33. Tilføjelser til Limfjordsforsvaret i 1937- "Plan for Jylland-Fyns forsvar" i forhold til situationen i 1918	11-3
- 34. Jydske Divisions 1937 "Plan I - for Jylland-Fyns forsvar". Styrken i Sønderjylland, minimum fremskudt styrke. (Rekonstruktion)	11-5
- 35. Jydske Divisions kommandoøvelse 1937. Divisionen under sammendragning mod nord et par dage efter det tyske angreb. Mobile enheder i føling	11-10
- 36. a. Bevogtningsstyrken i Sønderjylland som planlagt opstillet til "Grænseforsvar"	11-12
b. Bevogtningsstyrken i Sønderjylland, opstillet som planlagt ved indsættelse omfattende "Haderslev-stillingen"	11-13
- 37. Planlagt fordeling af forskellige typer hindringer (vejspærringer henholdsvis vej-/brosprængninger) i Sønderjylland, august 1937	11-14
- 38. Generalstabens krigsspil i februar 1938. Bevogtningsstyrkens placering, den tyske plan og tidspunkter	11-20
- 39. Generalstabens krigsspil februar 1938. Erobringen af Nørrejylland	11-21
- 40. Sammendragningssmuligheder for Jydske Division	12-5
- 41. Beredskabsstyrkens planlagte indsættelse	12-15
- 42. Vejbroer, hvor forberedelse til sprængning (med sprængkamre) 30 januar 1940 var sket eller var under udførelse	12-17
- 43. Planlagt oversvømmelse i Haderslev-stillingen, januar 1940	12-18
- 44. Den planlagte placering af den jyske beredskabsstyrke fra og med 16. april 1940	12-20
- 45. Beredskabsstyrkens faktiske indsættelse 9. april 1940	12-21
- 46. Weserübung-Süd. Angrebet på Syd- og Sønderjylland	13-3
- 47. Weserübung-Süd. Erobringen af Nørrejylland	13-4
- 48. Forfatterens vurdering af regeringens hensigt vedrørende Danmarks forsvar samt karakteren af hele Danmarks og den jyske halvøes landforsvar i hærens forberedelser	14-9

INDLEDNING.

Forsvaret af den jyske halvø er først og fremmest afhængigt af tre forhold:

For det første af stedet, hvor kampen kan indledes:

Syd for Kolding Å-Kongeå er halvøen smal, og hvis forsvaret kan indledes langt syd og disse åer, er behovet for styrker betydeligt mindre end nord for å-linien.

Med de styrker, der var til rådighed for det danske landforsvar i den her behandlede periode, var det ikke muligt at etablere et sammenhængende forsvar mellem disse åer og Limfjorden. Hvis kampen kunne indledes så langt mod syd, at de i Sydvestjylland kæmpende styrker kunne nå Fredericia-området før en fra syd kommende angriber, var en overgang til Fyn et alternativ til tilbagegangen mod Limfjorden.

For det andet af hvem der har søherredømmet i farvandene omkring halvøen:

Hvis vi eller vore eventuelle allierede har eller kan opnå søherredømmet i stræderne eller Kattegat, er det muligt at overføre styrker mellem landsdelene. Hvis søherredømmet omkring Sjælland herudover er på egne eller allierede hænder, er risikoen ved at forstærke Jylland fra Sjælland begrænset. Hvis en ikke-allieret Vestmagt har søherredømmet i større eller mindre dele af farvandene langs halvøens østkyst, er der tilsvarende større eller mindre sandsynlighed for, at Jylland bliver brugt som "landgangsbro" for et angreb mod Nordtyskland.

For det tredje det relative styrkeforhold på halvøen:

Dette er afhængigt af mulighederne for at forstærke styrkerne i Jylland fra bl.a. Sjælland dvs., at det er afhængigt af søherredømmet. Det afhænger endvidere af, hvorvidt den angribende stormagt er eller forventer at komme i krig med andre stormagter, således at de styrker, der kan afses mod Danmark, er relativt begrænsede. Det resulterende styrkeforhold er afgørende for mulighederne for at forsvare halvøen.

Disse forhold var i mere eller mindre åben form hovedtemaer i de strategiske debatter og studier, der blev gennemført i perioden om Danmarks - og herunder Jyllands - forsvar.

Under de forhandlinger om en ny forsvarsordning, som indledtes med oprettelsen af Forsvarskommissionen af 1902, var forsvaret af landsdelene vest for Store Bælt langt fra noget centralt emne. Der var enighed om, at et egentligt forsvar af disse landsdele var umuligt ved et tyske angreb. Hvad man ville afsætte til Jyllands forsvar på trods af denne erkendelse, varierede efter den pågældendes forsvarspolitiske grundopfattelse. For nogen kunne det heller ikke nytte at forsøge et forsvar af Sjælland. Jylland kunne derfor tildeles den del af landets - reducerede - hær, som opstilledes af jysk mandskab. Andre ønskede at gennemføre et egentligt forsvar af Sjælland, men de var uenige om, hvorledes dette forsvar skulle tilrettelægges. Der var endvidere forskellige meninger om, hvor meget man burde sætse af det samlede lands forsvar for at give forsvaret af Sjælland - Københavns forterræn - udholdenhed.

Da den storpolitiske kamp om forsvaret midlertidigt sluttede med vedtagelsen af forsvarslovene i 1909, var den styrke, der blev afsat til det jyske landforsvar, ikke et resultat af, hvad man skønnede var behovet på grundlag af et sæt definerede opgaver. Den var et biprodukt af et politisk kompromis vedrørende det sjællandske forsvar.

Efter 1. Verdenskrig var truslen fra Tyskland - både på landjorden og på søen - væsentligt reduceret. Genforeningen skød landegrænsen et pænt stykke ned ad halvøens smalle del. Medlemskabet af Folkeforbundet syntes at give en lidt større sikkerhed for hjælp i tilfældet af et angreb. Alle de oven for nævnte forhold med indflydelse på vilkårene for Jyllands forsvar var ændret i gunstig retning.

I 1909 havde det været et kompromis om Sjællands forsvar, der bestemte størrelsen af det jyske. I 1922 følte politikerne ingen trussel mod Danmark. Det blev denne gang et kompromis om budgettet, der blev bestemmende for størrelsen af hele landets og derigennem også Jyllands landforsvar. Endnu i 1922 følte politikerne dog, at de var nødt til at underbygge den valgte forsvarsordning med sagkyndiges argumenter. Dette sagkyndige "stempel" var ikke mere nødvendigt i 1931-32, hvor hærchefens underbyggende hærforslag - der lå inden for det givne budget - underkendtes uden argumentation. Generalen protesterede og fralagde sig ansvaret - og ignoreredes. I 1937 blev generalen blot hørt vedrørende et forslag, der var udarbejdet i Krigsministeriet. Han kom med indvendinger - og blev ignoreret.

Formålet med denne afhandling er først og fremmest at beskrive, hvorledes de direkte involverede militære myndigheder forberedte det jyske forsvar på det givne styrkemæssige grundlag. Jeg vil beskrive hvorledes man søgte at bringe, hvad man opfattede som utilstrækkelige midler, i overensstemmelse med et

formål, der i begyndelsen var udefineret og i slutningen af perioden "militært uhensigtsmæssigt". Beskrivelsen er gennemført i stor detalje, for emnet har ikke tidligere været forsøgt dækket. Samtidig med at være den operative planlægnings historie er det militær-bureaukratisk historie. Dette er ikke krigshistorie, men et andet hjørne af militærhistorien. Jeg har kun to steder - i forbindelse med de to krige - gennemført en vurdering af planlægningens realisme.

Der findes en omfattende udenlandsk litteratur, der beskriver staters - specielt stormagters - militære planlægning i perioden og denne planlægnings forhold til politiske beslutninger. I et lille land som Danmark er mulighederne for at kunne påvirke omverdenen gennem militær magt som oftest meget begrænsede. Dette medfører, at den militære planlægning her er af mindre betydning for landets skæbne end tilfældet er i en stormagt. Det er imidlertid selv her denne militære planlægning, der i realiteten bestemmer, hvad politikerne er i stand til at anvende det militære forsvar til i en krise eller krigssituation. Den militære planlægning virker styrende på materielanskaffelser, detailstrukturering, uddannelsen af enhederne og på officerskorpsets opfattelse af sin rolle.

Dansk militærhistorie har indtil nu været domineret af krigshistorien. Et formål med at beskæftige sig med krigshistorie er at skaffe sig et grundlag for at vurdere en eventuel fremtidig krigs væsen. For den militære planlægger er et sådant grundlag en nødvendighed.

Imidlertid er den længste tid tilbragt i fred, hvor det ikke altid er en kommende krigs realitet, der er afgørende for de beslutninger, der tages i det militære bureaukрати. Beslutninger under planlægningen vedrørende strategiske, operative og taktiske doktriner samt vedrørende enhedernes sammensætning styres i betydelig grad af mere eller mindre bevidste værns-, våbenarts-, speciale- og karrieremæssige interesser. En myndigheds beslutninger på disse områder vil som oftest have karakter af kompromier mellem de i myndigheden værende "interessegrupper". De vil endvidere - bl.a. af den grund - være stærkt præget af "arven" af tidligere beslutninger og kompromier. Dette kan meget let give forsvaret en retning, der ud fra en objektiv betragtning må siges at være forkert. Kommer krisen eller krigen, vil de opgaver, som politikerne stiller, blive løst mindre effektivt. Tab og ødelæggelser i forsvaret og samfundet vil kunne blive større end nødvendigt.

Undersøgelser, der kan skabe klarhed om en kommende krigs karakter, er nødvendige. Men det kan også siges at være hensigtsmæssigt at gennemføre undersøgelser, der kan bidrage til erkendelsen af, hvad man kunne kalde fredens friktion. Dvs. de forhold, der hæmmer den enkelte planlægger i forsøget på at

nå denne klarhed og bureaukratiet som helhed i at beslutte objektivt korrekt.

Hvis der ikke er overensstemmelse mellem de politiske leders hensigt med forsvaret og den indsættelse, som de militære myndigheder planlægger og forbereder, er der til stadighed risiko for, at forsvaret i en situation, hvor det skal bruges, ikke er et anvendeligt instrument for regeringens politik. Dette kan skyldes de oven for nævnte problemer med at erkende en fremtidig krigs karakter og med at handle efter denne erkendelse. Sådanne svagheder vil dog næppe i afgørende grad undergrave forsvarets evne til at løse de af politikerne stillede opgaver. Et så alvorligt resultat kan imidlertid blive følgen, hvis forsvaret bevidst undlader at tage hensyn til en erklæret politisk hensigt, som man vurderer som "uforståelig" eller uønskelig, eller hvis politikerne ikke udtrykker deres hensigt så konkret, at der etableres et anvendeligt planlægningsgrundlag. I de to tilfælde er det muligt, at den manglende overensstemmelse bliver så betydelig, at det militære forsvars eksistensberettigelse som politikens instrument er blevet undergravet.

Også andet end krigshistorie er relevant for officerer - og politikere - i deres søgen efter selvforståelse og effektivitet.

Jeg har valgt at lade datiden tale i stedet for at omformulere til mit eget sprog. Dette betyder, at teksten visse steder tager karakter af en "citatt-mosaik". Jeg har valgt denne form, fordi hovedparten af det anvendte kilde-materiale aldrig har været offentliggjort. Det har end ikke været ude af arkiv-pakkerne siden pakningen for 30 til 70 år siden. Jeg bruger ikke megen plads til at præsentere hovedpersonerne i min historie, jeg har derfor ladet dem få ordet, idet stavemåden i citater dog med forsigtighed er ændret til moderne retskrivning.

Undersøgelsen er i hovedsagen holdt på landsdels- eller divisions- og højere niveau (kommandoniveauerne), dvs., at den har koncentreret sig om de steder, hvor de militære opfattelser mest direkte brydes med de politiske. Den vægt, der er lagt på kommandoniveauerne, har medført, at regiments- og afdelings- numre og navne er udeladt i beskrivelsen.

Den første af de involverede militære myndigheder på de beskrevne niveauer var kommandomyndigheden på den sjællandske øgruppe, 1. Generalkommando, hvis kommanderende general allerede i begyndelsen af perioden på mange områder kunne betragtes som hærchef. Senere blev han det formelt. Denne kommando udviklede sig i 1922-1923 til Generalkommandoen. Den optog i 1932 den anden af de primært involverede myndigheder, Generalstaben, i sig som en integreret del. Denne stab havde i perioden fra 1911 gradvist mistet sin uafhængige stilling i

forholdet til de kommanderende generaler. Den tredje af myndighederne var territorialkommandoen for Jylland-Fyn, 2. Generalkommando. I 1923 nedlagdes denne jysk-fynske kommando, men i 1932 skabte oprettelsen af Jydske Division igen en myndighed med et vist territorielt ansvar.

Indledningsvis var Generalstaben over for ministeriet ansvarlig for forsvarsforberedelserne, medens 2. Generalkommando først og fremmest var den i fredstid forvaltende myndighed. I løbet af perioden op til 1. Verdenskrig blev 2. Generalkommando mere og mere inddraget i forberedelserne, og fra 1909-lovens vedtagelse til eftersommeren 1912 var den næsten suveræn over for ministeriet med hensyn til forsvarsforberedelserne; Generalstaben var kun rådgivende. Dette ændredes, da (den designerede) overgeneral fra 1912 reelt og fra 1914 til 1918 også formelt blev 2. Generalkommandos direkte foresatte myndighed.

Under 1922-ordningen havde den nu eneste Generalkommando sammen med Generalstaben ansvaret for hele den operative planlægning. Enkelte områder blev dog delegeret til Generalinspektøren for Fodfolket, der, indtil den kommanderende general ankom til landsdelen, skulle føre kommandoen over de jysk-fynske styrker.

Fra 1932 var Generalstaben som nævnt en del af Generalkommandoen, der havde ansvaret for krigsforberedelserne. Planlægningsmyndigheden for Jylland-Fyn delegeredes imidlertid til den nyoprettede Jydske Division. Denne tingenes tilstand holdt sig i resten af perioden.

Ansvarsfordelingen gennem perioden er i tillæg V opsummeret grafisk.

For perioden indtil 1918 er kun forholdene ved "regelmæssig mobilisering" behandlet, d.v.s. situationer, hvor det lykkedes at overføre de jyske værnepligtige til deres sjællandske enheder.

Det ydre miljøes indvirkning på forsvarsforberedelserne er ikke blevet systematisk analyseret. Når jeg har inddraget udenrigspolitiske begivenheder, er det i første række for at sætte de militære forberedelser ind i en bredere ramme.

Som en del af behandlingen af emnet vil jeg søge at klarlægge det jyske forsvars karakter. For at skaffe grundlaget for denne vurdering skitseres i kapitel 1 de fire hovedopfattelser med hensyn til forsvarets opgaver og indretning, der var repræsenteret i perioden.

Afhandlingen dækker i princippet kun Jyllands landforsvar. Sjælland og Fyn er - som sø- og luftmilitære forhold - kun inddraget, når dette er nødvendigt for beskrivelsen af forsvaret af halvøen. At behandle hele landets forsvaret i perioden ville være en særdeles omfattende opgave.

En afhandling om Jyllands forsvar kunne uden kunstige begrænsninger koncentreres om det ene værn og fortsat være dækkende. Der var her i øvrigt ingen omfangsrig litteratur at tage stilling til. Inddragelsen af Sjælland ville betyde, at kystartilleriet, søværnet og dets flyvetjeneste, hærens flyvetropper og hovedstadens luftforsvar måtte medtages. Ud over meget omfattende arkivstudier ville det være nødvendigt at gennemgå og vurdere dele af den meget betydelige litteratur om Københavns befæstning.

Man må i øvrigt sige, at Danmarks geografi gør det forsvarligt at behandle de to landsdeles forsvar separat.

KAPITEL 1

DE FORSVARSPOLITISKE GRUNDOPFATTELSER

I et lille land, der på forhånd har opgivet at opstille sådanne militære styrker, at det har andre handlemuligheder end en strategisk defensiv, kan man finde op til fire principielt forskellige opfattelser af, hvilke opgaver, de militære styrker skal organiseres til at kunne løse:

Den første er at kunne kæmpe, indtil angriberens øvrige potentielle eller aktuelle fjender kan komme til hjælp. Et sådant forsvar kunne kaldes et brohovedforsvar. Når vi taler om en enkelt landsdels forsvar som et brohovedforsvar menes, at styrkerne her skal kunne kæmpe, indtil der kan overføres forstærkninger fra andre dele af landet.

Den anden er at kunne kæmpe længst muligt. Angriberen skal tilføjes flest mulige tab, og det skal vare længst mulig tid, før man bliver tvunget til at overgive sig. Et sådant forsvar kunne kaldes et eksistensforsvar.

Den tredie er at kunne imødegå ethvert angreb fremskudt, tæt ved territoriets kant, med et egentligt forsvar. Uanset styrkeforholdene og risikoen der ved tages den afgørende kamp her. En umiddelbar reaktion er højere prioriteret end udholdenhed. Et sådant forsvar kunne kaldes et periferiforsvar.

Den fjerde er at kunne møde en krænkelse eller et angreb ved kanten af territoriet med en kortvarig "markerende" kamp. Et sådant "forsvar" kunne kaldes en kyst- og grænsebevogtning.

De fire grundopfattelser er trådt ud af stoffet ved min behandling af perioden. Jeg har vurderet dem som et hensigtsmæssigt redskab til at karakterisere det gennem perioden skiftende jyske landforsvar.

Som naturligt er, kunne man igennem hele perioden - og muligvis altid - finde den stærkeste støtte for brohoved- og eksistensforsvaret i hærens officerskorps. Dette skyldes sandsynligvis blandt andet, at en hærenhed og dens officerkorps lettere og bedre motiveres til kamp for et absolut end for et mere begrænset mål. For en stormagt er dette mål sejren over den fjendtlige hær. For den underlegne er det modsvarende mål at hindre den overlegnes sejr eller som minimum at udskyde denne sejr længst muligt.

Hvis der er mulighed for at modtage forstærkninger udefra eller fra de

andre landsdele, samt hvis der er mulighed for, at situationen af andre årsager - f.eks. fjendens problemer eller nederlag andetsteds - bedres således, at man kan gå over til en operativ offensiv og kaste fjenden ud af landet henholdsvis landsdelen, bliver grundopfattelsen brohovedforsvarets. Hvis der ikke ses at være mulighed for en sådan bedret situation, bliver grundopfattelsen eksistensforsvarets.

Der er tale om en flydende grænse mellem de to grundopfattelser. Troen på en mulighed for en bedret situation kan være mere eller mindre fast.

I tilrettelæggelsen af forsvaret vil der dog være forskelle. I brohovedforsvaret vil der være en større tilbøjelighed til at acceptere risikoen ved en fremskudt kamp. Derigennem kan man sikre sig, at vilkårene for den senere offensiv bliver de bedst mulige. Ved at indlede kampen fremskudt - eventuelt ved territoriets kant - og ved at gennemføre en henholdende kamp indtil man kommer tilbage til "brohovedet" begrænser man det område, der skal generobres, mest muligt. "Brohovedet" skal have en sådan beliggenhed og udstrækning, at landsætning og opmarch af forstærkningerne samt udbruddet er en realistisk mulighed.

I eksistensforsvaret er en fremskudt indsættelse kun tænkelig, hvis de styrkeforholds- og terrænmæssige forudsætninger er til stede. De skal være så gunstige, at det er sandsynligt, at fjenden kan standses her. Hvis situationen er mindre gunstig, koncentrerer forsvaret om et "tilflugtssted", hvis beliggenhed og udstrækning kun bestemmes af hensynet til, at fjenden skal berøves den endelige sejr, henholdsvis at kampen skal kunne gennemføres længst muligt. Dette udelukker dog ikke en indledningsvis kamp foran "tilflugtsstedet", men denne vil kun finde sted, hvis det kan ske, uden at hæren udsættes for en væsentlig risiko. Det blev i datiden betragtet som værende af central betydning, at forsvaret dækkede nationens "hjerter", hovedstaden. Medens brohovedforsvaret altid kan siges at være såvel politisk som militær fornuft, kunne man med Hørup spørge, hvad hans tids eksistensforsvar, der kun dækkede dette ene hjørne af én landsdel, skulle nytte. Hørups spørgsmål udtrykker imidlertid en forrenklet - forstandspræget - opfattelse af forsvarets formål, og dette var ikke mindst tilfældet i datiden. Selv en udfra en logisk vurdering håbløs eksistenskamp tjener til at demonstrere nationens vilje til at eksistere. Det er en defensiv parallel til en senere, endnu mere håbløs, modstandskamp.

Brohovedforsvaret - eller i perioder nok eksistensforsvaret begrundet som et brohovedforsvar - støttedes politisk af Højre/De Konservative samt i begyndelsen til en vis grad af en del af Venstre ("Det moderate Venstre"). Jeg har allerede nævnt, at hærens officerskorps støttede brohoved-/eksistensforsvaret. Jeg har også nævnt én grund til dette. En anden - mindre idéel - forklaring

kunne være, at begge typer forsvar primært var landforsvar, og at det ved disse typer forsvar var og er forholdsvis simpelt at opstille et minimumsbehov for styrker, medens det så at sige er umuligt at definere en øvre grænse, når de mulige angribere er stormagter. Af naturlige grunde støttedes eksistensforsvaret i begyndelsen af århundredet i særlig høj grad af artilleriets og ingeniørtroppernes officerskorps, dvs. fæstningsspecialisterne.

I datiden var risikoen ved en fremskudt kamp så indlysende stor, at et eksistens-/brohovedforsvar måtte indebære, at man reducerede udstrækningen af det forsvarede område. Dette medførte, at der kun var en begrænset mulighed for at forebygge og imødegå krænkelser af suveræniteten og angreb, der ikke var rettede mod landets eksistens, men som mål kun havde kontrollen med en del af landet, som ikke nødvendigvis lå inden for "brohovedet" henholdsvis "tilflugtsstedet". Dette var uholdbart - ikke mindst set fra et politisk synspunkt - for det var så kun en mindre del af landets befolkning, som forsvaret beskyttede mod fjenden. Periferiforsvaret skal virke ved territoriets kant. Det har således pr. definition ikke den svaghed. Det har imidlertid mindre mulighed for at forebygge og imødegå angreb, der som mål har erobringen af hele landet.

Denne forsvarstype støttedes i datiden naturligt af søofficerskorpset. Flåden opererer i periferien og er kun af begrænset betydning i et eksistensforsvar under fjendtligt søherredømme. Den støttedes dog også af dele af hærens officerskorps. Dette kan skyldes den nævnte indlysende svaghed ved datidens eksistens- og brohovedforsvar. Det kan dog også skyldes, at fodfolkets og rytteriets rolle i "tilflugtsstedets" forsvar var lidet fremtrædende. Man må nok sige, at de hærofficerer, der ønskede hæren indsat ved periferien, som oftest kun betragtede en sådan indsættelse som et fremskudt eksistens- eller brohovedforsvar. Det er - som vi skal se - meget vanskeligt at drage grænsen mellem et sådant og et "egentligt" periferiforsvar. At partiet Venstre gik ind for periferiforsvaret er logisk. Partiets kernevælgere boede på landet, og forsvarstyper, der i praksis overlod hovedparten af landbefolkningen i fjendens vold til brandbeskædning og det, der er værre, var meningsløse. Samtidig stod partiet for nedskæringer på de offentlige budgetter, og periferiforsvaret havde og har i den forbindelse den fordel, at det er nogenlunde simpelt at fastlægge forsvarets maksimale behov. Kystens og grænsens længde er jo givne faktorer. Det er derimod næsten umuligt at fastlægge minimumsbehovet, for hvornår er angrebet et angreb på landets eksistens, som forsvaret ikke nødvendigvis skal kunne imødegå effektivt?

Der er således en glidende overgang til en kyst- og grænsebevogtning, der slet ikke skal kunne standse angreb, kun krænkelser. Ved angreb skal man med en kort kamp "protestere" mod det skete. Det opfattes alligevel som alt, hvad

man kan gøre. Hvor eksistensforsvaret skal kunne afskrække angreb rettet mod landets eksistens, hvor brohovedforsvaret skal kunne afskrække et måske brede-
re spektrum af angreb ved hjælp af egne styrker samt mulige forstærkninger, og
hvor perimeterforsvaret i princippet er et marginalforsvar, der skal gøre de
sandsynligste anvendelser af landets territorium ulønnede, er den opfattelse,
der ligger bag kyst- og grænsebevogtningen, at det er umuligt at afskrække nog-
et angreb fra en stormagt. Militære styrker og forsvarsanlæg kan endog i uhel-
digste tilfælde virke som en magnet på angreb. Man kan vurdere, at de må ned-
kæmpes eller erobres før de stiller sig på modstanderens side henholdsvis erob-
res af ham. Marginalforsvarstanken er uholdbar, stormagter kan altid afse til-
strækkeligt store styrker til erobringen af Danmark.

I datiden repræsenteredes denne opfattelse af De Radikale. Socialdemokra-
terne gik i begyndelsen af perioden i princippet ind for en endnu mere konse-
kvent afrustning end de radikale, men støttede i praksis dette partis linie
indtil begyndelsen af 1930-erne. Da begyndte man at bevæge sig mod en periferi-
forsvarsopfattelse, men bl.a. på grund af regeringssamarbejdet med de radikale
blev socialdemokraterne holdt fast på kyst- og grænsebevogtningen i hele den
her behandlede periode.

De forsvarspolitiske grundopfattelser var i perioden bundet til forskel-
lige opfattelser af, hvad ligelig neutralitet indebar.

Som forenkling kan man sige, at tilhængerne af eksistensforsvaret - og
i nogen grad også tilhængerne af brohovedforsvaret - ville opbygge et forsvar,
der primært var rettet mod Tyskland, som jo var den farligste og sandsynligste
fjende. Forsvaret mod Vestmagterne krævede ikke meget ud over, hvad man alle-
rede havde opbygget mod Tyskland. Det var jo i øvrigt tåbeligt at bruge midler
til et forsvar mod de lande, der skulle hjælpe os når Tyskland angreb. Tysk-
land var fjenden, i perioden før 1920 fordi det havde Sønderjylland, i perio-
den efter 1920 fordi det ikke accepterede Genforeningen.

Tilhængerne af periferiforsvaret havde den opfattelse indtil 1918, at da
et forsvar mod Tyskland var umuligt, skulle Danmark sikre sig mod et tysk an-
greb ved at varetage Tysklands forsvarsinteresser på dansk jord. Så stor en
del af det danske forsvar skulle rettes mod Vestmagterne, at dette tydeligt
signaleredes til Tyskland. Efter 1918 definerede vort medlemskab af Folkefor-
bundet Vestmagterne som venner. Efter 1935 vendte noget af den opringelige op-
fattelse tilbage.

For tilhængerne af en kyst- og grænsebevogtning var præmisserne for begge
de tidligere opfattelser af ligelig neutralitet forkerte. Det lå nemlig impli-
cit i disse opfattelser, at dansk militær styrke kunne have en positiv virk-
ning på landets sikkerhed.

Jeg vil til sidst lade tilhængerne af de forskellige opfattelser selv udtrykke disse:

Brohovedforsvaret

(Eksistensforsvaret)

"... neutraliteten hviler på et magtgrundlag, bestående af 2 faktorer:

- 1) det neutrale lands egen magt og
- 2) det lands magt, der er i krig med den stat, der krænker neutraliteten.

Krænker Tyskland neutraliteten, er det Tysklands modstander, hvis magt må danne denne faktor. Det er det neutrale standpunkt, det upartiske standpunkt. På forhånd støtter man sig hverken til den ene eller den anden magt."

"... kunne vi ikke basere vor neutralitet på håbet om at få bistand fra anden side inden rimelig tid, var alle militære opgaver uløselige."

".. (jeg) ville ønske, det kunne blive fastslået, om man var enig om, at vi skulle hævde neutraliteten til alle sider, også mod Tyskland

Tyskland havde lettest ved at komme os til livs. Det var det farligste tilfælde, og på det farligste tilfælde burde alle foranstaltninger være indrettede, ellers kommer vi til kort. Indrettede vi os på det mindre farlige og det farligste kom, så stod vi der. Hvad skulle vi så gøre? Det kunne måske bidrage til at give diskussionen mere fasthed, om man kunne få fastslået, om det var meningen, at vi skulle hævde vor neutralitet til alle sider, også over for Tyskland."

(Generalmajor A.A.B. Kühnel på møder 13 maj 1903 og 3 februar 1904 i Forsvarskommissionen af 1902)

Et forsvar af den type, som jeg har betegnet som et eksistensforsvar, var ikke en "legitim" forsvarsopfattelse, specielt ikke når det måtte begrænses til én hovedlandsdel for slet ikke at tale om en del af en landsdel. Derfor argumenterede man som oftest for, hvad her er kaldt et brohovedforsvar. Tilhængerne af eksistensforsvaret viste sig ved at fastholde opfattelsen - med et mindre ambitiøst "brohoved" - når allieret hjælp ikke mere var sandsynlig.

Periferiforsvaret

"Tyskland vil under krigens første afsnit bevare herredømmet i Østøsten og stræderne.

.....

For Tyskland er de interesser, der knytter sig til det danske territorium, væsentligt betingede af dets betydning for Vestmagterne, hvilket

medfører, at Tyskland må vide sig sikret imod, at danske landsdele kan falde i hænderne på dets modstandere, og derfor, såfremt den danske stats neutralitet er upålidelig, eller den ikke selv er i stand til at føre et effektivt forsvar for sit territorium, ... må træffe foranstaltninger til efterhånden at kunne besætte disse landsdele i tide.

.....

Betingelserne for, at Tyskland kan være tjent med at respektere Danmarks neutralitet, og hvis opfyldelse altså vil unødvendiggøre neutralitetsbrud fra Tysklands side, er for det første, at den er absolut pålidelig, og dernæst, at den danske stat råder over en krigsmagt, der sætter den i stand til på virksom måde at imødegå overgreb også fra Englands (Vestmagternes) side."

(Kommandør O.J.M. Kofoed-Hansen i piecen "Udenrigspolitik og forsvar" fra maj 1909)

"... ved bedømmelsen (af vort forsvar) vil man kunne gå ud fra, at enhver af de krigsførende parter i almindelighed vil være så optaget af de hovedoperationer, hvor igennem han vil søge at komme sin modstander til livs, at han næppe vil have tid eller råd til at udfolde store anstrengelser for at tvinge Danmark ud af dets neutrale stilling. Angreb, udførte med så stor styrke, at de trods vor modstand med sikkerhed kan gennemføres, vil derfor under de foreliggende omstændigheder ikke have megen sandsynlighed for sig, og angreb med en mindre styrke vil altid være forbundne med en ikke ubetydelig risiko. Ikke blot må den pågældende magt i så fald regne med den modstand, vi selv kan yde, men den må være forberedt på, at dens egentlige modstander, så vidt det er ham muligt (min udh.), vil stille sig ved siden af os for at hindre det mod hans interesser stridende foretagende.

.....

Den neutrale stats opgave er så vidt muligt at forhindre, at dens territorium (min udh.) under et sammenstød mellem andre magter af nogen af disse udnyttede i krigsøjemed (min udh.).

.....

De opgaver, der vil påhvile os i tilfælde af et angreb, vil ... kunne sammenfattes (til bl.a.) forsvar af øer og indre jyske farvande ved og syd for Århusbugten (og) bevogtning af fastlandsgrænsen samt tillige dækning af de jyske havne og fjorde med en styrke, der tillige i tilfælde af større fjendtlige landgangsforetagener kan optage kampen i første linie."

(Fra flertalsindstillingen i Forsvarskommissionen af 1902's betænkning.)

Kyst- og grænsebevogtning

".... over for mindre neutralitetskrænkelser er der mulighed for, at vi kunne udrette noget

Over for det samlede storstilede angreb fra en stormagt mægter de kræfter, som det danske folk kan stille til rådighed i virkeligheden intet

.....

Det fører krigsfaren over landet at skabe fæstningsværker her, som kalder en fjende til sig i det afgørende øjeblik"

(P. Munch under folketingsdebatter 17 juni og 31 august 1909)

"... (bliver) Tyskland atter ... en stærk militærmagt, måske i forening med Rusland, vil det danske militærvæsen, selv om man giver det større styrke end det fra nogen side foreslås, dog ikke kunne yde nogen virkelig modstand over for et tysk angreb, og heller ikke kan det nytte at regne med, at vi, hvis en sådan situation indtraf, ville kunne føre et henholdende forsvar indtil der kom hjælp. Udsigten til hjælp vil også i fremtiden være tvivlsom.

.....

(neutrale magters pligter omfatter ikke) ... i givet tilfælde at ofre sine hær- eller flådekræfter under en håbløs modstand mod en neutralitetskrænkelse, så lidt som de forpligter en neutral stat til at opgive sin neutralitet og blive parthaver i en krig, fordi dens område i større eller mindre omfang krænkes af en krigsførende stat."

(Fra indstillingen fra Det radikale Venstres repræsentanter i Forsvarskommissionen af 1919's betænkning)

Som det ses at citaterne lå ingen - bortset fra P. Munch og den af ham formulerede indstilling fra Forsvarskommissionen af 1919's betænkning - nøjagtigt på en af de her formulerede forsvarspolitiske grundopfattelser. De er da også kun opstillet som referencepunkter til støtte for beskrivelsen af ændringer i det reelle indhold af de jyske forsvarsforberedelser. Disse ændringer er søgt opsummeret grafisk i figur 48.

KAPITEL 2

GENETABLERINGEN AF ET JYSK LANDFORSVAR -

JULI 1901 TIL MEDIO MAJ 1910

Indtil Systemskiftet

Selv under højreregeringerne i slutningen af det nittende århundrede havde der været sat spørgsmålstegn ved den planlagte blottelse af Jylland. I oktober 1891 havde Krigsministeriet forespurgt "Generalkommissionen" (denne var, som navnet antyder, sammensat af generaler):

"hvorvidt det kunne være rigtigt" (som det indgik i Generalstabens plan for hærens dislocering fra 1887) "at sammendrage hele den mobiliserede hær på Sjælland og således blotte de øvrige landsdele for tropper, eller om der ikke skulle være anledning til navnlig i Jylland at efterlade en mindre styrke..."

(1)

Svaret fra 1891 er ikke fundet, men i 1896 berørte Generalkommissionen igen emnet. I et svar til Krigsministeriet konstateredes, at det er "set fra et militært synspunkt utilrådeligt at efterlade en styrke i Jylland", men på trods heraf "... er det dog ikke usandsynligt, når vi under en krig mellem andre magter erklærer os neutrale, at det af politiske grunde (min udh.) vil blive anset for nødvendigt, at have en styrke i nævnte landsdel, navnlig for at vi med våbenmagt kunne hævde vor neutralitet. Til at besætte sydgrænsen kunne en styrke på 1 rytterregiment, 1 batteri, 1 linieregiment og 1 forstærkningsbataljon måske være passende, idet den sidste nærmest er tænkt at foreblive nord for Limfjorden. I hvert fald må styrken være lille, eftersom den savnes ved forsvaret af Sjælland. Den må endvidere være færdigt organiseret, når fjenden rykker ind (min udh.), hvilket måske ikke vil vare så længe."

Der syntes ikke at være tvivl i Generalkommissionen om, hvilken magt der ville angribe det neutrale Danmark. Det bør i øvrigt bemærkes, hvorledes en svækkelse af det sjællandske eksistens-/brohovedforsvar ikke kunne have militære, kun "politiske" grunde. Imellem de to citater lå forliget om en hærlov i 1894. Det synes klart, at dette ikke havde nogen væsentlig indflydelse på styrkefordelingen mellem landsdelene.

Men overførslen af tropper til Sjælland kunne jo blive afbrudt:

"Der vil da kunne blive efterladt i Jylland en større styrke, end man frivilligt ville efterlade der; den således afskårne del af hæren må da handle

efter omstændighederne, altså afhængigt af, om organisationen er mere eller mindre fremskreden, om et befæstet punkt forefindes osv."

Sådanne befæstede punkter forestillede man sig anlagt på Helgenæs eller i området ved Mou over for Hals. (2)

Den beskedne hærstyrke, man kunne efterlade i Jylland, skulle altså bevogte grænsen. Ved et angreb skulle man - og dette var nok kun relevant, hvis man måtte efterlade større styrker på halvøen - trække sig tilbage til et befæstet punkt på østkysten, hvis et sådant var anlagt, og forsøge af holde ud her. Sjælland, hvilket i denne periode ville sige København, havde prioritet.

Oprettelsen af Forsvarskommissionen af 1902 - Hærens forslag

Med "Systemskiftet" i juli 1901 dannede "Venstrereformpartiet" - den ene af de to venstregrupper - den første venstre-regering. Som en naturlig følge af den fundamentale uenighed med den af højre-regeringerne førte forsvarspolitik tog den nye regering snart initiativet til en nyvurdering af Danmarks forsvarsbehov. I februar 1902 fremlagdes forslag til oprettelse af en parlamentarisk forsvarskommission, "Forsvarskommissionen af 1902". Der tilforordnedes kommissionen to sagkyndige fra hvert værn. (3)

I de første år prægedes arbejdet i kommissionen af debatter mellem de to værns tilforordnede. Herunder tegnedes snart det mønster, som kom til at præge resultatet af kommissionens arbejde. Hærens tilforordnede støttedes i alt væsentligt af kommissions-medlemmerne fra Højre, søværnets af venstregruppernes medlemmer.

Først på kommissionens 33. møde - i januar 1905 - kom der med generalmajor A.A.B. Kühnel's (chef for Generalstaben og den ældste af hærens to tilforordnede) forelæggelse af "Forslag til organisation af landets forsvar" - herefter benævnt "forslaget" - et mere konkret indhold i kommissionsarbejdet. (4)

I forslaget nåede de tilforordnede gennem en strategisk analyse frem til forswarets opgaver. Da analysens resultat var en understregning af Sjællands afgørende betydning for såvel Danmark som England og Tyskland og en tilsvarende understregning af Jyllands ringe betydning - det kunne opfattes som et område, hvorfra Vestmagterne efter en landgang kunne true Nordtyskland - var det naturligt at prioritere halvøens forsvar lavt. Forsvarets tre opgaver i Jylland var:

"- at hindre en over landgrænsen indrykkende tysk styrke i med svagere kræfter at øve et tryk på halvøen",

"- at modsætte sig og forsinke en i tysk-fjendtlig hensigt udført større landgang i Jylland", og

"- at hindre en fremmed flåde i med mindre styrker at sætte sig fast i land".

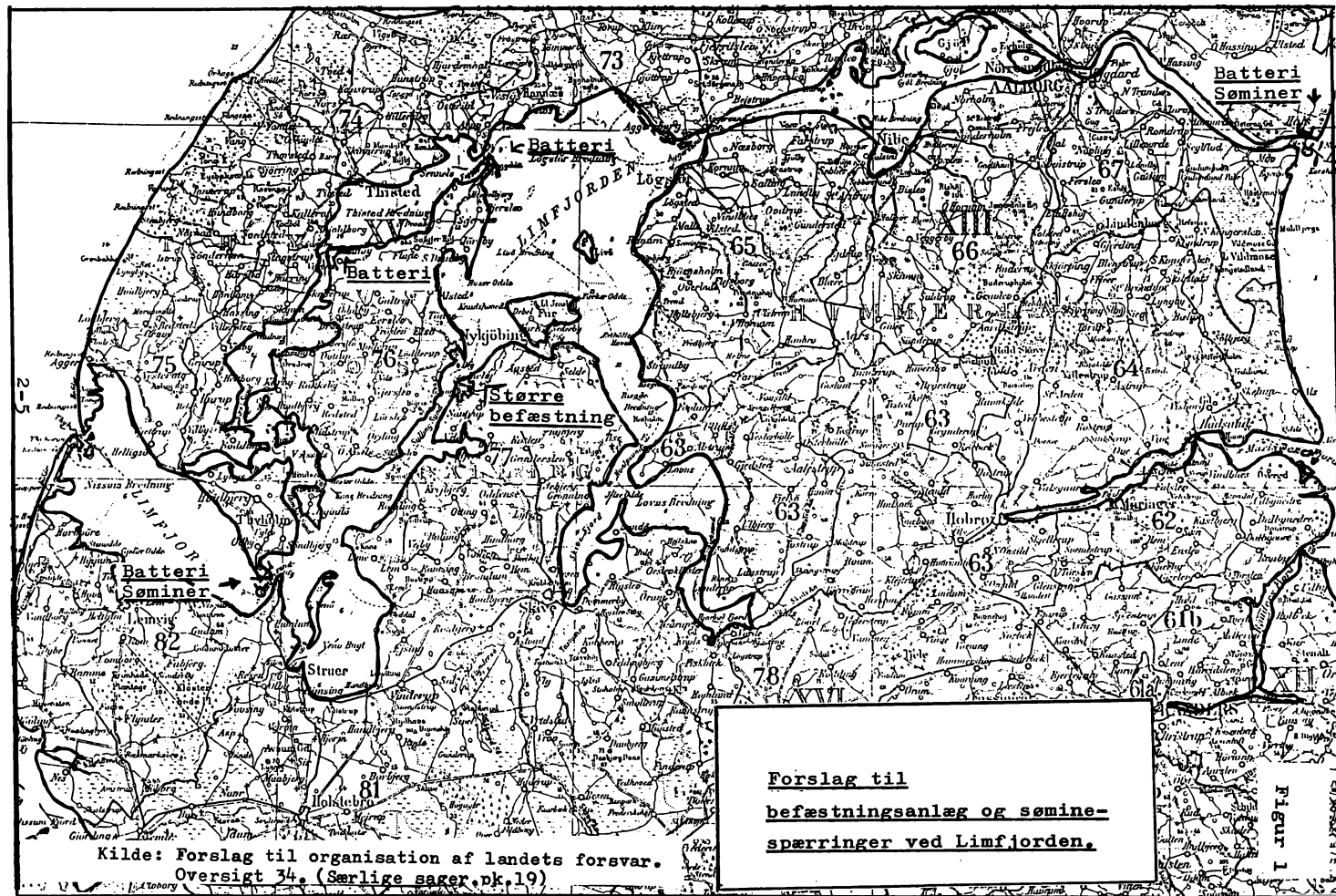
De to første opgaver skulle være bestemmende for den jyske styrkes størrelse, medens den tredje ikke vurderedes at stille større krav. Man tog afstand fra de hidtidige tanker om gennemførelsen af forsvaret ved et tysk angreb over landegrænsen, som "man ved tidligere overvejelser i hovedsagen (har) tænkt sig gennemført på den måde, at den danske forsvarsstyrke direkte modsatte sig den, som det må antages, overlegne fjendes fremrykning, og da ret hurtigt ville blive trykket tilbage til et eller andet befæstet punkt (Helgenæs, Mou), som havde gode betingelser for at kunne forsvares af en mindre styrke, og var beliggende ved søen, idet hjælpen, hvis den overhovedet kom, måtte bringes af søvejen. Man ydede ikke herved halvøen nogen virksom beskyttelse. Efterhånden, som man blev trængt mod nord, havde fjenden frit spil i de sydligere egne, og var man indesluttet i det befæstede punkt, kunne han med en ringe styrke hindre et frembrud og for øvrigt med ganske svage kræfter sætte sin vilje igennem over for provinsens beboere. At det danske flag endnu vajede over et enkelt punkt på halvøen, kunne vist nok navnlig have politisk betydning (min udh.); men det var ikke nogen nævneværdig del af den, der blev dækket af befæstningen, som egentlig kun beskyttede forsvarsstyrken, men samtidig fordømte den til uvirksomhed, så dens sikkerhed blev købt på bekostning af provinsens."

Vi lægger igen mærke til nedvurderingen af politiske mål for indsættelsen af styrken, idet man vendte sig imod den hidtil forudsete, "rene" form for eksistensforsvar. Det ironiske var, at det herefter ikke mere var politikerne, men den kommanderende general i Jylland, der - som vi skal se - støttede denne type forsvar.

Kühnel anbefalede i stedet, at den jyske styrke skulle trække sagen ud, undgå afgørende kamp og hurtig tilbagegang til et punkt, hvor den ville være sat ud af spillet. Men "... dette nødvendiggør, at den deler sig. Imedens en mindre del viger tilbage for fjenden, vil andre dele kunne gribe ind mod hans forholdsvis lange forbindelseslinie langs Jyllands østkyst og tvinge ham til at anvende tropper til at dække den, hvad der ellers ikke ville være nødvendigt. Denne indgriben ... måtte nu, ... navnlig udføres med den vestlige del af Jylland som udgangspunkt. Ligesom herved bevirkes, at sikringen af fjendens

fremrykning mod nord vil lægge beslag på flere af hans kræfter, gælder det samme om hans bestræbelse for at øve tryk på halvøen. Dette kræver nemlig, at fjenden spreder sig for at gøre sin magt gældende. Men svagere kræfter, der detacheres, ville være udsatte for angreb af den i flere dele og på forskellige steder optrædende forsvarsstyrke, således at fjenden enten må gøre sine detachementer stærkere og altså sætte større styrker ind på at nå sit mål, eller opgive dette for at holde sig samlet. Betingelsen for at gennemføre en sådan art guerrillakrig (min udh.) med tropestyrker, der ikke er større, end at der kan gives dem stor bevægelsesfrihed og uafhængighed af en fælles basis, er en vel organiseret efterretningstjeneste (min udh.), som ikke blot gør det muligt at følge fjendens bevægelser, men efter omstændighederne at sammendrage egne kræfter til en samlet aktion. Når en sådan har fundet sted, bør de i almindelighed atter spredes" (5)

Disse operationer i Jylland skulle fortsætte indtil "et omslag i styrkeforholdene mulig sker på søen" - dvs. indtil truslen mod Sjælland mindskedes og det blev muligt at sende forstærkninger til Jylland. Det kunne ikke udelukkes, at "fjenden sætter meget betydelige kræfter ind på en okkupation af halvøen" (dette kan medføre, at disse operationer) "ikke lader sig gennemføre med udsigt til resultat; thi de er jo kun et middel til at stille fjenden over for det valg: at sætte større kræfter ind på foretagendet eller opgive det. Vælger han det første, kan det blive nødvendigt at sammendrage forsvarsstyrken og indskrænke sig til bestræbelser for direkte at hævde en del af halvøen. Man bør dog heller ikke under disse forhold nøjes med at holde et enkelt punkt, hvorfra man ikke selv kan bryde frem. Det bør tværtimod vedvarende tilstræbes at beskytte en så stor strækning som gør ligt og tillige at bevare muligheden for at bryde frem, så man, dersom omstændighederne måtte tillade det, kan genoptage eller begynde den foran skitserede delvis offensive krigsførelse. Det eneste sted i Jylland, hvor forholdene begunstiger noget sådant, er ved Limfjorden. En fjendtlig overskriden af denne vandlinie kræver ret omfattende foranstaltninger og med nogen maritim og fortifikatorisk hjælp (mine udh.) vil vor forsvarsstyrke kunne vanskeliggøre den endog i længere tid. Der er således betingelser for at holde øerne i fjorden og (min udh.) landet nord for denne, hvor forholdene for et successivt forsvar (min udh.) er gode, ligesom der også er mulighed for frembrud på flere punkter i stor indbyrdes afstand (min udh.), således at der næppe kunne blive tale om nogen indeslutning af forsvarsstyrken. Her bør man da forberede den basis, som ingen operationer, af hvad art de er, kan undvære, bl.a. fordi de forsyninger, som ikke kan tilvejebringes i selve operationsområdet, må være oplagte på et mod fjendens foretagener sikret sted" (6)

Forslag til
befæstningsanlæg og semine-
spærringer ved Limfjorden.

Kilde: Forslag til organisation af landets forsvar.
 Oversigt 34. (Særlige sager, nk.19)

Figur 1

Til gennemførelsen af denne kamp foreslog de tilforordnede fire fodfolksregimenter (å tre bataljoner), heraf ét linie- og tre "nationale" (dvs. reserve-) regimenter, to rytterregimenter (å tre eskadroner), to feltartilleriafdelinger, (1 linie-, 1 "national", begge å 4 batterier å 4 piecer) og ét reserveingeniørkompagni. Styrken skulle garnisoneres i Viborg, Silkeborg, Holstebro, Randers og Århus. I Århus skulle mobiliseringsdepoter p.g.a. truslen fra søen fjernes fra byen.

Hvad, der tænktes på ved bemærkningen om "nogen maritim hjælp" blev nøjere beskrevet:

"Dersom den i Jylland værende hærstyrke alene ved egne midler skulle hindre en fjendtlig overgang over Limfjorden, ville den være stillet over for en vanskelig opgave, som måtte lægge beslag på den samlede kraft, uden at den dog ret længe kunne løses. Det er derfor nødvendigt, at forsvaret støttes af en mindre maritim styrke bestående af dertil egnede fartøjer, vel navnlig kanonbåde, som kan bevogte fjorden, i tide erkende forberedelser til overgang og støtte forsvaret herimod ved at gribe ind mod forsøg på broslagning eller overgang i både og lignende. Når den største del af hærstyrken anvendes andetsteds på halvøen, måtte den maritime styrke i hovedsagen selvstændig overtage sikringen af de i basis oplagte forsyninger. Det er ønskeligt, at den til denne tjeneste bestemte del af flåden alt i fredstid er stationeret i fjorden. Kan dette vanskeligt ske, måtte den henlægges dertil, så snart der gøres skridt til at tilvejebringe en sikringsstyrke."

Hvad angår den "fortifikatoriske hjælp" anbefaledes befæstningsanlæg "til afspærring af indløbet ved Hals" (et batteri) "og af selve fjorden på enkelte snævre steder (samt) ... til støtte for en tilbagegang eller frembrud på punkter, hvor der er grund til at antage, at sådant kan blive nødvendigt".

Anlæggene skulle være relativt simple. De skulle ikke alle udføres i fredstid. Forslaget indeholdt anlæg ved Hals og Oddesund, som samtidig begge skulle dække søminespærringer på tværs af fjorden, en brohovedstilling ved Glyngøre og på Mors kyststillinger ved Feggesund og Vilsund.

"Ved disse foranstaltninger vil en tilbagegang til Mors enten over Sallingsund eller over Oddesund (Vilsund, Feggesund) være lettet for vor i Jylland værende hærstyrke. Fra øen kan den, når forholdene skønnes gunstige, atter bryde frem enten i nordlig retning over Vilsund eller Feggesund og derfra videre mod syd eller øst (Struer, Ålborg) eller i sydlig retning over Sallingsund (Skive). Frembrud kan også ske over Løgstør eller Ålborg.

Når Limfjorden i Øst og Vest spærres, som angivet, kan vi ved anvendelse af en forholdsvis ringe maritime styrke antagelig forblive herrer på fjorden, hvad der i høj grad vil vanskeliggøre en fjendtlig fremtrængen til Mors. Under disse forhold bortfalder formentlig også den indvending, som tidligere er rejst med valget af Mors - nemlig vanskeligheden for os ved at bevogte øens forholdsvis lange kyststrækning." (7)

På grund af truslen fra Tyskland ville der kunne blive problemer med at gennemføre en mobilisering, idet "... denne også i Jylland (vil) være udsat for forstyrrelser ... Ved fjendtlig indrykning over landgrænsen og ved indgriben fra søen mod den jyske østbane - særlig på de punkter, hvor den nærmer sig vandet - vil de værnepligtiges møde kunne vanskeliggøres, ligesom en mobilisering i kystbyerne syd for Gudenå kan forulempes betydeligt ved beskydning fra søen eller landsætning." Foranstaltningerne ved Århus er nævnt ovenfor. "Selv om man på et forholdsvis tidligt tidspunkt i fornøden udstrækning tager forholdsregler for at hindre fjenden i at benytte øst- og vestbanen (min udh.), vil en mobilisering dog næppe udforstyrret kunne finde sted syd for Gudenå ..."

" (8)

Forsvaret ved en større, dvs. engelsk landsætning - hvilket ville sige løsningen af den anden opgave - forestillede man sig gennemført dels ved at tvinge den landsatte styrke til at afsætte enheder til sikring af landgangsstedet, dels ved at sinke denne styrkes fremrykning mod syd. Man kunne ikke påregne i den situation at have basis ved Limfjorden, men måtte "søge sin støtte mod syd", dvs. hos tyskerne, som man således forudsatte blev vore allierede som følge af den engelske landsætning. Man konstaterede vedrørende den jyske hærstyrkes størrelse, "... at Tyskland næppe vil anse Danmarks neutrale forpligtelse for opfyldt ved anvendelse af en mindre forsvarsstyrke på halvøen."

Den tredje opgave - havne- og kystbevogtning - kunne løses uden vanskelighed af den jyske styrke. (9)

Ved fremlæggelsen af forslaget 11 januar 1905 understregede Kühnel over for kommissionen, at en betydelig troppestyrke i Jylland "... måtte anses for nødvendig, for at Tyskland kunne føle sig beroliget med hensyn til de foranstaltninger, vi havde truffet for at værne neutraliteten på den jyske halvø." (10)

Ministeriet I.C. Christensen - Kommissionens arbejde intensiveres

Tre dage senere afløstes ministeriet Deuntzer ved etableringen af ministe-

riet I.C. Christensen. Regeringsskiftet bragte en afklaring i forsvarsspørgsmålet. I.C. Christensen forudså ikke en reduktion i forsvarsudgifterne, idet han ønskede at opbygge et troværdigt neutralitetsforsvar. Han overtog selv begge de militære ministerier som forsvarsminister. Regeringens linie i forsvarsspørgsmålet kunne ikke forenes med holdningen hos et mindretal i Venstrereformpartiet. Dette mindretal brød ud for samme forår at danne Det radikale Venstre, der ved partiprogrammet fra maj 1905 - "Odenseprogrammet" - fremlagde den klare holdning til forsvaret, som forblev partiets gennem hele perioden:

"Hærens og flådens hovedopgave er som grænse- og søpoliti at varetage landets neutralitetspolitik. Militærudgifterne nedbringes til, hvad dette formål nødvendigt kræver." (11)

I samme periode fandt en tilsvarende afklaring sted i den udenrigspolitiske situation. I 1904 var England og Frankrig nået frem til den forståelse, der i de næste år udviklede sig til et samarbejde, som også omfattede Rusland, Frankrigs allierede, men Englands modstander gennem en årrække. Samtidig betød ødelæggelsen af den russiske Østersøflåde i Det fjerne Østen i maj 1905 og oprør og mytterier senere på året - set i sammenhæng med den fortsatte tyske flådeopbygning - at den sømilitære situation i Østersøen entydigt skiftede i Tysklands favør.

Ifølge den senere departementschef i Krigsministeriet, kaptajn L.C.F. Lütken, havde Generalstaben indtil 1906 ikke lavet meget andet end at støtte sin chef, Kühnel i debatten med søværnet. Det vil bl.a. sige, at den deltog i udarbejdelsen af "forslaget". Så længe Kühnels overvejelser kun var kendt i kommissionen og Generalstaben, havde de kun begrænset betydning for de praktiske forberedelser af det jyske forsvar. (12) Denne situation holdt sig til maj 1905, hvor Generalstaben anmodedes om at meddele Krigsministeriet sine overvejelser ".. men hensyn til den i Jylland efterladte styrkes forhold... ". Kühnel svarede samme måned.

Svaret gentog i realiteten overvejelserne fra "forslaget", men tog hensyn til, at den styrke, der under den gældende hærordning kunne afses til Jylland, var betydeligt mindre end "forslagets". Der kunne kun blive tale om et fodfolksregiment (tre linie- og én forstærkningsbataljon), endnu en forstærkningsbataljon, to rytterregimenter (å tre linieeskadroner), en artilleriafdeling samt faglige enheder. Dvs. en styrke, der kun med hensyn til rytteri og artilleri var forøget i forhold til Generalkommissionens 1896-forslag. Det blev i svaret gjort klar, "... at mere indgående direktiver efter sagens natur først vil kunne gives på det tidspunkt, da sikringstyrken formeres, og den politiske

og militære situation, som har nødvendiggjort denne foranstaltning, kendes. Forinden dette tidspunkt kan der kun være tale om, med hensyn til de opgaver, der sandsynligt kan blive stillet troppestyrken på halvøen, at fremstille et almindeligt skøn, som kan danne grundlaget for de forberedende arbejder af organisatorisk og operativ art."

Opgaven var ikke - som i "forslaget" - at "hindre", men kun at "vanskeliggøre det for en over landgrænsen indrykkende tysk styrke med svagere" (udhævet i svaret, ikke i "forslaget") "kræfter at øve tryk på halvøen."

Den anden opgave var her ikke at "modsætte sig og forsinke en ... større landgang ...", men kun at "berede (denne) ... vanskeligheder og forsinkelse".

Den tredje opgave bevarede sin oprindelige formulering, idet den dog indledtes med at "udføre polititjeneste i havnebyer og på andre udsatte punkter af kysten, samt særlig"

Medens den første opgave jf. "forslaget" skulle løses ved en kombination af henholdende kamp med én - den mindste - del af styrken og guerrilla med en anden, slås det her kun fast, "at styrken undgår afgørende kamp og hurtig tilbagegang til et punkt, hvor den af mindre, fjendtlige kræfter kan indesluttet. En bevægelig og til visse tider delt optræden (min udh.), der kan foranledige fjenden til at anvende større styrker såvel til sikring af sin fremrykning som ved sine bestræbelser for at udøve tryk på landet, vil som regel (min udh.) bedre føre mod målet..."

Hvis denne operation ikke længere kunne gennemføres, påpegedes hensigtsmæssigheden af at søge bag Limfjorden. Knyttet hertil bemærkedes, at "... depoter og lazaretter vil være at etablere på et mod fjendens foretagener nogetlunde (min udh.) sikret sted, enten nord for Limfjorden eller på et andet punkt (min udh.), hvortil styrken om fornødent vil trække sig tilbage."

Man vurderede det således ikke hensigtsmæssigt eller muligt at diktere en overgang til en ny operativ optræden. Man kunne blot give nye opgaver og give vejledning med hensyn til deres løsning. Man anbefalede over for ministeriet, at den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt forblev i Jylland for at lede kampen, og at han pålagdes dels at stille forslag til organisation og mobilisering af den jyske styrke, dels at oplyse, "hvilke foranstaltninger, der påtænkes truffet for at forhindre mobiliseringsforstyrrelser fra fjendens side". Endnu samme måned - maj 1905 - gjorde Krigsministeriet som anbefalet af Kühnel. 2. Generalkommando anmodedes om at komme med de ønskede forslag og oplysninger. Generalstabens opgaveformuleringer og overvejelser var

medtaget som en del af Krigsministeriets skrivelse til Generalkommandoen. (13)

Ligeledes ved udgangen af maj 1905 kom forsvaret af Jylland til debat i forsvarskommissionen. En af de tilforordnede fra søværnet angreb idéen om et Limfjordforsvar. Det fremførtes, at et sådant ville være uegnet til imødegåelse af en tysk-fjendtlig landsætning. Han forstod endvidere ikke den rolle, flåden skulle spille i fjorden. Med det materiel, flåden da havde, ville den intet kunne udrette i Limfjorden. Der måtte til dette brug bygges særlige lavtgående panserskibe, "hvad vist oprigtigt ingen tænkte på." (14) Hermed var der lagt op til et tovtrækkeri mellem værnene, som kom til at fortsætte i syv år.

Oberstløjtnant P.B. Berthelsen - chefen for Generalstabens Taktiske Afdeling - der deltog i mødet som stedfortræder for Kühnel, svarede, at man ikke ville gå tilbage til fjorden før nødvendigt. Den tilforordnede fra søværnet påpegede derefter Vendsyssels uegnethed som basis, hvis hæren også skulle kunne imødegå en landsætning i den landsdel. Berthelsen svarede, at "Vendsyssel var ikke basis for styrken i Jylland. Det var Mors, man eventuelt kunne trække sig tilbage til. Man havde valgt Mors, fordi det var et nogenlunde utilgængeligt sted, hvor naturen kom en til hjælp under forsvaret. Selvfølgelig var det kun, når der skete angreb fra syd, at man kunne gå til Mors, ingen ville gøre det, hvis angrebet skete fra nord. I så fald var det Tysklands modstandere, der krænkede vor neutralitet, men så var Tyskland vor allierede, så søgte den styrke, vi havde i Jylland, sin basis mod syd og trak sig tilbage derpå, og det blev en ganske god basis." (15)

Sammenholdtes dette indlæg med "forslagets" formulering, synes der her at blive udtrykt en lidt afvigende holdning til bredden af den jyske basis. Berthelsen understregede Mors, medens "forslaget" også - omend som mindre sikre områder - inddrog Vendsyssel, Hanherrederne, Thy og Thyholm. Denne forskel behøver dog ikke at udtrykke en større uenighed, idet anvendelsen af Mors som den primære forsyningsbase ikke udelukkede anvendelse af hele området som operativ basis, som beskrevet af Kühnel i "forslaget".

Man kan sige om den tilforordnede fra søværnets bemærkninger, at de er logiske ud fra et periferiforsvars-synspunkt: De jyske styrker skulle kunne "imødegå" landsætninger, ikke blot "modsætte sig og forsinke" dem, og de skulle kunne imødegå engelske angreb. Forsvaret skulle ikke primært indrettes på imødegåelse af en tysk invasion. Panserskibe i Limfjorden var kun en meningsfuld investering ud fra et brohoved- eller eksistensforsvars-synspunkt.

I juli 1905 henledes offentlighedens opmærksomhed - gennem et "udslip" til pressen fra den franske udenrigsminister - på muligheden af en mod Tysk-

land rettet vestmagts-landsætning i Jylland. Dette medførte bl.a., at I.C. Christensen ved en finanslovsdebat godt tre måneder senere beskrev de jyske styrkers rolle og muligheder ved et sådant angreb. Det var i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at han omtalte den jyske hær som en styrke på 50.000 mand, ca. otte gange mere, end han i sin skrivelse til 2. Generalkommando i slutning- en af maj havde tildelt det jyske landforsvar. (16)

I september 1905 begrundede Kühnel på et kommissionsmøde "forslagets" mobilisering nord for Gudenå. Sammen med et tysk angreb over landgrænsen måtte man tænke sig ".. at der samtidig ved den tyske flådes hjælp kunne ske et ind- greb fra søen på den hovedbane langs Jyllands østkyst, som vi var nødt til at benytte ved en mobilisering. Under sådanne omstændigheder måtte man navnlig frygte en indgriben på de steder, hvor jernbanen nærmede sig kysten stærkt ... nord for (Gudenå) ... fjernede jernbanen sig noget fra søen, og Gudenå dannede en hindring, hvor en mindre styrke kunne sikre os i nogen tid. Han vil- le endog sige, at ikke engang dér ville mobiliseringen i dette tilfælde kunne lykkes, medmindre man i stort mål foretog en jernbaneafbrydning (min udh.). Det fjendtlige rytteri kunne ellers meget hurtigt nå Randers, det var ikke me- re end få dages ridt. Hvis vi derimod i stor udstrækning afbrød jernbanen, kun- ne vi med sikkerhed gøre regning på at få mobiliseret i egnene nord for Gudenå.

(Kommissionens medlemmer) måtte selvfølgelig ikke misforstå dette, som om det var meningen, at man altid skulle prisgive det sydlige Jylland. Det var det på ingen måde. Det, fjenden i første omgang kunne have deroppe, var ikke nogen stor styrke, og når mobiliseringen var tilendebragt i ro og orden, ryk- kede vi syd på (min udh.), så snart forholdene tillod det. Men vi måtte regne med vore vanskelige mobiliseringsforhold." (17)

I november 1905 svarede 2. Generalkommando på Krigsministeriets anmodning- er fra slutningen af maj angående den jyske styrke. Svaret indeholdt dels et detaljeret forslag til organisation og mobilisering, dels den ønskede gennem- gang af foranstaltninger til at sikre mobiliseringen mod forstyrrelser fra fjendens side. Der blev lagt vægt på sikringen mod indgreb fra søen, idet Gene- ralkommandoen vurderede, at truslen mod mobiliseringen fra søsiden ville være aktuel såvel ved et vestmagtsangreb som ved et tysk angreb. Det anbefalede, at spærringsmulighederne ved begge indløb til Limfjorden samt indløbene til Mariager og Randers Fjorde blev undersøgt, for "en sådan spærring kan ikke ale- ne være af betydning for sikring af jernbanerne nordpå i almindelighed, men den er ganske særlig ønskelig, hvis man vil holde sig tilbagegangen mod Vend- syssel (min udh.) åben."

Figur 2

2.GK operative idé.

November 1905.

Kilde: Jf. note (18).

Herefter kom Generalkommandoen med sine overvejelser for, hvorledes den jyske styrke skulle anvendes:

"(den ene forstærkningsbataljon) overtager snarest bevogtningen af pontonbroen og jernbanebroen ved Ålborg. Generalkommandoen tænker sig muligheden af at lade (begge forstærkningsbataljoner) blive i deres garnison, selv efter, at den øvrige styrke er sammendragen. Om de end udstyres til mobil optræden, vil de behøve nogen tid for at blive nogenlunde brugelige i åben mark, og (en tidligere nævnt) mangel på kompagnichefer i mobiliseringsøjeblikket vil sinke deres mobilisering. Men de kan tillige danne en smule basis for den mobile styrke henholdsvis overfor et angreb fra søen eller fra syd og bevogte depoter ... (den anden forstærkningsbataljon, i Viborg) kan yderligere danne (udgangspunkt) for rytteriet, hvis man over for et angreb fra syd vil bruge rytteriet mod fjendens venstre flanke og hans forbindelseslinier. I nødsfald kan bataljonerne nogenlunde let forenes ved jernbanerne Viborg-Glyngøre og Thisted-Ålborg."

Herudover pegede Generalkommandoen bl.a. på det ønskelige i at forberede ødelæggelse af jernbanebroer og samling af limfjordsfærgerne på et nærmere opgivet sted. (18)

Generalerne høres - Kühnel avancerer og afløses af Gørtz

På foranledning af forsvarskommissionen anmodedes - ved udgangen af oktober 1905 - de generaler og admiraler, der ikke var tilforordnet kommissionen, om at give deres vurderinger af, hvorledes forsvaret burde ordnes.

Blandt de, der modtog anmodningen, var den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt, Generalløjtnant M. Leschly og Generalmajor J.V.C. Gørtz, der i begyndelsen af november afløste Kühnel som generalstabschef. (19)

I modsætning til 2. Generalkommandos ovenfor beskrevne svar på Krigsministeriets skrivelse fra maj - hvor man svarede loyalt i overensstemmelse med Generalstabens operative vurderinger, var Leschlys svar på kommissionens spørgsmål udtryk for en holdning, der lå tæt ved den tidligere operative idé, dvs. nærmere ved et eksistensforsvar af den type, som Kühnel tog afstand fra i "forslaget" og maj-skrivelsen:

"I Jylland .. bør ikke efterlades mere end det højst fornødne for at forhindre ... besættelse og brandskatning af mindre, fjendtlige hærstyrker

Befæstede tilflugtssteder (min udh.) tilvejebringes for de hærstyrker, der efterlades i Jylland og på Fyn." (20)

Svaret fra Gørtz måtte derimod siges at være på linie med Kühnells idéer. Det vurderede en tyskfjendtlig landgang i Jylland som en realistisk mulighed, der skulle imødegås ved at "... tvinge den landgående styrke til at svække sig ved detacheringer og i øvrigt rette bestræbelserne på at opholde den så meget som muligt for at skaffe Tyskland tid til at træffe forberedelser til imødegåelse af det truende angreb."

Også med hensyn til hvilke styrker, der skulle være i Jylland, og med hensyn til anlæg ved Limfjorden - bl.a. ved Hals - var Gørtz på linie med Kühnel.

Man må dog sige, at det ville have været ret enestående, hvis Gørtz umiddelbart efter, han tiltrådte, både underkendte den stab, som han nu var chef for, og Kühnel, der nu var kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt, dvs. designeret overgeneral for hæren bortset fra de styrker, der skulle efterlades i Jylland. (21)

Lütken bliver fungerende direktør for Krigsministeriet

I begyndelsen december 1905 blev Kaptajn L.C.F. Lütken departementschef i Krigsministeriet og samtidig dets fungerende direktør, og umiddelbart efter genoprettede Lütken - som Troels Fink har beskrevet i "Spillet om dansk neutralitet 1905-09" - den kontakt til den tyske generalstab, som han havde haft i en periode i 1903. Den nervøsitet, som den tyske generalstabschef, General Moltke, over for Lütken udtrykte for en engelsk landgang ved Esbjerg, må vurderes at have været medvirkende til, at forberedelserne til imødegåelse af en engelsk landsætning i Jylland også kom til at omfatte Esbjerg. Kühnel var næppe initiativtageren. Hans holdning til dette spørgsmål svarede til, hvad vi senere skal møde hos hovedparten af de generaler, der udtrykte deres mening om landgangstruslen ved Esbjerg:

"En engelsk landgang ved Esbjerg ville englænderne på grund af deres maritime overlegenhed vistnok kunne sikre på søen, men ikke i land; Esbjerg ligger så nær ved den tyske grænse, at en større landsætning der, som altid tager lang tid og hvis forberedelser heller ikke kan holdes hemmelig, vil være udsat for at blive forstyrret fra tysk side allerede under udførelsen. For at være nogenlunde sikret herimod, måtte landsætningen kunne gennemføres meget hurtigt, men den landsatte styrke kan da kun være lille. Hertil kommer, at en ved Esbjerg landsat engelsk styrke vil være så langt fjernet fra de naturlige objekter for ekspeditionen - Kaiser Wilhelm Kanalen eller Kiel - at den intet vil kunne udrette, fordi den, inden den har nået til disse objekter, vil støde

på en tilintetgørende overmagt af tyske tropper, som forsåvidt de ikke alt i landsætningsøjeblikket er til stede, i god tid vil kunne sammendrages pr. bane." "Dersom en landgang overhovedet kunne ventes iværksat ved Esbjerg, lod det sig dog måske tænke, at englænderne i forbindelse med denne ved en (af Moltke også nævnt) landgang i Limfjorden kunne ønske at skabe sig en basis for den på det førstnævnte sted udskibede styrke, der utvivlsomt snart ville blive nødt til at gå tilbage gennem Jylland." (22)

Det blev Krigsministeriet, der tog de første skridt til en sikring af Esbjerg, da det i 1909 beordrede rekognoscering for et fort her. At ministeriet tog initiativ til konkrete forsvarsforberedelser var meget usædvanligt, så det må siges at være sandsynligt, at det var Lütken selv, der stod bag.

I april-juni 1906 gennemførtes i øvrigt de første forberedelser til et jysk landforsvar på grundlag af Kühnells idéer, idet 2. Generalkommando sammen med en stabsofficer fra søværnet udførte den af Generalkommandoen i november 1905 anbefalede rekognoscering for spærring af Limfjorden, Mariager Fjord og Randers Fjord. I rekognosceringsrapporten anbefaledes spærringssteder og -metoder for Randers og Mariager fjorde og for Thyborøn. Der pegedes endvidere på egnede spærringssteder i Limfjorden mellem Ålborg og Løgstør. Rapporten pegede på vanskelighederne ved at forlige søværnets ønske om at kunne bevare muligheden for at kunne bruge fjorden øst for Ålborg med hærens ønske om at spærre her. En fuldt tilfredsstillende løsning ville kun kunne nås ved anlægget af det fort ved Hals, der kunne sikre en af søværnet planlagt minespærring, dvs. en løsning svarende til det i "forslaget" anbefalede. (23)

I 1906 skabtes et nyt grundlag for udførelse af de jernbaneafbrydelser, som både Generalstaben (Kühnel) og 2. Generalkommando vurderede som nødvendige. Det skete ved, at Generalstaben udarbejdede instruktioner for såvel brosprængninger som stationsødelæggelser, ved, at ødelæggelserne blev et antal nærmere udpegede banefunktionærers ansvar, og ved at sprængladninger i fredstid placeredes tæt ved af de steder, hvor de skulle anvendes. Dette år påbegyndtes uddannelsen af banefunktionærerne, og i årene op til krigen byggedes magasiner til sprængammunitionen på stationer i nærheden af de væsentligste afbrydelsessteder.

Samme år var man ved at afslutte oprettelsen af den efterretningstjeneste i Jylland nord og syd for grænsen, som var en forudsætning for den kamp, Kühnel ønskede. (24)

Med afslutningen af Marokko-krisen i april 1906 og nedkæmpelsen af revolutionen i Rusland mindskedes den udenrigspolitiske spænding. Dette har sandsynligvis været medvirkende til, at forsvarsforberedelserne i 1906-08 gled ind i

et mere roligt tempo. Således fremsendte Generalstaben først i februar 1907 sine bemærkninger til rapporten vedrørende rekognoscering for spærring af de jyske fjorde. Det anbefaledes bl.a., at rekognosceringerne udvides til at omfatte Horsens og Vejle fjorde samt spærring af Frederikshavn, Grenå, Århus, Fredericia og Esbjerg havne. Det understregedes, at der ikke var økonomiske muligheder for at anlægge spærreforter (dvs. fortet ved Hals), og det anbefalede, at myndigheden til at iværksætte spærringerne ved eller efter mobilisering blev delegeret til Hærens Overkommando eller eventuelt til 2. Generalkommando. (25)

Den anbefalede udvidelse af spærringsforberedelserne skete ikke foreløbig. For Horsens og Vejle fjorde skete det først i 1920-erne.

Forsvarskommissionens betænkning

Indtil den nye hærlov forelå, var det dog begrænset, hvilke forberedelser, der kunne gennemføres. Hverken styrkernes størrelse, garnisonering, kommandoforholdene eller det operative grundlag var fastlagt før det tidspunkt.

I april 1908 var man kommet så langt med arbejdet i Forsvarskommissionen, at indstillingerne fra de politiske grupper, der skulle skabe det parlamentariske grundlag for en nyordning af forsvaret, forelå. Den politiske kamp om forsvaret kunne genoptages.

Samme måned forelå en "Samlet plan angående organisation af landets forsvær" fra de tilforordnede fra hæren. (26)

Midt i juli blev betænkningen offentliggjort.

Kommissionens flertal - dvs. venstregrupperne bortset fra De Radikale - konstaterede vedrørende forsvaret af Jylland, at "de opgaver, der påhviler os i tilfælde af angreb" dels omfattede:

"Forsvar af øer og indre jyske farvande ved og syd for Århusbugten", hvilket måtte betegnes som en søværnsopgave, dels:

"Bevogtning af fastlandsgrænsen samt dækning af de jyske havne og fjorde ved en styrke, der tillige i tilfælde af større fjendtlige landgangsforetagener kan optage kampen i første linie."

Man understregede, at forsvaret primært skulle bygge på "det levende værn", dvs. felthæren og flåden - i modsætning til fæstningsanlæg. Det indstilledes, at der vest for Store Bælt etableredes en selvstændig "Vesthær".

Den i Jylland - Århus, Randers, Ålborg og Viborg - garnisonerede styrke skulle være på tre fodfolksregimenter (å tre linie- og én forstærkningsbataljoner), ét rytterregiment med tre eskadroner, et artilleriregiment med to afde-

linger (å fire linie- og ét forstærkningsbatterier) samt en ingeniørbataljon. (27)

Man ville altså afsætte betydelige hærstyrker til Jylland. Ved et angreb skulle kampen indledes af flåden ved fjendens indtrængen på indre territorialfarvand og af hæren ved invasionsstedet, hvilket ved et tysk angreb først og fremmest ville være grænsen.

Kommissionens "første mindretal" - dvs. højregrupeerne - var i alt væsentligt på linie med hærens tilforordnedes "plan". Mindretallets indstilling bar præg af at være udarbejdet på grundlag af "forslaget", blot var bemærkninger og forklaringer mindre udførlige end i dette. Den tilforordnedes "plan" var også i alt væsentligt identisk med det allerede beskrevne, over tre år gamle "forslag". Gennemgangen af indstillingen fra første mindretal og af "planen" vurderes således at kunne begrænses til en beskrivelse af forskellen mellem "forslaget" og "planen".

I formuleringen af den første opgave for den jyske hærstyrke var "indrykkende tysk styrke" ændret til "indrykkende fjendtlig styrke". Til anden opgave "at modsætte sig og forsinke en i tysk-fjendtlig hensigt udført større landgang i Jylland" blev blot tilføjet "så at denne mister sin for Tyskland overraskende og derved farlige karakter".

Formuleringen af tredie opgave var uændret. (28)

Ændringerne må opfattes som et forsøg på at berolige Tyskland. Betænkningen var jo offentlig. Med opgaveformuleringen signaleredes i realiteten, at Tyskland havde Jylland som gidsel for dansk neutralitet.

Når flertallets "opgaveformulering" sammenlignes med hærens tilforordnedes, træder det frem, at de tilforordnede understregede formålet - "hindre", "modsætte sig", "forsinke" - medens flertallet lagde vægt på stedet, hvor opgaven skulle løses - "indre jyske farvande . . .", "fastlandsgrænsen", "havne og fjorde". Dette er en nok så klar illustration af forskellen mellem en "periferi-forsvarstankegang" og en "brohoved-/eksistens-forsvarstankegang".

Sammenholdes de to forslag i øvrigt, ses at en gennemførelse af flertallets forslag - på grund af det svagere rytteri og den manglende udbygning af Limfjords-forsvaret - ville have givet mere begrænsede muligheder for at imødegå et tysk angreb end de tilforordnedes. På den anden side ville den bedre kvalitet, som fodfolket og artilleriet havde i flertallets forslag, generelt have givet bedre muligheder for at føre en bevægelig kamp. Denne svaghed ved hærens forslag var erkendt af de tilforordnede, men den prioritering, man havde givet forsvaret af Sjælland, gjorde det umuligt at skaffe det antal liniebataljoner til Jylland, som man erkendte var nødvendigt. (29)

Man kan ikke forlade Kühnells forslag uden at gøre en bemærkning om, at han med dette kunne siges at forsøge at tage højde for de fejl, man havde gjort i 1864. Hvad "Rolf Krake" ikke havde gjort i Alssund i '64, skulle panserskibe fra flåden nu gøre i Limfjorden. 4. Divisions passivitet skulle ikke gentages, og Limfjordens muligheder skulle udnyttes fuldt ud. Man skulle ikke igen indesluttet og gøres impotente på en ubetydelig halvø, hvor "det danske flag endnu vajede" af "politiske grunde", ventende på en hjælp, som ikke ville komme, medens landsdelen brandskattedes. 1864 var ikke overvundet i hærens officerskorps.

Indtil betænkningen udsendtes var forberedelserne - i hovedsagen - af generel karakter. Dette gjorde det hensigtsmæssigt ikke at dele redegørelsen op i adskilte beskrivelser af udviklingens hovedområder.

Herefter skete der en intensivering af forberedelserne, samtidig med, at de fik en stadig mere konkret karakter. Dette betyder, at redegørelsen herefter - frem til og med 1918 - er delt op i en beskrivelse af forberedelserne til sikring af felthærens mobilisering og til dens indsættelse og i en beskrivelse af de forberedelser i området ved Limfjorden, som skulle gøre dette egnet som "basis" for felthærens operationer.

Bl.a. for at lette vurderingen af forsvarets karakter, indeholder afsnittene om felthæren - når dette er relevant - beskrivelse af

- generelle overvejelser knyttet til felthærens imødegåelse af et tysk angreb,
- generelle overvejelser knyttet til felthærens imødegåelse af et engelsk angreb,
- forberedelser ved landgrænse, kyster og havne,
- sikring af mobilisering (bevogtning af jernbaner, spærring af østjyske fjorde - det vil for Limfjordens vedkommende sige spærringer øst for Ålborg - og flytning af truede garnisoner og mobiliseringsdepoter) samt
- støtte til de mobile operationer (efterretningstjeneste og hindringer - herunder jernbaneafbrydelser).

På tilsvarende måde vil afsnittene vedrørende forberedelsen af basis kunne indeholde beskrivelse af

- forberedelsen af brohoveder,
- forberedelse af egen brug af Limfjorden (lukning af fjorden for fjendtlige krigsskibe og samling af egne søtransportmidler),
- forberedelser til hindring af fjendtlig passage af Limfjorden (skibe og hærstyrker til forsvar i og ved fjorden) samt
- etableringen af forsynings-base ved Limfjorden.

Den væsentligste udvikling i resten af perioden indtil medio maj 1910 var gennemførelsen af "lov om hærens ordning" 30 september 1909. Den fastlagde felthærens størrelse i Jylland til fire fodfolksregimenter, halvdelen linie-, halvdelen reserveenheder, begge typer á tre bataljoner. Rytteriet blev på to regimenter á to linie- og to reserveeskadroner (fra det ene regiment blev senere afgivet $\frac{1}{2}$ reserveeskadron til Fyn, "Rytterstyrken på Fyn"). Artilleriet blev på én feltartilleriafdeling med fire batterier. Af ingeniørtropper fik Jylland et reservekompagni. (30) Forsvarslovene indeholdt ikke befæstningsanlæg i Jylland. Hvis felthæren skulle kunne støtte sig til en basis i Limfjordsområdet, måtte den nøjes med feltbefæstninger.

Esbjerg

I marts 1909 orienterede Krigsministeriet Udenrigsministeriet om forslaget til den kommende forsvarsordning. I Krigsministeriets memorandum blev der lagt vægt på det jyske forsvars karakter af et ligeligt neutralitetsforsvar. Således blev mulighederne for at sinke en engelsk landgang ved Esbjerg så længe, at tyskerne fik tid til at reagere, understreget. Landsætninger på halvøens østkyst - ved Frederikshavn eller Århus - ville også kunne imødegå til tyskernes tilfredshed af den jyske hærstyrke. (31)

Tyskland skulle beroliges med hensyn til det jyske forsvars karakter. Allerede i begyndelsen af marts var Generalstaben og Marineministerens Stab blevet pålagt - i fællesskab - at undersøge behovet for befæstninger ved Esbjerg. Stabene svarede midt i juni. Det understregedes, at man i realiteten kunne hindre besejling af Esbjerg ved blot at slukke fyr og inddrage sømærker, men "nødvendigheden eller nødvendigheden af direkte foranstaltninger på dette sted beror ikke alene på et skøn fra dansk side om farens tilstedeværelse, men tillige på, hvorledes man i Tyskland dømmer om Esbjerg som muligt udgangspunkt for en aktion fra en vestmagts side mod den tyske nordgrænse. Hvis der i Tysk-

land hersker frygt i så henseende, kan det forudses, at Tyskland, når vi undlader at sikre Esbjerg mod fjendtlig landsætning, selv vil træffe forebyggende foranstaltninger herimod - og da foreligger neutralitetskrænkelsen fra tysk side.

Anser man det derfor af politiske hensyn for nødvendigt" anbefalede man anlægget af et ret betydeligt fort, der dels kunne dække Grådyb og Esbjerg havn dels de jernbaner, som Tyskland ville være tvunget til at anvende ved et angreb op i Vestjylland. Det sidste for at "... betage værket noget af dets karakter som en alene mod en vestmagt rettet foranstaltning". (32)

Selv når "politiske hensyn" medførte en udbygning af periferiforsvaret, behøvede man jo ikke undlade at tilføje en nyttig detalje. Under sagsbehandlingen i Generalstaben var det blevet anbefalet af det ansvarlige kontor, at der også blev anlagt et tilsvarende fort ved Fredericia, for herigennem at markere over for den jyske befolkning, at man ville forsvare landsdelen. (33) Dette forslag blev ikke medtaget i stabens skrivelse.

Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring

I forlængelse af bemærkningerne i forsvarskommissionens betænkning vedrørende oprettelse af "landstormsafdelinger", dvs. enheder bl.a. opstillet af de ældste værnepligtige (34), indeholdt loven en paragraf (§231) om dannelse af sådanne afdelinger. I bemærkningerne til regeringens oprindelige hærlovsforslag fra februar nævntes det, at landstormen skulle være et supplement til felthæren, "f.eks. ved at dække jernbanelinier o.a. forbindelseslinier eller dække hærens depoter og derved frigøre reserveafdelinger til tjeneste ved felt-hæren. Det kan også optræde i "den lille krig" som strejkorps o.l. og derved lette de egentlige hærafdelingens operationer." (35)

Man nåede dog under 1909-ordningen aldrig frem til at organisere landstormsafdelinger, men §231 kunne siges at blive løfteparagraf for den opstilling af "depotafdelinger" af ældre værnepligtige, der - som vi skal se - fandt sted i årene 1915-18. (36)

§230 åbnede op for hærens støtte til frivillige korps og for deres integration i forsvaret. §230 og §231 kom tilsammen til at danne vejen til afhjælpning af hærlovens svagheder.

Ultimo april rejste Generalstaben igen spørgsmålet om bl.a. at forberede spærringer i Vejle og Horsens fjorde. Som allerede nævnt, var det uden resultat. (37)

Spørgsmålet om sikring af mobiliseringen gennem en flytning af mobiliseringsbeholdninger fra Århus blev - efter at spørgsmålet var blevet berørt i tidligere skrivelser - taget endeligt op overfor Krigsministeriet i en skrivelse fra begyndelsen af maj 1910. Man indstillede om en flytning af flest mulige beholdninger til Randers, Viborg og Ålborg, idet "man kan ikke lukke øjnene for, at Århus er i høj grad udsat for et pludseligt og overraskende angreb, der uden indsats af større kræfter kan umuliggøre evakueringen

Men lykkes et sådant angreb, vil fjenden allerede inden forsvaret af Jylland er opstillet, have tilføjet dette et lammende stød, idet mobiliseringen af trediedelen af den jyske styrkes liniebataljoner, halvdelen af dens rytteri og hele dens artilleri med et slag er forhindret." (38)

Forberedelserne til at kunne afbryde jernbanerne ved brosprængning og stationsødelæggelse fortsatte i perioden med uddannelse af banefunktionærer og bygning af magasiner til sprængstoffet. (39)

Mors - Andre problemer i Limfjordsområdet

Allerede samme måned, som forsvarskommissionen afgav betænkning, gennemførte officerer fra Generalstaben - heriblandt Kaptajn Louis Nielsen, som vi skal møde som chef for Generalstaben omkring 1920 - en rekognoscering for fæstningsværker på Mors og ved Glyngøre. I den interne rapport fra august 1908 gik rekognoscenterne ind for de anlæg, der var anbefalet af hærens tilfornede. Man anbefalede dog, at disse anlæg, som man beskrev detaljeret (se figur 3.b.), skulle suppleres med to anlæg på den sydvestlige del af Mors (se figur 3.a.), og man understregede behovet for marinefartøjer til at hindre overgang til de ikke dækkende kyster. (40)

Samtidig med, at man pålagde Generalstaben og Marineministerens Stab at rekognoscere ved Esbjerg - dvs. i marts 1909 - blev de to stabe pålagt at rekognoscere for et "tilflugtssted for den i Jylland opererende del af hæren i terrænet ved Limfjorden". Det to staves svar fra juni afveg på næsten alle punkter fra rekognosceringsresultatet fra den foregående sommer. Kun Glyngørebrohovedet blev foreslået udbygget jf. Louis Niensens rekognosceringsresultat. Man forkastede tanken om andre permanente befæstninger; der var for mange mulige overgangssteder, så kystforsvaret kunne gennemføres mere økonomisk af en feltartilleriafdeling. Hvis man skulle anlægge befæstninger, der kunne sikre felthæren handlefrihed, ville det være nødvendigt at anlægge brohovedstillinger ved Oddesund og Feggesund, og brohovedstillingen ved Glyngøre måtte gøres stærk. De tilfornedes forslag ville ikke kunne give hæren den ønskede handlefrihed.

Da der ikke ville være midler til at etablere de nødvendige brohovedstillinger, anbefalede stabene i realiteten, at hæren blot etablerede et "tilflugtssted", hvor den kunne overleve. Dvs. at man anbefalede en tilbagevenden til den tidligere operative idé. (41)

Hvis man havde bygget stillingen ved Glyngøre og udeladt de øvrige, er det muligt, at det ville have påvirket den senere planlægning i retning af et "eksistens-forsvar på Mors". Men forsvarslovene indeholdt ingen penge til befæstninger i Jylland. Hverken ved Glyngøre eller Esbjerg blev der mulighed for at føre stabenes forslag ud i livet. Limfjordsforsvaret måtte, hvis det skulle etableres, bygge på "det levende værn" og feltbefæstninger; og feltbefæstninger kunne, hvis der blev stillet arbejdskraft til rådighed, og hvis der var mandskab til at bemane dem, anlægges overalt ved fjorden, hvor der var et operativt behov.

Også på andre områder afveg stabenes forslag fra Generalstabens hidtidige linie. Man foreslog Limfjorden spærret ved Thyborøn og Løgstør, medens fjordens østligste del skulle forblive sejlbare. Dette udelukkede anvendelsen af Vendsyssel som en del af den operative base for den jyske styrke. (42)

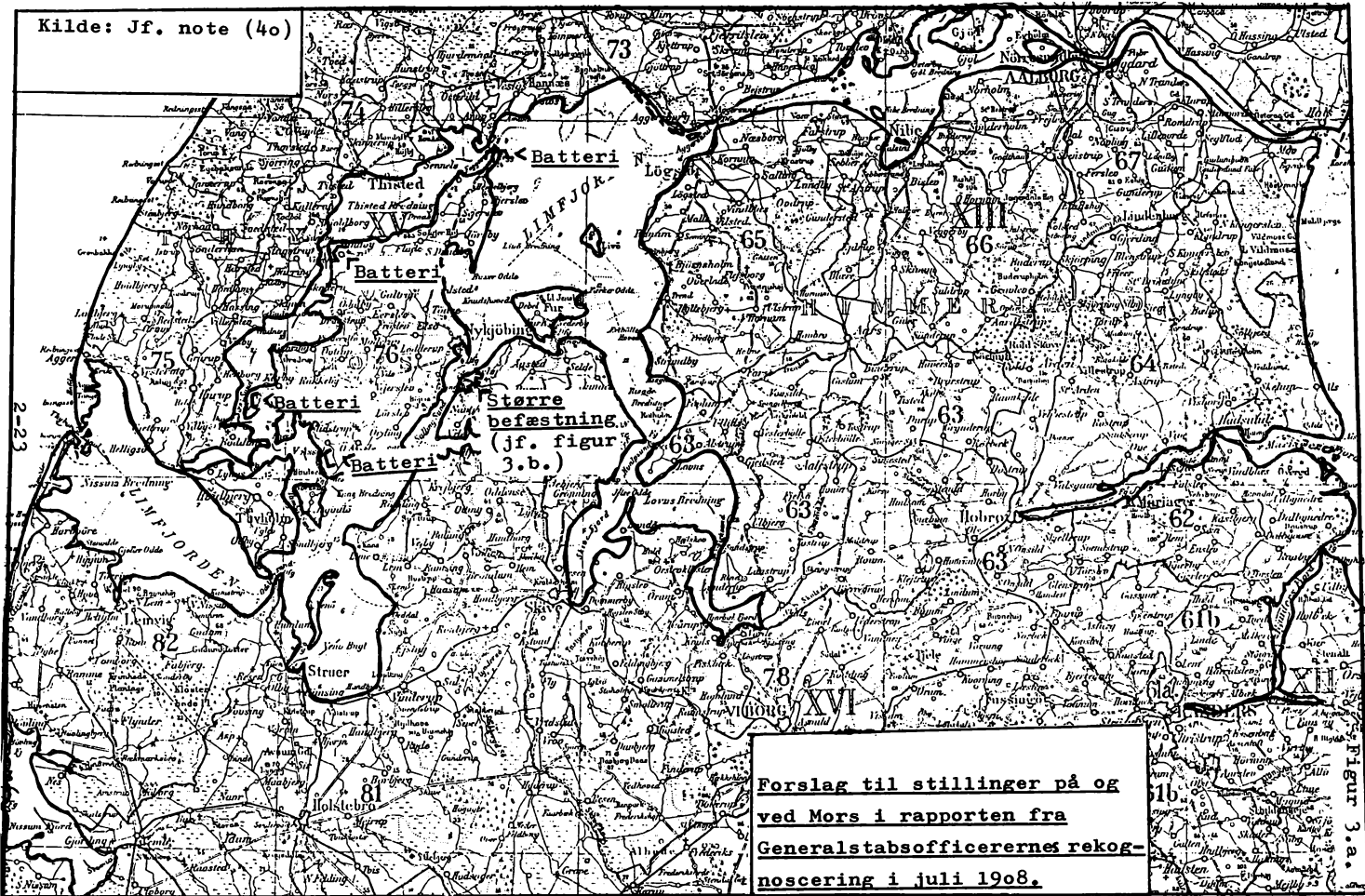
I april 1910 anmodede 2. Generalkommando om bemyndigelse til i visse situationer at kunne slukke fyr og fjerne sømærker for derigennem at sikre mod indtrængen til farvandet omkring Mors. (43)

Ligeledes i spørgsmålet om flådestøtte i fjorden afveg stabenes forslag fra juni 1909 fra Generalstabens linie, idet det anførtes, at der måtte ses ganske bort fra anvendelse af "flådens ... på forhånd indskrænkede materiel til Limfjordsforsvaret ..." (44) Man måtte klare forsvaret af Mors med mobile tropper - bl.a. den tidligere nævnte artilleriafdeling (på 16 stk. 75 mm piecer) - støttet af en kystbevogtnings- og efterretningstjeneste. Endvidere anbefalede det, at der oplagdes ingeniørmateriel til feltbefæstninger på Mors, og at det jyske reserveingeniørkompagni anvendtes på øen. (45)

Vurdering af situationen i maj 1910 - De Radikale dannede deres første regering i 1909

Styrkerne var til rådighed, men en betydelig del var endnu i "truede" garnisoner i periferien ved Århus og Fredricia. Deres kvalitet og kvantitet svarede nogenlunde til, hvad Kühnel havde forestillet sig. For såvidt angår "det levende værn" kunne man sige, at forudsætningerne for Kühnels "operative idé"

Kilde: Jf. note (4o)

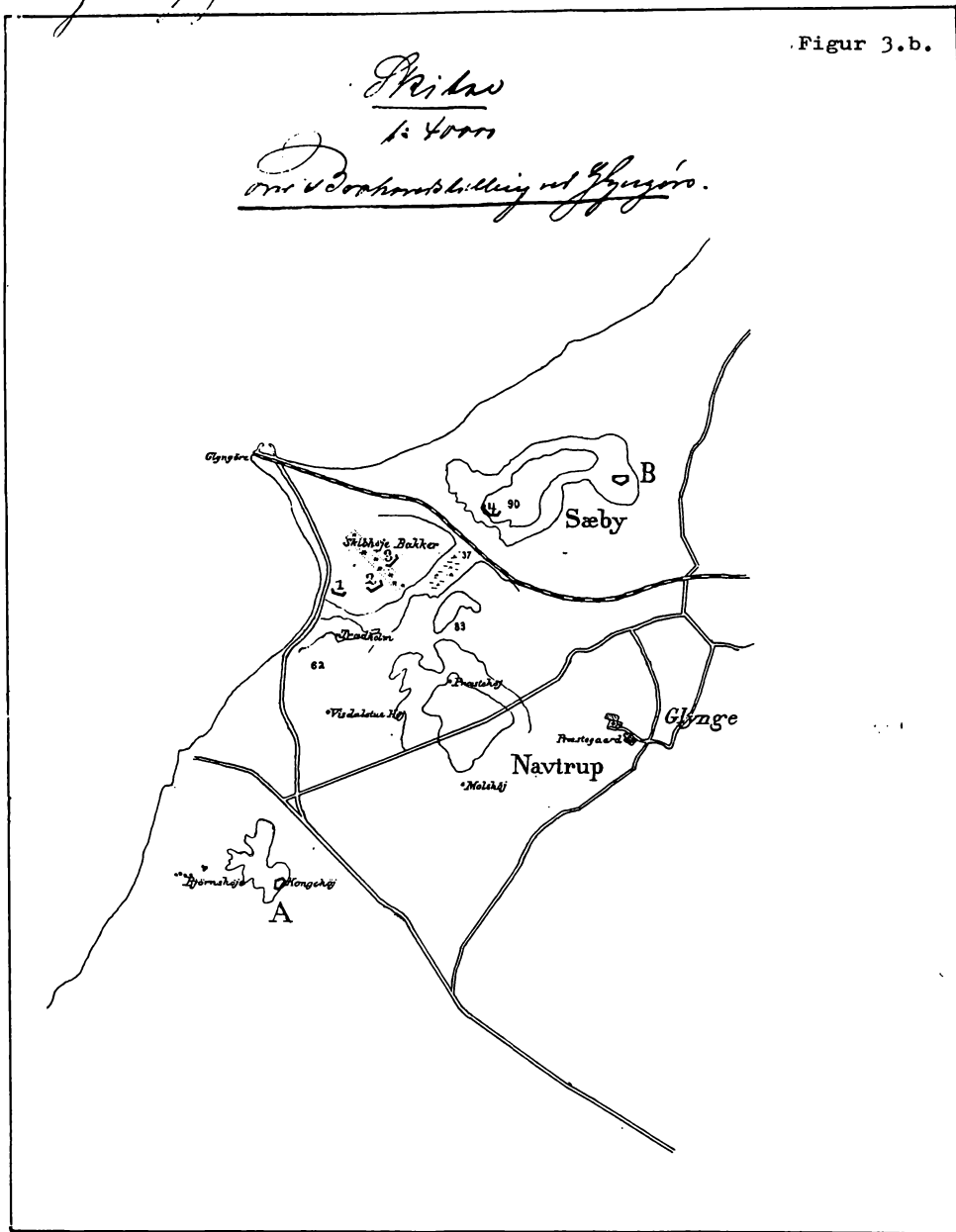

Forslag til stillinger på og ved Mors i rapporten fra Generalstabsofficerernes rekognoscering i juli 1908.

Figur 3.a.

1. Plan over området af 1808.

Figur 3.b.

Kilde: Jf. note
(40)

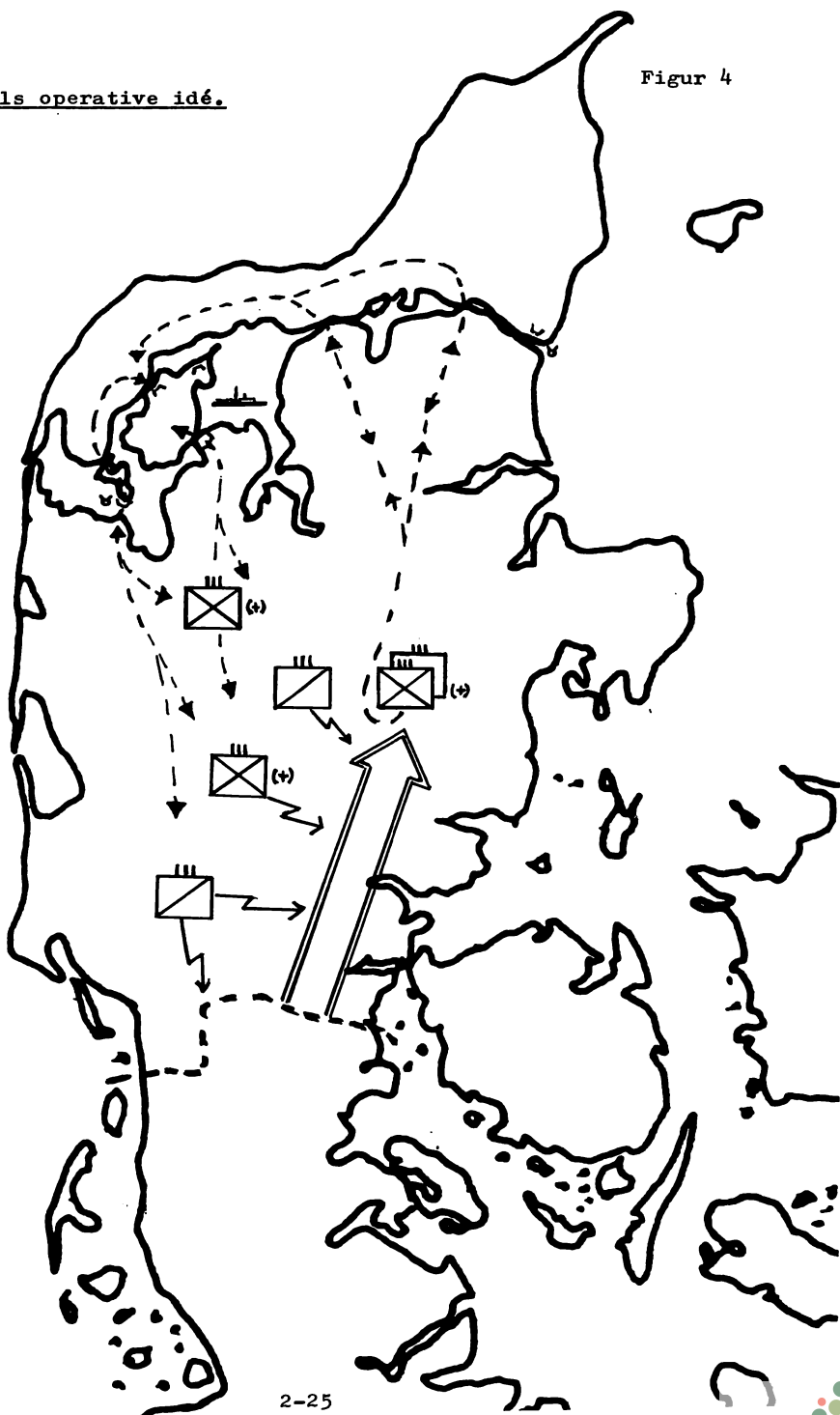
A og B: Batterier á 4x75mm kanoner

2 og 3: Fodfolksskanser til 3/4 kompagni hver.

1 og 4: - - 1/4 - - .

Kühnens operative idé.

Figur 4

- se figur 4 - et meget offensivt præget brohovedforsvar, var til stede. Imidlertid kunne det samme ikke siges om investeringerne i "brohovedlinien". Hverken på det "fortifikatoriske" eller "maritime" område var forudsætningerne opfyldt.

Hertil kommer, at man næppe kunne beskrive general Leschly som en ukritisk tilhænger af Kühnells idé, hvilket vil blive klart af gennemgangen af den efterfølgende periode. Indtil eftersommeren 1908 havde Generalstaben ligget på Kühnells linie, men med hans død dette år fik staben større bevægelsesfrihed, hvilket kan siges at blive udtrykt i stabenes skrivelse fra juni 1909 - ikke alt kan forklares ved, at indstillingen måtte være et kompromis med søværnet.

Man var fra et brohovedforsvar, der om muligt skulle indledes så frem-skudt, at det fik periferiforsvarets karakter, ved at glide over i et renere eksistensforsvar i landsdelen.

Det faktum, at regeringen klart - ved flertallets indstilling - havde udtrykt ønsket om et periferiforsvar, fik næppe betydning for planlægningen. En foreløbig forklaring kan dog være, at De Radikale ved udgangen af oktober 1909 havde dannet deres første regering. Venstregrupperne var dermed midlertidigt frataget deres indsigt i forsvarsforberedelserne.

Noter til kapitel 2

- (1) KM til Gst af 1-10-1891 (Gst.Tak.Afd. I, pk.5).
- (2) Generalkommissionen til KM af 16-11-1896 (Gst.Tak.Afd. I pk.5)/Forslag, p.1036 (Særlige sager, pk. 19).
- (3) Om Venstres holdning se Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen 1870-1901, Århus 1971 suppleret med H.C. Bjerg: Debatten om Danmarks strategi-problem 1872-76. Historie, Jyske samlinger, Ny række X,1. 1972.
- (4) For en dækkende beskrivelse af kommissionsarbejdet se Fink.94-05 og 05-09.
- (5) Forslag, pp.1027-1028, 1035-1037 (Særlige sager, pk.19).
I forbindelse med Kühnells holdning til Jyllands forsvar, er det interessant, at han allerede som ung officer - omkring 1880 - udarbejdede en piece om emnet "Bør Jylland Opgives", hvor han anbefalede, at Jylland - som Sjælland - burde have sin fæstning. Piecen blev ikke offentliggjort. Man kan gætte på, at den blev tilbageholdt af karrierehensyn. Piecen er trykt i Krigshistorisk Tidsskrift, august 1977.
- (6) Forslag, p.1037 (Særlige sager, pk.19).
- (7) Ibid, pp.1037-1038, 1041, 1350. (Særlige sager, pk.19).
- (8) Ibid, p.1038.
- (9) Ibid, p.1038 (Særlige sager, pk.19)/Som den fremgår af Fink, 94-05, p.48ff havde diskussionen vedrørende truslen mod Nord-tyskland fra Jylland rødder tilbage til 1895, året hvor Kieler-kanalen blev åbnet. Kap-tajn Lütken orienteredes om den tyske nervøsitet allerede ved sit Tysklands-ophold i 1903.
- (10) Referat 33.møde, p.443. (Registrant 42, pk. 97).
- (11) DK Pol.Hist., pp.290-292/Kaarsted, p.21.
- (12) Fink. 05-09, p.189.
- (13) Gst til KM af 22-5-1905/KM til 2GK af 29-5-1905 (KM M-kt.pk. 32).
- (14) Referat 42.møde, p.604 (Registrant 42, pk.97).

- (15) Ibid, p.607.
- (16) Fink. 05-09, pp.25-26./KM til 2GK af 29-5-1905 (KM M-kt, pk.32).
- (17) Referat 61.møde, pp.1032, 1034-1036 (Registrant 42, pk.97).
- (18) 2GK til KM af 6-11-1905 (KM M-kt, pk.32).
- (19) Vedrørende forhandlingerne om denne henvendelse se referat fra møder i oktober 1905, pp.1165, 1179, 1189 og referat fra møde i december 1905, p.1209 (Registrant 42, pk.97).
- (20) Bilag 08, p.287.
- (21) Ibid, pp.328,330/ CH/Gst til DOG af 15-5-1923, p.6 (GOK).
- (22) Fink. 05-09, pp.245-246.
- (23) KM til 2 GK af 23-4-1906/KM til MM af 27-4-1906/KM til 2 GK af 7-5-1906 (KM M-kt, pk.32).
- (24) Oversigter over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i året 1906, pkt.H og 1907, pkt.H (Gst.Tak.Afd.D.bind 12).
- (25) KM til Gst af 2-8-1906/Gst til KM af 2-2-1907 (KM M-kt.pk.32).
- (26) Referat fra møde i maj 1908, p.1473 (Registrant 42, pk.97).
- (27) Betænkning 08, pp.13, 15, 25, 27-28.
- (28) Ibid., pp.507-509, 531, 759 og Forslag, jf. noterne (5)-(9).
- (29) Ibid., p.508.
- (30) Lov af 30 september 1909 om hærens ordning §§35, 52, 63 og 79. Vedrørende afgivelse af rytteri til Fyn: 2GK til DOG af 17-10-1912, p.6 (GOI, pk.3)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, p.9 (KM M-kt. pk.32).
- (31) Fink. 05-09, pp.314-315.
- (32) Gst og MM stab til KM af 12-6-1909 (KM M-kt. pk.32).
- (33) Gst F-kt til Gst.Tak.Afd. 3.kt. af 25-5-1909 (GOI, pk.1).
- (34) Betænkning 08, pp.216, 608.
- (35) Forslag til lov om hærens ordning af 12-2-1909, §231, p.231.
Se også Aage Westenholz's piece "Nogle ord til eftertanke om Danmarks for-
svar" fra 15-9-1918, der kan siges at bygge op til landstormsidéen.
- (36) Bilag til Beretning 22, pp.366-367, 474.
- (37) Gst til Flådens stab af 30-4-1910 (GOK).
- (38) 2GK til KM af 10-5-1910 (KM M-kt.pk.32).
- (39) Oversigter over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i årene 1908, pp.20-21 og 1909, p.21 (Gst.Tak.Afd.D.bind 12).
- (40) Kaptajn Louis Nielsens rapport for rekognoscering på Mors, august 1908 (GOI, pk.1)/Oversigt over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i året 1908 (Gst. Tak.Afd.D.bind 12).
- (41) Gst og Flådens stab til KM af 12-6-1909 (KM M-kt, pk.32).
- (42) Ibid.
- (43) Gst. og Flådens stab til KM af 17-6-1910 (GOK).
- (44) Som note (41).
- (45) Ibid.

KAPITEL 3

STRIDEN OM FORSVARSIDÉ, GENERALSTABEN MOD 2. GENERALKOMMANDO - MEDIO MAJ 1910 TIL PRIMO DECEMBER 1911

Leschlys overvejelser

Midt i maj 1910 sendte 2. Generalkommando en "fremstilling af de overvejelser, som her er anstillet angående den jyske hærstyrkes forhold under krig" til Krigsministeriet.

Udgangspunktet for Generalkommandoens "overvejelser" var de opgaver for det jyske landforsvar, som var formulerede i de tilforordnede fra hærens "plan" i forsvarskommissionens betænkning. Af opgaverne var dog kun den første:

"at hindre en over landgrænsen indrykkende fjendtlig styrke i med svagere kræfter at øve tryk på halvøen," reelt dækket af overvejelserne, idet "det sandsynligste og for os farligste er, at styrken vil blive stillet overfor at Tyskland er vor modstander. Det vil da være tilstrækkeligt at undersøge denne situation, der tilmed er den eneste, hvorom man forud kan danne sig nogen mening, ... for de andre opgavers vedkommende er mulighederne så mange ..., at man ikke med noget virkeligt resultat kan anstille overvejelser."

I sin vurdering af den jyske styrkes kampværdi vurderede Generalkommandoen den som "meget ringe". Dette skyldtes "ringe uddannelse, ringe kampberedskab, ringe feltdygtighed, ringe forsyning. Den savner med andre ord netop det, der kunne bøde noget på dens ringe numeriske styrke og gøre den til en respektabel modstander.

Den hårde nødvendighed vil tvinge den til en meget spagfærdig optræden og til at vise stor resignation overfor offensive foretagender."

Dernæst gik man over til en vurdering af Jylland som krigsskueplads. Det påpegedes, at op til Limfjorden begunstigede terrænet angriberen. Bygningen af jernbaner og veje og opdyrkning af hede havde gjort det muligt - ud over den traditionelle fremrykningsvej ved østkysten - at angribe gennem midten af landet langs højderyggen fra Kolding over Nr. Snede mod Viborg, og at angribe op langs vestkysten. Generalkommandoen konkluderede:

"Man må da sige, at Jylland med sine rigelige forsyninger, sit store vej- og jernbanenet, sin mangel på naturlig støtte og i al fald ikke giver ham nogen fordel over for angriberen."

Fjenden kunne "marchere" den jyske hærstyrke ud af alle forsvarsstillinger syd for Limfjorden.

At man herefter anbefalede, at mobiliseringen skulle foregå i det relativt sikre område omkring Randers og Viborg, var i overensstemmelse med de hidtidige tanker om det jyske forsvar, men herudover vurderede Generalkommandoen, at i samme område "... vil antagelig også styrken, helt eller delvis, blive koncentreret. Denne stilling tillader ved sin tilbagestrukne og centrale beliggenhed at se begivenhedernes udvikling an i forholdsvis ro (min udh.) og stiller samtidig styrken parat for de forskellige angrebsmuligheder.

Man må så gøre regning på, at efterretningsvæsenet, såvel det civile i land som kystudkigsvæsenet ved kysterne, i forbindelse med militære rekognosceringskommandoer kan skaffe den øverstbefalende det fornødne kendskab til situationen."

Man erkendte det ønskelige i, ud fra såvel operative som forsyningsmæssige hensyn, at anvende hele området nord for Limfjorden som basis, men vurderede, at det kunne man ikke med den begrænsede hærstyrke, når der ikke var etableret brohovedbefæstninger. Man måtte vælge mellem Vendsyssel og Thy-Mors. På grund af risikoen for, at et tysk angreb også omfattede en landsætning ved det østlige indløb til Limfjorden, valgtes Thy-Mors. Dette skete på trods af, at Vendsyssel var en bedre basis set i relation til felthærens koncentrationsområde ved Himmerlands fod, der dækkede det østlige Limfjordsområde ved en fremrykning fra syd. Resultatet blev således, at "(Mors) vælges til det sted, hvor hærstyrkens reserveforsyninger oplægges, hvor alt gøres rede til, at styrken kan leve uden at have forbindelse med omverdenen og hvor den har (sit sidste tilflugtssted), medens Thy benyttes som forsynings- og evakueringsbasis. Det ligger i sagens natur, at man, så længe det lader sig gøre, benytter Vendsyssel som "hjelpebasis", idet man for længst mulig at spare Mors (og Thy) evakuerer syge dertil og trækker forsyningerne derfra. Først, når forbindelsen med Vendsyssel er afbrudt, baserer man sig udelukkende på Mors-Thy."

Tanken om at føre kampen som guerrilla blev imødegået. Dertil havde en jysk hærstyrke for ringe kampværdi. Endvidere konstateredes, at "en basis må en hærstyrke have, ligegyldigt hvorledes den vil føre krigen. Med den ringe

direkte sikring, vi kan give vor basis, vil en sådan spredt krigsførelse egentlig være ensbetydende med, at basis blottes, og at vor eksistens som hær derved sættes på spil. Resultatet af guerrillakrigen vil da uden al tvivl blive det, at vore spredte styrker vil blive slået eller tvungne til overgivelse enkeltvis."

Man bemærkede endvidere, at forudsætningerne for en sådan krigsførelse var "nogen maritim og fortifikatorisk hjælp" i og ved Limfjorden og "da disse hjælpemidler mangler brister i virkeligheden forudsætningerne for, at den påtænkte offensive krigsførelse kan praktiseres, .."

Den generelle konklusion på Generalkommandoens overvejelser var:

"Der vil da næppe være anden krigsførelse mulig, end samlet i "Centralstillingen" (dvs. området Randers-Viborg) at afvente begivenhedernes udvikling. Går fjenden frem ad midtervejen eller langs Vestkysten, da at gå til Skive for i stillingen her at yde nogen modstand og sluttelig at gå over til Mors. Hvorvidt et frembrud herfra bliver muligt, lader sig ikke forud afgøre. Chancerne derfor er ikke store på grund af den smalle front, hvorfra der skal brydes frem.

Går fjenden frem langs Østkysten uden samtidig at true vor basis, må det afhænge af styrkeforholdene og den øjeblikkelige situation, om der kan gås offensivt frem samlet eller spredt, men med den moderne anvendelse af rytteriet må man altid være forberedt på, at han sender rytteri om i ryggen på os for at afbryde vor forbindelse med basis." (1)

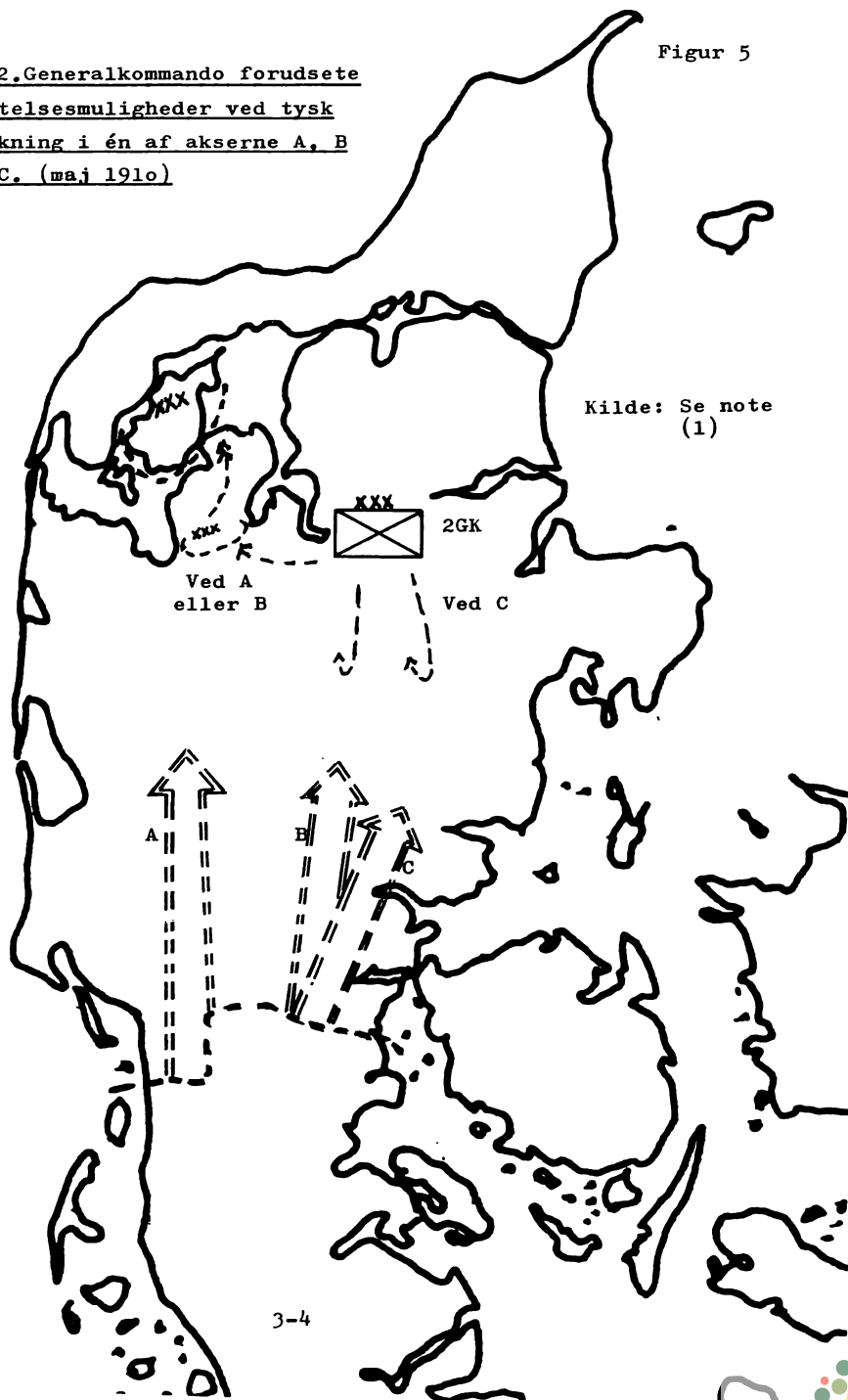
2. Generalkommandos vurderinger lå nogenlunde på linie med, hvad Generalstaben skrev i juni 1909-skrivelsen - efter Kühnells død - om et jysk "tilflugtssted". Gørtz, der var chef for Generalstaben indtil 19 august 1909, var sandsynligvis ikke helt uenig i, at den af Kühnel foreslåede indsættelse var for ambitiøs. Dette kan også ses af, da han igen nogle år senere fik indflydelse på det jyske landforsvar, modarbejdede han - som vi skal se - igen en indsættelse, der i ambitions- og risikoniveau lå på linie med Kühnells idéer. Gørtz lå nok i personlig opfattelse mellem Leschly og Kühnel.

Gørtz kommanderende general - Generalstabens bemærkninger til Leschly

Krigsministeriet sendte Generalkommandoens "overvejelser" til udtalelse i Generalstaben i juni 1910, men først i juli 1911 fremsendtes stabens bemærkninger. På det tidspunkt havde Gørtz for længst overtaget l. Generalkommandodistrikt. Generalmajor A.L. Hansen var blevet chef for Generalstaben.

De af 2. Generalkommando forudsete
indsættelsesmuligheder ved tysk
fremrykning i én af akserne A, B
eller C. (maj 1910)

Figur 5

Om det var Hansen selv eller de af hans stabsofficerer, der havde været med til i perioden op til 1905 at udarbejde Kühnells forslag, der tog skridt til en tilnærmelse til den oprindelige linie, er det ikke muligt at fastslå. Men det er en kendsgerning, at Generalstabens bemærkninger i juli 1911 var en tilbagevendende i forhold til linien i juni 1909-skrivelsen.

Generalstabens anfægtede Generalkommandoens vurderinger

- af den jyske hærstyrkes manglende anvendelighed til guerrilla,
- af, at der i et tysk angreb kunne indgå større landsætninger ved det østlige indløb til Limfjorden, og
- af, at brohoveder var nødvendige for at kunne gennemføre et aktivt Limfjordsforsvar, og

etablerede derigennem et grundlag for at angribe 2. Generalkommandos konklusion. Man nåede blandt andet frem til følgende ". . . hovedsynspunkter, der efter Generalstabens formening bør lægges til grund for den jyske hærstyrkes forhold ved et indtrædende fredsbrud, og de foranstaltninger, der bør træffes for at muliggøre løsningen af de hærstyrken tilfaldende opgaver...." (2)

Af hovedsynspunkterne havde følgende generel karakter:

1. Mobiliseringen og koncentrationen vil hensigtsmæssig kunne foregå i egnen Randers-Viborg.
2. Hærstyrkens beholdninger samles på Mors eller i Thisted, men på en sådan måde, at i hvert fald deres vigtigste dele let kan flyttes (min udh.), og idet tillige en hurtig tilvejebringelse af forplejningsforråd i Vendsyssel forberedes.
.....
4. Limfjorden bør sikres i hele dens udstrækning, således at hæren eventuelt kan vige tilbage, hvor som helst på denne vandlinie.
.....
6. Under forudsætning af, at angriberen rykker frem over landgrænsen syd fra, bør operationerne begynde så sydligt som muligt og gives karakteren af "den lille krig", idet man foreløbig ikke binder sig til en tilbagegang lige på Mors, men vælger sin eventuelle retræte på det eller de punkter ved Limfjorden, der bedst passer i den givne situation. Dennes videre udvikling må i øvrigt afgøre, om Mors bliver det endelige tilflugtssted eller muligen et andet punkt måtte være at foretrække." (3)

På to områder kom Generalstaben Generalkommandoen i møde. Man accepterede det nordlige koncentrationsområde, og man talte ikke mere så meget om frembrudtet, efter at man én gang var presset nord for fjorden. Generalstaben støttede - som vi skal se - også hovedparten af de mere konkrete forslag fra Generalkommandoen. Denne mellemlinie mellem Kühnel og Leschly svarede til, hvad Gørtz endte med at lægge sig på.

Ligesom 2. Generalkommando kom Generalstaben ikke ind på overvejelser om, hvorledes en engelsk landsætning skulle imødegås.

Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring

På trods af, at Generalstaben - på Krigsministeriets foranledning - i slutningen af april 1910 satte sig i forbindelse med Flådens stab for at få udvirket spærringsforberedelserne i jyske havne - Frederikshavn, Århus, Grenå, Fredericia og Esbjerg - skete der ingen af denne type forberedelser i denne periode. (4)

Et forhold af en vis indirekte betydning for mulighederne for et forsvar ved landgrænsen blev berørt af 2. Generalkommando i februar 1910, da den anmodede om bemyndigelse til at slukke fyr og fjerne sømærker i Lille Bælt i situationer, hvor forbindelsen til København var afbrudt. I en fælles skrivelse fra Generalstaben og Flådens stab gik disse i juni imod Generalkommandoens ønske. (5)

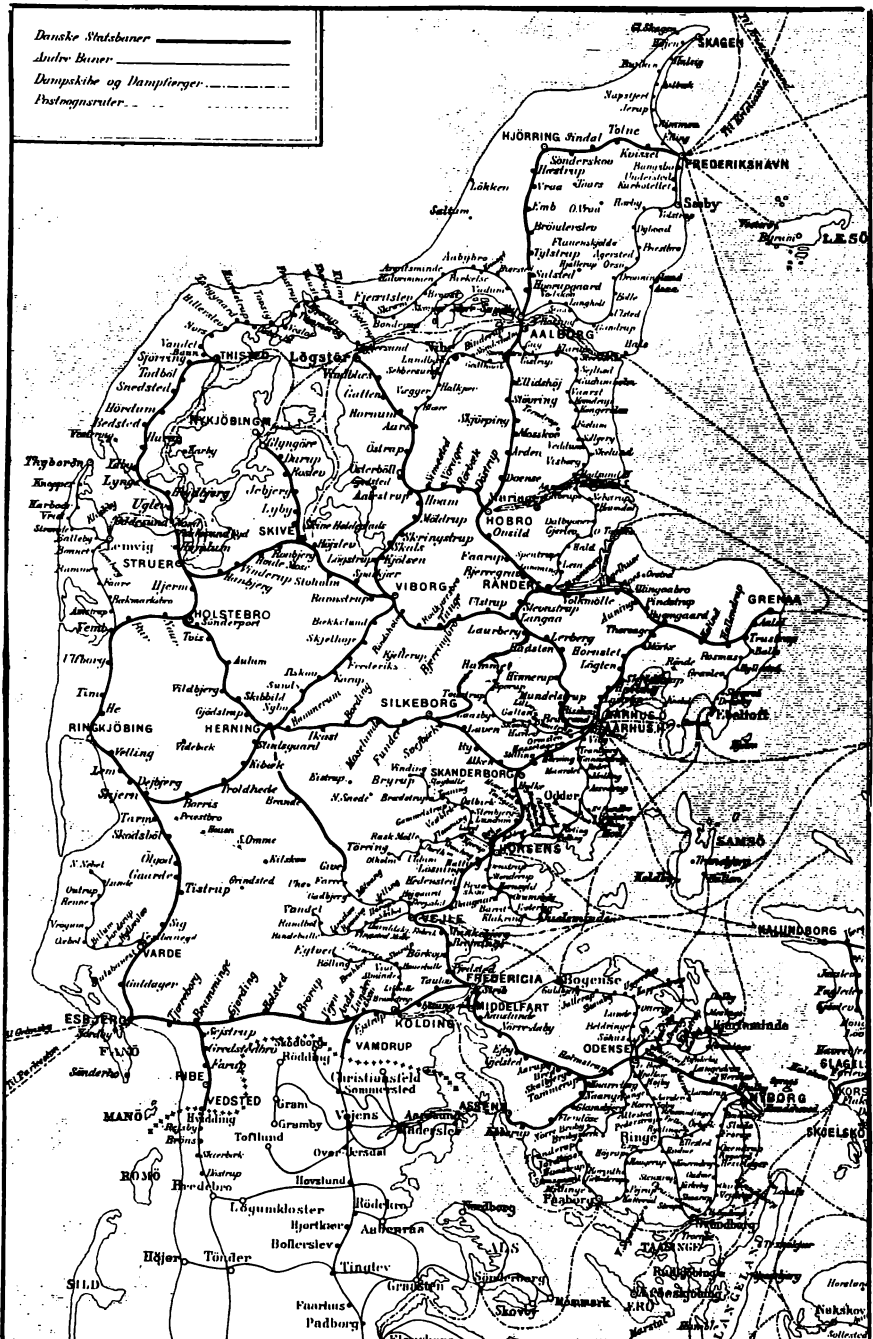
I 2. Generalkommandos overvejelser fra maj 1910 nævntes behovet for en bevogtning af jernbanerne - her specielt jernbanerne mellem "Centralstillingen" (Viborg-Randers) og området nord for Limfjorden - (se figur 6). Det anbefaledes, at opgaven blev løst under anvendelse af lokale værnepligtige eller - som midlertidig løsning - under anvendelse af frivillige. (6)

Generalstaben støttede i sine kommentarer fra juli 1911 2. Generalkommandos forslag. Indtil videre skulle problemet løses ved frivillige korps. Problemet ville blive endeligt løst ved dannelsen af en landstorm. (7)

I Generalkommandoens overvejelser nævntes endvidere, at det påtænkte at etablere fjordspærringer for at sikre mobiliseringen mod indgreb fra søen. Man understregede de problemer, der var knyttet til en spærring ved Hals - hensynet til flåden og afstanden til egnet spærringsmateriel. Disse havde fået Generalkommandoen til at vælge den spærring, der var nødvendig for Limfjordsforsvaret, vest for Ålborg. (8)

Figur 6

Det jyske jernbanenet i perioden før 1. Verdenskrig.

(Ikke alle privatbaner er vist.)

Arbejdet med forberedelserne var dog nået så langt frem, at søværnet folte, at dets interesser var truet, specielt m.h.t. Hals-spærringen. Dette medførte, at Flådens stab blev inddraget direkte i udarbejdelsen af instrukser. (9) I den skrivelse, hvori Krigsministeriet inddrog Flådens stab, udtrykte ministeriet støtte til den holdning til fjordspærringerne, som Generalstaben havde fremført i bemærkningerne til 2. Generalkommandos overvejelser; nemlig, at da man ønskede Vendsyssel bevaret som en mulig del af den jyske basis var en Hals-spærring en absolut nødvendighed. I Krigsministeriets skrivelse - fra november 1911 - blev stednavnet Hals ganske vist slettet før skrivelseren blev underskrevet, men den jyske hærstyrkes basis benævntes Mors-Vendsyssel (min udh.). (10)

I maj 1911 blev sagen om mobiliseringsbeholdningerne i Århus afgjort. Krigsministeriet imødekom i en betydelig grad Generalkommandoens ønske om at få flyttet dele af beholdningerne til nabo-garnisonerne. (11)

Det var forudsat i hærloven, at Fredericia garnison skulle rømmes p.g.a. sin udsatte beliggenhed ved et tysk angreb. I september 1911 besluttedes det imidlertid - på trods af Generalstabens og Generalkommandoens enige hårde modstand - at Fredericia skulle fortsætte som garnison, kun mobiliseringsbeholdninger skulle flyttes. (12)

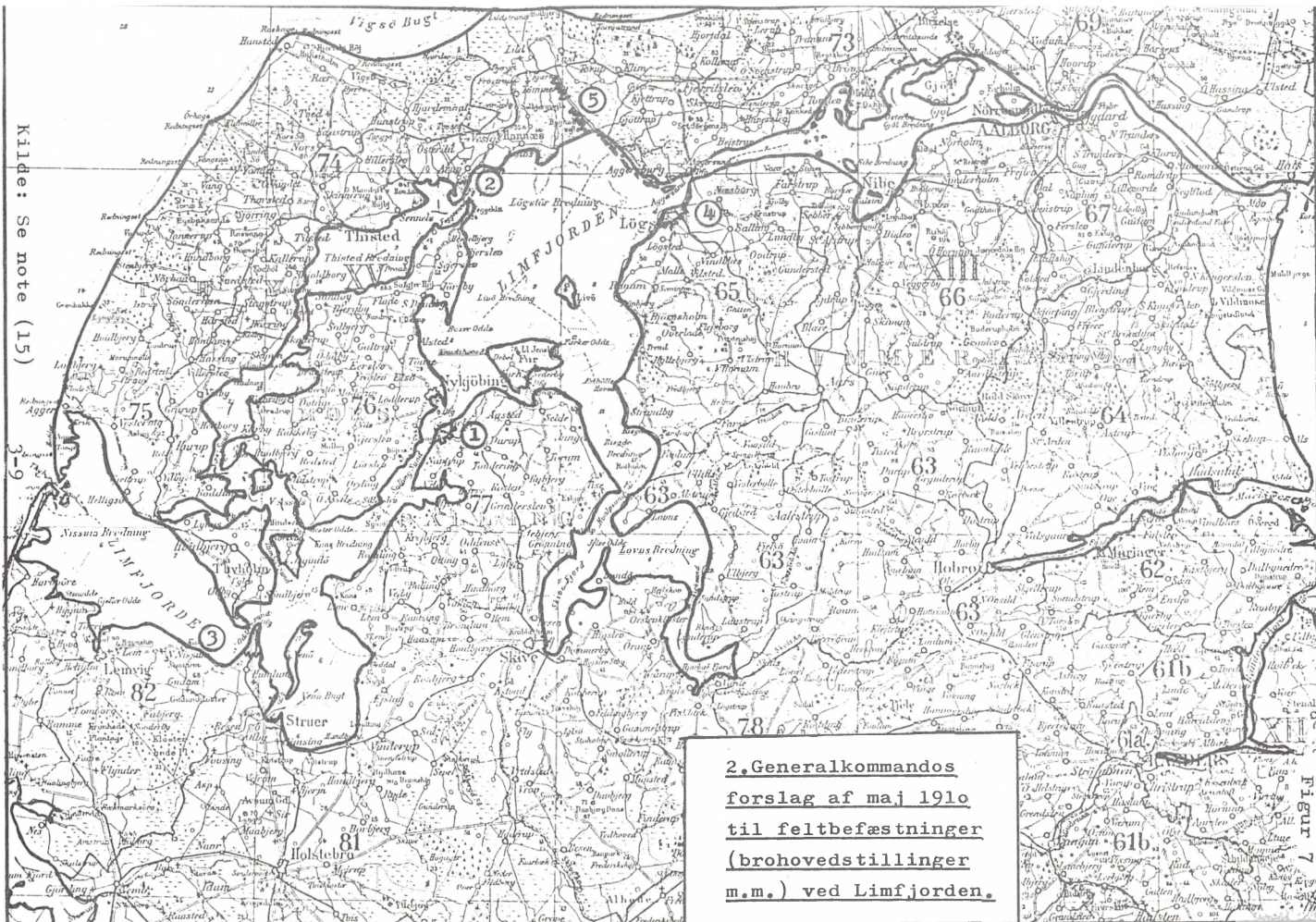
I denne periode gennemførtes den første øvelse i Jylland under medvirkning af det nyoprettede "civile" efterretningsvæsen. Øvelsens relativt positive resultat anvendtes af Generalstaben i dens kritik af 2. Generalkommandos overvejelser. Et godt virkende efterretningsvæsen var en af forudsætningerne for realismen i Kühnells operative idé. (13)

Forberedelserne til jernbanaefbrydelse ved brosprængning og stationsødelæggelse blev fortsat. (14)

Feltbefæstede brohovedstillinger ved Limfjorden - Andre problemer her

I Generalkommandoens overvejelser fra maj 1910 anbefaledes, at der ved "fredsbrud" blev anlagt feltbefæstede brohovedstillinger ved, (se figur 7):

- Glyngøre for at sikre overgang fra Salling til Mors. (1)
- Sr. Arup nord for Feggesund for at sikre overgang fra Hanherrederne til Mors. (2)

2. Generalkommandos
forslag af maj 1910
til feltbefæstninger
(brohovedstillinger
m.m.) ved Limfjorden.

- Oddesund med henblik på sikring af overgang fra fastlandet til Thyholm. (3)
- Løgstør for at sikre overgangen over Limfjorden der. (4)
- Endvidere påpegedes det ønskelige i at spærre overgangene over Selbjerg Vejle på Vust Tange med skyttegravsanlæg. (5)
 Klitpartiet nord for Vust vurderedes uoverkommeligt at spærre. (15)

Generalstaben udtrykte i sine kommentarer af juli 1911 enighed i, at disse anlæg - sammen med anlæg til Limfjordens spærring - var de vigtigste, som derfor burde anlægges først. (16)

Generalkommandoen forestillede sig feltbefæstningsarbejderne udført af en blanding af militær og lejet civil arbejdskraft. Det jyske ingeniørkompagni skulle forlægges til Mors og danne kernen i et ingeniørkommando. Generalstaben havde ingen væsentlige bemærkninger til disse forslag. (17)

Vedrørende forberedelserne til at hindre fjendtlige fartøjers indtrængen i Limfjorden understregede Generalkommandoen - som nævnt - i sine overvejelser behovet for, hvis spærringen ved Hals ikke etableredes i tide, hvilket vurderedes sandsynligt, at kunne spærre vest for Ålborg. Man foreslog en spærring umiddelbart øst for Løgstør, hvor det også var muligt at dække spærringen. Endvidere blev det foreslået, at indtrængen fra Kattegat blev vanskeliggjort gennem fjernelse af sømærker mellem Ålborg og Løgstør. Dette sidste gav Krigsministeriet bemyndigelse til i første halvår af 1911. (18)

Generalkommandoen gjorde i sine overvejelser op, hvilket anvendeligt søtransportmateriel, der kunne skaffes i Limfjords-området. Selv om behovet næsten kunne dækkes lokalt, anbefaledes en flytning af seks af søværnets transportbåde fra Århus til Nykøbing Mors. (19)

Generalstaben understregede i sine bemærkninger Hals-spærringens nødvendighed, men støttede i øvrigt Generalkommandoens forslag. (20)

I oktober 1911 anmodede Krigsministeriet Marineministeriet om at iværksætte den ønskede flytning af transportbådene. (21)

2. Generalkommando anbefalede i sine overvejelser, at der etableredes en marinestation på Mors, som fik rådighed over egnede udrangerede marinefartøjer. Dette forslag kommenteredes ikke af Generalstaben. (22)

Generalkommandoen anbefalede endvidere, at der oprettedes en lokal væbning, der straks ved "fredsbrud" kunne iværksætte bevogtning på Mors og ved

Glyngøre, Oddesund og Feggesund. Indtil denne kunne organiseres måtte også denne opgave løses af frivillige. "Væbningen" skulle bestå af fodfolk af bataljonsstyrke, et artillerikommando med 10 stk. 9 cm kanon samt det tidligere nævnte ingeniørkommando. (23) Generalstaben gik i sine kommentarer i hovedsagen ind for Generalkommandoens forslag, men bemærkede:

"Den lokale væbning . . . , bør ikke indskrænkes til Mors, men gives et større omfang, idet den muligen kunne anvendes således, at én del sikrede Mors og i det hele taget den vestlige del af Limfjorden, en anden del den østlige del af fjorden,..". (24)

Man bemærkede endvidere, at "så længe der må gives afkald på permanente befæstningsanlæg til fjordens sikring, vil man være henvist til navnlig at søge denne sikring tilvejebragt ved organisation af en landstorm." (25)

Ved at skitsere en opdeling i to grupper og ved at pege på anvendelse af landstormsenheder i Limfjordsforsvaret i stedet for permanente befæstninger tegner de to citater den første, svage skitse af det syv år senere færdigudbyggede Limfjordsforsvar.

Leschly afløses af Tuxen

2. Generalkommando modtog først i oktober 1911 en orientering om - dele af - Generalstabens bemærkninger. (26)

Indtil det tidspunkt måtte Leschly forberede Jyllands landforsvar på grundlag af sine overvejelser, dvs. et forsvar, der i langt højere grad end, hvad Kühnel havde forestillet sig, havde karakter af et eksistensforsvar. Den væsentligste tanke bag den operative idé var bevarelse af den jyske hærstyrke intakt.

Den 7 oktober 1911, dvs. samme måned, hvor man modtog den første orientering om Generalstabens forbehold, blev Leschly afløst som kommanderende general af Generalløjtnant A.P. Tuxen. Med chefskiftet var der - som vi skal se - lagt op til en afgørende ændring af Generalkommandoens holdning.

Noter til kapitel 3.

- (1) 2GK til Gst af 14-5-1910, pp.2-5, 7, 10, 14, 16-17, 21. (GOI, pk.2).
- (2) Gst til KM af 3-7-1910, p.6 (KM M-kt, pk. 32).
- (3) Ibid, pp.6-7.
- (4) Gst til Flådens stab af 30-4-1910 (GOK). Problemerne løses ikke før i august 1914, se bl.a. Gst O-sek til Gst.Tak.Afd. af 2-7-1914 (GOK).
- (5) Gst til Flådens stab af 17-6-1910 (GOK).
- (6) 2GK til Gst af 14-5-1910, pp.9,25 (GOI, pk.2).
- (7) Som note (2), pp.8-9.
- (8) Som note (6), pp.6,10.

- (9) MM til KM af 25-9-1911/KM til MM af 21-11-1911 (KM M-kt. pk.32).
- (10) Gst til KM af 3-7-1911/KM til MM 21-11-1911 (KM M-kt. pk.32).
- (11) KM 2.Dep. til 1.Dep. af 10-5-1911 (KM M-kt. pk.32).
- (12) Forslag til lov om hærens ordning af 12-2-1909, p.60/Gst til KM af 19-9-1911 /Gst. til KM af 20-11-1911 (GOK)/Oversigt over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i året 1911, p.14 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12)/Berntsen, pp.176-180.
- (13) Vedrørende oprettelsen af den civile efterretningstjeneste: Gst til KM af 22-5-1905 (KM M-kt.pk.32)/KM til Gst af 22-6-1906 (Gst.Tak.Afd.I, pk.6)/ Betænkning 08,p.507/2GK til Gst af 7-4-1911 (2GK K)/Gst til KM af 3-7-1911 (KM M-kt. pk.32).
- (14) Oversigter over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i årene 1910, p.20 og 1911, pp.35-37 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12)
- (15) Som note (6), pp.26-27.
- (16) Som note (2), p.9.
- (17) Som note (6), pp.25, 27-28/Skrivelsen som note (2).
- (18) Som note (6), p.23/KM til stabschef ved 2GK af 19-10-1911 (KM M-kt. pk.32).
- (19) Som note (6), pp.27-28.
- (20) Skrivelse som note (2).
- (21) Gst og Flådens stab til KM af 14-10-1911/KM til MM af 21-11-1911 (KM M-kt. pk. 32).
- (22) Skrivelserne i noterne (2) og (6).
- (23) Som note (6), pp.24-25, 28-29.
- (24) Som note (2), p.8.
- (25) Som note (2), p.6.

KAPITEL 4

MOD PERIFERIFORSVAR? -

PRIMO DECEMBER 1911 TIL PRIMO FEBRUAR 1913

Krigsministeriets grundlag for forarbejderne - Venstregering under Berntsen

Udenrigspolitisk var årene 1911 til 1913 præget af, at krise afløste krise. Anden Marokkekrise, Første og Anden Balkankrig.

De truede forhold medførte i Danmark blandt andet private indsamlinger til forsvaret og oprettelsen af frivillige korps.

9 december gav Krigsministeriet sit "grundlag" for forarbejderne til Jyllands forsvar. Allerede i juli 1910 - umiddelbart efter, at Krigsministeriet havde sendt 2. Generalkommandos "overvejelser" til kommentering i Generalstaben - var den radikale regering Zahle blevet afløst af et venstreministerium (venstregrupperne var kort forinden blevet samlet i ét parti) under Klaus Berntsen, der selv overtog forsvarsministerposten. Det var regeringens hensigt at føre forsvarslovene ud i livet. Dette omfattede - som jeg vil vise - ikke en gennemtrufning af et periferiforsvar, som umiddelbart kunne løse de opgaver, som flertallet i forsvarskommissionen havde formuleret for det jyske forsvar.

Dette kan dels skyldes, at Klaus Berntsen kom fra Det moderate Venstre, som i den politiske strid om forsvaret i 1908-09 havde ligget tættere på Højres (og hærens) linie end I.C. Christensens gruppe. Det kan dog også skyldes, at Berntsen, der havde haft alvorlige modsætningsforhold til generalerne i konkrete sager - bl.a. i sagen om den fortsatte garnisonering i Fredericia - ikke ønskede flere slagsmål. Trods alt kunne man jo - uanset hvad hæren forberedte - når situationen forelå, gennem direktiver fastlægge den anvendelse man ønskede. Det er dog også muligt, at Berntsen ikke forstod, hvad han underskrev 9 december 1911.

Krigsministeriets "grundlag" fastlagde følgende opgaver for den jyske hærstyrke:

- "1. så vidt muligt at hindre en over landgrænsen indrykkende fjendtlig styrke i at øve tryk på halvøen,

2. at modsætte sig og forsinke en i tysk-fjendtlig hensigt udført større landgang i Jylland, så at denne mister sin for Tyskland overraskende og dermed farlige karakter,
3. at hindre en fjendtlig flåde i med mindre styrker at sætte sig fast i land."

I forhold til opgaveformuleringen hos de tilforordnede fra hæren var der sket ændringer i første opgave. Opgaven "at hindre" var nu gjort betinget af vendingen "så vidt muligt", men samtidig var den begrænsning, som lå i vendingen "... i med svagere kræfter (min udh.) at øve tryk .." nu fjernet. Medens den tidligere formulering ikke gav nogen opgave for de jyske styrker, hvis tyskerne forsøgte at "øve tryk" med mere massive kræfter, skulle opgaven nu altid søges løst. Denne formulering var i øvrigt mere i overensstemmelse med, hvad 2. Generalkommando i realiteten havde forberedt. En loyal løsning af opgaven, som den oprindeligt var formuleret, ville have betydet en sydligere, mere risikabel indsættelse af de jyske styrker, eksempelvis som af Kühnel foreslået, ikke et eksistensforsvar på Mors. Formuleringen af anden og tredje opgave var uændret.

Ministeren gav Generalkommandoen frie hænder med hensyn til, hvordan opgaver skulle løses, dog skal "ministeriet ... bemærke, at en militær observation af kysterne og grænsen for at hindre eller straks at kunne imødegå en neutralitetskrænkelse vil føre til en splittelse af den ringe styrke, der står til Deres Excellences rådighed, uden at denne opgave overhovedet fuldt ud vil kunne løses. Ministeriet anser det derfor for rigtigst, at man indskrænker sig til en observation af kysterne ved hjælp af efterretningsmændene og af grænsen af disse i forbindelse med en del af grænsegendarmeriet. På grundlag af de meldinger fra efterretningsmændene og grænsegendarmeriet, om stedfundne krænkelse af neutraliteten, må Deres Excellence derpå i hvert enkelt tilfælde træffe bestemmelse om de foranstaltninger, der må anses for hensigtsmæssigt i den foreliggende situation." (1)

Dette gør det klart, at den rettede formulering af første opgave ikke var tilfældig. Den kommanderende general kunne tilrettelægge et eksistensforsvar, hvis han ville. Leschly ville have været særdeles tilfreds med dette direktiv. Det gav dog også Tuxen handlefrihed til at forberede forsvaret, som han vurderede rigtigst.

Det første tegn på kompromis mellem 2. Generalkommando og Generalstaben

I december 1911 fremsendte Generalstaben bemærkninger til et projekt om en fast forbindelse over Oddesund (som i øvrigt først blev realiseret i 1938). Skrivelsen indeholdt en vurdering af anvendeligheden af de forskellige områder i og nord for Limfjorden som "tilflugtssted". En vurdering, som måtte betegnes som et kompromis mellem Generalkommandoens og Generalstabens holdninger:

"Under de for hånden værende omstændigheder, hvor der intet befæstningsanlæg findes i Jylland, bliver det under en krig nødvendigt for hærstyrken i Jylland at basere sig på, og eventuelt (min udh.) repliere sig på landet nord for Limfjorden, da der syd for denne fjord ikke findes noget terræfnafsnit, der fra naturens side er således sikret, at det egner sig i så henseende. Af landet nord for Limfjorden kan Vendsyssel vel under visse forhold få betydning i det omhandlende øjemed, men på grund af den lange udsatte kyststrækning vil forsvaret af denne landsdel muligen (min udh.) blive vanskeligt.

Det vil derfor i første række blive Mors i forbindelse med Thy, som kommer i betydning som sandsynligt tilflugtssted for hærstyrken, når den for kortere eller længere tid (min udh.) må opgive kampen syd for Limfjorden." (2)

Nyt tjenestereglement fastlægger ny ansvarsfordeling

I november 1912 udsendtes et nyt "Tjenestereglement for Hæren". Heri fastlagdes en ny fordeling af ansvaret for forberedelsen af landforsvaret.

Forsvarsforberedelserne i Jylland havde indtil da været et spørgsmål, der afgjordes mellem Krigsministeriet, 2. Generalkommando og Generalstaben (undtagelsen var Kühnells indflydelse i 1905-8 efter han havde forladt Generalstaben og overtaget 1. Generalkommandodistrikt, men han havde også - fortsat - været den ældste af hærens tilforordnede). Dette ændredes nu:

"Den kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt har som designeret chef for Hærens Overkommando (designeret overgeneral) overledelsen af alle forarbejder vedrørende det samlede forsvar til lands.

Han klarlægger de opgaver, forsvaret kan stille, og angiver, hvorledes de til rådighed værende personelle og materielle hjælpemidler skal komme til anvendelse ved opgavernes løsning.

.....

Han indsender til Krigsministeriet forslag til direktiver for forsvarsforberedelserne i 2. Generalkommandodistrikt.

Samtlige de ham ... påhvillende forarbejder foranlediger han udført

ved foranstaltning af Chefen for Generalstaben, der som designeret stabschef ved Hærens Overkommando i alle herhen hørende forhold er ham umiddelbar underlagt.

.....

Den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt har på grundlag af de ham givne direktiver overledelse af alle for generalkommandodistriktets forsvar nødvendige forarbejder.

Han drager omsorg for, at det materiale vedrørende operationerne, som Generalkommandoen har brug for, i tide tilvejebringes.

Han holder Krigsministeriet og den designerede Overgeneral underrettet om de ved samtlige her omhandlede forarbejder indvundne resultater og om de direktiver, instruktioner og planer m.v., som foreligger for gennemførelsen af generalkommandodistriktets forsvar."

Fra 1902 indtil nu havde den kommanderende general på Sjælland kun været designeret overgeneral i sit eget generalkommandodistrikt, og således kun haft ansvaret for forberedelserne der. (3)

Allerede i august 1911 havde bestemmelser for oprettelse af en Hærens Overkommando ved mobilisering med den kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt som Overgeneral og generalstabschefen som stabschef reduceret 2. Generalkommandos reelle selvstændighed, men først med udsendelsen af tjenestereglementet blev ansvaret helt klart fordelt. Nu anbragtes såvel den designerede overgeneral som dennes designerede stabschef mellem Generalkommandoen og ministeriet.

Tuxens studie: "Forsvaret af Jylland"

I forventning om den nye ansvarsfordeling sendte 2. Generalkommando i august 1912 studien "Forsvaret af Jylland" til den designerede overgeneral. I oktober samme år fremsendtes den i rettet udgave igen til den designerede overgeneral, dvs. Gørtz. (4)

Studien var på mange punkter et radikalt brud med Generalkommandoens hidtidige operative ideer, som disse var blevet fremlagt i overvejelserne fra Leschlys tid som kommanderende general. Den militærgeografiske vurdering afveg dog kun på ét, men væsentligt, punkt:

"De steder, hvorom der kan være tale (som tilflugtssteder for den jyske hærstyrke), er Thyholm (min udh.), Mors og Thy, nævnt i den rækkefølge, i hvilken de egner sig (min udh.)."

I augustudgaven af "Forsvaret af Jylland" var Hanherrederne - egnen omkring Fjerritslev og Vust Tange - blevet nævnt som et fjerde egnet område, men det var nu slettet. Man nævnte altså fortsat ikke steder i Vendsyssel, men pegede tværtimod på Thyholm - det mindste af de mulige steder - som det mest egnede.

Også i vurderingen af de jyske styrkers kampværdi lå "Forsvaret af Jylland" ret tæt på overvejelserne. Kun med hensyn til fodfolkets, rytteriets og artilleriets linieafdelinger blev der nu givet en mere positiv vurdering. Disse "er så gode, som de overhovedet kan blive herhjemme. De er straks operationdygtige, fordi de skal være det. Men det må erindres, at langt den overvejende del af deres styrke består af indkaldte (indtil ca. 9 årgange), og at en meget stor del af artilleriets heste er ganske rå. Stor præstationsevne har de derfor ikke i de første dage."

I øvrigt vurderedes i studien, at "den store svaghed ved vor forsvarsordning (er) den ringe fredsstyrke, det ringe kampberedskab. Jylland er praktisk talt forsvarløst den største del af året."

Den opfattelse, der lå til grund for studien, var, at forsvarets hovedopgave - som følge af landets neutralitetspolitik - var "under en stormagtskrig at forhindre, at den ene eller den anden af de kæmpende magter benytter dansk territorium som udgangspunkt eller til støtte for deres operationer."

Denne opgave er ganske vist klar og bestemt. Der er kun det at bemærke, at hærstyrkens størrelse er for ringe i forhold til den, da Jyllands tilgængelighed giver muligheder for neutralitetskrænkelse på så mange steder, at dette i forbindelse med halvøens størrelse bevirker, at (den jyske hærstyrke) praktisk talt ikke kunne forhindre neutralitetskrænkelser overalt. ... Men er hærstyrken ... ikke i stand til at forhindre, at en fremmed magt krænker vor neutralitet, må vi gøre hvad vi kan, for at forhindre, at denne magt benytter vort territorium eller opholder sig der længere, end det i følge neutralitetserklæringen er tilladt, dvs. vi må gøre, hvad der er os muligt for at kaste ham bort. Også dette kan blive vanskeligt, måske umuligt, enten fordi den fremmede magt møder med overmægtig styrke eller sætter sig fast på flere steder. Men forsøget må gøres i alt fald ét sted."

Det blev endvidere slået fast, at på grund af det lave beredskab må "planen for et forsvar ... hvile på den forudsætning, at den jyske hærstyrke er mobiliseret, dvs. at man som udgangspunkt for planen må tage det faktum, at man ikke før 4. eller 5. dag efter mobiliseringsordrens udgivelse kan bryde op med

den jyske hærstyrke fra den stilling (Viborg-Randers-Ålborg), som man må mobilisere (min udh.) i for at være nogenlunde sikker på at kunne mobilisere i ro."

Vedrørende Limfjordsforsvarets tilrettelæggelse "... agter (Generalkommandoen) ... at udnytte Limfjordens egenskaber som hindring ved, så snart mobiliseringsordren er udgivet, at omdanne det fra en slet og ret passiv hindring til en virkelig modstandslinie, der skal tjene ikke blot et rent defensivt men først og fremmest et operativt øjemed. De foranstaltninger, der således træffes, benævnes under ét "Limfjordsforsvaret", og dette opstilles uafhængigt af feltstyrken. Det tager ikke sigte på nogen bestemt militær situation, alene af den grund, at man ikke forud ved, hvorfra et angreb komme, og man derfor må være forberedt på at tage front såvel mod syd som mod nord.

Hensigten med "Limfjordsforsvaret" er først og fremmest den at skabe en linie operative støttepunkter - at være en slags strategisk reserve - som kan give den jyske hærstyrke den størst mulige operationsfrihed."

Længere fremme i studien konkluderede Generalkommandoen:

"Der kan ingen beregning gøres forud for, hvor og hvorledes den jyske hærstyrke skal føre operationen til lands. Der kan kun ganske i almindelighed gives et par enkelte synspunkter.

- Fjenden bør imødegås så tidligt som muligt.
- Forsvaret bør føres så offensivt som muligt. Om man vil føre det ved at dele sig eller ved at blive samlet, afhænger af den øjeblikkelige situation.
- Hærstyrken bør længst mulig holde sig i åben mark, og undgå en tilbagegang til (et af de tidligere nævnte, egnede tilflugtssteder)."

(5)

Som det vil kunne ses ved at sammenholde disse citater fra "Forsvaret af Jylland" med den operative konklusion af Generalkommandoens overvejelser fra maj 1910 og med Generalstabens kommentarer til disse, var der sket en radikal ændring i Generalkommandoens opfattelse af opgaverne og af, hvorledes disse skulle løses. Man var gået endnu længere, end Kühnel havde foreslået, i retning af fremskudt, offensiv anvendelse af de jyske styrker. Man havde bevæget sig afgørende i retning af et periferiforsvar, og man ønskede et forsvar, der i langt højere grad end de tidligere forslag, som koncentrerede sig om den "færligste situation", et tysk angreb, også var vendt mod neutralitetskrænkelser og angreb fra vestmagternes side.

Studien indeholdt også en analyse af "den øjeblikkelige situation", hvor en konflikt mellem Tyskland og England var den sandsynligste og farligste mulighed. Det billede, som studien tegnede af en sådan konflikts forløb, var på linie med, hvad søværnet forestillede sig. (6)

På grundlag heraf nåede Generalkommandoen frem til en opgaveformulering for den jyske styrke, der modsvarede angrebstruslens variation som en funktion af graden af tysk henholdsvis vestmagts-søherredømme. Opgaverne blev "i den kronologiske orden, i hvilken begivenhederne antageligt vil stille dem":

1. Hindre en neutralitetskrænkelser fra vestmagternes side ved Esbjerg, der kan bruges som støttepunkt for destroyere og småkrydsere under observation af Elb-mundingen.

Der er ... en omstændighed, som gør spørgsmålet om sikring af Esbjerg meget akut. Tages denne opgave ikke op fra dansk side straks, vil man i Tyskland føle sig utryg og mene sig moralsk berettiget til selv at træffe foranstaltninger til, at England ikke benytter Esbjerg. Tyskland kan måske yderligere føle sig opfordret til denne handling, da Esbjergs benyttelse som udgangspunkt for en fremrykning gennem Slesvig mod Kejser Wilhelms-kanalen i krigens senere faser ikke er ganske udelukket, selv om der hverken sø- eller landmilitært set er megen udsigt, at den skal kunne lykkes.

.....

2. Hindre neutralitetskrænkelser fra Vestmagternes side ved Skagen og Frederikshavn, senere ved de andre jyske havne og fjorde. Disse opgaver foreligger, efterhånden som Vestmagterne udvider deres operationer til de danske farvande indenfor Skagen.

Faren for en militær indgriben fra tysk side her er selvfølgelig ikke så stor som ved Esbjerg.

3. Imødegå større landgangsekspeditioner fra Vestmagternes side eller invasion fra tysk side.

Det er ganske umuligt forud at have nogen mening om, hvorledes en sådan situation, der først tænkes at indtræde på et senere stadium af krigen, vil komme til at foreligge, hvilken af de to parter, der kommer først, og hvad hensigten er med angrebet, om det er en blot midlertidig besættelse eller en erobring. Med hensyn til en eventuel landgangsekspedition fra Vestmagternes side kan dog i almindelighed bemærkes, at denne må finde sted nord for Mols." (7)

Krigsministeriet koncentrerede sig i "grundlaget" fra december 1911 - som før det Generalkommandoen og Generalstaben - om forberedelserne til "så vidt

muligt at hindre en over landgrænsen indrykkende fjendtlig styrke i at øve tryk på halvøen". I "Forsvaret af Jylland" blev denne opgave knyttet sammen med opgaven "at modsætte sig og forsinke en tysk-fjendtlig hensigt udført større landgang i Jylland ..." i formuleringen at "imødegå større landgangsekspeditioner fra Vestmagternes side eller invasion fra tysk side". Løsningen af begge disse opgaver var ved en krigs tidlige faser mindre relevante i forhold til "at hindre en fjendtlig flåde i med mindre styrker at sætte sig fast i land".

Studien fulgte denne analyse op med konkrete forslag til en sikring af Esbjerg - disse vil senere blive behandlet - og med et forslag til forlæggelse af den jyske hærstyrkes koncentration til området ved Esbjerg. Herved ville man opnå

"at man står ved det sted, hvor faren truer først, og hvor den truer både fra søsiden og fra landsiden, i alt fald indtil kampen i Nordsøen har fundet sin afgørelse.

Endvidere

at man står der med en sådan kampkraft, at der er grund til at tro, at den vil blive respekteret af magterne således, at de holder sig borte fra en neutralitetskrænkelser. Og hvis ikke, at vi da virkelig kan sætte noget ind på at forsvare os." (8)

Dvs. de væsentligste argumenter for periferiforsvaret.

Allerede i 2. Generalkommandos umiddelbare svar på Krigsministeriets skrivelse fra december 1911 blev spørgsmålet om forberedelser ved Esbjerg taget op. Dette skete i slutningen af februar 1912, hvor Generalkommandoen gav "meddelelse om de forarbejder, (mån) anser for nødvendige for, at hærstyrken kan blive i stand til at løse (de stillede) opgaver."

I sin opgørelse over nødvendige foranstaltninger tilrådede Generalkommandoen "indtrængende", at det af Generalstaben og Marineministerens stab i juni 1909 anbefalede fort blev anlagt, og anmodede om myndighed til at inddrage sømærker og slukke fyr ved Esbjerg i situationer, hvor forbindelsen til København var afbrudt.

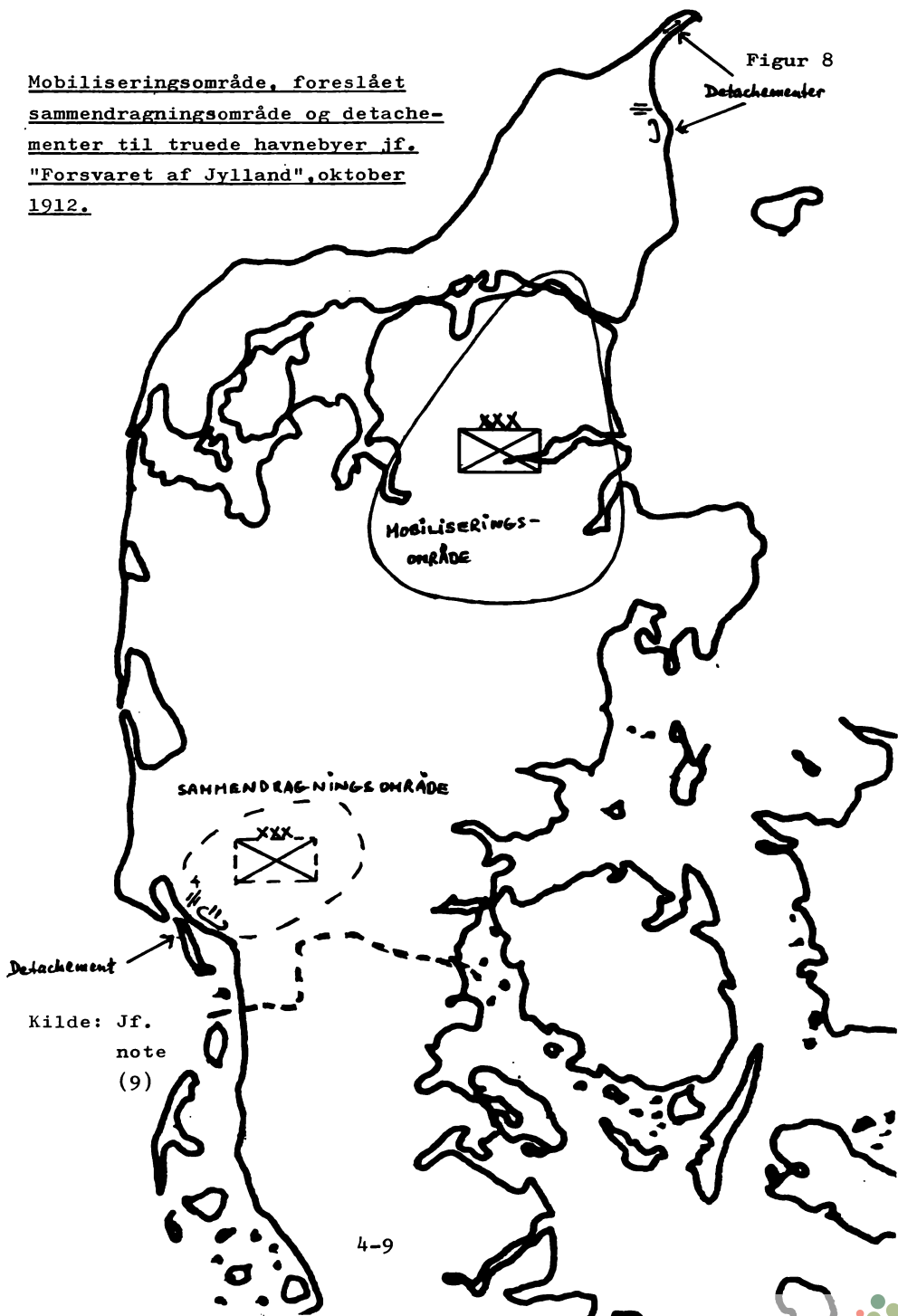
I "Forsvaret af Jylland" anbefaledes det, at Marineministeriet sendte en ældre søofficer til Esbjerg med fuldmagt til - i en sådan situation - at beordre inddragning og slukning.

I "Forsvaret af Jylland" anbefaledes det i øvrigt, at der hurtigst muligt efter krigsudbrud sendtes et kommando til Esbjerg. Hvis der ikke var mobiliseret, sendtes fredsstyrken. Kommandoets styrke skulle om muligt mindst være en fodfolksbataljon og et batteri. Ved ankomsten skulle kommandoen gå i gang med

Mobiliseringsområde, foreslået
sammendragningsområde og detache-
menter til truede havnebyer jf.
"Forsvaret af Jylland", oktober
1912.

Figur 8

Detachementer

Kilde: Jf.
note
(9)

at anlægge en feltbefæstning til styrken. Hvis muligt anvendtes ikke felthærens 75 mm kanoner til denne opgave, men 9 cm piecer fra "Artillerikommandoet på Mors". Hvis man valgte at koncentrere felthæren til området ved Esbjerg, holdtes kommandoet kun udskildt indtil hæren var på plads.

Ved mobilisering skulle der endvidere udsendes detachementer til Skagen og Frederikshavn. Detachmentet til Frederikshavn skulle eventuelt indeholde lidt artilleri. Ved Frederikshavn var der derfor rekognosceret for feltbefæstninger til fodfolk og artilleri, ved Skagen kun for fodfolk. (9)

De første skridt mod en jysk sikringstyrke - Mellem basis og felthær: Sikring, jernbaneødelæggelse, havnespærring

I november 1912 foreslog 2. Generalkommando, at der på linie med sikringsstyrken på Sjælland blev organiseret en jysk sikringsstyrke. Den designerede overgeneral støttede idéen, og ved udgangen af december fremsendte Generalkommandoen et forslag til "bestemmelser angående sikringstyrken i 2. Generalkommandodistrikt". Der var heri ikke forslag til styrkens opgaver. Efter en vis uenighed mellem Generalkommandoen og den designerede overgeneral angående størrelsen af styrken, sendtes den designerede overgenerals forslag til Krigsministeriet ultimo januar 1913.

Den jyske sikringsstyrke var nødvendig

1. for at kunne forebygge neutralitetskrænkelser i (landsdelen),
2. for at sikre mobiliseringen i 2. Generalkommandodistrikt, samt transport og afgang til Sjælland af jysk-fynske værnepligtige, der hører til ved sjællandske afdelinger."

Styrken blev blandt andet foreslået anvendt til "besættelse af Esbjerg" og for eksempel ved Skagen, Frederikshavn og Århus. Den blev dog også foreslået indsat til besættelse af Lille Bælts kyst ved Fredericia. (10)

Som det fremgår af opgave 2) skulle sikringsstyrken også "sikre mobiliseringen", hvilket ud over en bevogtning af de østjyske havne under mobiliseringstransporterne til Sjælland også betød sikring af jernbaneknudepunkter.

Også ad andre veje søgte man i perioden at skaffe enheder til bevogtning af jernbanerne. I Krigsministeriets direktiv fra december 1911 blev 2. Generalkommando bemyndiget til at træde i Kontakt med "Centralkomiteen for Frivillige Korps" for blandt andet at få oprettet frivillige korps til jernbanebevogtning. (11)

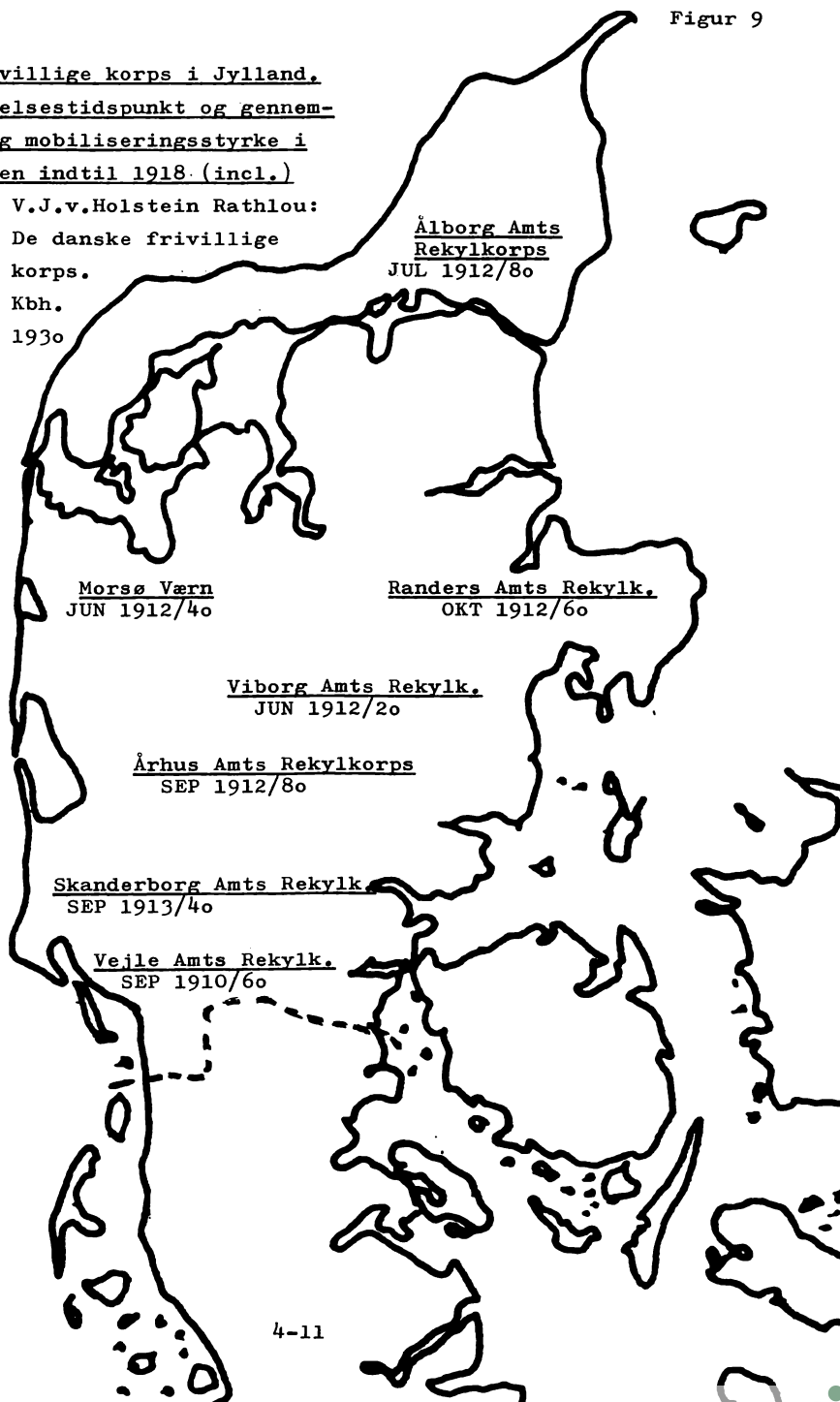
Det "forslag til foranstaltninger", som 2. Generalkommando i februar 1912 sendte som umiddelbart svar på ministeriets direktiv, pegede bl.a. på det hen-

Figur 9

De frivillige korps i Jylland.
Oprettelsestidspunkt og gennem-
snitlig mobiliseringsstyrke i
perioden indtil 1918. (incl.)

Kilde: V.J.v.Holstein Rathlou:

De danske frivillige
korps.
Kbh.
1930

sigtsmæssige i at anvende de uddannede ældre værnepligtige, som ikke indgik i reserveenheder, til løsning af bevogtningsopgaverne. (12)

Ved udarbejdelsen af "Forsvaret af Jylland" var der kun oprettet ét frivilligt korps i landsdelen, medens den del af "depotstyrkens" ældre værnepligtige, man påregnede at anvende til bevogtning, siden februar var faldet fra 3200 til 2900 mand. (13)

De frivillige korps i Jylland nåede - jf. figur 9 - aldrig op på en sådan styrke, at de kunne løse blot en lille del af bevogtningsopgaverne. Problemet med at få bevogtet banerne under mobiliseringen eksisterede stadig. En vis sikring kunne man opnå ved støtte fra politiet og ved en "farevagt" etableret af Statsbanerne, men indtil etableringen af en sikringsstyrke løste problemet, måtte man have planer liggende for anvendelsen af større dele af felthæren i jernbanebevogtningen. (14)

Problemet med sikring af mobiliseringen mod indgreb fra søen fik sin foreløbige løsning med udarbejdelsen i juli 1912 af instruktioner for spærringen af Randers og Mariager fjerne og af Limfjorden ved Hals. Den sidstnævnte kunne eventuelt dækkes fra den gamle skanse på stedet. I Randers og Mariager fjerne var den fysiske spærring af sejllobet forberedt suppleret med inddragning af sømærker. (15)

I juli 1912 anbefalede Generalstaben en indstilling fra 2. Generalkommando om flytning af Generalkommandoen fra Århus til Viborg. Flytningen blev gennemført i foråret 1914. (16)

Forberedelserne til afbrydelse af jernbanerne fortsatte i perioden. I "Forsvaret af Jylland" nævntes forberedte brosprængninger ved Ribe, Anst, Kolding, Skjern, Silkeborg, Skanderborg og Varde.

Endvidere var - som tidligere nævnt - en ødelæggelse af stationerne forberedt. Af disse kunne statsbanestationerne Vamdrup, Vedsted, Ribe og Gredstedbro samt stationerne på privatbanerne syd for Kolding ødelægges på stationsforstanderens initiativ ved en tysk fremrykning over grænsen. (17)

Brohovederne ved Limfjorden - Andre forberedelser her

I Krigsministeriets "grundlag" fra december 1911 nævnte man - ud over de brohoveder, som 2. Generalkommando havde med i sine overvejelser fra maj 1910 - et brohoved ved Ålborg. Hermed støttede ministeriet Generalstabens opfattelse, at "Limfjorden bør sikres i hele dens udstrækning". Skrivelsen oplyste endvidere, at ministeriet agtede at organisere et ingeniør- eller arbejdskommando til at udføre feltbefæstningsarbejderne, og Generalkommandoen

anmodedes om at fremsætte forslag til organiseringen af dette arbejde. 2. Generalkommandos forslag sendtes i februar 1912. Det anbefalede oprettelse af et ingeniørkommando til at lede arbejdet og et arbejdskommando bestående af ældre værnepligtige fra depotstyrken samt eventuelt civil arbejdskraft. Den del af depotstyrken, der påregnedes anvendt som arbejdsmandskab blev samme måned opgjort til ca. 1600 mand.

Ved sagsbehandlingen af spørgsmålet om oprettelse af de to kommandoer foreslog Ingeniørgeneralen - dvs. chefen for ingeniørtropperne - at der blev lavet kontrakter med civile entreprenører om udførelsen af arbejdet. Krigsministeriet besluttede dog i slutningen af marts 1912, at kommandoerne skulle oprettes, men videregav forslaget om anvendelse af entreprenører til Generalkommandoen. (18)

Af "Forsvaret af Jylland" fremgår, at der var truffet overenskomst med entreprenører om at begynde arbejdet ved mobilisering. Den civile arbejdsstyrke ville være på 7-800 mand, den militære fortsat på ca. 1600 mand. Der lå nu arbejdstegninger klar til udførelse af brohovedbefæstninger ved

- Ålborg-Nørre Sundby, (1.)
- Løgstør-Aggersborg og Aggersund Syd-Nord, (2.) og (3.)
- Glyngøre-Nykøbing, (4.)
- Oddeund Syd-Nord og Odby (på Thyholm) (5.)

Det vil - som vist på figur 10 - sige tre beskyttede overgangsteder til Vendsyssel og to til Mors-Thy.

Anlæggene var - bortset fra det ved Nr. Sundby - primært vendte mod syd; men nordvendte anlæg - på sydbredden - var forudsete. Ved Hannæs ville der dog muligvis blive anlagt endnu en nordvendt brohovedstilling (6.) Medens det anlæg ved Hannæs, som 2. Generalkommando nævnte i sine overvejelser fra maj 1910, var en del af forberedelsen af Mors som tilflugtssted, var det nu anbefalede tænkt som en del af et nordvendt Limfjordsforsvar.

Etableringen af feltbefæstningerne påregnedes at ville tage den samme tid, som mobiliseringen ville tage, ca. 5 dage. (19)

Det er allerede nævnt for Hals (8.) vedkommende, at instruktionen forelå i juli 1912. Det samme gjaldt for de forberedte spærringer af Limfjorden ved Thyborøn (7.) og ved Beistrup (9.) (nordøst for Løgstør). I "Forsvaret af Jylland" nævntes i øvrigt en spærring af sejlrenden nord for Nibe som en reserve for Hals (10.) (20) Der var således stadig tvivl om, hvorvidt en spærring ved Hals ville blive gennemført rettidigt.

Efter nogle problemer med oplægningssted o.a. anmodedes Marineministeriet i juni 1912 om at iværksætte flytningen af de seks transportbåde fra Århus til

Limfjorden. I begyndelsen af august 1912 var bådene på plads med 3 i Nykøbing Mors og 3 i Løgstør. (21)

Hærens Limfjordsflotille

For at skaffe et marinefartøj til Limfjorden indstillede 2. Generalkommando i februar 1912 til Krigsministeriet, at et af søværnets fiskeriinspektions-skibe blev stillet til rådighed. Denne løsning afvistes af søværnet.

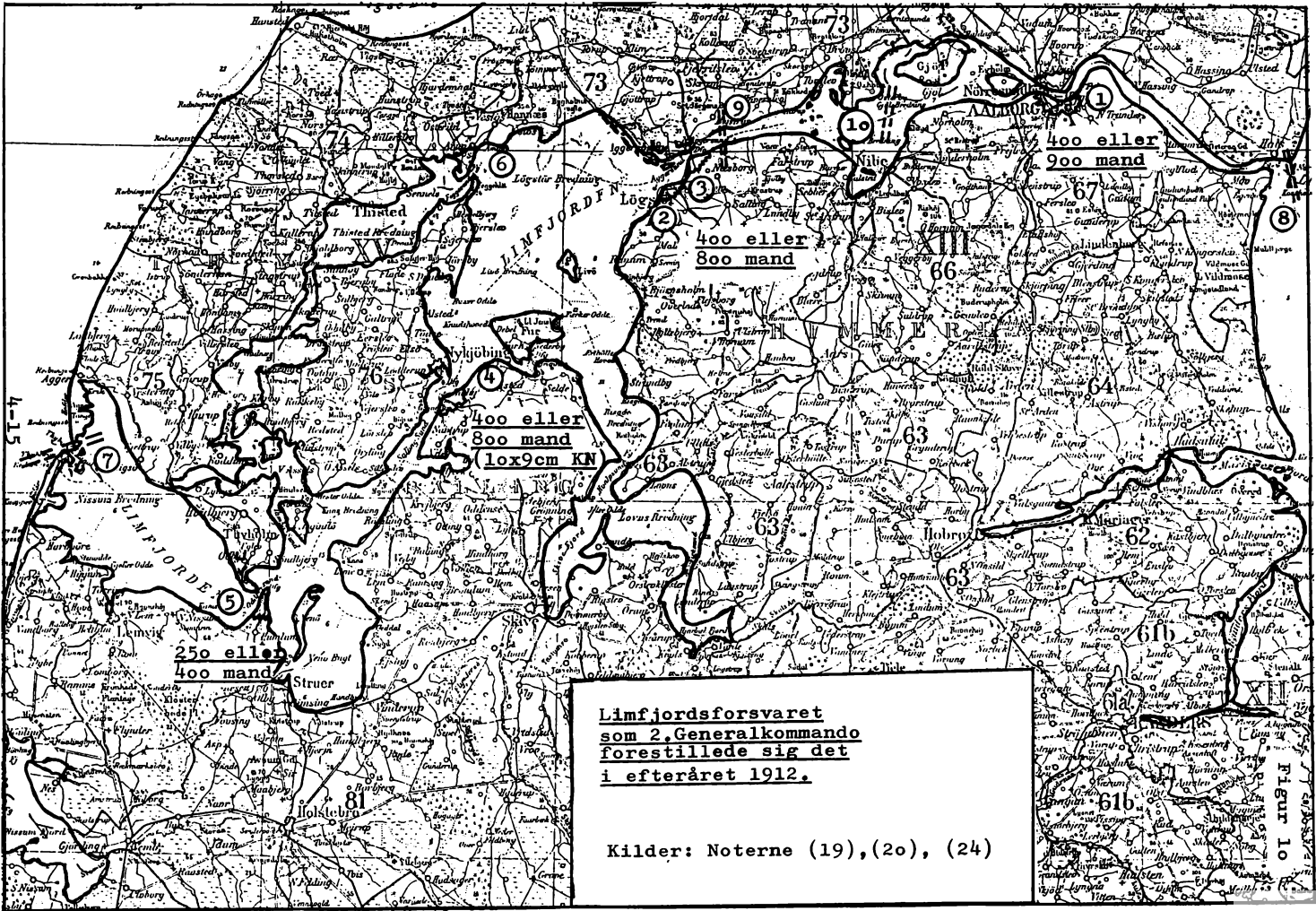
Den næste mulighed kom, da søværnet i juli 1912 stod foran salg af panserskibet Odin og panserbatteriet Gorm, efter at skibene var udgået af flådens tal. Generalstaben indstillede, at de blev stillet til rådighed for Limfjordsforvaret, men sagen faldt på modstand fra søværnets side. Denne modstand hvilede dels på en skepsis med hensyn til skibenes anvendelighed, dels - hvilket nok var det afgørende - på den kendsgerning, at de penge, man forventede, at salget ville indbringe, var disponerede.

I "Forsvaret af Jylland" pegede man - ud over på marinefartøjer - også på muligheden af at anvende bevæbnede dampskibe i fjorden. I november 1912 blev denne bemærkning fulgt op af en konkret indstilling, der anbefalede af den designerede overgeneral. Det forslag, som herefter behandledes, gik ud på ved mobilisering af bevæbne fire mindre statsdampskibe med hver to 37 mm revolverkanoner fra søværnets beholdninger. Skibene skulle være underlagt 2. Generalkommando, men den direkte kommando under skibenes indsættelse skulle føres af en til Jylland udstationeret søofficer. Dette forslag blev støttet af den kommanderende admiral. (22)

Artillerikommandoet på Mors - Frivillige korps - Faglige tjeneste

I Krigsministeriets "grundlag" fra december 1911 blev det gjort klart, at det af Generalkommandoen ønskede og Generalstaben anbefalede artillerikommando på Mors ville blive opstillet, og man anmodede 2. Generalkommando om at udfærdige et organisationsforslag. Dette var klart i februar 1912. I juni 1912 iværksatte Krigsministeriet foreringen af kommandoet. Dette skete i alt væsentligt i overensstemmelse med Generalkommandoen ønsker. Materiellet - herunder de 10 stk. 9 cm kanoner - blev oplagt i transportbådene i Nykøbing Mors. Som det ovenfor er nævnt under gennemgangen af "Forsvaret af Jylland", forestillede 2. Generalkommando sig ikke anvendelsen af kommandoet begrænset til Mors, men nævnte også en anvendelse ved Esbjerg og Frederikshavn. (23)

Vedrørende andre styrker til Limfjordsforvaret pegede Krigsministeriets "grundlag" på oprettelse af frivillige korps til sikringen af brohovederne.

Som vist på figur 9 viste dette at være en helt utilstrækkelig løsning. De ca. 40 frivillige, det var muligt at rekruttere til Morsø Værn og de ca. 80 til Ålborg Amts Rekykorporps kunne man ikke basere brohovedforsvaret på.

Den eneste fremkommelige vej var en anvendelse af de ældre værnepligtige i "depotstyrken", som det blev foreslået af Generalkommandoen i dens forslag til foranstaltninger fra februar. Man indstillede her om en tildeling af geværer til bevæbning af den anvendelige del af styrken. Det endelige resultat blev, at 2. Generalkommando blev tildelt 4.500 geværer, 2½ gange så mange som rekvireret. Det var nu muligt at bevæbne depotstyrken, som så dels kunne anvendes til jernbanebevogtning, dels til bevogtning af brohovederne. Denne dobbelt-opgave betød, at man normalt kun kunne regne med at afsætte en del af den rådige styrke - 2.900 mand - til brohovederne. Derfor var der - som det kan ses på figur 10 - forudset to forskellige styrkeniveauer ved hvert brohoved. (24)

I forberedelsen af den faglige tjeneste - primært forsynings- og sanitets-tjenesten - blev der taget hensyn til, "at man må have noget at vælge imellem, da man ikke forud ved, hvorfra et angreb kommer og altså ikke, hvor man med nogenlunde sikkerhed kan lægge disse institutioner. Dette kan først afgøres i mobiliseringsøjeblikket."

Som det kan ses på figur 11, betød dette, at de faglige institutioner - her faste lazaretter - blev lagt således, at de kunne støtte både et sydvendt og et nordvendt Limfjordsforsvar. (25)

Situationen i januar 1913

Med "Forsvaret af Jylland" og de første skridt mod etableringen af en sikkerhedsstyrke havde 2. Generalkommando bevæget sig meget langt væk fra eksistensforsvaret fra maj 1910. Ved en sammendragning af hæren til grænsen og en beskyttelse af de særligt truede havne bevægede man sig afgørende i retning af et periferiforsvar af den type, forsvarskommissionens flertal havde ønsket. Samtidig var man ved at udbygge et Limfordforsvar, der ville kunne muliggøre en fortsættelse af kampen i et brohovedforsvar af den Kühnel-ske type. Endvidere var forsvarrets indretning udtryk for en ligelig neutral linie, man kunne imødegå såvel tyske og engelske angreb. Imidlertid var tilrettelæggelsen af de jyske forsvar ikke længere et spørgsmål, der blev afgjort af Krigsministeriet og 2. Generalkommando alene. Efter udsendelse af tjenestereglementet havde den designerede overgeneral, Gørtz betydelig indflydelse. Tuxen havde ikke mere - som fastlagt i ministeriets "grundlag" - frie hænder.

Figur 11

Fordelingen af faste lazaretter
i tre områder jævnfør "Forsvaret
af Jylland".

Kilde: Note
(25)

Noter til kapitel 4

- (1) KM til 2GK og Gst af 9-12-1911 (GOI, pk. 2).
- (2) Gst til KM af 13-12-1911 (GOK).
- (3) Vedrørende udviklingen i ansvarsfordelingen indenfor forsvarrets øverste ledelse:
Gst og Flådens stab til KM af 30-3-1911 (GOK)/Kundgørelse for Hæren B.15 af 25-8-1911/Oversigt over virksomheden ved Generalstabens Taktiske Afdeling i året 1911 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12)/Gst til KM af 29-3-1912 (GOK)/KM til Gst af 6-9-1912 (GOI, pk.3). Herfra citatet/Kundgørelse for Hæren B.16/1912/Oversigt over virksomheden i Gst.Tak.Afd. i året 1912 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12).
- (4) 2GK til 1GK af 8-8-1912 (GOI, pk.3)/CH/Gst til DOG af 15-5-1923 (GOK).
- (5) 2GK til DOG af 17-10-1912, pp.4, 10, 13, 10-21, 23, 49 (GOI, pk.3).
- (6) Ibid, p.39/Vedrørende søværnets opfattelse se Kofoed-Hansens piece.
- (7) 2GK til DOG af 17-10-1912, pp.43-44 (GOI, pk.3).
- (8) Ibid. p.50.
- (9) Ibid. pp.17, 45-46/2GK til KM af 24-2-1912, bilag 1 (KM M-kt.pk.32).
- (10) 2 GK til DOG af 27-11-1912/DOG til 2GK af 4-12-1912/2GK til DOG af 31-12-1912/2GK til DOG af 16-1-1913/DOG til 2GK og KM af 25-1-1913 (GOI, pk. 3 og GOK).
- (11) KM til 2GK og Gst af 9-12-1911 (GOI, pk.2). Se også den historiske indledning i Viggo J.von Holstein Rathlou: De danske frivillige korps. Historisk fremstilling. Århus og Kbh. 1930.
- (12) 2GK til KM af 24-2-1912, bilag 8 (KM M-kt, pk.32).
- (13) Ibid./som note (5), pp.7-8.
- (14) Som note (5), p.10/2GK til KM af 5-2-1913/2GK til KM af 8-5-1913/2GK til regimenter, maj 1913 (2GK K).
- (15) Som note (5), pp.25-28, 30/Gst til Flådens stab af 25-3-1912/Gst til 2GK af 2-4-1912/Gst til KM af 23-4-1912 (GOK)/KM til MM af 26-4-1912/KM til Gst og 2GK af 2-5-1912/2GK til KM af 30-7-1912/Gst til KM af 12-8-1912 (KM M-kt. pk.32).
- (16) Gst til 2GK af 11-7-1912 (GOK)/2GK til KM af 19-5-1914 (KM M-kt. pr. 32).
- (17) Som note (5), pp.33-36/Gst T-sek. til Gst O-sek af 17-12-1912 (GOI, pk.3)/ Oversigt over virksomheden i Gst.Tak.Afd. i året 1912 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12).
- (18) Som note (1)/Som note (12)/2GK til KM af 3-2-1912/KM til Ingeniørgeneralen af 10-2-1912/Ingeniørgeneralen til KM af 21-3-1912/KM til 2GK af 28-3-1912 (KM M-kt. pk.32).
- (19) Som note (5), pp.7-8, 18, 24-25.
- (20) Som note (5), pp.18, 26, 28/Som note (15).
- (21) Som note (5), p.15/2GK til KM af 24-2-1912/MM til KM af 27-3-1912/KM til MM af 2-4-1912/KM til Gst og 2GK af 2-5-1912/2GK til KM af 29-5-1912 (KM M-kt. pk.32).
- (22) 2GK til KM af 24-2-1912/KM til 2GK af 15-4-1912 (KM M-kt. pk.32)/Gst til KM af 17-7-1912 (GOK)/KM til MM af 17-7-1912 (KM M-kt. pk.32)/Flådens stab til Gst af 25-7-1912/KM til Gst af 9-8-1912 (GOI, pk.3)/DOG til KM 14-8-1912 (GOK)/Steenen, pp. 242, 257/2GK til DOG af 17-10-1912, p.25 /2GK til DOG af 22-11-1912 (GOI, pk.3)/DOG til den kommanderende admiral af 23-11-1912/DOG til den kommanderende admiral af 9-12-1912/Gst til 2 GK af 16-12-1912 (GOK)/Oversigt over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i året 1912, p.39 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12).
- (23) KM til Gst og 2GK af 9-12-1911 (GOI, pk.2)/2GK til KM af 3-2-1912/KM til G.f.A. af 10-2-1912/2GK til KM af 24-2-1912/G.f.A. til KM af 26-3-1912/KM til G.f.A. af 10-4-1912/G.f.A. til KM af 19-4-1912/2GK til KM af 2-5-1912/ KM til 2GK af 2-5-1912/2GK til KM af 6-5-1912/2GK til KM af 29-5-1912 (KM M-kt. pk.32)/Gst. til KM af 1-6-1912/Gst til 2GK af 7-6-1912 (GOK)/KM 2.Dep. til 1.Dep. af 12-6-1912/KM til 2GK af 17-6-1912 (KM M-kt. pk.32).

- (24) 2GK til KM af 24-2-1912/STCH/2GK til sagsbehandler i KM af 2-4-1912/KM 2.Dep. til l.Dep. af 20-4-1912 (KM M-kt. pk.32)/DOG til KM af 17-1-1913 (GOK)/Oversigter over virksomheden ved Gst.Tak.Afd. i året 1912, p.39 og i året 1913, p.7 (Gst.Tak.Afd.D. bind 12)/2GK til DOG af 17-10-1912 (GOI, pk.3)/Tidligere på året - ved 2GK til KM af 24-2-1912 (KM M-kt. pk.32) - havde det indberettede tal være 3.200.
- (25) 2GK til DOG af 17-10-1912, pp.36-37 (GOI, pk.3).

KAPITEL 5

NEJ TIL PERIFERIFORSVAR - PRIMO FEBRUAR 1913 TIL ULTIMO JULI 1914

Sikringsstyrken godkendes - Gørtz kommenterer "Forsvaret af Jylland"

Den 7 - 8 februar 1913 sendte den designerede overgeneral sine kommentarer til "Forsvaret af Jylland" til 2. Generalkommando, og Krigsministeriet godkendte oprettelsen af en jysk sikringsstyrke.

I sine bemærkninger til "Forsvaret af Jylland" startede Gørtz med at imødegå 2. Generalkommandos opfattelse af den strategiske situation omkring Danmark:

"Hvilken situation, der vil komme til at foreligge for vort vedkommende under eller umiddelbart før en stormagtskrig, lader sig ikke forudsige med nogen sikkerhed, ligesom også den voldsomhed, hvormed krigen må antages at blive ført, vil kunne bevirke, at situationen skifter karakter i løbet af overordentlig kort tid. Det er derfor på forhånd ikke muligt at sige, hvilke opgaver der vil blive stillede til hærstyrken i Jylland-Fyn.

Nogen egentlig plan, der griber ud over hærstyrkens mobilisering og koncentration lader sig således ikke opstille, fordi betragtninger over hærstyrkens anvendelse efter mobilisering og koncentrationens gennemførelse måtte tage hensyn til flere forskellige muligheder".

Han accepterede altså ikke den klare faseopdeling af udviklingen i truslen mod Danmark som afhængig af situationen i Nordsøen, der som konsekvens havde, at Tyskland indledningsvis ikke havde nogen påviselig interesse i at angribe Danmark, så længe landet viste vilje og evne til at afvise tysk-fjendtlige neutralitetskrænkelser. Han konstaterede endvidere, at "selv om vi anvendte stærke kræfter, ville vi dog ikke kunne hindre Tyskland i at benytte "Esbjerg faren" som et påskud til indrykning i Jylland. Hvilke foranstaltninger, vi end træffer, vil de ikke kunne beskytte os imod, at vi ad denne vej vil kunne blive draget ind i krigen, hvis det ligger i Tysklands interesse at få os draget ind i den.

Endvidere tør man ved en besættelse af Esbjerg ikke se bort fra, at den til Esbjerg sendte styrke altid er noget eksponeret over for et angreb fra tysk side.

Heller ikke kan det nægtes, at en besættelse af Esbjerg let kan få en karakter, der gør, at den må opfattes som en specielt mod England rettet foranstaltning.

For at betage den denne karakter turde det vist nok alene af udenrigs-politiske grunde være nødvendigt samtidig at foretage en besættelse af andre punkter, nemlig sådanne, der er udsat for neutralitetskrænkelser nærmest fra tysk side, og herved må tanken da naturligt rettes mod sådanne punkter som Fredericia, Århus, Frederikshavn og Skagen"

Betragtningerne ledte til et krav om, at detachementer udsendtes samtidig til alle "udsatte" punkter, enten af den jyske sikringsstyrke - hvis en sådan var formeret - eller efter afslutningen af en mobilisering. De betød også, at den designerede overgeneral gik imod forslaget om at koncentrere den mobiliserede felthær ved Esbjerg:

"Før en klar situation foreligger, bør den jyske styrke holde sin hovedmasse samlet i en passende centralopstilling med fremskudte detachementer mod eller til punkter, der er særlig udsatte for neutralitetskrænkelser". (1).

Hermed må man sige, at Gørtz nedlagde veto mod anvendelsen af de jyske styrker i et periferiforsvar.

Da den designerede overgeneral ikke havde andre bemærkninger til 2. Generalkommandos forarbejder, har det været muligt for Generalkommandoen at fortsætte planlægningen af såvel imødegåelse af mindre neutralitetskrænkelser som forsvaret ved et tysk eller engelsk angreb i overensstemmelse med "Forsvaret af Jylland". Dog gjorde en koncentration i Himmerland det vanskeligt at møde et tysk angreb "så tidligt som muligt". Det større antal detachementer medførte med oprettelsen af en jysk sikringsstyrke ikke problemer, de skabte faktisk udvidede muligheder for "straks at kunne træde op mod neutralitetskrænkelser".

Direktiver for neutralitetskrænkelser

I "Forsvaret af Jylland" Havde 2. Generalkommando anmodet om direktiver for optræden ved neutralitetskrænkelser. Forslag til disse direktiver blev af den designerede overgeneral - som foreskrevet i tjenestereglementet - sendt til Krigsministeriet i maj 1913. Det forhold, at ministeriet i sit "grundlag"

fra december 1911 havde givet den kommanderende general i Jylland frie hænder med hensyn til løsningen af de stillede opgaver, "klarede" Gørtz ved at henvisse til den ændrede situation, der var opstået ved beslutningen om at etablere en mulighed for at forøge fredsstyrken i Jylland. Det meste af den designerede generals forslag var hentet fra tidligere skrivelser fra generalstaben og fra Gørtz selv.

Han startede med at gentage argumentationen fra bemærkningerne til 2. Generalkommando vedrørende "besættelse af Esbjerg". Herefter fremsatte han forslag til direktiv for anvendelse af fredsstyrken "under urolige politiske forhold" og til direktiv for "den forøgede fredsstyrke", den af ministeriet valgte betegnelse for den jysk-fynske sikringsstyrke.

Medens fredsstyrken kun måtte anvendes til bevogtning af jernbaner, depoter o.l., var den forøgede fredsstyrkes opgaver:

1. at sikre mobiliseringen i 2. Generalkommandostrikt samt transport og afgang til Sjælland af jysk-fynske værnepligtige, der hører til sjællandske afdelinger,
2. at kunne forebygge neutralitetskrænkelser".

I forhold til tidligere skrivelser, bl.a. indstillingen om oprettelse af en jysk sikringsstyrke fra januar 1913, var de to opgavers rækkefølge ombyttet.

I bemærkningerne til opgave 2. blev det understreget, at "foranstaltninger, der tilsigter en forebyggelse af neutralitetskrænkelser, skal - så længe der ikke foreligger nærmere ordrer - have en så lidet omfattende karakter som muligt; om en bevogtning af hele landgrænsen eller alle punkter ved kysten, der kan være udsat for krænkelser, kan der selvfølgelig ikke være tale om".

Det understregedes, at der altid skulle sendes mindre styrker til Esbjerg og Fredericia-Strib, og at begge styrker skulle indeholde artilleri. Vedrørende disse bemærkes, at "der skal drages omsorg for, at der til førere for de udsendte styrker vælges dertil egnede personer, der så vidt muligt i fredstid instrueres nøje om deres forhold og om den store betydning, deres rette optræden har. Det skal stå dem klart, at enhver udfordrende optræden skal undgås, at det gælder om nøje at konstatere forholdene, før der skrives til handling, og at de, så vidt det er muligt, forinden skal indhente Generalkommandos afgørelse; tillader omstændighederne det, indhenter Generalkommandoen høje ordre".

Dette afsnit kom til at blive forlættet for direktiver henholdsvis forholdsordrer i to krige.

Herefter gik man over til direktiver for forholdene efter mobilisering, hvor det "må anses for rettest at koncentrere hovedmassen af den jyske hærstyrke i et langt tilbagetrukket, centralt beliggende rum, efter omstændighederne i egnen mellem Viborg og Randers, og der at holde den samlet, rede til anvendelse når en klar situation foreligger".

Derefter fulgte direktiver for kampens gennemførelse. Da der i alt væsentligt er tale om en gentagelse af Generalstabens kommentarer til 2. Generalkommandos overvejelser fra 1910, omfattede direktiverne kun forholdene ved et tysk angreb. Den eneste reelle ændring i forhold til de to år gamle kommentarer var, at man nu ikke mere anbefalede kampen ført som guerrilla. Opfattelsen var nu, at "en deling i mer eller mindre selvstændigt optrædende detachementer kan blive nødvendig".

Dette bragte den designerede overgeneral på linie med Tuxen med hensyn til hvordan, men ikke hvor, et tysk angreb skulle imødegås. Med hensyn til Limfjordsforsvaret var der nu enighed, idet "Generalkommandoens forarbejder for at skaffe den jyske styrke så stor operationsfrihed som muligt ganske kan tiltrædes, ..." (2).

2. Generalkommandos ønske om en fremskudt sammendragning af felthæren var imidlertid ikke opgivet. Det ville, som det vil blive vist, fortsat give anledning til modsætninger mellem Generalkommandoen og den designerede overgeneral.

Ministeriet kender ikke "Forsvaret af Jylland" - Radikal regering med P.Munch som forsvarsminister - Sikringsstyrken oprettes.

Under sagsbehandlingen i Krigsministeriet af den designerede overgenerals direktivforslag noteredes ud for den oven for citerede bemærkning om Generalkommandoens forarbejder", der kun kan henvise til "Forsvaret af Jylland": "dem kender ministeriet ikke" (3).

Det vil sige, at ministeriet ikke kendte Tuxens mere "politiske" holdning til forsvarets opgaver i Jylland. Dette må opfattes som en tjenesteforsømmelse fra Tuxens side, idet han jf. tjenestereglementet skulle holde "Krigsministeriet og den designerede overgeneral underrettet om (ved forarbejderne nåede) resultater og om de direktiver, instruktioner og planer m.v., som foreligger for gennemførelsen af generalkommandodistriktets forsvar".

Der findes intet i ministeriets arkivalier, der tyder på, at man senere fik kendskab til "Forsvaret af Jylland", og da man skulle udarbejde sine direktiver byggede man på den designerede overgenerals forslag. Ministeriet fik således næppe kendskab til, at der forelå en anden mulighed end brohovedforsvaret.

Gøtz' forslag lå i ministeriet i over et år før man derfra udsendte direktiver. Et udkast var klart i august 1913, men i juni var Venstre-regeringen blevet afløst af en radikal, hvori P.Munch var blevet forsvarsminister. Skønt han "fraset enkelte bemærkninger kan tiltræde" udkastet, udsendtes ingen direktiver, "man ønsker at undgå at udstede sådanne". (4).

Efter at Krigsministeriet i begyndelsen af februar 1913 principgodkendte etableringen af en jysk-fynsk sikringsstyrke - "den forøgede fredsstyrke" - gik Generalstaben i gang med at udarbejde detaljerede bestemmelser. Disse havde som grundlæggende idé en forøgelse i to trin, "normal forøgelse af fredsstyrken" og "yderligere forøgelse af fredsstyrken", der repræsenterede grupper på 4.300 henholdsvis 6.000 mand. Totalt kunne fredsstyrken således forøges med godt 10.000 mand. Bestemmelserne blev stadfæstet ved kundgørelse i juni 1913. (5).

Limfjordsforsvaret - Hærens Limfjordsflotille

I den designerede overgenerals forslag til direktiver fra maj 1913 åbnedes op for en påbegyndelse af feltbefæstningsarbejder ved sikringsstyrkens forberedelse, dvs. før mobilisering:

"Planlagte feltfortifikatoriske anlæg i Generalkommandodistriktet bør anlægges, dog kun med militære eller frivillige kræfter og på statens grund eller på privat grund, hvor det kan ske uden erstatning, med mindre særlig bemyndigelse til afholdelse af udgifter er indhentet". (6).

I august 1913 blev der truffet beslutning om bevæbning af de fire statsskibe. Indledningsvis blev der dog kun oplagt revolverkanoner til to skibe. Kanonerne og besætningernes udrustning blev oplagt i Nykøbing Mors, ammunitionen i Viborg.

I slutningen af juli 1914 løstes de sidste problemer vedrørende skibene. (7).

Situationen op til 1. Verdenskrig

Gennem den designerede overgenerals veto af Tuxens periferiforsvar var man tilbage i en forsvarsidé, der mindede om Kühnells oprindelige, idet man dog

nu i modsætning til Kühnel lagde sig fast på en nordlig sammendragning. Dette mobiliseringsforsvar, der havde brohoved- eller eksistensforsvarets karakter, var gennem oprettelsen af en relativt begrænset sikringsstyrke blevet suppleret med en "kyst- og grænsebevogtning", der blev opstillet ved et relativt lavt beredskab.

Det vil sige, at indtil mobilisering havde man et forsvar, der var i overensstemmelse med De Radikales forsvarsopfattelse.

Noter til kapitel 5.

- (1). DOG til 2GK af 7-2-1913 (GOK)
- (2). 2GK til DOG af 17-10-1912/ 2GK til DOG af 16-1-1913 (GOI, pk.3)/DOG til KM af 25-1-1913 (GOK)/ DOG til KM af 24-5-1913, pp.1-9,11 (KM M-kt. pk.32)/ DOG til 2 GK af 7-2-1913 (GOK)/ KM til DOG af 8-2-1913 (GOI,pk.3)
- (3). DOG til KM af 24-5-1913, p.11 (KM.M-kt.pk.32): Kommentaren synes at være i Krigsministeriets Direktørs, N.B.Ulrichs håndskrift. Notaten vurderes bekræftet ved, at pakke 32 ikke indeholder "Forsvaret af Jylland" eller henvisninger til studien.
- (4). Som note (3),p.1. Ulrichs håndskrift. Krigsministeriets udkast til direktiver ikke fundet. Dette tætte "slægtsskab" mellem den designerede overgenerals forslag og de direktiver, ministeriet udsender i august 1914 må vurderes at betyde, at udkastet har ligget tæt på augustdirektivernes formulering, idet de sidste dog er blevet rettet som følge af den mere afklarede situation (fredsstyrken var forøget).
- (5). KM til DOG af 8-2-1913 (GOI,pk.3)/ DOG til KM af 24-5-1913 (KM M-kt. pk.32)/ Bilag til Beretning 22,pp.465-466/ Oversigt over virksomheden i Gst.Tak.Afd. i året 1913,p.15 (Gst.Tak.Afd.D.bind 12).
- (6). Som note (3),p.8.
- (7). DOG til KM af 24-5-1913,p.15/ KM 2.Dep. til 1.Dep af 3-3-1914 (KM M-kt. pk.32)/ KM til 2GK af 31-7-1914 (KM M-kt.K).

KAPITEL 6

LIMFJORDSFORSVARET FORBEREDES - KYST- OG GRÆNSEBEVOGTNING ETABLERES - PRIMO AUGUST 1914 TIL PRIMO NOVEMBER 1918

Sikringsstyrken formeres - Ministeriets direktiv

I august 1914 fremkaldte den internationale krise forering af den sjællandske sikringsstyrke og gennemførelse af, hvad ovenfor blev betegnet som "normal forøgelse af fredsstyrken", og den følgende dag udsendtes Krigsministeriets "Direktiver for neutralitetsforanstaltninger i 2. Generalkommandodistrikt".

Sammenlignet med den designerede overgenerals "Forslag til direktiver for krigsforberedelserne i 2. Generalkommandodistrikt" fra maj 1913 var der sket en betydelig forkortelse og nogen ændringer i formuleringen af enkelte afsnit. Forkortelsen var en følge af, at argumenterende og kommenterende afsnit var fjernet. Der var nu kun tale om i hovedsagen generelle direktiver for neutralitetsforanstaltninger. Tekstændringerne var dels fremkaldt af den ændrede situation - krisen var en kendsgerning, fredsstyrken var forøget - dels af ministeriets ønske om at understrege neutralitetsforsvarets karakter. Denne blev allerede gjort klart i indledningen til direktiverne:

"Ved overvejelsen af, hvilke opgaver, der bør søges løste gennem neutralitetsforanstaltninger i 2. Generalkommandodistrikt, vil der i første linie være at tage hensyn til den strenge neutralitetspolitik, der under alle forhold (min udh.) skal følges"

Opgaverne til den forøgede jyske fredsstyrke var i alt væsentligt som foreslået af den designerede overgeneral, kun bemærkningen til anden opgave, "at kunne forebygge neutralitetskrænkelser" blev ændret til:

"Foranstaltninger, der tilsigter en forebyggelse af neutralitetskrænkelser, skal have en så lidet omfattende karakter som muligt."

Ved sammenligning med direktivforslagets tekst ses, at sætningen med bemærkningen om, at landgrænsen og kyster ikke skulle bevogtes i hele deres udstrækning, var udgået, idet ministeriet fortsatte med:

"Så længe nærmere ordre ikke foreligger, afgør Generalkommandoen, om og

til hvilke punkter, der i dette øjemed skal udsendes tropper. Dog skal der altid fremskydes mod Esbjerg og Fredericia kommandoer bestående af en passende mindre fodfolksstyrke, et par kanoner og rytteri med rekylgeværer, samt mindre styrker til Århus og Frederikshavn."

Ministeriet havde - sandsynligvis på foranledning af den designerede overgenerals forslag til en jysk sikringsstyrke fra januar 1913 - tilføjet Frederikshavn og Århus til forslaget Esbjerg og Fredericia-Strib. Skagen var - på trods af januarskrivelsen - ikke nævnt.

Også i afsnittet vedrørende detachementernes "forholdsordre" var der sket justeringer:

"Til førere for udsendte styrker vælges dertil egnede personer, der instrueres nøje om deres forhold og om den store betydning, deres rette optræden har. Det skal stå dem klart, at enhver udfordrende optræden skal undgås, og at der ikke bør skrives til handling, før forholdene er nøje konstaterede og - hvis sådant i det hele taget er muligt - Generalkommandoens afgørelse modtaget. Tillader omstændighederne det, skal Generalkommandoen, forinden den træffer afgørelse om indgriben med våbenmagt, indhente Krigsministeriets bestemmelse."

I forhold til forslaget formulerings var der sket en ikke unaturlig præcisering af Krigsministeriets rolle i, hvad man i dag ville benævne "krisestyrings-situationer". Imidlertid var disse bestemmelser strammet yderligere op i formuleringen af ministeriets følgeskrivelse:

"Ved eventuelle neutralitetskrænkelser skal - såvel når disse skønnes at være tilsigtede, som hvis de synes tilfældige - i ethvert tilfælde regeringens forholdsordre uophødelig indhentes, og i intet tilfælde må der skrives til angreb uden regeringens ordre, med mindre det sker som forsvaret."

Brug af ordet "regeringen" i stedet for "Krigsministeriet", det for at sige det mildt lidt uklare - man kunne måske sige uprofessionelle - direktiv for detachementerne ved en neutralitetskrænkelse, samt det faktum, at der ikke er overensstemmelse med indholdet i det foregående citat, gør det sandsynligt, at den korte følgeskrivelse er formuleret af Munch selv.

Formuleringen betød i realiteten, at en detachementschef kun havde mulighed for at anvende magt mod en neutralitetskrænkelse, hvis hans styrke var under beskydning, så der var tale om selvforsvar, eller hvis regeringens tilladelse var modtaget.

Direktivernes afsnit om forholdene "når mobilisering er befaleet" var indholdsmæssigt helt i overensstemmelse med den designerede overgenerals forslag. Dvs. at også Krigsministeriets formulering kun dækkede forsvaret mod et tysk angreb. (1)

Befaling til detachementerne - Sikringsstyrken forøges

4. august udsendte 2. Generalkommando sin befaling for udsendelse af detachementer. Ud over til Esbjerg, Fredericia, Århus og Frederikshavn udsendes detachementer til Grenå, Skanderborg og Skjern. Alle detachementerne havde som opgave "at sikre en eventuel mobilisering i Generalkommandodistriktet og af befordring og afgang til Sjælland af jysk-fynske værnepligtige, hvis mødebefaling lyder på et sjællandsk mobiliseringssted". Kun detachementerne mod Esbjerg og Fredericia havde også "forebyggelse af neutralitetskrænkelser" som opgave. (2)

5. august skete der - forårsaget af krisen i forbindelse med det tyske krav om danske sømineringer - en "yderligere forøgelse af fredsstyrken" i Jylland. Ved sikringsstyrkens forering oprettedes Hærens Overkommando, som 2. Generalkommando fra 6 august og indtil videre var underlagt. Overkommandoen bestemte, at Krigsministeriets direktiv "skal indtil videre gælde uforandret" (3)

2. Generalkommandos ønske om ændrede direktiver

1. september indstillede 2. Generalkommando imidlertid om at få ændrede direktiver. Ønsket begrundedes med, "at de mod Tyskland forbundne magter må gøre alt for at svække de (i Frankrig) kæmpende tyske hære ved at optræde offensivt på andre punkter af den vidtstrakte krigsskueplads. At krigen herved vil komme til at nærme sig vore grænser er højst sandsynligt.

..... tilstanden vest for Store Bælt (er) en sådan, at man i følge de Generalkommandoen givne direktiver kun kan møde en neutralitetskrænkelse med en protest, der tilmed savner alvor og værdighed. Således som forholdene nu har udviklet sig, vil en invasion ske uden varsel; en mobilisering vil være udelukket, et forsøg på at udføre den vil kun skabe forvirring uden at forøge styrken vest for Store Bælt i nævneværdig grad, i hvert fald ikke kvalitativt. For øjeblikket er herved en trediedel af den jyske hærstyrke splittet i større og mindre detachementer. Selv de stærkeste af disse er alt for svage til at tilbagevise et forsøg på neutralitetskrænkelse og deres instruks forbyder dem tilmed at løse et skud, inden tilladelse dertil er indløben fra København. Den stilling, der i direktiverne er anvist hovedstyrken, er så fjernt fra de punkter, hvor en invasion kan tænkes at finde sted, at den vil komme for sent til at give detachementernes protest nogen vægt.

Generalkommandoen er på det rene med, at den styrke, hvorover den råder, er for ringe til at kunne tilbagevise en virkelig invasion over land- eller

søgrænsen; den er ikke blind for, at den på nærværende tidspunkt ikke kan få forstærkninger fra Sjælland, selv om der herfra kunne undværes tropper, den har måttet opgive håbet om at få tid og lejlighed til at gøre sine reserveafdelinger brugbare, men den ønsker at kunne redde æren" (4)

Tuxen havde således opgivet troen på, at regeringen ville mobilisere i tide - en forudsætning for "Forsvaret af Jylland" - han var fortsat af den opfattelse, at hæren burde sammendrages mod syd - om ikke andet så for at få lov til at kæmpe - og han var dybt frustreret over ministeriets forholdsordre.

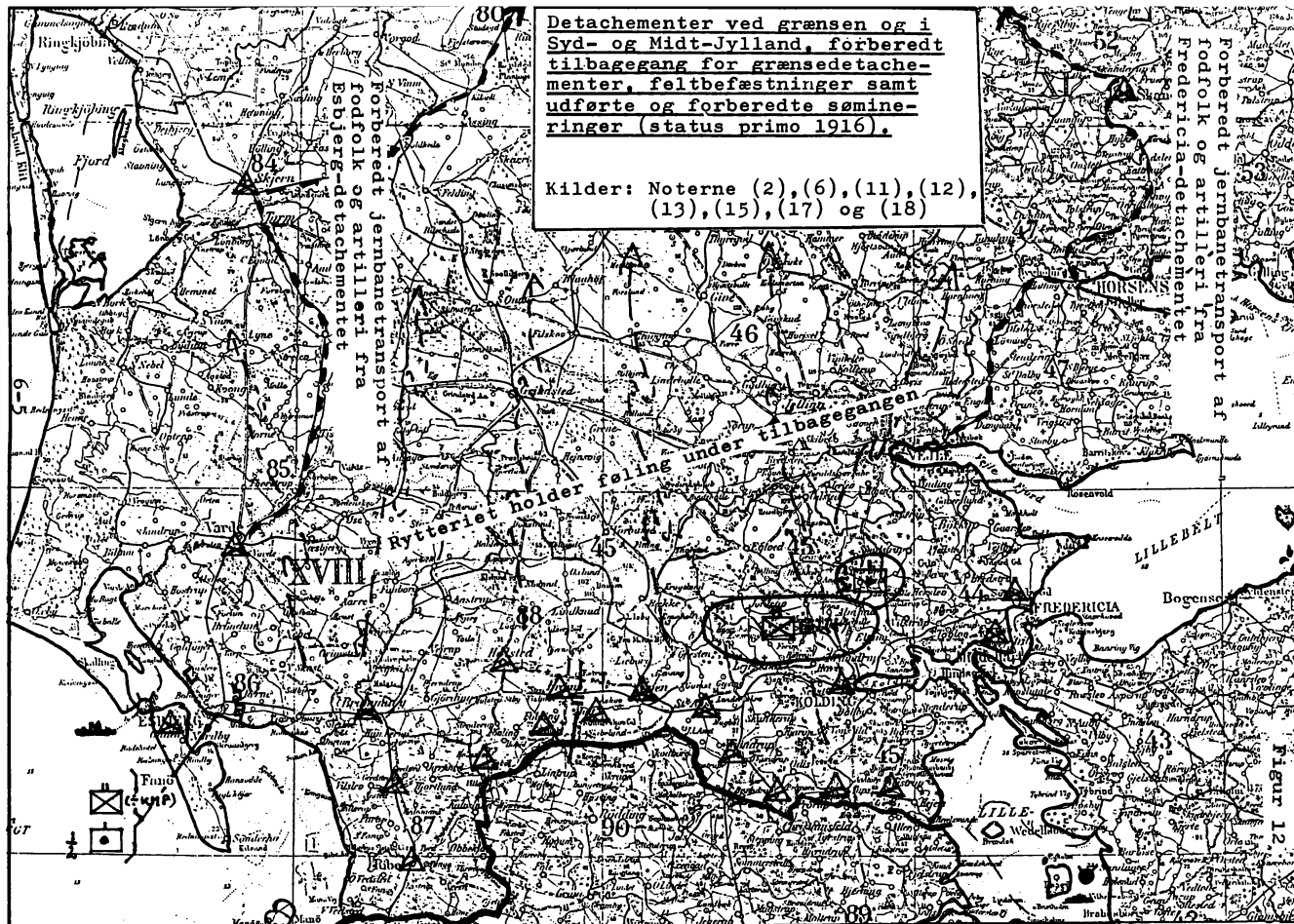
6. september svarede Overkommandoen - som 6. august uden at nævne, at man reelt ikke havde myndighed til at ændre ministeriets direktiver - "at den ikke skønner, at situationen har forandret sig således, at der er anledning til at ændre Generalkommandoens direktiver og dermed fordelingen af tropperne overfor eventuelle neutralitetskrænkelser

Når Generalkommandoen ... omtaler en invasion uden varsel, synes spørgsmålet ikke mere at dreje sig om neutralitetskrænkelser. Overkommandoen kan ikke tiltræde, at mobilisering skulle være udelukket, og den ser ikke rette-re, end at direktivet for Generalkommandoen, når der er mobiliseret, giver den fuld handlefrihed i tilfælde af en invasion; det påpegede koncentrationsrum synes stadig at være det heldigste, indtil en klar situation foreligger".

Overkommandoen kommenterede ikke Generalkommandoens bemærkninger om ministeriets forholdsordre og fandt heller ikke anledning til at rejse sagen over for ministeriet. (5)

Direktivet til detachementerne ved Esbjerg og Fredericia

Ved udgangen af januar 1915 var 2. Generalkommandos endelige direktiv til detachementerne ved Esbjerg og Fredericia færdigudarbejdet. Det konstateredes, at "en neutralitetskrænkelser fra engelsk side gennem en landgang i Esbjerg, samtidig med landgang i østjyske havne med en fremrykning mod Kielerkanalen for øje, vil skabe en situation, der på forhånd ikke kan overses, og detachementernes stilling og optræden således heller ikke fastslås. En (sådan) neutralitetskrænkelser vil tilmed formentlig ikke kunne ske ganske overraskende, og Generalkommandoens bestemmelse kan derfor rettidigt tilgå detachementerne." Derimod "vil spørgsmålet om deres forhold overfor en invasion fra syd navnlig træde i forgrunden, idet denne vil kunne ske ganske pludselig, uden varsel og med ret betydelige styrker, bl.a. på bane over Vamdrup (sydvest for Kolding) og Vedsted (syd for Ribe) ..." "Ved en invasion sydfra vil den fjendtlige troppestyrke selvsagt være af en sådan størrelse, at detachementerne straks vil stå over for en overmagt, med hvilken det på forhånd er udelukket at optage

Figur 12

kampen, i særdeleshed på grund af den store afstand mellem detachementerne og den jyske hovedstyrke, der efter endt mobilisering koncentrerer sig i rummet nord for Gudenå mellem Viborg og Randers og således vil komme for sent (min udh.) til at give detachementerne nogen støtte af betydning. Begynder mobiliseringen først ved den omhandlede neutralitetskrænkelse, hvad der er det sandsynligste (min udh.), bliver forholdene endnu vanskeligere."

Derfor beordredes detachementernes hovedstyrker - fodfolket, artilleriet og en mindre del af rytteriet - til at søge til Vejle eller Varde (hvis muligt skulle indladning finde sted i Esbjerg) til der ventende tog, for at køre mod nord, indledningsvis til Silkeborg og Herning. Hovedparten af rytteriet - dvs. to reducerede halveskadroner, i alt ca. 125 heste - skulle danne en tynd sikrings-skærm i hele halvøens bredde, holde føling med den tyske fremrykning og sikre, at jernbanerne blev afbrudt. Patruljernes tilbagegangsaksler og meldelinier var befalet helt til Limfjorden. (6)

Tuxens opfattelse af direktiverne og situationen i februar 1916

Midt i februar 1916 tog 2. Generalkommando en sidste gang situationen i distriktet op over for Overkommandoen. Også denne gang var bemærkningerne affødte af tvivl om, hvorvidt en rettidig mobilisering ville blive gennemført. Men et nyt moment i bemærkningerne var en tvivl om, hvorvidt regeringen, hvis Danmark først blev angrebet af én magt og dennes modstander så intervererede, ville betragte sig som allieret med den magt, der sidst krænkede vor neutralitet, eller om landets neutralitet også skulle opretholdes i en sådan situation. Man kan sige, at 2. Generalkommando vurderede, at det ikke kunne udelukkes, at ministeriets formulering i augustdirektiverne om, at den strenge neutralitetspolitik skulle følges "under alle forhold" også ville blive fastholdt efter, at Danmark var blevet krigsskueplads:

"Det vil ... bero på den politik, regeringen vil følge, om den jyske hærstyrke skal bekæmpe den magt, der først overskrider grænsen, eller om den efter at have nedlagt protest mod grænseoverskridelsen, skal nøjes med at spille en tilskuers rolle."

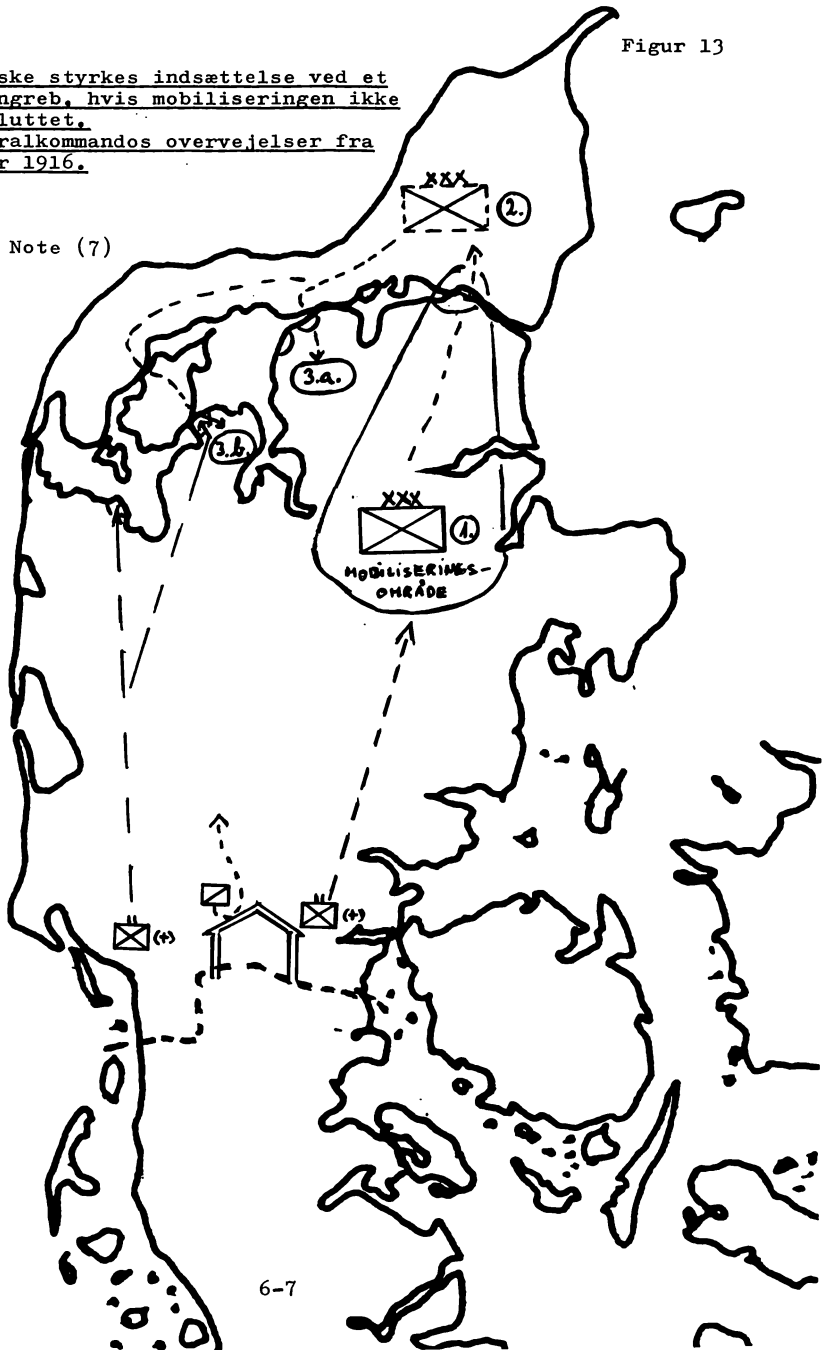
Tuxen så dog endnu en mulighed, som må betragtes som et udtryk for hans egen opfattelse af en neutral stats pligter, hvis man insisterede på en bevarelse af neutraliteten selv efter, at man var blevet angrebet:

"... skal neutraliteten for enhver pris hævdes, vil man kunne komme til at øve fjendtligheder mod begge parter; thi det er ingenlunde helt umuligt,

Figur 13

Den iyske styrkes indsættelse ved et tysk angreb, hvis mobiliseringen ikke er afsluttet.
2. Generalkommandos overvejelser fra februar 1916.

Kilde: Note (7)

at en landgang på Jyllands Østkyst næsten momentant besvares med en overskridelse af Syd-grænsen, vor sydlige nabo har jo under hele krigen betragtet det som en æressag at føre kampen uden for eget lands grænser."

Hermed må man sige, at Tuxen udtrykte tvivl om, hvorvidt regeringen ville handle ud fra 1909-lovens forudsætninger. Denne tvivl forhindrede dog ikke Generalkommandoen i at beskrive sine overvejelser for såvel de situationer, hvor regeringen gjorde den jyske hærstyrke til "tilskuer" som i situationer, hvor der var tale om at imødegå én modstander. Man nedfældede ikke sine tanker om den situation, der blev berørt i sidste citat. Her vil kun overvejelserne for de situationer, hvor regeringen levede op til forsvarsordningens forudsætninger om at betragte Danmark som allieret med den første angibers modstander, blive behandlet.

Medens "Forsvaret af Jylland" beskrev Generalkommandoens overvejelser for situationer, hvor mobiliseringen var gennemført, koncentrerede man sig nu om de situationer, hvor mobiliseringen skete umiddelbart før eller samtidig med angrebet. Ved et tysk angreb skulle hovedstyrken af detachmentet ved Esbjerg - som beskrevet med jernbane - gå til Odde-sund (fodfolk og artilleri) og Glyngøre (fodfolk). Detachmentet ved Fredericia skulle efter omstændighederne gå til Viborg eller Ålborg. Man erkendte, at mobiliseringstiden samholdt med den tid det ville tage en tysk fremrykning af nå Viborg-Randers gjorde en tilendebringelse af mobiliseringen her usandsynlig og konkluderede vedrørende den jyske hærstyrkes optræden i denne situation:

"... den jyske hærstyrke (må) koncentreres nord for Limfjorden; før end den er organiseret og koncentreret kan den ikke få spor af handlefrihed, det kan blive småt nok bevendt med den endda. Er den først samlet i Vendsyssel, kan den efter omstændighederne gå til Himmerland, Thy eller Mors. Er formålet for en invasion syd fra at hindre en modstander i at benytte Jylland som basis for et angreb over Tysklands nordgrænse, vil den syd fra kommende styrke næppe rykke frem med særlig bred front; skal den jyske styrke overhovedet anvendes til noget som helst, må den organiseres og samles i Hanherrederne og den vestlige del af Himmerland; eventuelt Salling og Mors."

Det vil sige, at man på trods af vanskelighederne ville forsøge at gennemføre en aktiv kamp, om muligt via brohovederne i Vest-himmerland, dvs. Løgstør og Aggersund, eller eventuelt fra et i Salling, dvs. via Glyngøre.

Man vurderede, at en engelsk invasion ville anvende Frederikshavn og Skagen som landgangssteder. Esbjerg var for sårbar over for indgriben af den tyske hær, Århus for sårbar over for indgriben af den tyske flåde. Situationen var, da "... fjord- og havnespærringer næppe vil blive effektuerede på den

blotte efterretning om en større flådestyrkes tilstedeværelse i Skagerrak, vil de sandsynligvis slet ikke blive udførte, og Limfjorden vil da blive gæstet af mindre krigsfartøjer i stort antal. Den jyske hærstyrke vil ikke kunne give møde ved Frederikshavn; det vil være store ting, om den kan gøre modstand ved Limfjorden. Skulle det mod forventning lykkes at spærre indløbet ved Hals, er der en mulighed for, at de værnepligtige fra Vendsyssel kan passere fjorden på vejen til mobiliseringsstederne; er det derimod ikke lykkedes, vil en mobilisering i Ålborg overhovedet næppe blive mulig, og den jyske hærstyrke vil heller ikke være i stand til at ødelægge de over fjorden førende broer.

Hvis mobilisering først befales i det øjeblik, der haves vished for, at en landgang i Frederikshavn vil finde sted, vil man i allerheldigste tilfælde kunne råde over to dage til Ålborg-gruppens mobilisering og transport til det rum, hvor den jyske hærstyrke må opmarchere, hvis den skal modsætte sig passagen af Limfjorden. Det sandsynligste er imidlertid, at man ikke vil kunne spærre indløbet til fjorden eller ødelægge overgangene over denne. Det vil da blive nødvendigt at drage Ålborg-gruppens mandskab og beholdninger syd på, eventuelt til egnen mellem Århus og Randers, og organisere den der, så godt som omstændighederne tillader det. Hvis man, samtidig med at mobiliseringen befales, opstemmer Skalsåen og Nørreåen" (mere herom senere)", vil man - om end kun i ringe grad - kunne sinke en fremrykning nord fra; men med den ringe styrke, hvorover der i heldigste tilfælde vil kunne rådes, vil man ikke være i stand til at byde den et varigt hold." (7)

Overkommandoen kommenterede ikke 2. Generalkommandos betragtninger. Selv om 2. Generalkommando i september 1914 havde måttet opgive håbet om at få tid og lejlighed til at gøre sine reserveafdelinger brugbare, er det ud fra en inspektionsrapport fra marts 1917 klart, at Generalkommandoen ikke af den grund havde opgivet at anvende dem som en del af felthæren. (8) Det var i øvrigt karakteristisk, at Generalkommandoen - på trods af de overfor gennemgåede pessimistiske vurderinger - til stadighed arbejdede intensivt for at få afhjælpet de svagheder, der var baggrund for disse vurderinger. Man blev ikke grebet af fatalisme på trods af manglende tillid til ministeren, og på trods af, hvad man måtte opfatte som manglende støtte fra Overkommandoen.

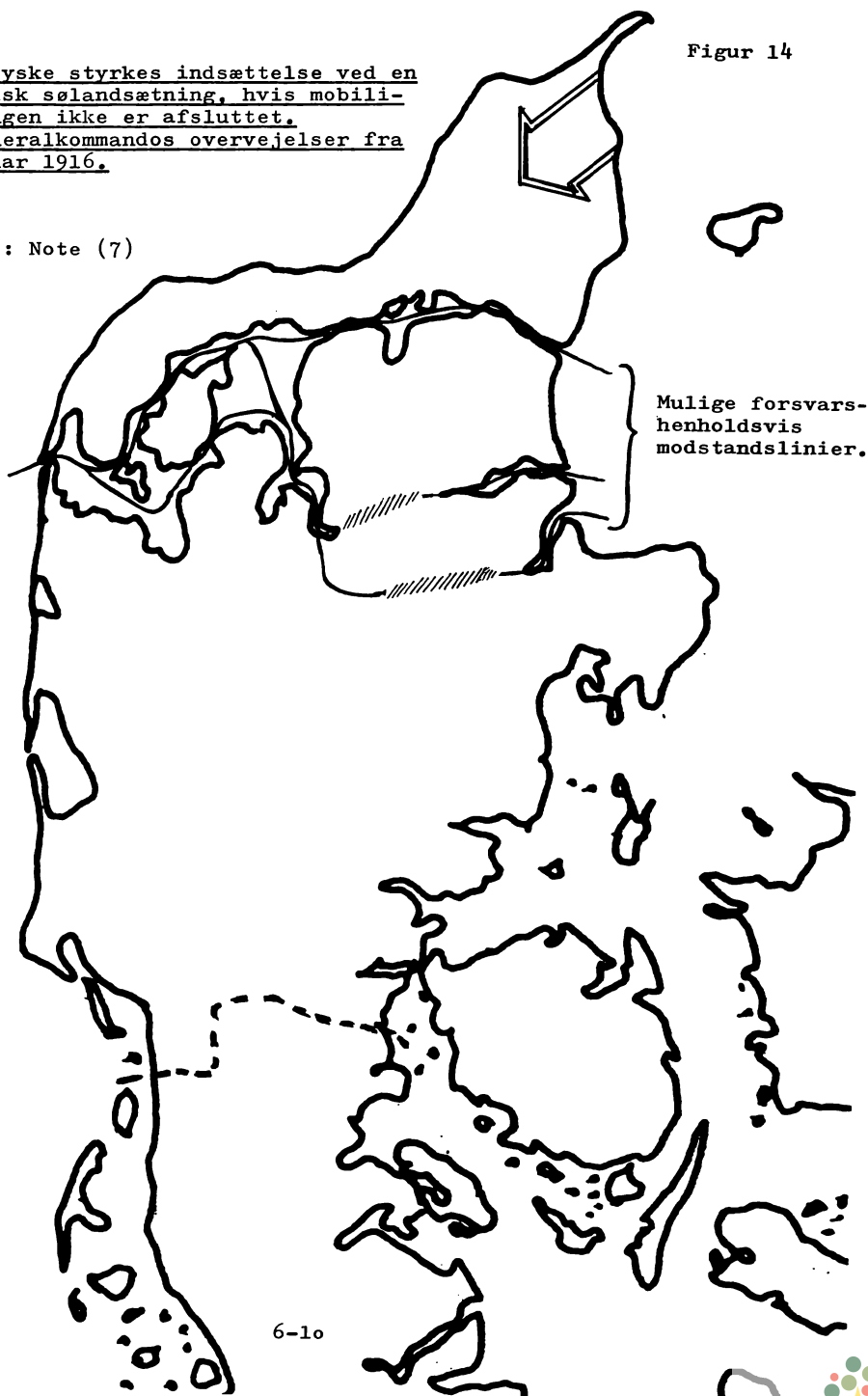
Hærens ledelse udskiftes

6. august 1917 afløstes Tuxen som kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt af Generalløjtnant P.B. Berthelsen, der hermed forlod den stilling som chef for Generalstaben, han havde haft, siden han afløste A.L. Hansen i 1912. Tuxen afløste samtidig Gørtz som Overgeneral. Da Tuxen i maj 1918 ved

Den jyske styrkes indsættelse ved en britisk sølandsætning, hvis mobiliseringen ikke er afsluttet.
2. Generalkommandos overvejelser fra februar 1916.

Kilde: Note (7)

Figur 14

sin pensionering vendte tilbage til sine krigshistoriske studier, blev han afløst som Overgeneral af Generalløjtnant Ellis Wolff, der var yngre i tjenesten end Berthelsen. Som følge heraf blev 2. Generalkommandodistrikt samme dato - 5. maj - igen underlagt ministeriet direkte.

Den diskussion, der fra forsommeren 1917 til eftersommeren 1918 foregik mellem Krigsministeriet, Overkommandoen og 2. Generalkommando vedrørende sikringsstyrkens opgaver og størrelse, drejede sig ikke om 2. Generalkommandodistrikt. Her var sikringsstyrkens opgave - i modsætning til på Sjælland - i overensstemmelse med forsvarsministerens ønsker ikke kamp, men kyst- og grænsebevogtning. (9)

Det sandsynlige operationsområde ved et tysk angreb fastlægges

I maj 1918 udsendtes "2. Generalkommandos bestemmelser for depotkommandoernes organisation og virksomhed", som senere vil blive gennemgået ved behandlingen af forberedelserne ved basis. Det er dog relevant at bemærke her, at "den jyske hærstyrkes etapeområde" gik ned til Funder på linien øst-vest mellem Silkeborg og Herning, dvs. den linie, som grænsedetachementerne i første omgang skulle transporteres tilbage til. Det må derfor vurderes som sandsynligt, at 2. Generalkommando - hvis en mobilisering var gennemført, som gjorde dette muligt - havde til hensigt at indsætte felthæren syd for denne linie, hvis afstand fra grænsen var dobbelt så stor som dens afstand fra den jyske hærstyrkes koncentrationsområde mellem Randers og Viborg. (10) En sådan indsættelse var kun realistisk, hvis styrken før et tysk angreb var forskudt til et område tæt ved grænsen. Man tænkte således stadig i periferiforsvars-baner i Generalkommandoen.

Grænsebevogtningen

I perioden inden Verdenskrigen havde det været forudsat, at den egentlige bevogtning af landgrænsen var Grænsegendarmeriets opgave. Det havde været nævnt direkte i Krigsministeriets "grundlag" fra december 1911 og i "Forsvaret af Jylland". I den designerede overgenerals forslag til direktiver fra maj 1913 blev det gjort klart, at detachementerne ikke skulle bevogte hele grænsen, men denne sætning var ikke medtaget i Krigsministeriets august-direktiver. (11)

Da 2. Generalkommando efter forøgelsen af fredsstyrken udsendte detachementer mod Esbjerg og Fredericia, indsattes de da også i en direkte bevogtning af hele grænsen. Bevogtningen var dog svag. De to detachementer havde kun en

styrke på en halv fodfolksbataljon, et halvt batteri og ca. en halv eskadron hver. (12) Den 22. august bestemtes det imidlertid, at Grænsegendarmeriet skulle overtage den "umiddelbare bevogtning af den jyske landgrænse". En række mindre neutralitetskrænkelser betød dog at denne beslutning blev af begrænset varighed. Fra november 1915 fremskød detachementerne - som vist på figur 12 - igen elementer til selve grænsen. (13)

Detachementernes fodfolksstyrke fordobledes. Dette skete for Esbjergs vedkommende allerede 9. august 1914 på ordre fra Overkommandoen efter dennes overtagelse af ansvaret for 2. Generalkommandodistrikt. For detachementet mod Fredericia skete det først et år senere. I første del af sikringsperioden blev der - som vist på figur 12 - anlagt mindre feltbefæstninger ved Esbjerg, bl.a. mellem detachementets hovedstyrke og grænsen. (14)

Kystbevogtningen

Fra 1. august 1914 etableredes kystudkigsstationer ved de danske kyster, og samme dag udsendte søværnet en stationsofficer til Esbjerg. Han blev givet ansvaret for Vestkysten fra grænsen til Bjerghuse ved Nissum og fuldmagt vedrørende sømærker og fyr. Han fik endvidere kommandoen over det i hans sektor stationerede inspektionsskib samt over andre dér virkende statsskibe. 4. august blev det i "Bekendtgørelser for søfarende" meddelt, at adgangen til Grådyb og Esbjerg kun var tilladt om dagen, og at sømærkerne var fjernede og fyrene slukkede. Besejling var kun tilladt med lods.

Samtidig med, at Overkommandoen 9 august beordrede fodfolksstyrken ved Esbjerg fordoblet, gav man ordre til besættelse af havnen og til indsættelse af detachementets artilleri her. Senere forberedtes indløbet spærret med søminer.

"Forsvaret af Jylland" anbefalede anlæggelsen af et feltbefæstet batteri således, at Grådyb blev dækket. Ministeriets august-direktiver gav - som den designerede overgenerals maj 1913-forslag - bemyndigelse til anlæggelse af feltbefæstninger, når dette kunne ske uden udgifter. Imidlertid blev der allerede ved udgangen af august stillet penge til rådighed for feltbefæstningsarbejder i Jylland. De blev blandt andet anvendt til at anlægge denne batteristilling inden for Grådyb. (15) Indledningsvis måtte detachementernes artilleri tages fra felthærens artilleriafdeling, men senere gik man - som forudset i "Forsvaret af Jylland" - over til at anvende de ældre 9 cm piecer fra artillerikommandoet på Mors. (16)

Ved Lille Bælt blev farvandet mellem Fyn og Baagø, nordvest for Assens - se figur 12 - 10. august 1914 spærret med søminer. I juni 1916 bestemte 2.

Sikringen af kysterne.

Detachementer i havnebyer, havne- og
"ydre" fjordspærringer, sømineringer
og flådeenheder i jyske farvande.

(Kystudkigsstationer ej vist).

Status maj 1917.

Kilde: Noter

(15)-(20),

(23)

Figur 15

Generalkommando, at der skulle foreberedes oprettet en "observations-linie" på tværs af bæltet bestående af hærens enheder på begge sider og det her stationerede inspektionsskib. (17)

Som tidligere nævnt udsendtes mindre detachementer til Grenå, Århus og Frederikshavn den 4. august 1914. Disse var alle af fodfolksdelingsstørrelse. Samtidig med, at Overkommandoen 9. august beordrede styrken i Esbjerg forøget, blev der givet ordre til, at styrken i Frederikshavn skulle øges til kompagnistørrelse. På grund af reduktioner i sikringsstyrken måtte detachementet i den nordjyske havn dog bringes ned på sin oprindelige størrelse i januar 1916.

(18) Der blev aldrig sendt noget detachement til Skagen, men fra maj 1917 placeredes et inspektionsskib her, og med mellemrum sendtes efterretningsofficerer fra søværnet hertil og til Hanstholm. (19)

9. august 1914 henvendte Overkommandoen sig til Flådens Overkommando vedrørende spærring af blandt andet de jyske havne. Den 13. august beordredes 2. Generalkommando til at forberede hurtig spærring af bl.a. Grenå og Århus havne. I løbet af de næste måneder blev forholdene afklaret. Man erkendte, at der til spærring af Århus og Frederikshavn havne skulle købes skibe, der kunne sænkes i havneindløbene. Ved Grenå var spærringsmateriel til stede. Der var ikke behov for at spærre Skagen havn. I slutningen af februar 1915 var de planlagte havnespærringer forberedte. (20)

Mellem basis og felthær: Sikring

Lige fra januar 1913, hvor den designerede overgeneral havde udarbejdet sit første forslag til opgaver for en jysk sikringstyrke, havde bevogtningen af jernbanerne været en af denne styrkes primære opgaver. Krigsministeriets august-direktiver stadfæstede dette. Det var derfor naturligt, at 2. Generalkommando ved tildelingen af opgaver til detachementerne pålagde dem alle at bevogte jernbanestationer eller jernbanebroer. Men hvem skulle overtage opgaven samt forstærke bevogtningen ved mobilisering? Vi har allerede set - figur 9 - hvor lille en styrke, de frivillige korps rådede over, og depotstyrken vil le først være klar til at løse opgaven nogen tid efter mobiliseringstidspunktet. Løsningen blev oprettelse af frivillige bevogtningskorps, blandt andet fra skytteforeningerne, hvilket havde den fordel, at en stor del af de frivillige medbragte eget våben. I marts 1915 iværksattes rekognoscering for bevogtningskorpsenes indsættelse, og i efteråret overførtes ældre våben til Jylland som supplement for medlemmernes egne. Disse frivillige bevogtningskorps kom op på en styrke af ca. 3500 mand. De havde næsten ingen kampværdi og betragtedes

- sammen med sikringstyrken - som en midlertidig løsning. Snarest muligt skulle korpserne afløses, afvæbnes og hjemsendes. (21)

I oktober 1916 indstillede 2. Generalkommando om at få rådighed over ældre værnepligtige til jernbanebevogtning. I januar 1917 fremsatte Generalkommandoen ønske om bl.a. at få mulighed for at indkalde op til 20. årgangs værnepligtige samt om at få våben til disse. Beslutningen om at efterkomme dette ønske blev taget ved udgangen af marts 1917. Herved stilledes 3.150 mand til rådighed for jernbanebevogtningen. Disse dannede grundlag for opstillingen af 24 jernbanebevogtningskompagnier i depotsstyrken med mobiliseringssteder i Skive, Struer, Ålborg og Hobro - seks kompagnier hvert sted. Kompagniernes opgave var - efter at have afløst de frivillige bevogtningskorps - at bevogte de jernbaner bag ved felthæren, som skulle anvendes til "operationskørsel og forsyningstjeneste" (22). Hvilke jernbaner, der var tale om, ses tydeligt på figur 16. Det var de jernbaner langs hvilke, der var opstillet frivillige bevogtningskorps.

I begyndelsen af sikringsperioden skete de endelige forberedelser til de igennem længere tid planlagte spærringer af Mariager og Randers fjorde samt af Limfjorden. Generalkommandoen ønskede imidlertid at forbedre spærringernes effektivitet, og i december 1915 indstillede man om, at der blev stillet søminer til rådighed for fjordspærring. Et år efter blev ønsket gentaget, men Flådens stab svarede negativt. Dette fik Generalkommandoen til i foråret 1917 at forberede en ny spærring godt 7 km nordøst for Ålborg for at være sikker på at få gennemført den effektive lukning af den østlige Limfjord, der var afgørende for det såvel nord- og sydvendte Limfjordsforsvar. Samtidig etableredes et artilleridetachment på to 9 cm kanoner til at dække den forberedte spærring. Det fremgår af den endelige plan for Limfjordsforsvaret fra maj 1918, at dette detachment ved mobilisering skulle forstærkes med fôdfolk. (23)

De ved tysk angreb udsatte garnisoner Fredericia og Århus rømmedes i august 1914. Allerede fra vinteren 1914/15 var Århus dog igen garnison - for et rytterregiment - og i senere perioder øgedes den her indkvarterede styrke yderligere. (24)

Ved Verdenskrigens udbrud alarmeredes den civile efterretningstjeneste, men allerede efteråret 1914 indskrænkedes efterretningsberedskabet alle andre steder end ved landgrænsen. (25)

Opdæmning af Skals Å og Nørreå - Jernbaneødelæggelse, havnespærring

I december 1914 indstillede 2. Generalkommando om penge til at forberede opstemning af Skals Å og Nørreå ved Himmerlands fod til støtte for kampen

Danske Statsbaner _____
 Andre Baner _____
 Dampskibe og Dampfjorger - - - - -
 Postvejsruter _____

Figur 16

Jernbanebevogtningen.

Kilder: Noter (2), (13), (21) (22)

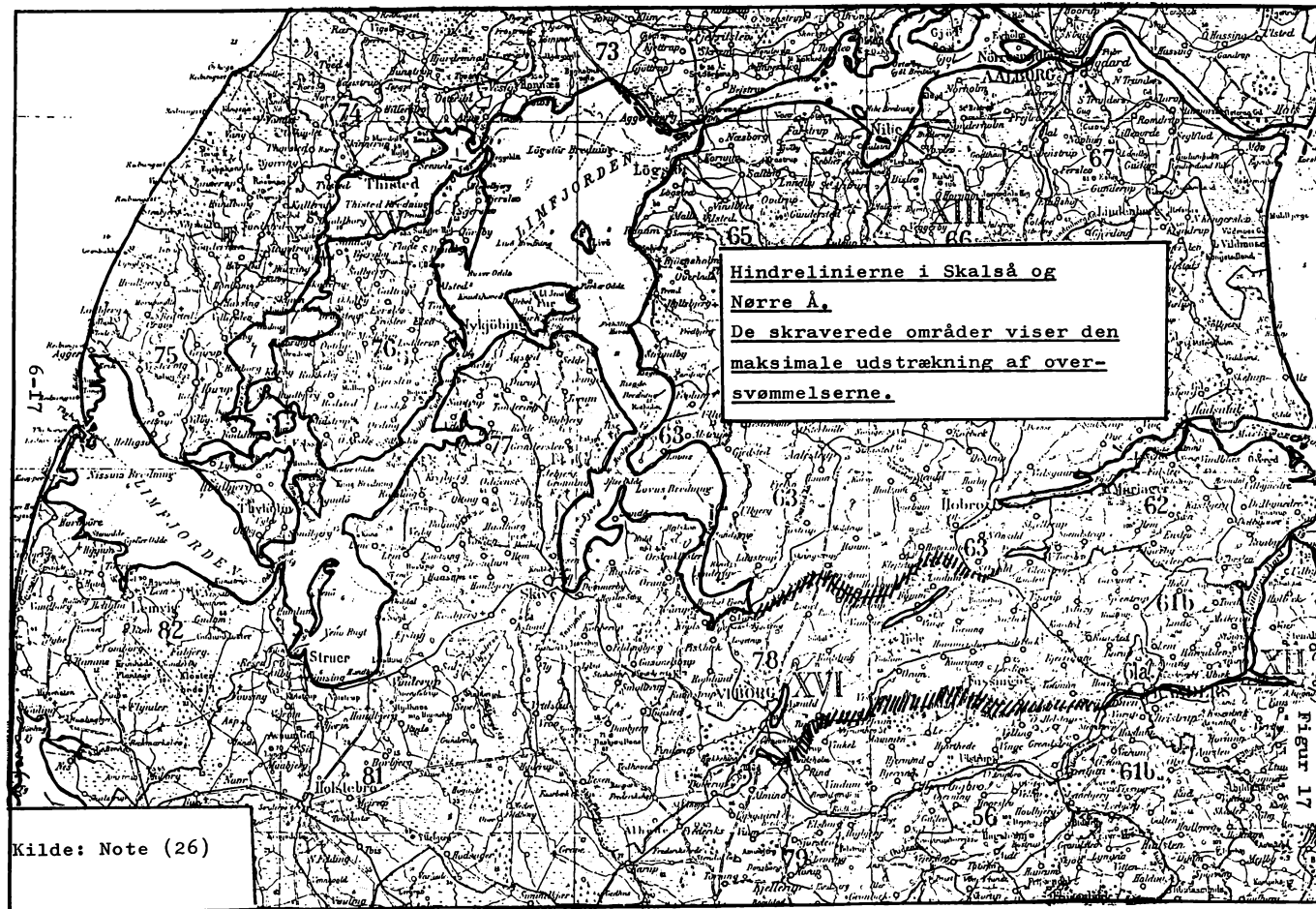
Mobiliseringssteder for Jernbanebevogtningsskompagn.

Sikringsstyrkedetachmentement på hovedlinie.

Frivilligt bevogtningsskorp.

Kilde: Note (26)

Figur 17

under en fjendtlig fremrykning i det østlige Jylland. Himmerlands geografi giver i disse to linier vilkår, der er sammenlignelige med vilkårene i Slesvig ved Dannevirkestillingen. Landet har nogenlunde samme bredde. Randers og Mariager fjorde har mange træk tilfælles med Slien. Under 1. Verdenskrig var dræningen mindre fremskreden end i dag, og hvis de var opstemmede ville åerne - med deres brede engdrag - dengang kunne minde om de større vandløb i marsken vest for Dannevirke. Når opstemmede ville Skalså og Nørreå derfor give en betydelig støtte for felthærens operationer syd for Limfjorden. Pengene blev bevilget i to omgange i løbet af vinteren 1914/15 og ved udgangen af maj 1915 sendtes instruktioner til de entreprenører, der i givet tilfælde skulle udføre arbejdet. Oversvømmelserne skulle fremkaldes ved en kombination af opstemninger og sprængning af de i området værende mølledammes dæmninger. Den sydlige hindrelinie ville strække sig fra Viborg-søerne, langs Nørreå-dalen og Gudensåens nedre løb til den spærrede Randers Fjord. (Se figur 17) Den nordlige linie gik fra Skalsåens udløb i Hjarbæk Fjord langs denne å til Sr. Onsild, syd om denne til Glenstrup Sø syd for Hobro. Alle broer i de to linier var forbedret sprængt. (26)

De i "Forsvaret af Jylland" planlagte jernbaneafbrydelser ved sprængning var i det store og hele de samme, som i begyndelsen af 1915 nævntes i direktivet til grænsedetachementerne (figur 18). Der er ingen oplysninger om ændringer i listen over de til ødelæggelse frigivne jernbanestationer i grænseområdet (figur 19). (27)

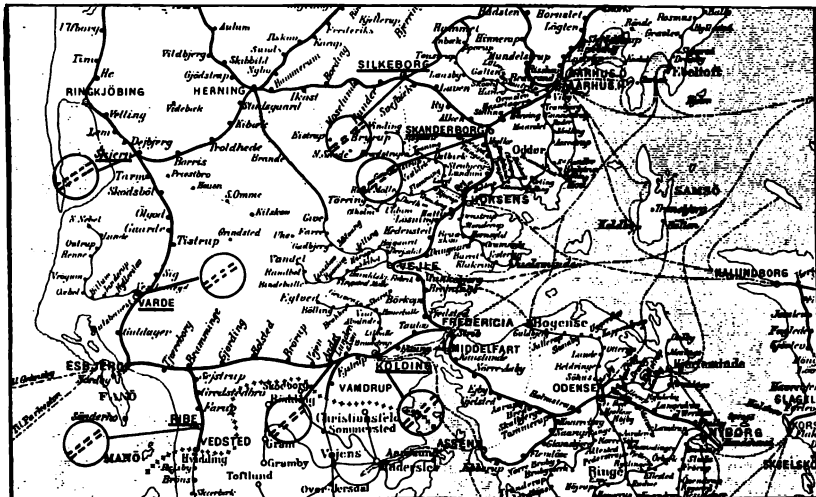
Signalforbindelser - Første depotenhed opstilles

I begyndelsen af februar 1915 indstillede Overkommandoen om anskaffelse af radiomateriel til bl.a. 2. Generalkommando. Man ønskede to mobile stationer og én stationær på Mors. Allerede ved krigens start blev der etableret faste radiotelegrafistationer i Jylland, én på Fregatten Jylland i Nr. Sundby havn og én i Nykøbing Mors, men man rådede ikke over mobile stationer. Generalkommandoen havde indstillet om tre mobile stationer i februar 1912, men de var ikke blevet bevilliget. De to mobile stationer blev bevilliget i april 1915. Antallet af mobile stationer giver en antydning af, hvilken grad af opdeling af felthæren, man forestillede sig. (28)

I december 1914 blev der taget skridt til at forøge den jyske felthærs artilleri ved at opstille et femte batteri omkring de fire reservepiecer - 75 mm kanoner - der fandtes ved den jyske artilleriafdeling. Først i januar 1916 godkendte Krigsministeriet forslaget til detailorganisation af dette "depotbatteri" og iværksatte opstilling. (29)

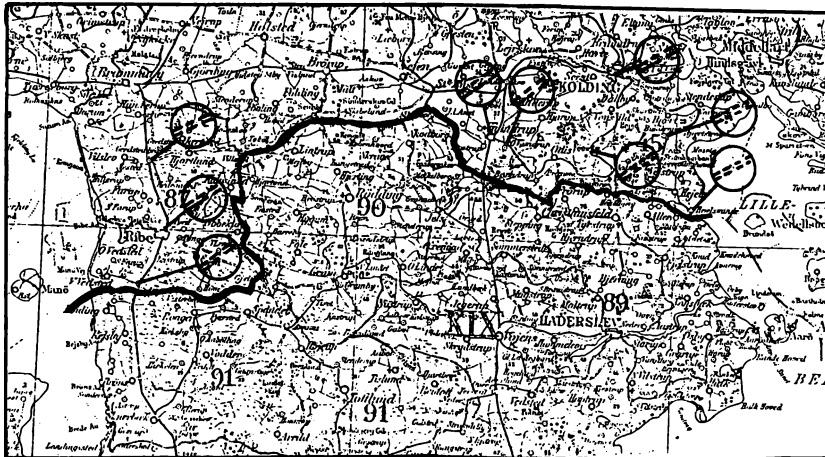
Figur 18.a.

Planlagte jernbanebro eller -dæmningsprængninger.

Figur 18.b.

Stationer, der ved tysk angreb måtte
udelægges på stationsforstanderens initiativ.

Brohovederne ved Limfjorden - Andre problemer her

Som tidligere nævnt indeholdt Krigsministeriets direktiver fra august 1914 en betinget bemyndigelse til at udføre planlagte feltbefæstningsarbejder ved Ålborg, Løgstør, Aggersund, Glyngøre og Oddesund. Til at forestå forberedelsen af bl.a. Limfjordsforsvaret fik Generalkommandoen (under den anden general i Jylland, Chefen for Jydske Brigades sygdom) en generalmajor stillet til rådighed som hjælper for den kommanderende general. Denne "Jydsk Generalmajor" var herefter i vid udstrækning den myndighed, der tog initiativet til nye forsvarsforberedelser i Jylland.

Ved udgangen af august 1914 bevilges penge til at begynde udførelsen af feltbefæstningerne, og i oktober 1915 var der udført over halvdelen af de projekterede arbejder ved de fem ovennævnte steder. Herudover var de nordvendte arbejder ved Nr. Sundby påbegyndt. Generalkommandoen gjorde dog i sine overvejelser i februar 1916 klart, at feltbefæstningerne måtte betragtes som så svage, at de med den aktuelle grad af færdiggørelse kun kunne medvirke til at sikre det i fjorden liggende overgangsmateriel mod mindre fjendtlige styrker. Hvis de skulle virke som egentlige brohoveder, skulle nogle flyttes og alle udbygges.

Det militære arbejdsmandskab, der i november 1915 var til rådighed ved mobilisering, og som kunne medvirke til udbygning af brohovederne, var på ca. 1275, fordelt med 380 ved Glyngøre-Nykøbing, 175 ved Ålborg-Nr. Sundby, 340 ved Oddesund og 380 ved Løgstør-Aggersund. Da forøgelsen af depotstyrkens størrelse i perioden blev fulgt af en overførsel af flere geværer til Jylland, synes den militære arbejdsstyrke - lig den ubevæbnede del af depotstyrken - at holde en nogenlunde uændret størrelse, d.v.s. ca. 2000 mand. (30)

I 2. Generalkommandos bestemmelser for Limfjordsforsvaret fra maj 1918 opdelttes det jyske etapeområde i et Østre og et Vestre Distrikt. Skillelinien mellem de to distrikter gik fra Funder (vest for Silkeborg), øst om Viborg, op igennem Hjarbæk Fjord og øst om Vust. Der oprettedes to "Depotkommandoer" med ansvar for hvert sit distrikt. Hermed var Generalstabens idé fra juli-kommentarerne 1911 om en deling af ansvaret for Limfjordsforsvaret blevet realiseret. (31)

Som tidligere nævnt blev de endelige forberedelser til spærring af de jyske fjorde foretaget i begyndelsen af august 1914. Ud over Hals-spærringen forberedtes fjorden spærret ved Thyborøn og i Beistrup-løbet nordøst for Løgstør. Den senere - i 1917 - forberedte spærring af Limfjorden mellem Hals og Ålborg er ligeledes nævnt ovenfor. (32)

I begyndelsen af august 1914 begyndte man at føre fortegnelser over "søtransport"-materiel i fjorden og transportbådene i Løgstør og Nykøbing blev gjort klar. I vinteren 1915/16 gennemførtes overgangsovelser:

"Transportforholdene ved Limfjorden er ikke lette, ... Generalkommandoen (har) afholdt forsøg ved Salling-, Virk- og Hvalpsund, (i 1915) ... desuden ved Aggersund. Der har været benyttet dampfærger, dampere, transportbåde, motorbåde, robåde, pontonfærger og pontoner. I magsvej, og når strømmen ikke har været særlig stærk, samt når vandstanden ikke har været meget afvigende fra det normale, har alle disse fartøjstyper kunnet gøre fyldest, men flere gange har storm og søgang hindret benyttelsen af åbne fartøjer, og til andre tider har isgangen forhindret enhver sejlads på fjorden, ja endog afbrudt pontonbroforbindelsen mellem Ålborg og Nr. Sundby for længere tid."

Der var altså betydelige problemer, men arbejdet fortsatte. Det fremgår således af 2. Generalkommandos bestemmelser for Limfjordsforsvaret fra maj 1918, at de to "Depotkommandoer" ved mobilisering skulle samle puljer af transportmateriel inden for deres distrikter. Selve søtransporterne skulle ledes af søværnets stationsofficer i Jylland på 2. Generalkommandos vegne. (33)

Hærens Limfjordsflotille

I løbet af de første augustdage 1914 samledes de fire statsskibe i Nykøbing, hvor også våbenene var, og hvortil ammunitionen blev sendt. Dette høje beredskab blev dog allerede ved udgangen af måneden sænket, og herefter anvendtes skibene i en vis udstrækning til deres normale opgaver. På et tidspunkt øgedes antallet af revolverkanoner således, at der var oplagt to kanoner til hvert skib. I 2. Generalkommandos bestemmelser for Limfjordsforsvaret fra 1918 blev den endelige klargøring af skibene ved mobilisering lagt på depotkommandoen for vestre distrikt. (34)

Enheder og våben til Limfjordsforsvaret

Først i denne periode opstilledes så betydelige styrker til Limfjordsforsvaret, at dette kunne siges at have fået et reelt indhold. I slutningen af august 1914 indstillede Jydske Generalmajor om, at der til brug ved brohovederne og ved Limfjords-spærringerne ved Thyborøn og Hals overførtes skyts fra flådens beholdninger. Ønsket blev delvis imødekommet, idet der overførtes 10 stk. 37 mm revolverkanoner af samme type som skulle anvendes på statsskibene. Ved udgangen af december 1914 blev dette fulgt op, idet Generalkommandoen indstillede om yderligere overførsler af artilleri fra flåden. Denne gang kom Overkom-

mandoen ind med det højere prioriterede behov ved Københavns befæstning, og Generalkommandoen fik kun tilbudt, hvad der ved anvendelse af skyts fra flåden kunne frigøres fra fæstningen. Dette blev i maj 1915 til 10 stk. 9 cm kanoner. Disse blev anvendt til at opstille et artillerikommando ved Ålborg. Dette indstillede 2. Generalkommando i marts 1916 om at få organiseret i to fire-kanoners og ét to-kanoners, mobile batterier. På grund af modstand hos Overkommandoens sagkyndige myndighed - Arméartillerikommandoen - blev batterierne ikke udrustet som mobile enheder. To-kanonersbatteriet var den enhed, der indsattes ved den nye spærring af Limfjorden nordøst for Ålborg. Vedrørende artillerikommandoet på Mors er det tidligere nævnt, at artilleriet fra detachementet ved Esbjerg - to piecer - påregnedes anvendt ved Oddesund efter detachementets tilbagetrækning. Dette er, hvad der med sikkerhed kan siges om artilleriets fordeling. Hvis man imidlertid antager, at planlægningen umiddelbart efter krigen stadfæstede de under krigen gennemførte forberedelser, er det muligt at beskrive fordelingen mere detaljeret. Ud fra et bilag fra august 1919 til 2. Generalkommandos "Særlige befaling nr. 1. vedrørende mobilisering" fra maj 1918, kan den i figur 19 viste fordeling udledes. (35)

Som det allerede er nævnt - figur 9 - lykkedes det aldrig af få opstillet frivillige korps af en sådan styrke, at de kunne give et reelt bidrag til Limfjordsforsvaret. I 1918 var styrken ved Ålborg Amts Rekykorpss ca. 75 og ved Morsø Værn ca. 50. (36) Derimod skete der den stadige forøgelse af depotstyrken, som allerede er blevet nævnt i forbindelse med jernbanebevogtningen. Den kom også Limfjordsforsvaret til gode i løbet af perioden. I november 1915 var fordelingen af bevæbnet personel fra depotstyrker på de fire brohovedområder planlagt således:

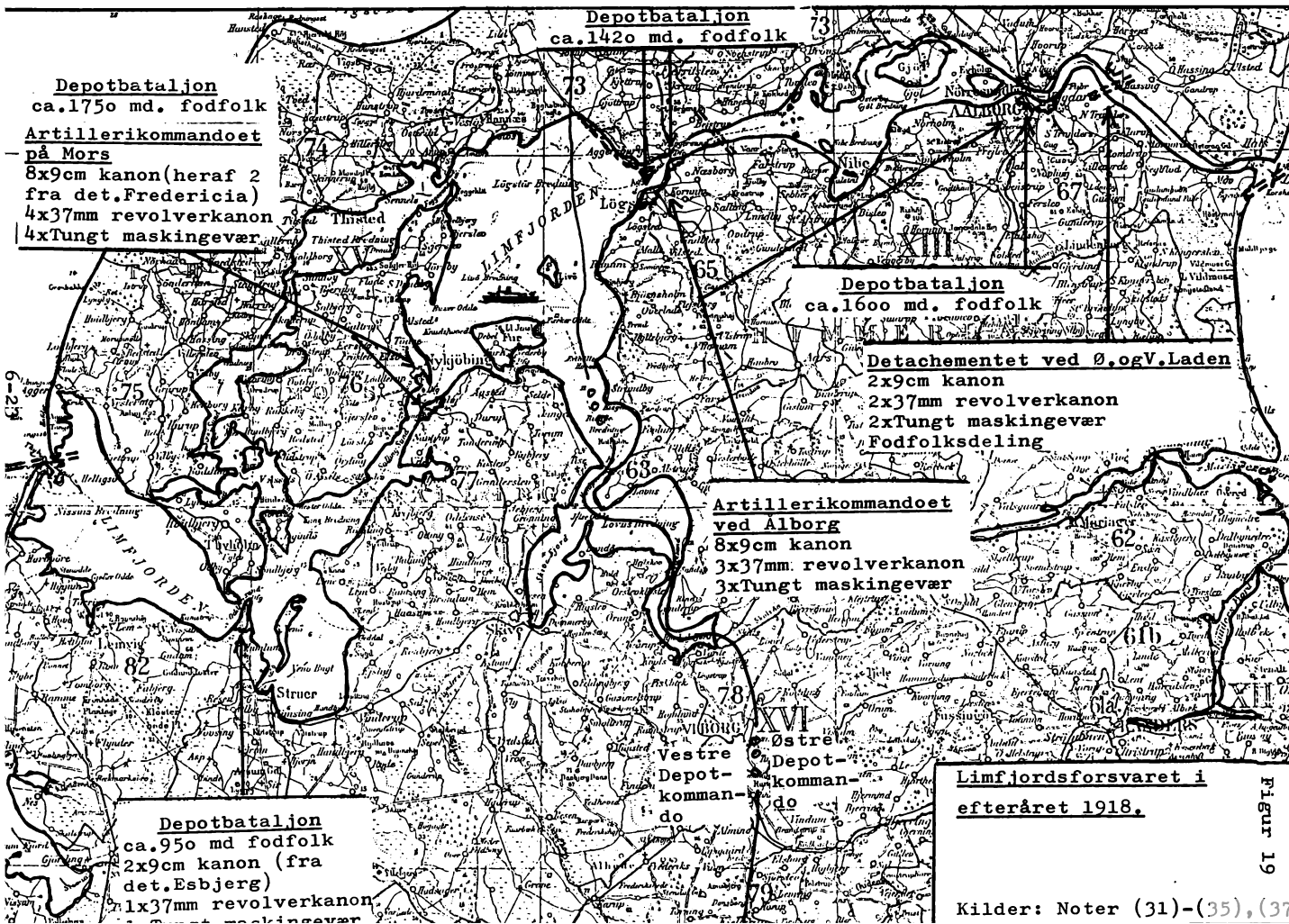
Glyngøre-Nykøbing : ca. 1150

Ålborg-Nr. Sundby : ca. 1520

Oddesund : ca. 760

Løgstør-Aggersund : ca. 950

Da dette var den totale, bevæbnede depotstyrke af fodfolket, skulle der heraf også afgives personel til jernbanebevogtning, men sammenlignes totaltallet - ca. 4400 - med tallet fra 1912 - ca. 2900 - var der allerede sket en betydelig forøgelse. Den stigende styrke fik Generalkommandoen til at arbejde på at skaffe fastere rammer for de fire "detachementer" ved brohovederne. Man indstillede således i december 1915 om at få normeret chefsstillinger til disse. På dette tidspunkt forestillede man sig dem endnu under kommando af én "depotkommando i Jylland." Den følgende tid voksede styrken stadig, og gennem til-

førsel af geværer fik man mulighed for at bevæbne denne stadig større styrke. Umiddelbart satsede 2. Generalkommando - som tidligere nævnt - på at skaffe personel og våben til jernbanebevogtningen, men derigennem gjorde man også den eksisterende styrke fuldt disponibel for forsvaret af brohovederne. Problemet med jernbanebevogtningen løstes i første halvdel af 1917, og mod slutningen af det år arbejdede man videre med at gøre brohovedstyrkens organisation mere fast. Et sandsynligvis tilfredsstillende resultat nåedes i perioden november 1917 til maj 1918 i og med, at "detachementerne" opstilledes som "depotbataljoner". Disse indeholdt ganske vist også arbejds- og jernbanebevogtningskompagnier ud over brohovedstyrkerne, men jernbanebevogtningskompagnierne var planlagt mobiliseret og indsat uafhængigt af bataljonerne, og arbejdskompagnierne var nødvendige til udbygning af brohovederne.

Bataljonernes "kerne" dannedes af "erstatningskompagnier" og "depotkompagnier", der i løbet af sensommeren 1918 blev udrustet med samme gevær som felthærens enheder. Styrken af disse enheder - brohovedernes kampenheder - fremgår af figur 20. Den er udledt af beholdningerne af denne geværtype i depotbataljonerne i august 1919. (37)

Hvad var der sket, hvis vi var blevet angrebet?

Hvis

- mobilisering havde fundet sted,
- de frivillige bevogtningskorps var blevet afløst af jernbanebevogtningskompagnierne,
- de projekterede feltbefæstninger var udførte,
- jernbaneafbrydelserne var klar til umiddelbar iværksættelse,
- alle forberedelser til oversvømmelse af Skalså- og Nørreå-dalene var udførte,
- kontrollerede miner var udlagte ved Esbjerg, og
- Limfjordsforsvaret fuldt udbygget i overensstemmelse med planen,

det vil sige, hvis det jyske landforsvar var gjort klart som planlagt:

I det tilfælde mobiliseringen havde fundet sted i en situation, hvor det var et tysk angreb, der var overhængende, må det betragtes som sandsynligt, at Overkommandoen i den tid, hvor Tuxen var Overgeneral, ville have ønsket en sydlig koncentration. Med Wolff som Overgeneral og Berthelsen som kommanderende general er det mindre klart, hvilken sammendragning, der ville være blevet anbefalet. Wolff havde ikke den direkte kommando over 2. Generalkommandodistrikt. Det forhold, at han var yngre i tjenesten end Berthelsen, under-

stregede, at det sandsynligvis måtte være den sidstnævnte, der måtte tage initiativet. Berthelsen havde været stabschef hos Gørtz i den periode, hvor Tuxens forslag var blevet modarbejdet. Det må betragtes som sandsynligt, at der var enighed om denne holdning mellem chef og stabschef. Imidlertid skaber den sydlige begrænsning af etapeområdet fra maj 1918 en vis mulighed for, at Berthelsen havde ændret mening.

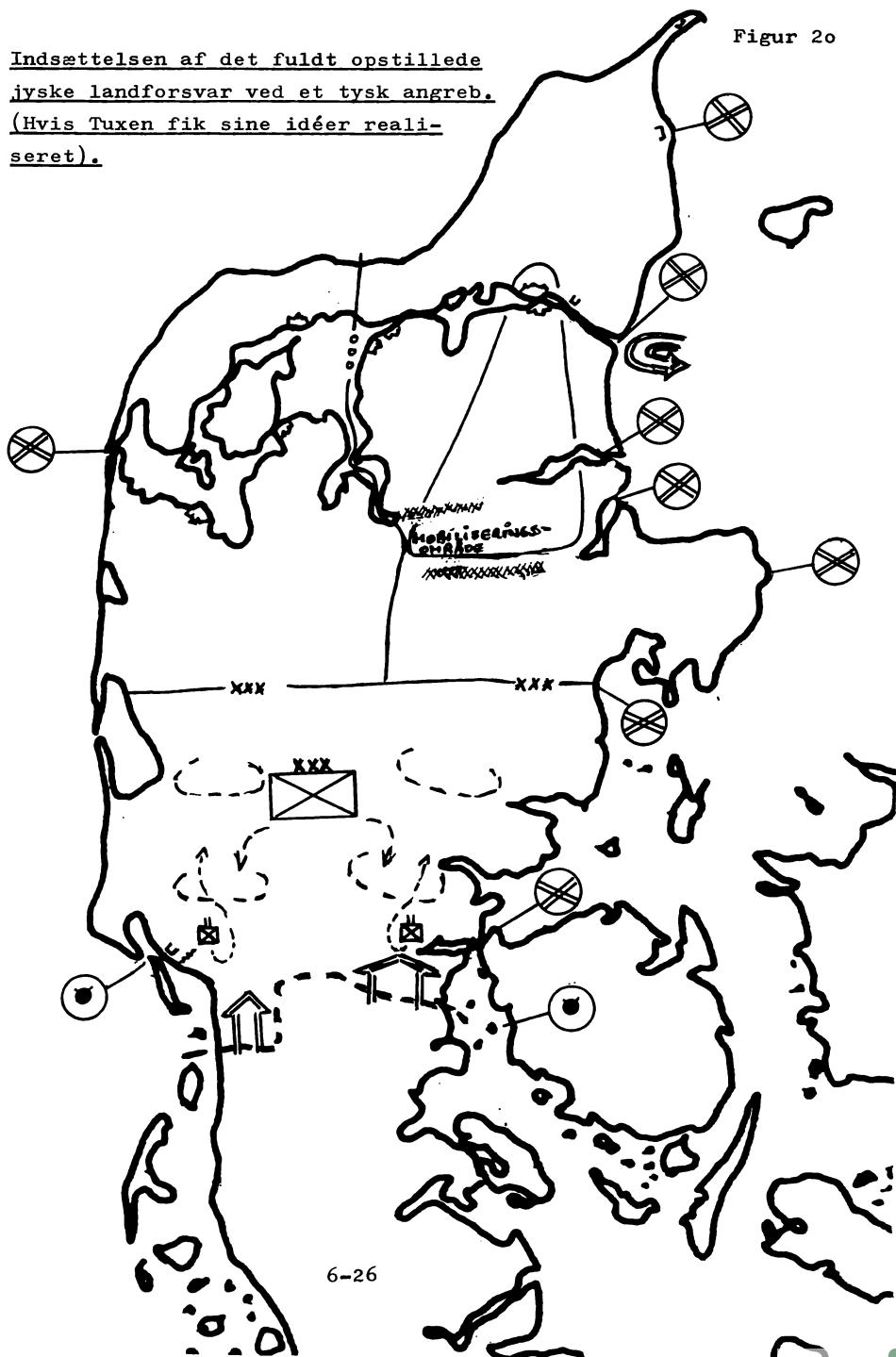
Her vælges den sydlige sammendragning. Med den siddende regering vil jeg betragte en godkendelse af en forskydning mod syd som mindre sandsynlig, men det samme må nok siges om rettidig mobilisering m.m. I den situation må man forestille sig den jyske hærstyrkes indsættelse som følger: Græsdedachmenterne - bortset fra rytteriet, der holdt føling - ville trække sig nord på til optagelse i hovedstyrken, og de sydligste beliggende jernbaneafbrydelser samt fjord- og havnespærringerne ville straks ved angrebet blive iværksat. Opstemningen i ådalene vil blive påbegyndt. Det jyske korps ville imødegå angrebet i henholdende kamp. Antallet af stabe (2. Generalkommandos og Jydske Brigades) samt antallet af mobile radiostationer gjorde det muligt at gennemføre en koordineret kamp med korpset delt i to dele. Hvis den tyske angrebsstyrke var af blot nogen størrelse, ville korpset temmeligt hurtigt nå tilbage til Nørreålinien, der var for mange muligheder for at udflankere styrken til at kampen kunne føres sejt. Nørreå- og Skalså-linierne havde også en for den rådige styrke meget betragtelig længde, og de kunne passeres såvel i øst - ved passage af fjordene - som i vest - ved overgang over Hvalp- eller Virksund. Man ville således blive presset tilbage til Limfjordsbrohovederne, hvor overgangsmateriel i mellemtiden var blevet samlet. Hvis vejret var godt, kunne man sætte over, og herefter - så længe brohovederne holdt og den tyske flåde kunne holdes ude af Limfjorden - forsøge at gennemføre den af Kühnel beskrevne offensive kamp med strejftog fra brohovederne. Hvis tyskerne kom over fjorden ville man hurtigt ende på Mors eller eventuelt på Thyholm, hvorefter kampens aktive fase ville være afsluttet.

Hvis mobiliseringen var forårsaget af tegn på, at en engelsk landgang var mulig - efter et afgørende søslag i Nordsøen - ville den jyske hærstyrkes indsættelse også afhænge af, om man ville gennemføre et "Tuxensk" periferiforsvar - d.v.s. sammendrage hæren i nærheden af de sandsynlige landgangssteder - eller afvente landgangen i mobiliseringsområdet. I begge tilfælde ville det være spørgsmålet om tysk intervention, der blev afgørende for kampens forløb.

Dette er, hvad man på grundlag af det rådige arkivmateriale kan nå frem til med hensyn til, hvorledes generalerne tænkte sig det jyske landforsvar gennemført. Uanset, om der var tale om periferiforsvar eller brohoved-/eksistens-

Figur 2o

Indsættelsen af det fuldt opstillede
jyske landforsvar ved et tysk angreb.
(Hvis Tuxen fik sine idéer reali-
seret).

forsvar, byggede generalernes ideer på et antal forudsætninger, hvoraf den væsentligste var, at der mobiliseredes, helst i god tid.

Nu var forsvarsministeren imidlertid P.Munch, og regeringen radikal, og De Radikales syn på nytten af et dansk forsvar var, at det hverken kunne afskrække et stormagtsangreb eller standse det, kun være med til at fremprovokere det.

Med etableringen af sikringsstyrken havde man i Jylland etableret et forsvar, svarende til, hvad de radikale anså som tilstrækkeligt. Det svarede nogenlunde til, hvad de i senere lovforslag vurderede som nødvendigt for at opretholde, hvad jeg her har kaldt en kyst- og grænsebevogtning. På Sjælland var sikringsstyrken derimod en del af det brohoved- eller eksistensforsvar, som 1909-ordningen opstillede: Forsvaret var koncentreret som Sjælland, der skulle holdes, medens de øvrige landsdele om nødvendigt måtte opgives. Ganske vist var forsvaret af øen tænkt udført som kyst- d.v.s. periferiforsvar, men med den entydige satsning på et længerevarende forsvar af kun denne ene landsdel, må man betegne den samlede forsvarsordning som udtryk for en brohoved- eller eksistensforsvarsidé.

Under krigen søgte Munch at få ændret den sjællandske sikringsstyrkes opgaver i retning af, hvad der var tilfældet i Jylland. Han anmodede med jævne mellemrum - første gang i februar 1915 - om Overkommandoens vurdering af, hvilken størrelse sikringsstyrken skulle have, hvis man så "bort fra, at styrken skal kunne være rede over for pludselige neutralitetskrænkelser i nærheden af København." (38) Munch fik aldrig et fuldt svar på sit spørgsmål. Den kendsgerning, at han forsøgte, er imidlertid væsentlig i vurderingen af, hvad han ville ønske at gøre i en krisesituation. Det må vurderes som sandsynligt, at Munch erkendte, at hvis forsvaret havde evnen til at kæmpe, ville det være ret vanskeligt at hindre den forsvarskamp, som han betragtede som nytteløs og en national ulykke.

For så vidt angik Jylland, kunne sikringsstyrken kun bevogte, ikke kæmpe. Der var mobiliseringsbeslutningen helt afgørende for hærens kampevne. Beslutningen om at mobilisere lå i Statsrådet. Det var statsministeren, der skulle foranledige Statsrådet samlet, men det kan næppe udelukkes, at kongen kunne tage initiativet, og i den situation ville det være vanskeligt at hindre, men nok muligt at udskyde mobiliseringsbeslutningen til det tidspunkt, hvor en effektiv kamp var umulig. (39) Den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt havde ganske vist myndighed til, hvis forbindelsen til København blev afbrudt, selv at iværksætte mobilisering; men efter etableringen af radiostationer i Nordjylland ved krigens start var en sådan afbrydelse ret usandsynlig.

Under hele krigen søgte Munch at føre en forsvarspolitik, der kunne få bred politisk støtte. Om han ville have fortsat en sådan linie i en situation, hvor et angreb var overhængende, er det umuligt at sige. Det kan tænkes, at han ville forsøge at undgå den kamp, som han vurderede som en katastrofe for landet, ved at udskyde mobiliseringsbeslutningen til det tidspunkt, hvor den ville være indlysende meningsløs. Det er imidlertid tvivlsomt, om han kunne have sinket beslutningen så meget, men forsinkelsen kunne have været stor nok til, at Tuxens scenarier fra februar 1916-overvejelserne blev virkelighed. Stor nok til, at ingen af de mulige forsvarsideer kom til at danne grundlag for hærens indsættelse.

Noter til kapitel 6

- (1) DOG til KM af 24-5-1913, p.7/ KM til MM, DOG og 2GK af 2-8-1914 (KM M-kt.pk.32).
Af de 4300 i den "normale" forøgelse af fredsstyrken mødte kun ca. 2500, da den nye hærlov ikke havde virket længe nok til at normerne var fyldt op. Bilag til Beretning 22, p.465.
- (2) 2GK til OK af 6-8-1914/ 2GK befaling af 4-8-1914 (KM M-kt. pk.32)
- (3) Ibid./Bilag til Beretning 22, p.299.
- (4) 2GK til OK af 1-9-1914 (GOI, pk.4)
- (5) OK til 2GK af 6-9-1914 (GOK)
- (6) OK til Grænsedetachementerne af 29-1-1915/ Jf. 2 GK til OK af 6-8-1914 var togtransporterne klar allerede i begyndelsen af august. (KM M-kt. pk.32)
- (7) 2GK til OK af 13-2-1916, pp.1, 3-5, 7-8 (2GK K)
- (8) 2GK til KM af 14-3-1917 (2GK K)
- (9) Den kommanderende Admiral til DOG af 1-5-1917 (GOI, pk.7)/OK til KM af 7-5-1917(GOK)/ KM til OK af 4-6-1917 (GOI, pk.7)/ OK til KM af 27-6-1917 (GOK)/ 2GK til 1GK af 24-7-1918 (2GK K)/ Arméingeniørkommandoen til OK af 24-7-1918 (GOK)/ 1GK til 2GK af 29-8-1918/ 1GK til 2GK af 6-9-1918 (GOK)/ 2GK til 1GK af 7-9-1918/ 2GK til 1GK af 9-9-1918 (2GK K)/ Bilag til beretning 22, p.351.
- (10) 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, p.1 (KM M-kt. pk.32)
- (11) KM til Gst og 2GK af 9-12-1911 (GOI, pk.2)/2GK til DOG af 17-10-1912, pk.13 (GOI, pk.3)/DOG til KM af 24-5-1913, p.7/ KM til MM, DOG og 2GK af 2-8-1914 (KM M-kt. pk.32)
- (12) Som note (2)
- (13) OK til 2GK af 22-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til KM af 24-10-1915/ OK til 2GK af 26-11-1915 (GOK)/ 2GK til OK af 10-1-1916 (GOI, pk.6)
- (14) OK til 2GK af 9-8-1914/ 2GK dislocering 25-8-1914 (KM Mkt. pk.32)/ 2GK til OK af 9-8-1915/ 2GK til OK af 5-10-1915 (GOI, pk.5)/ Bilag til beretning 22, p.328.
- (15) Bilag til beretning 22, pp.229-232./ 2GK til DOG af 17-10-1912 (GOI, PK.3)/ MM til KM af 1-8-1914/ KM til MM, DOG og 2 GK af 2-8-1914/ OK til 2GK af 9-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til 2GK af 30-8-1914 (GOK)/ 2GK til OK af 5-10-1915 (GOI, pk.5)
- (16) 2GK befaling af 4-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ O-sek til O-afd af 1-9-1914/ OK til KM af 4-9-1916 (GOK)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, p.11 (KM M-kt. pk.32). Felthærens piecer var 75 mm kanoner (d.v.s. 3 Artilleriafdelings) medens artillerikommandoen på Mors havde 9 cm kanoner.

- (17) 2GK til 6. Regiment af 29-6-1915 (2GK K)/ Bilag til beretning 22, pp.229, 237. Søværnets styrke i Lille Bælt bestod ud over inspektionsskibet af to torpedo- henholdsvis patruljebåde.
- (18) 2GK befaling af 4-8-1914/ OK til 2GK af 9-8-1914 KM M-kt. pk.32)/ 2GK til OK af 30-10-1915 (GOI, pk.5)/ OK til 2GK af 20-1-1916 (GOK)/ 2GK til OK af 28-7-1916 (GOI, pk.6).
- (19) Bilag til beretning 22, pp.231, 238.
- (20) OK til Flådens Overkommando af 9-8-1914/ OK til 2GK af 13-8-1914/ OK til KM af 11-11-1914/ OK til KM af 22-12-1914/ OK til KM af 1-2-1915/ OK til chefen for søtransportvæsenet af 23-2-1915 (GOK).
- (21) 2GK til DOG af 17-10-1912 (GOI, pk.3)/ 2GK til DOG af 16-1-1913 (GOI, pk.3)/ KM til MM, DOG og 2GK af 2-8-1914/ 2GK befaling af 4-8-1914/ 2GK til OK af 6-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til 2GK af 11-8-1914/ OK til 2GK af 29-10-1914/ OK til CFK af 18-12-1914/ OK til 2GK af 31-12-1914/ OK til HTK af 10-10-1916/ OK til CFK af 16-10-1916/ OK til HTK af 28-10-1916/ OK til 2GK af 31-10-1916/ OK til KM af 15-1-1917 (GOK)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918 (KM M-kt. pk.32)/ Bilag til beretning 22, p.320.
- Styrken for de frivillige korps er her taget efter antallet af personmærker jf. OK til 2GK af 10-6-1918 (GOK). Styrken af de frivillige bevogtningskorps og deres placering jf. V.J.von Holstein Rathlouw: "De danske frivillige korps", pp.75-82.
- (22) O-sek til O-afd af 3-11-1916/ OK til HTK af 13-1-1917 (GOK)/ OK til 2GK af 29-3-1917 (GOI, pk.7)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918 (KM M-kt. pk.32)
- (23) 2 GK til OK af 6-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til 2GK af 15-8-1914/ OK til 2GK af 15-9-1914/ OK til KM af 15-9-1914/ OK til KM af 11-11-1914/ OK til Flådens Overkommando af 23-12-1915 (GOK)/ 2 GK til OK af 13-2-1916 (2GK K)/ O-sek til O-afd af 3-11-1916/ OK til Flådens Overkommando af 13-11-1916/ OK til 2GK af 30-11-1916 (GOK)/ 2 GK til OK af 27-3-1917/ 2GK til OK af 18-3-1917/ 2GK til OK af 11-5-1917 (GOI, ok.7)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, pp.24-25 (KM M-kt. pk.32).
- (24) 2GK dislocering af 25-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til 2GK af 22-9-1914/ OK til 2GK af 29-9-1914 (GOK)/ 2GK til OK af 9-8-1915/ 2GK til OK af 30-10-1915 (GOI, pk.5)/ 2 GK til OK af 29-4-1916/ 2GK til OK af 28-7-1916/ 2GK til OK af 8-11-1916 (GOI, pk.6)/ 2GK til OK af 17-1-1917/ 2GK til OK af 11-5-1917/ 2GK til OK af 25-5-1917/ 2GK til OK af 12-6-1917 (GOI, pkt.7)/ 2GK til OK af 13-10-1917/ 2GK til OK af 23-2-1918 (GOI, pk.8).
- (25) Bilag til beretning 22, p.359.
- (26) OK til KM af 22-12-1914/ OK til 2GK af 23-1-1915 (GOK)/ 2GK til OK af 15-3-1915 (2GK K)/ OK til KM af 18-3-1915/ OK til 2GK af 25-3-1915 (GOK)/ 2GK til Jydske Generalmajor af 27-3-1915/ 2GK til Statsbanerne af 29-3-1915/ 2GK til CH/12IGKMP af 9-4-1915/ 2GK til entreprenørerne af 26-5-1915 (2GK K)/ Bilag til beretning 22, p.358.
- (27) 2GK til DOG af 17-10-1912, p.19/ Gst T-sek til O-sek af 17-12-1912 (GOI, pk.3)/ 2GK til Gransedetachmenterne af 29-1-1915 (KM M-kt. pk.32).
- (28) 2GK til KM af 24-2-1912/ 2GK til OK af 6-8-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til KM af 8-2-1915 (GOK)/ Bilag til beretning 22, p.329.
- (29) Gst til KM af 25-5-1910 (GOK)/ G.f.A. til KM af 26-3-1912 (KM M-kt. pk.32)/ 2GK til OK af 15-11-1915 (2GK K)/ O-sek til O-afd af 1-1-1915/ OK til Arméartillerikommandoen af 16-8-1915/ OK til 2GK af 9-9-1915/ OK til KM af 13-12-1915/ OK til Arméartillerikommandoen af 21-12-1915/ OK til KM af 12-1-1916/ OK til Arméartillerikommandoen af 7-2-1916 (GOK)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, pj.11 (KM M-kt. pk.32).
- (30) KM til 2GK af 30-7-1014/ KM til MM, DOG og 2GK af 2-8-1914/ 2GK til OK af 6-8-1014 (KM M-kt. pk.32)/ Jydske Generalmajor til OK af 6-8-1014 (GOI, pk.4)/ OK til 2GK af 28-9-1915 (GOK)/ 2GK til OK af 5-10-1915/ 2GK til OK af 21-11-1915 (GOI, pk.5)/ Bilag til beretning 22, p.410./ 2GK til

- OK af 13-2-1916 (2GK K)/ Jf. OK til KM af 1-6-1918 (GOK) var den jyske depotstyrke da ca. 13.550 mand. 2GK særlige befaling for mobilisering (nr. 1), maj 1918 (KM M-kt. pk.32) giver i bilagene 4a og 4b - fra august 1919 - den endelige oplægning af geværer i Jylland. Lægges geværerne til jernbanebevogtningskompagnierne (4000) til erstatnings- og depotkompagnierne (5720 stk. model 1889) og til rytteriets og artilleriets depotstyrker (2150) sammen bliver tallet ca. 11.900. Selv med en stadig stigende depotstyrke i krigens sidste måneder må den ubevæbnede del af depotstyrken - arbejdskompagnierne - have været på under 2000 mand efter overførslen af geværerne. Ved anvendelse af de frivillige bevogtningskorps' geværer kunne man bringe antallet af ubevæbnede ned under 1000.
- (31) Gst til KM af 3-7-1911/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, p.1 (KM M-kt. pk.32).
- (32) 2GK til OK af 6-8-1914 (KM M-kt. pl.32).
- (33) Jydske Generalmajor til OK af 6-8-1914 (GOI, pk.4)/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, pp.14-16, 28 (KM M-kt. pk.32)/ 2GK til OK af 13-2-1916 (2GK K).
- (34) KM til 2GK af 31-7-1914 (KM M-kt. pk.32)/ Jydske Generalmajor til OK af 6-8-1914 (GOI, pk.4)/ OK til KM af 18-8-1914 (GOK)/ KM til OK af 28-8-1914 (GOI, pk.4)/ OK til KM af 14-12-1914/ OK til 2GK af 4-1-1915/ OK til 2GK af 22-3-1915/ O-sek til O-afd af 1-4-1915/ OK til KM af 3-4-1915/ OK til 2GK af 19-4-1915/ OK til KM af 26-4-1916/ OK til 2GK af 5-5-1916 (GOK)/ 2GK særlige befaling for mobilisering (nr. 1), maj 1918, bilagene 4a og 4b/ 2GK bestemmelser for depotkommandoerne, maj 1918, pp.14-15 (KM M-kt. pk.32).
- Disse gør det ikke klart, hvornår der overføres yderligere revolverkanoner fra flådens beholdninger således, at der er oplagt til alle skibe. Det er dog sandsynligvis sket i 1914, før man går i gang med at overføre alt, hvad der er af anvendeligt skyts i beholdningerne, til hæren.
- (35) Jydske Generalmajor til 2GK af 22-8-1914 (GOI, pk.4)/ OK til 2GK af 5-9-1914/ O-sek til O-afd af 6-10-1914/ OK til Flådens Overkommando af 9-10-1914/ OK til KM af 16-10-1914 (GOK)/ KM 2.Dep. til 1.Dep. af 24-11-1914 (KM M-kt. pk.32)/ OK til KM af 5-1-1915/ OK til HTK af 24-1-1915/ O-sek til O-afd af 2-2-1915/ OK til Arméartillerikommandoen af 20-2-1915/ OK til 2GK af 9-3-1915 (GOK)/ 2 GK til OK af 15-3-1915/ 2GK til OK af 19-5-1915/ Arméartillerikommandoen til OK af 21-5-1915 (GFI, pk.12)/ 2GK til OK af 15-3-1916 (GOI, pk.6)/ 2GK særlige befaling for mobilisering (nr. 1), maj 1918, bilagene 4a og 4b, lb.nr. 9 og 10 hænger sandsynligvis sammen med inddragelsen af detachementet ved Ø. og V.Laden ved krigens afslutning. Lb.nr. 48 overskydende 3 stk. 37 mm revolverkanoner vurderes at være de samme, som i februar 1919 overføres fra flåden, jf. KM 2.Dep. til 1.Dep. af 19-2-1919 (KM M-kt. pk.32).
- (36) OK til 2GK af 11-8-1914/ OK til KM af 9-10-1914/ OK til 2GK af 20-6-1918 (GOK).
- (37) 2GK til OK af 15-11-1915 (2GK K)/ 2GK til OK af 21-11-1915 (GOI, pk.5)/ 2GK til KM af 30-12-1915 (2GK K)/ Jydske Generalmajor til 2GK af 18-1-1916 (GOI, pk.6)/ OK til 2GK af 28-1-1916/ OK til KM af 29-2-1916/ O-sek til O-afd af 2-3-1916/ OK til KM af 31-3-1916/ OK til 2GK af 7-4-1916 (GOK)/ OK til 2GK af 29-3-1917 (GOI, pk.7)/ OK til 2GK af 8-11-1917 (GOK)/ 2GK til OK af 23-2-1918 (GOI, pk.8)/ 2GK bestemmelser depotkommandoerne, maj 1918 (KM M-kt. pk32)/ KM til 2GK af 25-5-1918 (KM M-kt.K)/ OK til KM af 1-6-1918 (GOK)/ Jydske Generalmajor til 2GK af 16-7-1918 (GOI, pk.9)/ OK til KM af 6-8-1918 (GOK)/ 2GK særlige befaling for mobilisering (nr. 1), maj 1918, bilag 4a (KM M-kt. pk.32).
- (38) se note (9).
- (39) Bilag til beretning 22, pp.446-448.

KAPITEL 7

FORSVARET NEDPRIORITERES - JYLLANDS FORSVAR OPPRIORITERES - ULTIMO NOVEMBER 1918 TIL ULTIMO AUGUST 1922

Udfaldet af Verdenskrigen medførte en total ændring af Danmarks strategiske situation. Allerede kort tid efter krigsafslutningen var det muligt at identificere situationens nye træk:

Tysklands flåde, der fra slutningen af det nittende århundrede sømilitært havde placeret Danmark inden for den tyske magtsfære, var nu reduceret til en andenrangs magts kystflåde.

Den tyske hær blev reduceret til en styrke med 100.000 langtidsansatte, og det blev forbudt den at besidde de typer våben, der ville gøre den egnet til angrebskrig. Efterhånden, som de årgange, der var uddannet før og under krigen, blev for gamle til at blive mobiliseret, ville Tyskland heller ikke være en landmilitær trussel af betydning. Det var jo i øvrigt i de første år efter krigen svækket af interne konflikter.

Rusland var udadtil lammet af sin revolution og borgerkrigen. Man var dog i nogen tvivl om landets styrke; allerede i februar 1920 vurderede Generalstaben de russiske muligheder for gennem spærring af de danske stræder at hindre Vestmagts-intervention i Østersøen. (1)

Folkeforbundets oprettelse placerede Danmark i en situation, der med lidt god vilje kunne opfattes således, at de to store vesteuropæiske nationer garanterede vor suverænitet. Medlemskabet syntes dog samtidig at have den ulempe, at det var vanskeligt at forestille sig et neutralt Danmark i en konflikt mellem Forbundet og Tyskland og/eller Rusland. Man kunne blive tvunget til at deltage i økonomiske sanktioner, til at tillade passage af forbundstroppe samt eventuelt til at stille et militært kontingent.

Sønderjylland havde - dikteret af de sejrende magter - fået mulighed for at stemme sig hjem. Forsvaret af halvøen kunne nu startes så langt nede af dens smalle del, at man selv efter at være tvunget noget tilbage havde en nogenlunde overkommelig frontbredde. Man stod ikke mere som startposition i Kolding Å - Kongeå, der var den nordligste linie, man kunne regne med at holde syd for Limfjorden.

Nedsættelsen af Forsvarskommissionen af 1919 - Den radikale regering afsættes
- De Radikales og Socialdemokratiets forsvarsopfattelser

Både de interesserede politikere og de sagkyndige havde registreret ændringerne i den strategiske situation. Denne fælles erkendelse medførte dog ikke enighed om, hvilke konsekvenser, der skulle drages af de ændrede forhold i retning af en ny forsvarspolitik.

Den radikale regering havde allerede ved udgangen af den måned, hvor krigen sluttede, fremsat forslag til oprettelse af en ny forsvarskommission. Man havde nu i fem år administreret en ordning, der afveg mere fra, hvad partiet ønskede, end den justerede 1867-ordning havde afvejet fra, hvad Venstrereformpartiet efter 1905 ønskede. I februar-marts 1919 blev kommissionen sammensat og nedsat.

Et radikalt udkast til en ny hærordning forelå i februar 1920. Det blev sendt til høring ved de kommanderende generaler og Generalstaben i marts. Generalernes svar forelå en måned efter. Det var en direkte afvisning, formulert på to sider. Afvisningens form har næppe været upåvirket af den ændrede indenrigspolitiske situation. Den radikale regering var blevet afsat af kongen. P. Munch - forslagsstilleren - var ikke mere forsvarsminister.

Det radikale forslags hær havde en mobiliseringsstyrke på 30.000 mand, der skulle fordeles ligeligt mellem de to hovedlandsdele. Dette ville give den mobiliserede jyske hærstyrke samme størrelse, som den havde haft under sikringsperioden (i første kvartal 1915). (2) Hærens størrelse var imidlertid ikke bestemt af behovet ved mobilisering. Den skulle blot muliggøre kyst- og grænsebevogtning under en ny længere sikringsperiode. Det, som forsvarsminister P. Munch ikke havde fået gennemført under sikringsperioden p.g.a. Overkommandoens modstand, skulle nu sikres ved lov. (3) Et angreb ville aldrig møde mere end sikringsstyrken. Dette var naturligt, for "det er umuligt at skabe et værn, der kan betrygge Danmark over for et krigsmæssigt angreb. Danmarks betryggelse opnås kun ved bevarelsen af en ubetinget fredspolitik, ligelig over for alle magtgrupper, og ved den internationale retsudvikling."

Efter De Radikales mening var Danmark ikke forpligtet til deltagelse i forbundsaktioner med et militært kontingent, men man anerkendte forpligtigelsen til deltagelse i økonomiske sanktioner og til at tillade passage af forbundstropper. (4)

Efter valget et par uger senere kom De Radikale i opposition og mistede derigennem kontrollen med forsvarsforhandlingernes forløb. Partiets forslag blev udbygget i det næste par år, men det forblev i hovedlinierne uændret.

Socialdemokratiet stod endnu på en ren afrustningslinie. Stauning var dog allerede på dette tidspunkt åben for andre alternativer. (5) Det var imidlertid først i tiden efter Hitlers magtovertagelse, at der skete en væsentlig bevægelse i forsvarspositiv retning inden for Socialdemokratiet, og som vi senere skal se, var den traditionelle linie selv da så stærk, at den - støttet af de radikale - kunne hindre den kursændring, som Stauning søgte i sin forsvarsministerperiode. (6)

Medens de radikales forsvarspolitiske holdning blev formuleret af P.Munch uafhængigt af sagkyndige synspunkter (her menes kun formulering i store træk; Generalstaben blev af Krigsministeriet pålagt at udarbejde udkast til de radikales detaljerede hærlovsforslag), knyttede Venstre og De Konservative sig til hver sin af de opfattelser, der var fremme i de sagkyndiges debat. Som i 1902-kommissionen lagde Venstre sig på den linie, der støttedes af søværnet - og nu også af dele af hærens officerskorps - medens De Konservative lagde sig tæt op ad de kommanderende generalers opfattelse.

Debatten i hæren

En strategisk debat blandt de sagkyndige startede i juli-august 1919, fire måneder efter nedsættelsen af kommissionen. Det ske ved, at en officer i Generalstaben - Kaptajn S.V.L.Ortved - i to artikler i Militært Tidsskrift analyserede "Danmarks strategiske stilling efter fredsslutningen" og "Danmarks militære stilling under Folkeforbundet". Ortved vurderede, at den mindre og tidsbegrænsede trussel mod Sjælland måtte betyde, at hæren på Sjælland kunne reduceres. Felthærens hovedstyrke skulle anvendes til (Sønder-) Jyllands forsvar. (7) Denne opfattelse var ikke kun kaptajn Ortveds, den deltes af oberst Louis Nielsen, som i december samme år skulle afløse generalmajor E.O.N. Castonier som generalstabschef. Castonier var blevet generalstabschef, da Wolff i maj 1918 blev Overgeneral. Den lå også på linie med søværnets opfattelse, som denne - 1½ år senere - formuleredes af chefen for Flådens Stab - kommandør Wenck - i et fortroligt foredrag til Sølieutenant-Selskabet. (8)

Den anden opfattelse inden for hæren blev formuleret af Stabsintendant, Kaptajn S.Kyhl i et svar på Ortveds første artikel. Svaret kom i Dansk Artilleri Tidsskrifts september-nummer samme år: Tysklands magt i Østersøen og til lands var stadig Danmarks meget overlegen. At Tyskland ikke mere kunne holde vestmagternes flåder fra at trænge ind i Østersøen blot ved sin flådes eksistens gjorde besiddelse af Store Bælts kyster til en nødvendighed for det tyske forsvar. Udviklingen betød altså en forøget trussel. Miner m.m. ville

gøre det vanskeligt for selv betydeligt overlegne Vestmagts-flåder at trænge ind i Østersøen. (9) Kyhls opfattelse deltes i alt væsentligt af de to kommanderende generaler. Den designerede overgeneral, Wolff var i øvrigt af den opfattelse, at man ikke burde lave en ordning, der som forudsætninger havde Folkeforbundets evne til at reagere - en sådan var tvivlsom - og Tysklands svaghed - som kunne blive meget kortvarig. (10)

Efter den korte debat i de militære tidsskrifter, som sluttede med et svar af Ortved i oktober, besluttede generalerne, at debatten herefter skulle føres for lukkede døre i Krigsvidenskabeligt Selskab. Man var bange for, at den skulle blive "misbrugt" af Munch, der på det tidspunkt stadig var forsvarsminister.

Dette løste dog ikke problemet. Hærens officerskorps forblev splittet i, hvad man kunne kalde to strategiske "skoler", i perioden indtil loven blev gennemført. Louis Nielsen lå på Ortveds linie, de kommanderende generaler nogenlunde på Kyhls. Det endte med, at hærens sagkyndige udarbejdede to forskellige forslag til en kommende hærordning. Som op til 1909-loven lykkedes det også denne gang søværnet at holde disciplin inden for sit officerskorps. Debatten forløb fra starten bag lukkede døre, og det lykkedes Wenck at fremtvinge en enighed udadtil. (11)

Vejen til hærloven af 1922 - Venstreregeringen

Det blev ikke Munch, men Venstre, der udnyttede splittelsen inden for hæren. Man tog argumentationen for de besparelser, man ønskede, fra Generalstabens og søværnets strategiske opfattelse:

"Med den maritime overlegenhed, som de lande besidder, der i første linie vil være kaldet til at gennemføre Forbundets militære aktioner, og de betingelser, disse har for med kort varsel at kunne optræde i og gøre sig gældende i de danske farvande, vil der ikke længere være anledning til at koncentrere den overvejende del af hæren på Sjælland, hvorfor der i forslagene regnes med en mere ligelig fordeling af hærstyrkerne til forsvaret af landsdelene end efter ordningen af 1909." (12) Den "ligelige" fordeling var 1/3 til Sjælland og 2/3 til Jylland-Fyn, hvilket ville betyde, at en del sjællandske værnepligtige skulle mobiliseres til de vestlige landsdele.

Generalstabens foreslog en hær på bl.a. 60 fodfolksbataljoner (60% i Jylland-Fyn, 40% på Sjælland. Af disse 15 depotbataljoner). Venstres forslag indeholdt 30 fodfolksbataljoner (15 linie-, 15 reserveenheder). Generalstabens havde 3 af 5 divisioner, Venstre 2 af 3 divisioner vest for Store Bælt. (13)

Den designerede Overgeneral - Wolff - involverede sig direkte i udarbejdelsen af De Konservatives forslag. (14) Hans holdning til Forbundets betydning for forsvarrets indretning kan siges at være klart udtrykt i den konservative indstilling:

"det ville næppe være tilrådeligt at opbygge en forsvarsordning med dette Forbunds fortsatte eksistens som en uundværlig bærepille."

....

"Vi er af den opfattelse, at landets forsvarsordning,, bør ordnes i det væsentlige på samme måde, hvad enten Forbundet består eller ikke."

(15)

Det konservative forslag havde en fodfolksstyrke på 50 bataljoner, heraf 25 liniebataljoner. Dette sammenholdes med de kommanderende generalers forslag på 62 bataljoner, heraf 31 liniebataljoner. Generalerne afsatte 58% De Konservative 56% til Jylland-Fyn. (16)

Under de forhandlinger mellem Venstre og De Konservative, der førte til loven, lykkedes det De Konservative at få antallet af fodfolksbataljoner hævet til 35 (17 linie- og 18 reservebataljoner), hvor hele tilvæksten - bortset fra én reservebataljon - placeredes på Sjælland (17). Fordelingen mellem landdelene blev således som i Generalstabens forslag - 40% på Sjælland, 60% i Jylland-Fyn. Man kan sige, at resultatet blev et kompromis mellem de to strategiske opfattelser på et relativt lavt økonomisk niveau.

De 10 linie- og 11 reservebataljoner i Jylland-Fyn var samlet i 5 linie-regimenter (å to linie- og én reservebataljon) og 2 reserveregimenter (å tre reservebataljoner). Rytteriet var på to regimenter (å to linie- og én reserveeskadron). Artilleriet var på 27 batterier (15 lette- og 12 tunge-, 11 linie- og 16 reserve-), formeret i 9 afdelinger, der igen var samlet i to regimenter. Der afsattes to pionerbataljoner til Jylland-Fyn. Styrkerne i Jylland-Fyn fordeltes på to jyske divisioner.

Loven indeholdt en paragraf om oprettelsen af en landstorm. Den skulle sammensættes af ældre, uddannet mandskab og af værnepligtige, der fik en særlig - to-måneders - landstormsuddannelse. (18)

Generalstabens forsvarsplan

I marts 1921 havde Generalstaben fremlagt den "Forsvarsplan" som lå bag stabens forslag til den kommende hærordning. På samme måde som Kühnel i 1905 med sit "forslag" kunne siges at lægge grunden for den operative planlægning i den efterfølgende periode, lagdes nu fundamentet for 1920-ernes planer. Men

medens Kühnells styrkemæssige forudsætninger blev opfyldt med 1909-loven, gav 1922-loven kun forsvaret af Jylland-Fyn omkring halvdelen af den styrke, som Louis Nielsen ønskede. Hæren i Jylland skulle anvendes på følgende måde:

"I Jylland må forsvaret organiseres med faren fra syd for øje. Et angreb må mødes så nær grænsen som muligt. Topografiske forhold udelukker et direkte forsvar af selve grænsen; derimod synes der at være gunstige vilkår for et forsvar, udgående fra en manøvestilling ved Åbenrå.

Hvor tiltalende end tanken om et forsvar, udgående fra og støttet til de historiske flankestillinger ville være, så nødes man dog til at se bort herfra ved forsvarets planlægning. Flankestillingen i Sundeved kan ikke mere komme i betragtning, fordi den ligger umiddelbart ved landgrænsen; og Fredericiaafsnittet har som følge af krigsteknikens nuværende standpunkt praktisk talt ikke længere brugelige forsvarsbetingelser for de beskedne kræfter, som dansk krigsførelse overhovedet kan regne med til Jyllands Forsvar.

Selv om man med den naturlige samhörighed af den jyske og fynske hærstyrke for øje kunne ønske under visse forhold at gennemføre et samlet forsvar af Fredericiaafsnittet i forbindelse med det nord-vestlige Fyn og til en sådan forsvarsopgaves løsning utvivlsomt måtte kunne påregne virksom støtte fra flådens side, i det mindste i form af passive spæringer nord og syd for Lille Bælts smalle løb, så må man dog give afkald derpå, fordi forsvaret ikke vil kunne holde over for et artilleriangreb fra terrænet syd for Kolding Fjord. Det må under hensyn til disse betragtninger være udelukket, at den i Jylland værende hær frivilligt søger ind i Fredericiaafsnittet, så meget mere, som den næppe kan unddrage sig de sandsynlige ulykkelige følger deraf ved at rømme til Fyn, hvorhen den under disse omstændigheder vanskeligt vil kunne hindre angriberen i at følge efter.

Basis for den jyske styrke må søges i Limfjordsregionen, den del af halvøen, som ved sin beliggenhed er bedst beskyttet under enhver eventualitet. Hvorvidt basis, således som den vælges og indrettes, tillige vil egne sig som (tilflugtssted), må stå hen, til detaljerede undersøgelser er foretagne; hvor der i nærværende diskussion tales om (tilflugtssted) for den jyske styrke, er der tænkt på Vendsyssel i al almindelighed.

Forsvaret af Jylland må først og fremmest tage sigte på opgaven ved landgrænsen, hvor den største og mest nærliggende fare truer. Samtidige opgaver for det nationale forsvar i andre af Jyllands egne, i kystafsnittene, Limfjordsregionen etc., som ville beslaglægge kræfter af den egentlige felthær, må anses for lidet sandsynlige. Sikringen af basis og af kommunikationerne herfra til operationszonen må under felthærens operationer ved grænsen kunne overlades til depotformationer (landstormstropper).

Mobiliseringsanordningen kræver fornødent hensyn til mangelen af en permanent grænsevagt: sandsynligvis vil ingen mobiliseringssteder kunne ligge sydligere end linien Haderslev-Ribe, hvilket imidlertid ikke bør udelukke, at der lægges fredstidsgarnisoner i byer tæt ved grænsen.

Efter endt mobilisering sker opmarchen af den jyske styrke ved Åbenrå. Her koncentrerer også den samlede felthær, når (min udh.) herredømmet til søs er erhvervet.

Kommer forsvaret i Sønderjylland til kort, gennemføres et skridtvis forsvar af halvøen under tilbagegang mod nord, eventuelt til (tilflugtsstedet). Kan den jyske styrkes opmarch ikke foregå ved grænsen, fordi fjenden har overskredet denne, må koncentrationen af styrken foregå til et nordligere terræfnafsnit, der byder gunstige forsvarsbetingelser (de forskellige muligheder må fastslås gennem rekognosceringer), eventuelt til selve (tilflugtsstedet (min udh.). Efter fuldført koncentration optages operationerne mod fjenden, hvis der er udsigt til et gunstigt resultat. Hvis ikke må styrken i det mindste gennemføre forsvaret af basis og (tilflugtssted). Er vi herrer til søs, og de andre landsdele som følge heraf ikke truede, kan overførsel af tropper fra Fyn og Sjælland muligvis endnu gøre det muligt at gribe offensiven. Forekommer udsigten hertil ringe, kan der endelig blive tale om i yderste nød at evakuere den jyske styrke til en anden landsdel." (19)

"Forsvarsplanen"s operative rødder i perioden umiddelbart før er lette at identificere. Der var en lige linie fra Tuxens periferiforsvar. Et sådant forsvar var dog nu mere acceptabelt vurderet ud fra en brohovedforsvarsopfattelse. Man havde en mere fremskudt opstillingsmulighed i et område, hvor den front, der skulle dækkes, var relativ kort, og hvor styrken forudsattes mere end dobbelt så stor som Tuxens. Planen skitserer de ideer og de problemer, som blev centrale for tyvernes og tredivernes forberedelse af det jyske landforsvar.

Noter til kapitel 7:

- (1) Gst til Flådens stab af 5-2-1920 (GOK).
- (2) Betænkning 22, pp.471-472.
- (3) Gst til KM af 23-10-1920 (GOK)/ Betænkning 22, pp.361-362./ Kapitel 6, note (9).
- (4) Betænkning 22, pp.349,359-360/ Se også Finn Kjerulff Hansen: Det radikale Venstre og forsvarskommissionen af 1919, Historisk Tidsskrift, Bd. 79. Hæfte 1.1979.
- (5) Betænkning 22, pp.323-341/ F.K.Hansen, P.57.
- (6) Se Lars Ole Lykkebo: Det danske socialdemokratis militærpolitiske stilling 1933-1937. Odense 1976.

Figur 21

Generalstabens
Forsvarsplan
for Jylland.

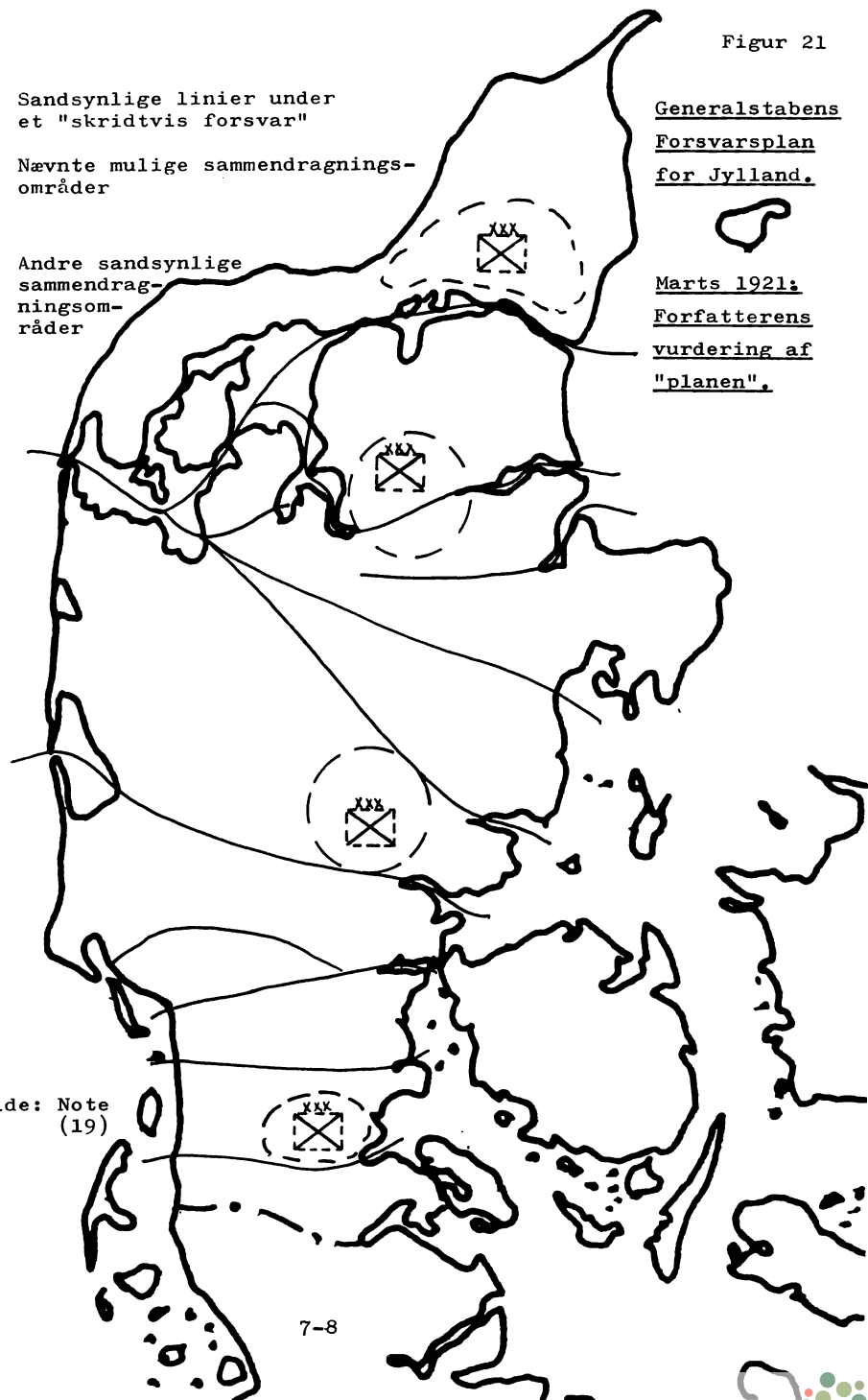
Marts 1921:
Forfatterens
vurdering af
"planen".

Sandsynlige linier under
et "skridtvis forsvar"

Nævnte mulige sammendragnings-
områder

Andre sandsynlige
sammendrag-
ningsom-
råder

Kilde: Note
(19)

- (7) Ortveds artikler i Militært Tidsskrift, 15/7, 1/8 og 15/10-1919./Knud Larsen, pp.319-335.
- (8) Knud Larsen, pp.335-345./ Mst til CH/Gst af 22-8-1924 (GOI, pk.14).
- (9) Kyhls artikel i Dansk Artilleri Tidsskrift, september 1919/ Knud Larsen, jf. note (7).
- (10) Knud Larsen, p.323.
- (11) Knud Larsen, pp. 319-331./ Betænkning 22, "Plan for hærens fremtidige ordning" og "Generalstabens forslag til en nyordning af hæren"./Hans Chr.Bjerg: Søofficerernes mundkurv 1907-08. Historie, Jyske samlinger, ny række XI, 3-1975.
- (12) Betænkning 22. p.17.
- (13) Knud Larsen, pp.329, 331/Betænkning 22, pp.18, 21, 598.
- (14) Knud Larsen, p.333.
- (15) Betænkning 22, pp.150-151.
- (16) Knud Larsen, p.329/ Betænkning 22, pp.154-155, 533, 543.
- (17) Kundgørelse for Hæren, B.12/1922, p.58/ Knud Larsen, 4.afsnit.
- (18) Kundgørelse for Hæren, B.12/1922, §§ 35, 55, 66, 78, 211.
- (19) Gst til KM af 22-3-1921, pp.8-10 (GOK).

KAPITEL 8

KRIGSPPLANLÆGNING I FREDSTID - URO SYD FOR GRÆNSEN -

AUGUST 1922 TIL SOMMEREN 1926

Ny chef for Generalstaben - Generalinspektøren for Fodfolket får ansvaret for kampens indledning - De Jydske Divisioners ansvar

I november 1922 slap Wolff af med Louis Nielsen, der skulle tilbringe de sidste otte år af sin militære løbebane som divisionschef på Sjælland. Han afløstes som generalstabschef af Generalmajor P.L.M.Birke. Denne var venstre-medlem af Landstinget og havde i forsvarsforligsforhandlingernes sidste fase virket som "fødselshjælper" for 1922-ordningen.

Man havde nu det lovmæssige grundlag, og gennemførelsen af loven - herunder en justering af operative planer m.v. - kunne påbegyndes. Man var straks gået i gang med at formulere grundlaget for mobiliseringsplanlægningen i Jylland, og i november 1922 kommenterede den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt, Generaløjtnant Lembcke, det oplæg, der var kommet fra den designerede overgeneral. Lembcke var enig med Wolff i, at de to jyske divisioner skulle opstilles som en østlig og en vestlig division, garnisoneret og planlagt mobiliseret ved hver sin af de jyske længdebaner. Han rejste endvidere i sin skrivelse det problem, der skulle blive lige så styrende for mellemkrigstidens jyske forsvarsplanlægning, som Limfjordsforsvaret havde været for perioden før 1. Verdenskrig. Vedrørende "overholdelse af orden ved grænsen" skrev han bl.a.:

"som forholdene er med unormale forhold syd på og ophidset stemning nærmest grænsen, kan det blive nødvendigt også som ren politiforanstaltning at sammendrage tropper og sætte dem på højere styrke ved indkaldelse. Det kan da fremstille sig ønskeligt efter omstændighederne alene at forstærke liniebatallionerne eller dog kun sætte linieregimenterne på krigsfod" (1)

Det forhold, at genforeningen var blevet påtvunget et Tyskland, der var plaget af politisk ustabilitet, var en kilde til stadig nervøsitet i en hær, der ikke rådede over en beredskabsstyrke.

I januar 1923 startedes en diskussion om, hvorledes ansvaret for krigsforberedelserne i Jylland-Fyn skulle placeres. Det var hensigten i krig at lade Generalinspektøren for Fodfolket - som fra november 1922 var Generalmajor

J.P.V.F. Jacobi - føre de to jyske divisioner indtil Overgeneralen kom til landsdelen. 2. Generalkommando skulle samtidig - 1. april 1923 - nedlægges, og "Generalkommandoen" oprettes af 1. Generalkommando. Lembcke anbefalede, at Generalinspektøren i så vid udstrækning som muligt overtog hans beføjelser som kommanderende general i landsdelene vest for Store Bælt. (2) Dette blev i marts 1923 imødegået af den designerede overgeneral, der mente, at "... det naturlige og rigtige må være at den højstbefalende" (d.v.s. Wolff selv) "på ens måde har alle tre divisioner direkte under sin kommando, og direkte kan gøre sin indflydelse gældende over for dem alle, hvor han finder det rigtigt og nødvendigt."

..."Jeg må derfor anse det for rettest at opgive tanken om at gøre Generalinspektøren for Fodfolket til højstkommanderende i Jylland-Fyn i fredstid og at indskrænke sig til at lægge alt således til rette, at han så vel forbedret som muligt kan overtage denne stilling ved mobilisering"

Det anbefalede, at generalinspektøren deltog i overvejelser og forhandlinger vedrørende forsvarsforberedelser i landsdelene, men han skulle være direkte underlagt den kommanderende general. Som en konsekvens heraf blev forslaget til rettelse af et punkt i Tjenestereglementet vedrørende Generalinspektøren for Fodfolket givet følgende formulering:

"Det påhviler ham efter den kommanderende generals nærmere direktiver at udføre alle nødvendige forarbejder til forsvaret af Jylland-Fyn Resultatet indsender han til den kommanderende general."

...."Samtlige vest for Store Bælt garnisonerede myndigheder, troppeafdelinger m.fl. er Generalinspektøren underlagt i alle forhold, som vedrører de nævnte forarbejder"

..."I overordentlige tilfælde, hvor enten den kommanderende generals ordre ikke kan indhentes, eller hvor han skønner det fornødent øjeblikkeligt at handle, tager han kommandoen over samtlige i Jylland-Fyn værende afdelinger og kan da forlægge tropper fra deres standkvarter eller træffe andre lignende foranstaltninger, som han anser for nødvendige for sikring af landsdelens forsvar eller for opretholdelse af lovlig ro og orden i den". (3)

I juni tilsendte Krigsministeriet chefen for Generalstaben et revideret udkast til det pågældende punkt i Tjenestereglementet. Ikke unaturligt var afsnittet omhandlende Generalinspektørens myndighed "i overordentlige tilfælde" strøget. (4)

I marts 1923 havde Krigsministeriet endvidere forkastet de kommanderende generalers forslag om at indordne de jyske styrker i en vestlig og en østlig division. Man bestemte i stedet at der skulle være tale om en sydjysk og en

nordjysk division. Dette vurderes rigtigst "... af nationale grunde og af hensyn til uroligheder ved Danmarks sydgrænse" (5)

Hensynet til behov i krig underordnedes hensynet til behov under en krise.

Hærens størrelse ved mobilisering

I maj 1923 udstedte Krigsministeriet et direktiv for, hvilke enheder, der skulle opstilles ved mobilisering. Problemet var, at der var langt flere uddannede værnepligtige, end der var brug for i 1922-ordningens hær. I loven havde man ikke fastlagt regler for opstilling af depotenheder, kun "depoter af mandskab, heste og materiel", d.v.s. for bl.a. personelerstatningsenheder. Dette satte man sig ud over i direktivet. For hver linie- eller reservefodfolksbataljon skulle der opstilles én depotbataljon og én landstormsbataljon. Jævnfør loven skulle 9 liniereregiments-, 3 reserveregiments-, 17 (linie-)bataljons- og 34 (linie-)kompagnikadrer danne grundlag for opstilling af 12 regimenter med i alt 35 bataljoner henholdsvis 140 kompagnier. De samme kadrer skulle nu jævnfør ministeriets direktiv danne grundlag for opstilling af 24 regimenter med i alt 70 bataljoner samt 35 landstormsbataljoner. Det totale antal kompagnier, der skulle opstilles, var 355.

Herudover bestemte ministeriets direktiv, at de sønderjyder, der havde været i tysk krigstjeneste, skulle anvendes til opstilling af særlige sønderjyske landstormsbataljoner. (6) Der skulle opstilles fire sådanne bataljoner.

Direktivet blev i juli på begge punkter imødegået af den designerede overgeneral. Han påpegede, at det var uheldigt at anvende sønderjyderne i en særlig landstorm, der i en mobiliseringssituation ville blive efterladt alene i grænseområdet, medens de derværende linieenheders kadrer blev trukket mod nord til deres enheders mobilisering. En del af disse sønderjyder var i øvrigt nationalt upålidelige.

Med hensyn til mobiliseringshærens størrelse påpegede Wolff det umulige i at opstille det store antal enheder, som ministeriet ønskede. (7)

Samme måned svarede ministeriet, direktivet kun var for "... en foreløbig ordning; den endelige ordning kan først fastlægges, når forhandlingerne med de forskellige kommuner angående opførelse af kaserner m.v. er afsluttede"

Dette henholdende svar var imidlertid ikke, hvad departementet havde foreslået ministeren. Man havde udarbejdet et forslag til svar, der hårdt imødegik den designerede overgenerals synspunkter. Heri blev slået fast, at de sønderjyske landstormsbataljoner kunne godt løse deres opgaver, som "... i hoved-

sagen (skulle) være at sikre mobiliseringen i Haderslev, at sikre jernbanelinierne m.v.; det er ikke hensigten, at disse afdelinger alene skal sikre grænsen."

.....".... (de) gør i øvrigt den modstand, de formår. Disse afdelinger må eventuelt ofres, men herved ofres ikke kadrer til linieafdelinger, der mobiliseres længere nord på.

Regimentet i Haderslev går efter mobilisering syd på til grænsebevogtning sammen med landstormsafdelingerne."

Vedrørende det store antal enheder, de begrænsede rammer skulle opstille ved mobilisering vil "... ministeriet finde det meget urigtigt at formindste den mobiliserede hærstyrke" (fra den tidligere hærlovs niveau)", forinden den endelige mobiliseringsordning er fastslået, og forinden Deres Excellence klart har udtalt, hvor mange tropper (antal bataljoner m.v.) De mener at behøve til at forsvare vort land. Ministeriet skal henlede opmærksomheden på, at sikringen af etapelinierne, der i Jylland efter Deres Excellences forslag" (det er uklart, hvilket forslag, der her menes) "skal strække sig helt fra Hjørring til Tønder-Sønderborg, vil kræve meget betydelige tropestyrker, langt flere end man under Verdenskrigen regnede for nødvendige ved Jyllands forsvar."

Man mente i øvrigt, at de rådige kadrer var et tilstrækkeligt grundlag for opstillingen af de 105 bataljoner. (8)

Ved ikke at godkende departementets forslag havde ministeren imidlertid kun udskudt konfrontationen med Wolff.

Da denne svarede i begyndelsen af august, udtrykte han sin utilfredshed med, at ministeriet ikke havde svaret på de "væsentlige indvendinger", der var fremført mod direktivet. (9)

Allerede i august 1923 havde Generalinspektøren for Fodfolket udarbejdet sikrings- og mobiliseringsplaner for Jylland-Fyn. Det er uklart på hvilket grundlag, de blev udarbejdet, da selve planerne er gået tabt. (10)

Krise i Tyskland skaber nervøsitet for Sønderjylland - Foreløbigt direktiv for Jylland-Fyns forsvar - Landstormens opgaver - Hærens størrelse ved mobilisering

Situationen i Tyskland - 1923 var året, hvor Ruhr-besættelsen fandt sted, og hvor Hitler og Ludendorff gennemførte deres kupforsøg i München - fik i november 1923 Generalkommandoen til at tage skridt til at accellerere forsvarsforberedelserne. Den nye grænse kunne blive truet. Man anmodede - i to skrivelser - Krigsministeriet om at tage følgende forhold op til overvejelse:

- "1) Forberedelser til hurtig sikring af sydgrænsen i tilfælde af uroligheder syd for grænsen." Herunder forberedelse af formeringen af en sikringsstyrke på to fodfolksregimenter, et rytterregiment og en artilleriafdeling.
- "2) Regeringens vejledende synspunkter for forsvaret i tilfælde af fredsbrud.
- Det er herved, særlig over for et fredsbrud med Tyskland, nødvendigt at have klarhed over, hvor langt fremme forsvaret - der forudsættes at skulle føres så effektivt, som midlerne tillader (min udh.) - skal tilstræbes optaget, bl.a. fordi forsvarets optagelse ved grænsen under alle sandsynlige eventualiteter i første række betinges af en mobilisering på et endog ret tidligt tidspunkt."
- "3) Grundlaget for hærens fremtidige mobilisering."

Man nævnte specielt, at man burde genoverveje den påtænkte anvendelse af de sønderjyske værnepligtige med tysk krigstjeneste i grænsesikringen.

De øvrige punkter drejede sig om overvejelser vedrørende en Lillebæltsbro, om ordningen af forsvarets øverste ledelse, om etablering af et industrielt beredskab og om fremskyndelse af materielanskaffelser. (11)

Emnerne blev behandlet på et møde i Forsvarsrådet i begyndelsen af december. Det blev besluttet, at en sikringsstyrke i Sønderjylland eksempelvis kunne sammensættes af fodfolksregimenterne i Haderslev og Fredericia, to eskadroner og to batterier - d.v.s. som foreslået af Wolff med hensyn til fodfolket, men svagere i rytteri og artilleri. De sønderjyske landstormsbataljoner kunne ikke anvendes i denne situation, idet de jævnfør gældende lov var fritaget for indkaldelse i "fredstid". Hvis mandskabet selv henvendte sig for at få udleveret deres våben, som var oplagt i Tønder, Sønderborg og Haderslev, kunne ministeriet dog på trods heraf beslutte at oprette afdelinger. Det blev endvidere besluttet, at:

"Forsvaret skal optages så sydligt som muligt på dansk grund. Ministeriet tillægger det største betydning, at de genvundne landsdele ikke overgives til fjenden uden alvorlig modstand fra den danske hærs side."

... (Hvis mobilisering er sket før fredsbruddet)" ... vil der være mulighed for og ønsker ministeriet, at hærens opmarch og koncentration skal foregå så sydligt, at der ydes alvorlig modstand ved eller i nærheden af selve grænsen."

...."Skulle fredsbruddet komme som et lyn fra en klar himmel - altså uden at der forud har været formeret nogen sikringsstyrke - skal bestræbelserne dog

gå ud på at yde alvorlig modstand med hæren syd for linien Haderslev-Ribe. Med alle til rådighed stående midler skal fjendens fremrykning nord på søges hindret. Forberedelser i så henseende skal være truffet, og planer svarende til den til enhver tid tjenstgørende styrke i de sønderjyske garnisoner skal ligge udfærdigede"

Disse planer kunne bl.a. omfatte sprængning af broer, spærring af veje og jernbaner, anvendelse af frivillige spærre- og bevogtningskommandoer af mandskab fra den sønderjyske landstorm. Planerne skulle omfatte anvendelsen af hele den sønderjyske landstorm - dog renset for upålidelige elementer, d.v.s. 20-25% af styrken - således at "... hver vej, der fra grænsen fører nord på, snarest muligt efter mobiliseringsordrens udstedelse kan være besat af flere bag hverandre liggende posteringer" (12)

Kort tid efter mødet udsendte Krigsministeriet en "rundskivelse" angående "anvendelsen og bevæbningen af de fodfolksformationer, der opstilles ved mobilisering" til "fodfolkets afdelinger m.fl.", d.v.s. kun med orientering til kommandomyndighederne.

Dette var normal procedure i forbindelse med mobiliseringsbestemmelser, men denne rundskrivelse indeholdt en opgaveformulering til landstormsbataljonerne. De skulle "... i almindelighed forsvare deres hjemstavn d.v.s. (løse deres opgave inden for det område, hvorfra de modtager deres mandskab." Endvidere var deres opgave at

- sikre hærens mobilisering og opmarch ved bevogtning af jernbaner, brokonstruktioner m.v.
- bevogte landgrænsen og kysterne og at modsætte sig fjendtlig fremrykning ind i det pågældende område, indtil hærens linie-(reserve-) og feltdepotbataljoner overtager disse opgaver,
- sikre felthærens etapelinier inden for området."

Allerede før udsendelsen af rundskrivelsen havde Krigsministeriet skrevet direkte til regimentet i Sønderjylland. Man gav regimentet opgaverne for landstormen - som de er citerede ovenfor - og behandlede herudover den specielle sønderjyske situation, her "(vil) såfremt der ikke forud for mobiliseringen har været formæret en sikringsstyrke uddannede krigsdygtige rekrutkompagnier i de sønderjyske garnisoner kunne anvendes til løsning af landstormsbataljonernes opgaver"

"Ved et fuldstændigt uventet fredsbrud (vil opgaven være) med så store styrker som muligt af de i og nærmest ved mobiliseringsstederne

boende værnepligtige at møde og opholde den fjendtlige fremtrængen længst muligt syd på, således, at mobiliseringen ... i Haderslev, der må antages at vare i ca. 8 timer, kan foregå så uforstyrret som muligt." (13)

Generalstaben, Generalkommandoen og Generalinspektøren for Fodfolket modtog skrivelsen til orientering, de sidstnævnte modtog samtidig det "foreløbige direktiv for Jylland-Fyns forsvar:

Jysk-Fynske Kommando skal ved mobilisering i tilfælde af truende eller allerede påbegyndt fjendtlig fremtrængen over Danmarks sydgrænse yde den stærkest mulige modstand mod enhver fjendtlig fremtrængen syd fra så sydligt som muligt på dansk grund. Ministeriet tillægger det største betydning, at de genvundne sønderjyske landsdele ikke overgives til fjenden uden alvorlig modstand fra den danske hærs side." (14)

Krigsministeriet havde ved at formulere opgaver til landstormen og give direktiv til et regiment uden om tre kommandoniveauer grebet ind i disse myndigheders ansvarsområde. Den første reaktion kom - før udgangen af måneden - fra formanden for "Landstormskommissionen", der påpegede, at bevogtning af landgrænsen og kyster ville indebære løsning af kampopgaver, hvilket var et urimeligt krav at stille til mandskab, der kun havde fået en to måneders uddannelse. (15) Generalkommandoens reaktion kom først godt en måned senere, i januar 1924. Wolff skrev, "at det forekommer mig urigtigt, at der af ministeriet gives visse dele af hærens afdelinger opgaver ved fredsbrud, da der derved åbnes en ret ubegrænset mulighed for en altid uheldig og under visse forhold skæbnesvanger indskrænkning i den chefen for Generalkommandoen ... tillagte myndighed og hans nødvendige handlefrihed ..."

Han vendte sig - som formanden for Landstormskommissionen - mod grænse- og kystbevogtningsopgaven for landstormen, og han fandt bemærkningen om, at den i almindelighed skulle forsvare sin hjemstavn, uheldig. Der kunne være behov for at trække landstormsbataljoner væk fra deres hjemstavn. Wolff mente i øvrigt ikke, at man kunne anvende den sønderjyske landstorm foran felthæren. Den manglede de nødvendige befalingsmænd og den nødvendige udrustning, så "... hvis man ikke ... vil enkadrere det sønderjyske mandskab i nærmeste garnisons linierammer ... (er der) intet andet at gøre end foreløbig at rømme hele egnen syd for felthærens sydligste mobiliseringslinie. " D.v.s. Haderslev-Ribe.

Han sluttede med endnu en gang at protestere mod den store opstillingspligt og foreslog i stedet, at man anvendte de rammer, man havde i overskud,

til at forøge antallet af regimenter i felthæren med tre, d.v.s. antallet af linie- og reservebataljoner fra 35 til 44. (16)

I februar 1924 svarede ministeriet. Man fastholdt landstormens opgaver, konstaterede, at bemærkningen om "hjemstavnen" ikke hindrede, at landstormsenhederne anvendtes uden for deres mobiliseringsområder, "når forholdene kræver det", og bemærkede, at ved foreringen af en sikringsstyrke i Sønderjylland ville den sønderjyske landstorms grænsebevogtningsopgaver "formentlig" bortfalde. Man sluttede med at bemærke, at ministeriet forventede "at Chefen for Generalkommandoen snarest efterkommer den i ministeriets rundskrivelse givne befaling angående ordrer for landstormsbataljernerne anvendelse ved mobilisering" (17)

Denne massive "næse" stoppede diskussionen og satte arbejdet i gang. En måned senere - i marts 1924 - forelå Generalkommandoens "Direktiver for den første anvendelse ved mobilisering af landstormen i Jylland-Fyn" til Generalinspektøren for Fodfolket.

Landstormens opgaver var primært:

"- bevogtning af kommunikationsmidler, etableringer, oplæg m.m.

....

- observationstjeneste (min udh.) på kysterne."

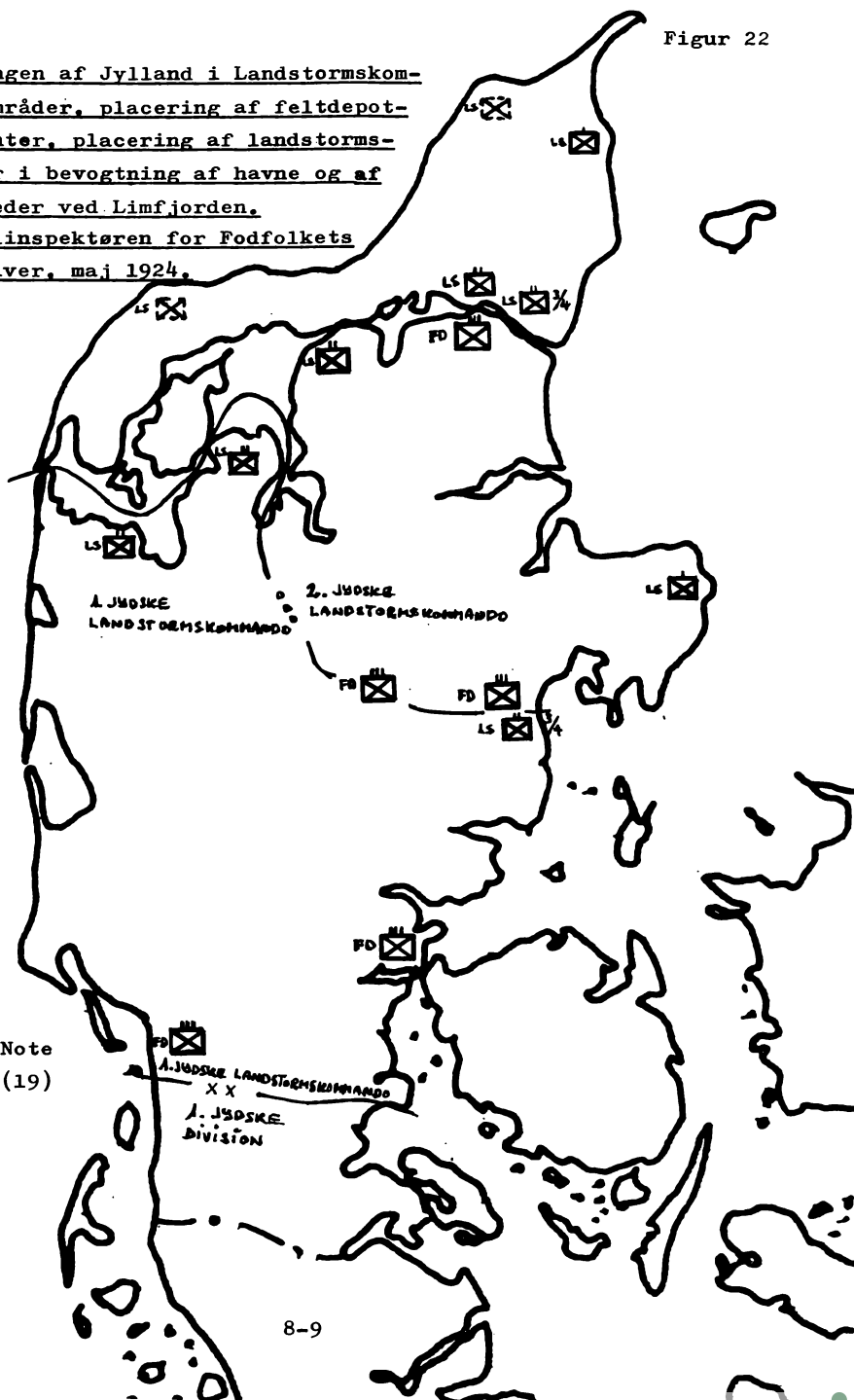
I forbindelse med den første opgave skulle "særlig opmærksomhed" rettes mod bevogtning af samtlige overgangs- og overfartssteder ved Limfjorden og af de derværende transportmidler. Den anden opgave omfattede ud over udkigstjeneste også bevogtning af de "væsentligere fjordmundinger" og kontrol med havne m.m. De mest truede havne og broer skulle bevogtes af feltdepotenheder. Jylland opdelt i et sønderjysk, et sydjysk og et nordjysk landstormsområde. I de to nørrejyske områder skulle etableres "landstormskommandoer", der havde ansvaret for de i området værende landstormsenheder. I det sønderjyske område skulle 1. Jydske Division have kommandoen over landstormsenhederne. Man meddelte Generalinspektøren, at Krigsministeriet "trods mine indtrængende forestillinger" havde fastholdt, at den sønderjyske landstorm skulle have ansvaret for grænsebevogtningen:

"Det er muligt, at disse fire landstormsbataljoner, numerisk svage, svagt enkadrerede og svagt bevæbnede, under et nogenlunde roligt forløb af en mobilisering ville kunne være til nogen støtte ved grænsens bevogtning for Gendarmekorpsen" (18)

På grundlag af direktivet skulle Generalinspektøren sætte arbejdet i gang. Det skete to måneder senere - i maj 1924 - med Generalinspektørens direktiver til to fodfolksregimentet og til 1. Jydske Division, de myndigheder, der skulle udføre det detaljerede planlægningsarbejde. (19)

Figur 22

Opdelingen af Jylland i Landstormskommandoområder, placering af feltdepotregimenter, placering af landstormsenheder i bevogtning af havne og af brohoveder ved Limfjorden.
Generalinspektøren for Fodfolkets direktiver, maj 1924.

Kilde: Note
(19)

Sagen om befæstninger i grænselandet rejses - Bestemmelser for sikringsstyrken

I maj 1924 orienterede Generalkommandoen Generalinspektøren for Fodfolket om, at man havde sat Generalstaben i gang med undersøgelser af, hvilke "fortifikatoriske foranstaltninger", der var behov for, "ikke mindst under hensyn til forsvar mod fjendtlig indtrængen over landegrænsen ...". I de næste 16 år var grænsebefæstninger et højt prioriteret ønske, der gang på gang - forgæves - blev fremsat over for ministeriet. (20)

I juli udsendte Krigsministeriet mobiliseringskundgørelsen med "bestemmelser angående formering af en sikringsstyrke". Bestemmelserne gav mulighed for at formere sikringsstyrken ved samtlige afdelinger, herunder såvel linie- som reserveafdelinger, samt mulighed for at formere sikringsstyrke ved nærmere udpegede afdelinger. I forbindelse med den sidste mulighed nævntes, at to - her udpegede - bataljoner fra regimenterne i Viborg henholdsvis Sønderjylland indgik i en sådan mindre sikringsstyrke. De skulle snarest sendes til Tønder henholdsvis Sønderborg. Bestemmelserne indeholdt på trods af forhandlinger i november-december 1923 ikke en fast sammensat Sønderjysk sikringsstyrke. (21)

Generalkommandoen sættes i gang med strategiske studier - Socialdemokratisk regering - Fortsatte grænsesikringsproblemer

Marinestaben havde i årene 1923-24 udarbejdet et sæt "overvejelser angående Danmarks militær-politiske stilling". Arbejdet afsluttedes i august 1924. I november samme år anmodede Krigsministeriet Generalkommandoen om "en udtalelse om de militære synspunkter, der bør lægges til grund for direktiver vedrørende dels Sjællands (øernes) forsvar, dels anvendelsen af den samlede armé. Ministeriet ønsker i forbindelse med ovenstående en redegørelse for, hvilke opgaver hæren må antages at kunne løse ..."

...."Ligeledes ønskes en redegørelse for, i hvilken udstrækning ... (man) mener, at kræfterne bør sættes ind på at hindre, at København falder i en fjendes hænder, samt hvilke forberedelser, der eventuelt bør træffes for selv da at kunne fortsætte modstanden." (22)

Allerede i april 1924 var venstreregeringen blevet afløst af det første ministerium Stauning, men der er intet i den citerede formulering, der tyder på, at ønsket fra Krigsministeriet var et resultat af regeringsskiftet. Anmodningen - der var underskrevet af Krigsministeriets direktør siden 1910, Generalmajor N.B.Ulrich - må vurderes at være et resultat af, at søværnet havde

udarbejdet sine overvejelser. Det var endvidere en naturlig opfølgning af december 1923-direktivet, der jo kun dækkede Jylland. (23)

Det lave beredskab i 1922-ordningen set i sammenhæng med situationen ved grænsen gav fortsat anledning til bekymring. I januar 1925 indberettede 1. Jydske Division, at den havde truffet bestemmelse om anvendelsen af det i Sønderjylland tjenstgørende mandskab i tilfælde af krænkelse af grænsen. Man ville oprette 50-90 rekylgeværhold á 2-3 mand og gøre disse mobile ved hjælp af udskrevne motorkøretøjer. Med holdene ville man imødegå de indtrængende "bänder". Man vurderede, at forsøget på imødegåelse ville mislykkes.

Ud over at understrege, at den eneste holdbare vej var en tidlig formering af en sikringsstyrke, havde Generalkommandoen ingen væsentlige bemærkninger til divisionens forslag, der måtte siges at ligge på linie med de ideer, Krigsministeriet havde udtrykt over for det sønderjyske regiment i december 1923. (24)

I april 1925 indsendte 1. Jydske Division det sønderjyske regiments midlertidige "Plan for den sønderjyske landstorms anvendelse." Man forudså en spredning af landstormen i "modstandsøer" af $\frac{1}{2}$ delings til $\frac{1}{2}$ kompagnis styrke, placeret tæt ved grænsen. Indsættelsen skulle ske ved vejene, støttende sig til vandløb og skovpartier. Denne anvendelse var i øvrigt i hovedsagen i overensstemmelse med et (ikke fundet) forslag til en plan, som 1. Jydske Division havde sendt til Generalinspektøren for Fodfolket i august 1924.

Regimentet vurderede muligheden for at løse opgaven som god, for man "vil (ikke) blive udsat for angreb af en moderne udrustet modstander i den første tid efter mobiliseringen. Vi får ikke 1864 om igen med Tysklands kamp mod Danmark alene. Tysklands andre grænser vil behøve de moderne udrustede tropper."

Divisionen anførte, at den "desværre ikke (kan) dele regimentets lyse syn på en eventuel fjende fra syd." (25)

Jysk-Fynske Kommandoøvelse 1925

Gennem oplægget til den kommandoøvelse, Jysk-Fynske Kommando afholdt i 1925, kan man få et indtryk af, hvorledes Generalinspektøren for Fodfolket og hans stab forestillede sig kampen ført.

Af hensyn til det følgende må det vurderes hensigtsmæssigt at præsentere de væsentligste medlemmer af staben. Jacobis stabschef i årene 1923-1927 var Oberst Erik With. Et andet medlem af generalinspektørens lille stab var - ligeledes i årene 1923-1927 - Kaptajn Fr.Chr.Essemann. Herudover bestod staben kun

af adjutant og skriver. Jacobi havde været Withs chef i den periode før Verdenskrigen, hvor den sidste arbejdede med at udbygge efterretningstjenesten. Efter al sandsynlighed var With det lille elements dominerende personlighed.

I øvelsesoplægget var 1. Jydske Division - med det sønderjyske, det syd-jyske (Fredericia) og det fynske fodfolksregiment, et rytterregiment og et feltartilleriregiment (minus en afdeling) samt nødvendige faglige enheder; alt på krigsstyrke - formeret som sikringsstyrke og beordret sammendraget til Sønderjylland. Der skulle divisionen modsætte sig grænseoverskridelser og ved krigsudbrud dække den jysk-fynske hærstyrkes mobilisering og sammendragning. Et feltdepotregiment, bl.a. forstærket med Artilleridetachment Lillebælt (med 22 piecer af kalibrene 75-120 mm og 24 piecer af kalibrene 37-53 mm) skulle sammen med minespæringer i bæltet ud for Assens sikre forbindelsen mellem Jylland og Fyn.

I øvelsen påbegyndtes mobiliseringen to dage før grænsen blev overskredet. Ved mobiliseringen etablerede Jydk-Fynske Kommando en reserve, der bl.a. bestod af et fodfolksregiment, et fodfolksdepotregiment, tre landstormsbataljoner og en artilleriafdeling. I 2. Landstormskommandos område forberedtes Limfjorden til forsvar. Ansvar for linien var som under 1. Verdenskrig fordelt på et Østre og et Vestre "Afsnit". Der gennemførtes feltbefæstningsarbejder i linien Skals Å - Mariager Fjord og etableredes en "optagestilling" mellem Sønderlem Vig og Skive Å. Denne "Skive-stilling" var Limfjordsforsvarets Vestre Afsnits ansvar. Den skulle anvendes under en tilbagegang til Glyngøre-brohovedet.

De jysk-fynske styrker rådede over seks feltdepotregimenter (det sønderjyske regiment opstillede intet). Af disse er to allerede nævnt. Et blev på Fyn og tre var samlede under "Feltdepotkommandoen", der også rådede over to artilleriafdelinger og nogle faglige enheder. Denne enhed kunne således betragtes som en reservedivision.

Den angribende tyske styrke bestod af to rigsværnsdivisioner, en landstormsdivision og en reservedivision. Begge sider anvendte 1. Verdenskrigs taktik. 1. Jydske Division kæmpede henholdende kamp i Sønder- og Sydjylland. Efter 5 dages kamp blev divisionen optaget i Vejleå-linien af Jydske Korps' hovedstyrke, der samtidig havde afsluttet sammendragning her. Mod vest - ved Skjern Å - stod kun et (motoriseret) feltdepotregiment, som var udskildt fra korpsreserven.

Vejle-linien var ikke forberedt og kunne ikke holdes, og korpset måtte fortsætte den henholdende kamp indtil det 4 dage senere sammen med feltdepotbataljonerne nåede til en linie Kyssing Fjord (ved Odder) - Skanderborg - Silkeborg - Kompedal Plantage - Viborg. Linien var blevet udbygget af 1. Landstorms-

kommando. I denne linie gennemførtes en forsvarskamp, der 7 dage senere - d.v.s. godt to uger efter angrebet over grænsen havde fundet sted - bragte tyskerne midlertidigt til standsning. I mellemtiden havde situationen på søen ændret sig, og Sjællandske Division var påbegyndt overførsel til et område Randers- Hobro-Tjele.

Det man havde øvet var en situation, hvor det ikke var muligt at sammen- drage til Sønderjylland på grund af en for sen mobilisering. Det var en mulig- hed, som Louis Nielsen havde forudset i sin "Forsvarsplan" fra 1921. Det var, hvad man - i en ekstrem form - oplevede den 9. april, hvor man igen søgte mod "Vejleå-stillingen" for at kunne fortsætte en sammenhængende kamp. Man førte i øvelsen henholdende kamp i Sønderjylland, sammendrog hovedstyrken til Sydjyl- land, og fortsatte den henholdende kamp over bedre og bedre forberedte linier med den bedste, Limfjorden, som sidste mulighed, medens man håbede på, at det ville blive muligt at bedre situationen ved at overføre Sjællandske Division. (26) Det i øvelsen gennemførte forløb demonstrerede den opfattelse af det jyske landforsvar, som With senere bragte med sig til Generalkommandoen.

Generalinspektøren for Fodfolkets tanker om anvendelse af landstormen

I august fremsendte Generalinspektøren for Fodfolket redegørelsen for første anvendelse af landstormen i Jylland-Fyn ved mobilisering. I 2. Land- stormskommando var bevogtningstjenesten ordnet således, at brohovederne syd for Limfjorden kom under kommando af den "nordenfjords" myndighed.

Generalinspektøren påpegede i øvrigt svaghederne ved en jernbanebevogt- ningsordning, hvor det mandskab der skulle bevogte banerne ved mobilisering selv skulle mobiliseres. Han anbefalede genoprettelsen af de frivillige bevogt- ningskorps.

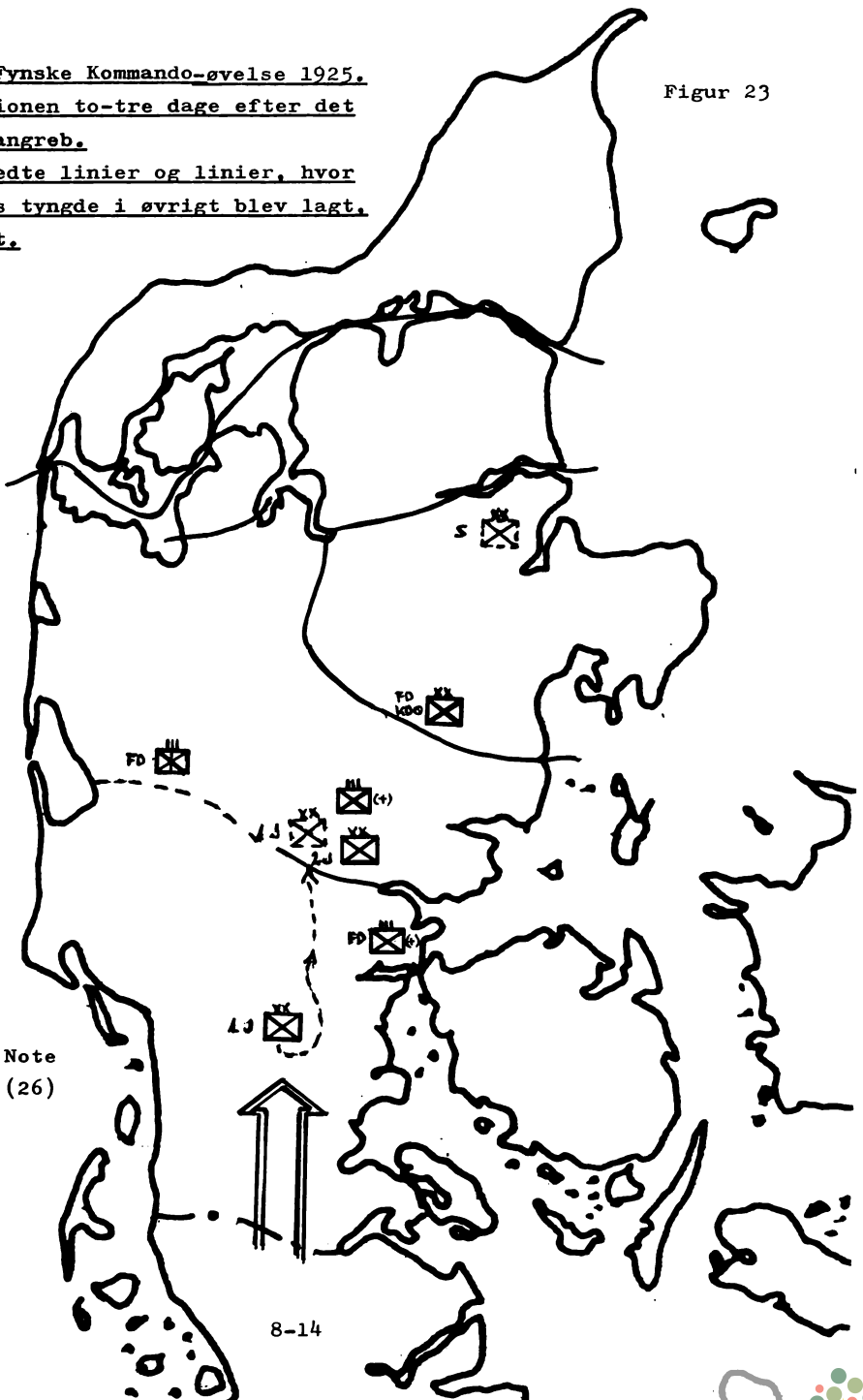
Samtlige prioriterede bevogtningsobjekter var listede. Det vurderedes, at behovet - alene i Nørrejylland - var på 7000 mand. Opgaven ville eventuelt kunne løses af ca. 3.100, medens en bevogtning indskrænket til "særlige objek- ter" kunne nøjes med 1040 mand. I Sønderjylland skulle det tilbageværende per- sonel af bataljonerne i Sønderborg og Tønder anvendes til supplement henholds- vis afløsning af landstormen. Denne skulle indsættes således, at alle veje og jernbaner, der førte over grænsen, bevogtedes.

1. Jyske Division havde foreslået en fremskudt mobilisering af den søn- derjyske landstorm i Bylderup, Tinglev og Tørslev. Dette imødegik Generalin- spektøren. Mobilisering skulle ske i garnisonerne. I stedet blev foreslået en

Jydsk-Fynske Kommando-øvelse 1925.
Situationen to-tre dage efter det
tyske angreb.
Forberedte linier og linier, hvor
kampens tyngde i øvrigt blev lagt,
er vist.

Figur 23

Kilde: Note
(26)

indledningsvis mobilisering af alt sønderjysk mandskab til grænsesikring. Denne styrke skulle senere afløses af landstormen. Indtil disse lokalmobiliserede styrker var klar, skulle - blev det foreslået - et bedre bevæbnet grænsegendarmeri løse opgaven. (27)

Hærens størrelse ved mobilisering - Sønderjylland igen

I september 1925 tog Generalkommandoen igen spørgsmålet om mobiliseringsordningen op. Denne gang på grundlag af en vurdering af truslen mod landsdele og en detaljeret opgørelse af rådige kadrer og rådigt materiel:

"I Jylland-Fyn må der regnes dels med mulighed for angreb over grænsen, kommende som følge af en nationalistisk rejsning syd for grænsen, men uden officiel støtte fra den tyske stats side, dels med mulighed for angreb på vor neutralitet under en stormagtskrig."

Uanset, at der kun var tale om et angreb af den første type, vurderedes de jysk-fynske styrker som for små, de måtte forstærkes ved nyopstilling af enheder og ved, at Sjællandske Division overførtes. Bevogtningsstyrker til brug bag fronten behøvede ikke nødvendigvis at være klar straks ved mobilisering. På Sjælland var der derimod et stort behov for felthærsenheder straks, her var behovet for bevogtningsenheder begrænset. Behovet for færre, men bedre feltdepotafdelinger i "1. linie" i begge landsdele, men i særlig grad på Sjælland, blev søgt dækket ved at samle kadrer og materiel i færre enheder, som i realiteten fik karakter af reserveenheder. Det vil sige, at man forsøgte igen, hvad man havde forsøgt - mindre velunderbygget - i januar 1924. Det anbefalede, at antallet af feltdepotbataljoner med reservebataljonskvalitet blev fastlagt til 12-14, hvoraf 6 i Jylland-Fyn. Af rene bevogtningsenheder, depotbataljoner, skulle der ligeldes opstilles 12-14, men heraf skulle 10 anvendes i Jylland-Fyn. Af landstormsbataljoner skulle opstilles 11, hvoraf 7 i Jylland-Fyn. Hvis man havde accepteret forslaget, havde Generalkommandoen fået mulighed for at opstille de tre divisioner i Jylland-Fyn og to på Sjælland, som gennem hele Mellemkrigstiden vurderedes at være behovet.

Generalkommandoen beskæftigede sig også med problemerne i Sønderjylland. Medens Generalinspektøren for Fodfolket havde foreslået, at personellet i de lokalmobiliserede enheder vendte tilbage til deres stamafdelinger, når de var afløst af den sønderjyske landstorm, gik Generalkommandoens forslag ud på, at de i Sønderborg, Tønder og Haderslev opstillede bataljoner kun skulle have sønderjysk mandskab ved mobilisering. (28) Dermed ville der være gennemført en ordning, som sikrede, at det blev felthærsenheder, ikke landstorm, der havde ansvaret for grænseforsvaret.

Sønderjyllandsproblemet rejstes også som en selvstændig sag af Generalkommandoen i september 1925. Man understregede, at det kun kunne løses ved en "rettidig og hurtig samling af en sikringsstyrke", eller ved at have en stående styrke i Sønderjylland. Man gjorde det klart "... at vort lands forsvar ikke bør tilrettelægges alene med landgrænsen - og dermed Sønderjyllands - forsvar for øje, ja end ikke med disse hensyn som hovedsynspunkt." Men på trods heraf foreslog man en ordning, hvor man i vinterperioden, hvor den værnepligtige styrke var meget begrænset, samlede mandskab fra andre garnisoner og fra skoler til tjeneste i Sønderjylland. (29) Det ville komme til at vare ti år, før noget sådant gennemførtes.

Generalkommandoen imødegår regeringens afrustningsforslag

I december 1925 udtalte cheferne for Generalkommandoen og Generalstaben sig "om det nu foreliggende forslag til organisation af et vagtværn", idet man besvarede spørgsmålet, om man med de foreslåede styrker kan løse "forefaldende neutralitets- og bevogtningsopgaver".

Der var tale om den socialdemokratisk-radikale regerings afrustningsforslag. Generalerne skrev, at udviklingen havde medført, at udsigten til "... at Østersøen kan blive krigsskueplads for Vestmagternes og Østersømagters flåder er større nu, end tilfældet var i årene før Verdenskrigen og under selve denne." Dette medførte en for Danmark alt for kendt situation. Østersømagterne havde behov for områder, hvorfra de kunne dække søminespærringer i stræderne. Vestmagterne skulle bruge baser for den indtrængende styrke. Derfor måtte man konstatere, at "kun tilstedeværelsen af et dansk sø- og landforsvar af en sådan styrke, at risikoen ved et angreb på os ikke står i rimeligt forhold til det opnåede resultat, vil gøre det muligt for landet at holde sig uden for konflikten."

Situationen prægedes også af, at "Tyskland vil behøve ro og tid for at gennemføre sin mobilisering og vil herunder næppe kunne afse de fornødne landstridskræfter til anvendelse mod Danmark - vel at mærke, hvis vi råder over et rimeligt forsvar. Sandsynligheden for, at Danmark vil få tid til i ro og mag at gennemføre hærens og flådens mobilisering, er derfor vokset i betydelig grad."

I diskussionen af konsekvenserne af vort medlemskab af Folkeforbundet pegedes på den øgede risiko for tysk angreb. Man berørte muligheden for en tysk indtræden i Forbundet, men konstaterede, at det kunne man ikke bygge sin sikkerhed på, for man kunne ikke se bort fra, "at en nation, hvis den i et livsspørgsmål mener sig forurettet, kan gå til at udmelde sig, og den uundgåelige

følge heraf kan i en stærkt spændt politisk situation meget let blive en krigersk konflikt." I Sønderjyllandsspørgsmålet konstaterede man, at "hvad enten nu den tyske regering i det givne øjeblik står bag ved en slesvig-holstensk bevægelse eller ej, må man under en i øvrigt spændt situation i Europa være belavet på, at der fra denne regerings side ikke træffes virksomme foranstaltninger for at bekæmpe bevægelsen". Angreb af "bander" kunne afvises af de styrker, man rådede over, men "forudsætter man imidlertid, at Rigsværnet støtter bevægelsen, kan det antages, at der kan opstilles et korps på ca. 3 divisioner". Forberedelserne til et sådant angreb ville imidlertid være synlig, og det ville være muligt at nå at trække tropper til fra Sjælland. Man mente ikke, at et tysk medlemskab af Folkeforbundet ville have nogen betydning for truslen mod Sønderjylland.

I en gennemgang af de sandsynligste krigssituationer konstaterede man - vedrørende en konflikt mellem Tyskland og England-Frankrig - at "man (tør) med nogenlunde sikkerhed påregne, at Vestmagterne meget hurtigt vil kunne yde os hjælp, i al fald med sø- og luftstridskræfter,...."

...."Faren for et overrumplingsforsøg med Sjælland synes således for tiden mindre end før Verdenskrigen. Vor flåde i forbindelse med en passende hærstyrke på Sjælland og et rimeligt udbygget sø- og luftforsvar af København må antages at skabe tilstrækkelig sikkerhed mod slige overfaldsforsøg."

Truslen mod Jylland lå under en krig mellem Tyskland og England-Frankrig i et angreb op igennem den jyske halvø. Et angreb, der fortsattes til Fyn med henblik på at afskære Vestmagternes forbindelseslinier i Store Bælt. Hvis Rusland var med i krigen på Tysklands side, ville truslen mod Sjælland blive øget. Vurderingerne mandede ud i, at styrkebehovet i landsdelene blev at på Sjælland "må hæren i sig selv være stærk nok til at afværge landgangen."

...."Fyn vil med god udsigt til held kunne forsvares af en mindre styrke, der skal kunne opholde fjenden, indtil den kan få forstærkninger fra Jylland, hvilket vil kunne ske ret hurtigt."

...."Det danske forsvar i Jylland har i første linie som opgave at skabe sådanne forsvarsbetingelser, at det under en stormagtskrig bliver vanskeligt for Tyskland at afse de fornødne kræfter til angrebet, og Tyskland derfor nødes til at undlade det."

...."Skulle angrebet dog komme til udførelse, vil forsvarets opgave være at sinke angrebets fremtrængen gennem Jylland og hindre forsøg på overgang til Fyn." (min udh.)

Det vil sige, at hele det danske forsvar skulle sættes ind på at holde stræderne åbne, d.v.s. forsvare, hvad man opfattede som Vestmagternes væsentligste interesser på vort territorium.

I vurderingen af behovet for vægtning af landsdelene skrev man, at vi i Sønderjylland stod alene; allieret hjælp var på grund af begrænsede interesser i halvøen tvivlsom. Det samme gjorde sig ikke gældende for øerne. Hvis der var styrker i Jylland af en sådan styrke, at de kunne afvise et tysk angreb, var de også stærke nok til at kunne afvise allierede landsætninger.

På dette grundlag, der må være udarbejdet med henblik på besvarelse af Krigsministeriets anmodning om "militære synspunkter" fra november 1924, afviste man, at det foreslåede "Vagtværn" kunne løse nogen af de sandsynlige opgaver. Dets væsentligste fejl var dog, at det ikke ville have nogen forebyggende virkning. (30) Alt i alt må man sige, at Wolff i årene 1921 til 1925 bevægede sig et godt stykke i retning af den strategiske opfattelse, Louis Nielsen havde stået for i sin tid som generalstabschef:

Vestmagternes flåder ville have betydelig indflydelse. Hjælp fra Forbundet var takkelig. Tysklands svækkelse var ikke så midlertidig. Jylland var mest udsat og tyngden skulle derfor lægges i denne vestlige landsdel. En væsentlig afvigelse fra Louis Niensens opfattelse - som denne blev udtrykt i "Forsvarsplanen" fra maj 1921 - var dog, at man pegede på det af ham forkæstede forsvar ved Lille Bælt.

Plan I for Jyllands forsvar

I denne periode var "Plan I" for Jyllands forsvar under færdiggørelse i Generalstabens. (31) I generalernes ovenfor gennemgåede militær-politiske vurdering af december 1925 havde Tysklands igangværende tilnærmelser til Vestmagterne kun været indarbejdet i meget begrænset omfang. Tysklands optagelse i Folkeforbundet havde været berørt, men ikke vurderet systematisk. Efter Locarno-overenskomstens ratifikation anmodede Krigsministeriet derfor om en fornyet udtalelse fra generalerne.

Svaret blev fremsendt i februar 1926. Man betvivlede, at der var sket nogen reel ændring:

"Man må have større sikkerhed, end man har nu for, at Forbundet formår at virke efter sin bestemmelse og navnlig, at det formår at fremtvinge en fredelig bilæggelse af stridigheder, hvor medlemmernes, navnlig stormagternes, vitale interesse kolliderer, og hvor modsætningerne skærpes ved stærke nationale følelser."Vedrørende Locarno-traktaterne "Kan man ikke helt frigøre sig for det indtryk, at hele dette traktatsystem er opstået

på grund af en bestående ikke ringe mistillid til værdien af tidligere indgåede traktater. Når de kontraherende parter således finder det nødvendigt at garantere opretholdelsen af de grænser mellem Tyskland-Frankrig og Tyskland-Belgien, som allerede er fastsat ved Versailles-traktaten, ligger deri ikke nogen opfordring for os til med forøget tillid at se hen til ubrydeligheden fra tysk side af sidstnævnte traktats bestemmelser med hensyn til vor grænse."

Der var ingen militær-politiske konsekvenser af det skete. (32)

Ved Jysk-Fynske Kommando-øvelse 1926 var man så langt fremme med "Plan for Jyllands Forsvar" at den kunne danne grundlag for øvelserne.

Planen: "Plan I" "hviler på den forudsætning, at den fjendtlige angrebs-trussel og vor mobiliserings rettighed tillader en sammendragning af hæren mod grænsen med forsvar af Sønderjylland for øje."

Ved 1925-øvelsen havde forudsætningen om den rettidige mobilisering ikke været opfyldt, hvorfor det havde været nødvendigt at gennemføre en sammendragning af korpsets hovedstyrke til Vejleå-stillingen, en sammendragning, der i sin sidste fase fik karakter af mødekamp. Planen forudsatte endvidere, at Danmark var herre over forbindelsen mellem Jylland og Sjælland. Ud fra disse - væsentlige - forudsætninger fastsatte planen,

- at hele den mobile hær samledes i Jylland, på Sjælland forblev kun felt-depotstyrken,
- at hæren skulle sammendrages så langt mod syd "som sikkerheden ved gennemførelsen tillader det" og
- at "hærens samling sikres af en avantgarde, der må være desto stærkere, jo nærmere hæren er ved grænsen."

For ikke - hvis forudsætningerne alligevel ikke holdt - at blive fanget i en uheldig situation "har man ved fastsættelse af visse reguleringsstationer (Fredericia, Vejle, Grindsted og Varde), hvortil samlingstransporterne planmæssigt kan føres frem, og hvor tog og troppeafdelinger da får den endelige ordre om udladested og kantonnementer, tilstræbt at give planen for transporterens udførelse en vis smidighed"

Alt efter mobiliseringens rettidighed og fjendens krigsforberedelser var der opstillet to "særplaner for hærens sammendragning mod grænsen":

Plan 1.a. Samling om Kolding-Vejen med en avantgarde ved Haderslev.

Plan 1.b. Samling om Haderslev-Vojens med en avantgarde ved Åbenrå."

Planen skulle "med visse modifikationer" også gælde, når det ikke var muligt at overføre den sjællandske styrke. (33) Den kom også til at gælde - med visse modifikationer - i 1930-erne, efter at den jyske hærstyrke var blevet væsentligt reduceret.

Ved krisemødet i begyndelsen af december 1923 - før udsendelsen af direktivet - var det (jf. ministeriets notat) blevet gjort klart, at selv om angrebet kom "som et lyn fra en klar himmel", d.v.s. i en situation, hvor der ikke var formeret en sikringsstyrke, skulle bestræbelserne gå ud på at yde alvorlig modstand syd for linien Haderslev-Ribe. I direktivet fra samme måned blev der også lagt vægt på en hård modstand i Sønderjylland. Man må vurdere, at "Plan for Jyllands Forsvar" ikke levede op til det på mødet og i direktivet udtrykte formål med hærens operationer på halvøen. Der blev - selv under de mest ideelle forudsætninger - ikke planlagt nogen alvorlig modstand syd for linien Haderslev -Ribe, kun indsættelsen af en fremskudt styrke. I landssammenhæng var der tale om et brohovedforsvar, hvor brohovedet omfattede Sjælland og Fyn. I Jylland havde forsvaret dog indledningsvis i nogen grad periferiforsvarets karakter.

Man må i øvrigt sige, at der synes at have været et vist modsætningsforhold mellem hærens ledelses og Generalinspektørens opfattelser af det jyskfynske forsvar, som disse blev udtrykt i kommentarerne til regeringens afrustningsforslag henholdsvis i grundlaget til Jydsk-Fynske Kommandoøvelse i 1925. Øvelsen i 1925 var i modsætning til 1926-øvelsen ikke styret af Generalstabens planlægning. I 1925 søgte man ikke tilbage til Fyn, men til Nørrejylland. Man forudsatte endvidere en overførsel af Sjællandske Division på et meget løst og urealistisk grundlag for så vidt angår situationen i farvandene.

Noget kan skyldes, at 1925-øvelsen som nævnt forudsatte en sen mobilisering, der ville vanskeliggøre en tilbagegang og sammendragning til Fyn, men det er næppe hele forklaringen. Withs senere handlinger som chef for Generalkommandoen tyder på, at han var ret kritisk indstillet over for en tilbagegang til Fyn. Hans holdning til et brohovedforsvar var mindre styret af hensynet til "allierede", den var mindre styret af "helhedshensyn" end hærens ledelses. Holdningen var mere præget af et snævrere jysk perspektiv. Hvad man kunne afse til hæren vest for Store Bælt skulle normalt anvendes i forsvaret af halvøen og ikke spildes på forsvaret af den mindre væsentlige landsdel, Fyn.

Noter til kapitel 8.

- (1) CH/2GK til CH/Gst af 10-11-1922 (GOI, pk.13).
- (2) CH/2GK til KM af 31-1-1923 (GOI, pk.13).
- (3) DOG til KM af 13-3-1923 (GOK).
- (4) KM til CH/Gst af 21-6-1923 (GOI, pk.13)/ CH/Gst til KM af 18-7-1923/ CH/GK og CH/Gst til KM af 29-8-1923 (GOK).
- (5) KM til DOG af 27-3-1923 (GOI, pk.13).
- (6) KM til Gst af 31-5-1923 (GOI, pk.13)/ Kundgørelse for Hæren. B.12/1922, § 213.

- (7) DOG til KM af 7-7-1923 (GOK).
- (8) KM til DOG af 20-7-1923 (KM M-kt.K).
- (9) DOG til KM af 7-8-1923 (GOK).
- (10) KM til G.f.F. af 10-12-1923 (KM M-kt.K).
- (11) GK til KM af 10-11-1923 (GOI, pk.13)/GK til KM af 30-11-1923 (GOK).
- (12) M-kt. bemærkninger til GK til KM af 30-11-1923 (KM M-kt.K).
- (13) KM til 2 REG af 10-11-1923 (GOI, pk.13)/ KM til Fodfolkets Afdelinger m.fl. af 20-12-1923 (KM M-kt.K).
- (14) KM til G.f.F. af 15-12-1923 (KM M-kt.K).
- (15) Bemærkninger til Formanden for Landstormskommissionens skrivelse af 29-12-1923 (KM M-kt.K).
- (16) GK til KM af 25-1-1924 (GOK).
- (17) KM til CH/GK af 14-2-1924 (GOI, pk.14).
- (18) GK til G.f.F. af 14-3-1924 (GOK).
- (19) G.f.F. til 3 REG, 11 REG og 1 JDIV af 13-5-1924 (GOI, pk.14).
- (20) CH/GK til G.f.F. af 2-5-1924 (GOK).
- (21) KM Mobiliseringskundgørelse B.5. af 4-7-1924 (KM M-kt.K).
- (22) Mst til CH/Gst af 22-8-1924 (GOI, pk.14)/ KM til GK af 24-11-1924 (KM M-kt.K).
- (23) KM til GK af 24-11-1924 (KM M-kt.K).
- (24) CH/1 JDIV til KM af 22-1-1925 (GOI, pk.14).
- (25) 1 JDIV til GK af 25-4-1925 (GOI, pk.14).
- (26) J-F KDO Øvelse 1925 (GOI, pk.14).
- (27) G.f.F. til CH/GK af 9-8-1925 (GOI, pk.14).
- (28) CH/GK til KM af 10-9-1925 (GOI, pkt.14).
- (29) CH/GK til KM af 16-9-1925 (GOK).
- (30) CH/GK og CH/Gst til KM af 9-12-1925 (GOK).
- (31) Gst O-sek til Gst Tak.Afd. af 31-12-1925 (GOK).
- (32) CH/GK og CH/Gst til KM af 23-2-1926 (GOK).
- (33) J-F KDO Øvelse 1926 (GOI, pk.15).

KAPITEL 9
PERIFERIFORSVARET KONSOLIDERES OG UDHULES -
SOMMEREN 1926 TIL ULTIMO MARTS 1932

Ny chef for Generalkommandoen - Venstreregering - Generalkommandoens strategiske studie

I Oktober 1926 blev Wolff afløst af Generalløjtnant A.G.Nyholm, en ingeniørofficer, der siden 1918 havde været Københavns Kommandant.

14. december 1926 gik den socialdemokratiske regering af og afløstes af et Venstre-ministerium. Tre dage efter regeringsskiftet fremsendte Generalkommandoen så endelig en besvarelse af Krigsministeriets spørgsmål fra november 1924. Hvorvidt den ændrede politiske situation var afgørende for, at man først nu fremsendte sin vurdering af Danmarks militær-politiske situation og for, hvilke konklusioner, man udledte af denne, kan på det anvendte kildegrundlag ikke siges med sikkerhed. Men det forhold, at der kun var sket beskedne ændringer i den vurdering, man ét år tidligere havde anvendt til at argumentere mod "Vagtværnet", gør, at det må betragtes som sandsynligt, at man på trods af, at man var klar til at svare, havde holdt studien tilbage indtil den indenrigspolitiske situation havde bedret sig.

Man gentog, hvad man året før havde skrevet om den militær-politiske situation. Man konstaterede, at hvis København havde et passende søforsvar og Sjælland en passende hærstyrke, ville kun en kombineret tysk-russisk trussel være alvorlig:

"Det gælder da for os om at vinde tid, i hvert fald om at fastholde Sjælland, indtil hjælpen kommer."

.... "Er Sjælland alvorligt truet, ligger tyngdepunktet i hele landets forsvar her...." Det kunne så blive nødvendigt at overføre styrker fra Jylland-Fyn.

I andre situationer ville man snart kunne samle hæren på halvøen for at imødegå et eventuelt angreb, hvis mål var Fyn eller Sønderjylland. Man anbefalede, at direktivet for Sjællands forsvar "(bør) gå ud på, at den sjællandske hærstyrke skal møde fjenden ved kysten og sætte sin fulde kraft ind på at afslå landgangen."

Angående Jylland-Fyn konstaterede man, "at en fremrykning ud over landgrænsen ved operationernes begyndelse er udelukket."

Det var der dog næppe nogen, der havde tænkt sig. Man var altså henvist til en defensiv strategi ved begge de to hovedmuligheder:

- En nationalistisk rejsning syd for landgrænsen.
- Et angreb fra den tyske stats side.

Målet for tysk indrykning kunne være et angreb på Fyn eller en besættelse af en større eller mindre del af halvøen.

Hovedbetydningen af forsvaret var, at "når Jylland trues af et alvorligt angreb, og Sjælland ikke er alvorligt truet, bør det størst mulige antal mobile stridskræfter sammendrages i Jylland. Dette forudsætter selvfølgelig, at vi er herre over forbindelserne mellem landsdelene, og i øvrigt vil det afhænge af den almindelige strategiske situation, i hvilken grad man kan disponere over styrkerne på Sjælland. (Som princip) bør der dog, når Sjælland ikke er alvorligt truet, her kun efterlades den til øens sikring højst nødvendige styrke."

...."Bestræbelsen skal gå ud på at optage forsvaret så sydligt som muligt og ikke opgive Sønderjylland uden alvorlig kamp, hvis der er nogen som helst udsigt til, at en sådan kamp kan få et for os gunstigt udfald (min udh.)."

Der fremførtes argumenter for at have flere mulige koncentrationsområder for felthæren. De nævnte var lig de i "Plan for Jyllands Forsvar" valgte. Betydningen af Fyns forsvar blev understreget:

"Tvinges den jyske hærstyrke nord for Vejleå-dalen, så at muligheden for fjendtlig overgang fra egnen om Fredericia til Fyn opstår, kan det blive nødvendigt at trække endog betydelige kræfter til Fyn."

Et forsvar af halvøen var mindre væsentligt end at forsøge at hindre, at Tyskland kom til at kontrollere den ene side af Store Bælt.

Man fastholdt dog landet nord for Limfjorden som baseområde for hæren i Jylland. Man konstaterede, at forsvarsforberedelserne i fredstid i Jylland-Fyn - ud over forskellige planer for den faglige tjeneste - omfattede "at studere og i muligt omfang forberede sådanne forstærkningsarbejder, der kan komme hæren til nytte ved forsvaret af Sønderjylland, Lille Bælt, Fyn og Vendsyssel (Limfjorden) eller under en eventuel tilbagegang gennem Jylland." (1)

Denne studie var med hensyn til forsvaret af Sønderjylland nok en smule mere kontant og krævende end "Plan for Jyllands Forsvar". Fyns betydning var trukket endnu klarere op end i bemærkningerne ét år tidligere. Endvidere var det en ny ting, at man begyndte at overveje en forstærkning af Sjælland fra Jylland-Fyn. Det havde siden afslutningen af 1. Verdenskrig ikke været betragtet som nødvendigt.

Generalkommandoens holdning til landstormens anvendelse

I marts 1927 svarede Generalkommandoen på Generalinspektøren for Fodfolkets redegørelse for landstormens anvendelse i bevogtning o.a. fra august 1925. Man imødegik genoprettelsen af de frivillige bevogtningskorps - 1922-ordningen gav ikke de nødvendige ressourcer. Ved mobilisering i en situation, hvor der ikke var indkaldt en sikringsstyrke, skulle det tjenstgørende mandskab anvendes til bevogtning af de højest prioriterede objekter. Dette kunne iværksættes uden nærmere ordre. Generelt mente man, at Generalinspektøren havde vurderet behovet for bevogtningspersonel for højt.

Angående 1. Jydske Divisions forslag om at mobilisere den sønderjyske landstorm fremad til landsbyer tæt ved grænsen i stedet for i garnisonsbyerne var Generalkommandoen enig med Generalinspektøren; forslaget skulle forkastes. Man forkastede også et af divisionen stillet forslag om at fylde den sønderjyske landstorm op med sønderjyder, der havde modtaget dansk militær uddannelse. (2)

Generalkommandoens direktiv for forsvarsforberedelserne

Som en logisk fortsættelse af Generalkommandoens studie af december 1926 udarbejdede den "direktiver angående de for forsvaret af Jylland-Fyn nødvendige forarbejder". Disse sendtes til Generalinspektøren for Fodfolket i april 1927 som en følgeskrivelse til den færdige "Plan for Jyllands forsvar":

"Målet for disse arbejder er at forberede forsvaret af Jylland-Fyn ... med Sønderjylland som sandsynlig hovedkrigsskueplads, Fyn som mulig sekundær krigsskueplads."

Forberedelserne bør derfor tage sigte på, at den jyske hærstyrke koncentrerer sig med et direkte forsvar af Sønderjylland for øje"

Igen var der sket en stramning af formuleringen vedrørende stedet, hvor det jyske landforsvar skulle lægge tyngden. Nørrejylland var ikke nævnt som en "sekundær krigsskueplads". Prioriteringen af det fynske forsvar fik et konkret indhold ved, at det fynske fodfolksregiment - der i kommandoøvelsen 1925 havde været en del af den fremskudt indsatte 1. Jydske Division - herefter kun måtte trækkes til Jylland med arméchefens tilladelse.

Det blev i relation til de to koncentrationsområder (plan l.a. og l.b.) slået fast, at der ikke måtte sammendrages sydligere end det sydligste af disse "således, at hærstyrken endnu har frihed til at vende sig mod syd eller mod sydvest."

På den anden side skal en koncentration nordligere end Kolding-egnen kun tages i betragtning som en nødudvej (min udh.), hvis mobilisering og koncentration begynder for sent til at vælge Kolding- eller Haderslev-egnen som koncentrationssted."

Nok ville man understrege, at hærens indsættelsesområde var Sønderjylland, men risikoen for at blive omgået eller udflanke ved en tysk fremrykning op i den vestlige del af Sønderjylland vurderes at udelukke en sammendragning af hovedstyrken syd for Haderslev-Vojens, og problemet med den rettidige mobilisering var man sig fortsat bevidst.

Generalinspektøren fik ansvaret for "pionertjeneste" og de fleste faglige tjenestegrene, d.v.s. at Generalstaben beholdt hovedansvaret for den rent operative planlægning. Af større projekter fik Generalinspektøren ansvaret for Limfjordsforsvaret, medens Generalstaben beholdt ansvaret for forsvaret ved Lille Bælt samt indledningsvis også for rekognosceringer i "Haderslev-Gelså linien", d.v.s. for de to nævnte krigsskuepladser.

Med hensyn til forberedelsen af ødelæggelser fik Generalinspektøren ansvaret for havnespæringer, dog "efter nærmere anvisning". Jernbaneafbrydelser forblev et Generalstabs-ansvar. (3)

Havnespæringer

Anvisningerne vedrørende havnespæringer fulgte fem måneder senere. De gav relativt detaljerede direktiver for spæringer følgende steder i Jylland: Frederikshavn, Limfjorden (Hals, Ø.Laden, Bejstrup Løb og Thyborøn), Mariager Fjord, Randers Fjord, Århus havn, Horsens havn, Vejle Fjord, Fredericia havn, Kolding Havn, Haderslev Fjord, Esbjerg og Als Sund. Det vurderedes unødvendigt at spærre Grenå og Skagen havne på grund af disse havnes ringe værdi. Spærremetoden skulle være sænkning af skibe ved sprængning samt borttagning af afmærkning. Esbjerg skulle dog spærres med søminer som under 1. Verdenskrig. (4) Der skulle således forberedes spæringer samme steder som under 1. Verdenskrig (minus Grenå), samt ved Vejle og Horsens som foreslået af Generalstaben i februar 1907, men aldrig gennemført, ved Kolding og i Sønderjylland i Haderslev Fjord og Als Sund.

"Nyt" direktiv fra Krigsministeriet

I maj 1928 fulgte Krigsministeriet Generalkommandoens studie fra december 1926 op med et direktiv, der, til forskel fra 1923-direktivet, omfattede

Figur 24

Planlagte havne- og fjordspærringer
i Jylland (september 1927)

Kilde: Note (4)

9-5

såvel Jylland-Fyn som Sjælland. For Sjællands vedkommende fulgte ministeriet ordret Generalskommandoens forslag. Direktivet for Jylland-Fyn var blot en gentagelse af 1923-direktivet. Herudover anmodede man om forslag til direktiver med hensyn til "sikring af mobiliseringen, forebyggelse af neutralitetskrænkelser, kommunikationsmidlernes bevarelse eller afbrydelse, udførelse af forstærkningsarbejder og spærringer, handlefrihed, når forbindelsen mellem landsdelene er opretholdt eller afbrudt, ..." idet man henviste til 2. august 1914-direktiverne til 2. Generalkommando m.fl.

Det er tydeligt, at ministeriet ingen viden havde om hovedparten af de forarbejder, der havde fundet sted i de foregående fire år, herunder ikke mindst væsentligt "Plan for Jyllands Forsvar" og Generalkommandoens direktiv for forarbejderne i Jylland-Fyn fra april 1927.

Generalkommandoen havde, når man ser bort fra 1923-direktivet, som man i en betydelig udstrækning havde ignoreret, planlagt forsvaret i hvad man kunne betegne som et politiktomt rum. Politikerne havde ikke vist interesse for forsvarsforberedelserne, og deres interesse havde ikke været savnet af planlæggerne, for "politiske" direktiver for hærens anvendelse ville jo let kunne hindre en "militært korrekt" indsættelse.

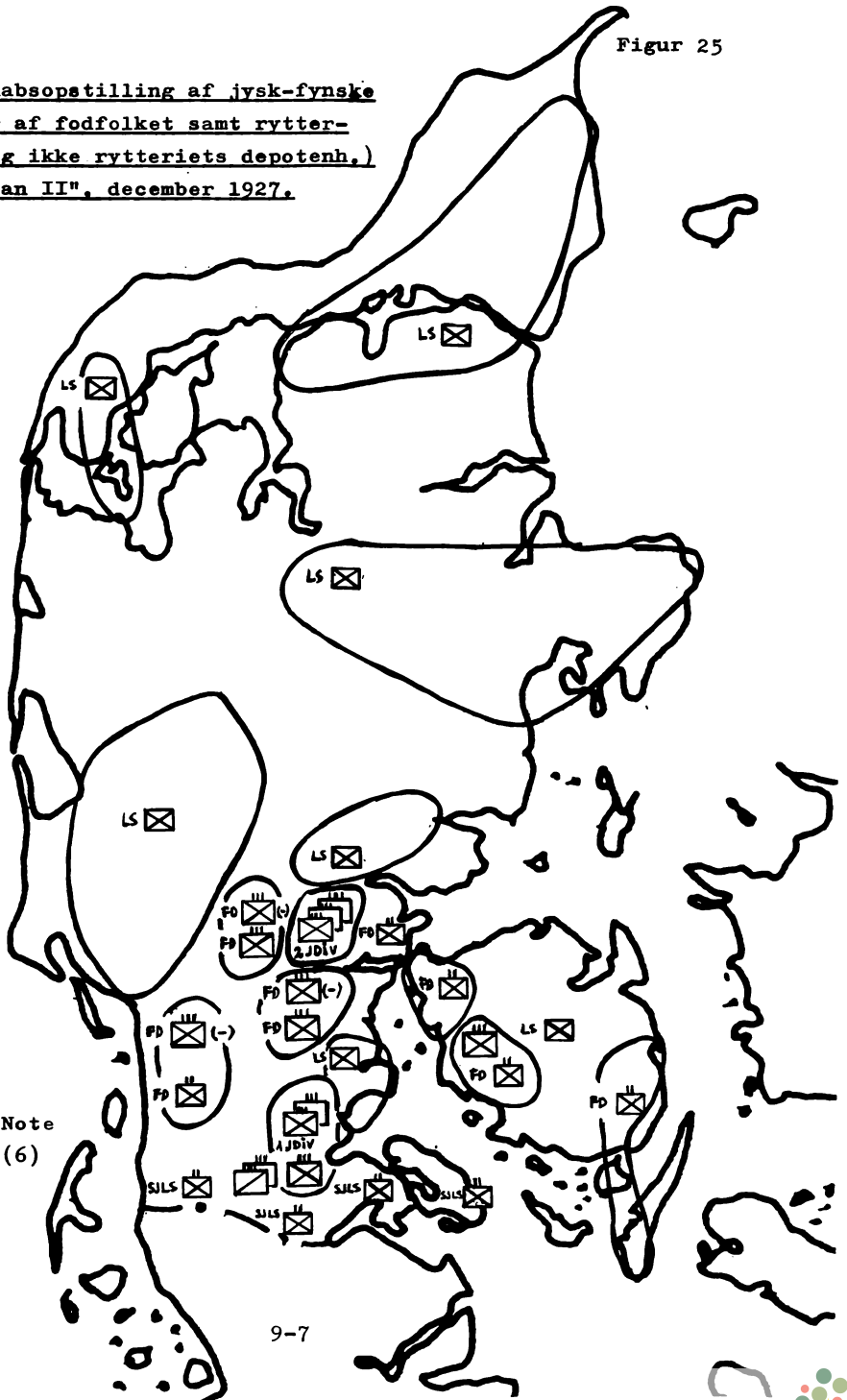
Under henvisning til Krigsministeriets "grundlag" fra december 1911 - i den danske centraladministration handler man på grundlag af præcedens - anmodede man om en nærmere redegørelse for foranstaltninger, der krævede ministeriets "sanktion". Foranstaltninger som i 1911 oprettelsen af "Artillerikommandoet på Mors"; foranstaltninger der kostede penge. (5)

Hærens beredskabsopstilling - Plan II

I juni 1928 orienterede Generalkommandoen Generalinspektørerne for Rytteriet, Artilleriet og Ingeniørtropperne om forsvarsforberedelserne. Dette skete ved, at de til gennemlæsning fik tilsendt Generalkommandoens studie fra december 1926, Krigsministeriets 1928-direktiver, "første fordeling til kystforsvar" for de sjællandske styrker og en skitse, der viste hærens beredskabsopstilling "under visse forudsætninger". Disse forudsætninger var en "tysk-engelsk konflikt. Krig mellem Tyskland og Danmark truende. Tyske troppekonzentrationer i Holsten og Østersøhavnene. Sidstnævnte steder betydeligt transportmateriel. Den tyske flåde er herre i Østersøen (min UdH.) og ikke umiddelbart truet fra engelsk side. Dog tør der regnes med, at den tyske flåde ikke tør indlade sig på større operationer i Kattegat eller landgangsforetagener imod Fyns eller Sjællands nordlige dele."

Figur 25

Beredskabsopstilling af jysk-fynske styrker af fodfolket samt rytteri (dog ikke rytteriets depotenh.)
Jf. "Plan II", december 1927.

Kilde: Note
(6)

Det forudsattes, at mobiliseringen var gennemført, og det nævntes, at ministeriet fastholdt sin politik på opstillingsområdet. Hvert troppetegn på figur 25 med anmærkning "LS" angiver tre landstorms bataljoner. Den viste beredskabsopstilling havde således også som forudsætning, at alle disse enheder kunne opstilles.

Det forhold, at der i den beskrevne situation også var en sølandsætnings-trussel, betød, at den jysk-fynske styrke ikke blev opstillet i overensstemmelse med "Plan I" "... den anførte (opmarch kan) ... ikke betragtes som den ønskelige, men kun som en sandsynlig (min udh.) variant af den ønskelige. Denne sidste må - i overensstemmelse med ministeriets direktiver - føre hæren til en sydligere og mere samlet beredskabsopstilling, der direkte og ensidigt tager sigte på at optage forsvaret af Sønderjylland."

..... "Den således udarbejdede hovedplan for Jyllands forsvar, Plan I (N og S) danner grundlaget for de detailplaner, der dels er udarbejdet dels er under udarbejdelse. Den skitserede opmarch, der repræsenterer en Plan II, vil i hovedsagen kunne bygge på disse detailplaner." (6)

Plan II er et resultat af det ønske om at opprioritere det fynske forsvar, som Generalkommandoen havde antydnet allerede i december 1925. Medens man tidligere havde været ret tøvende med at planlægge forsvaret i snæver overensstemmelse med ministeriets direktiv, var man nu med udpegningen af Sønderjylland som den primære krigsskueplads begyndt at følge direktiverne. Men Plan II betød, at man også var begyndt at udarbejde et plankompleks, der dækkede en anden situation end den, der ville gøre en efterlevelse af direktivet "militært" rigtig.

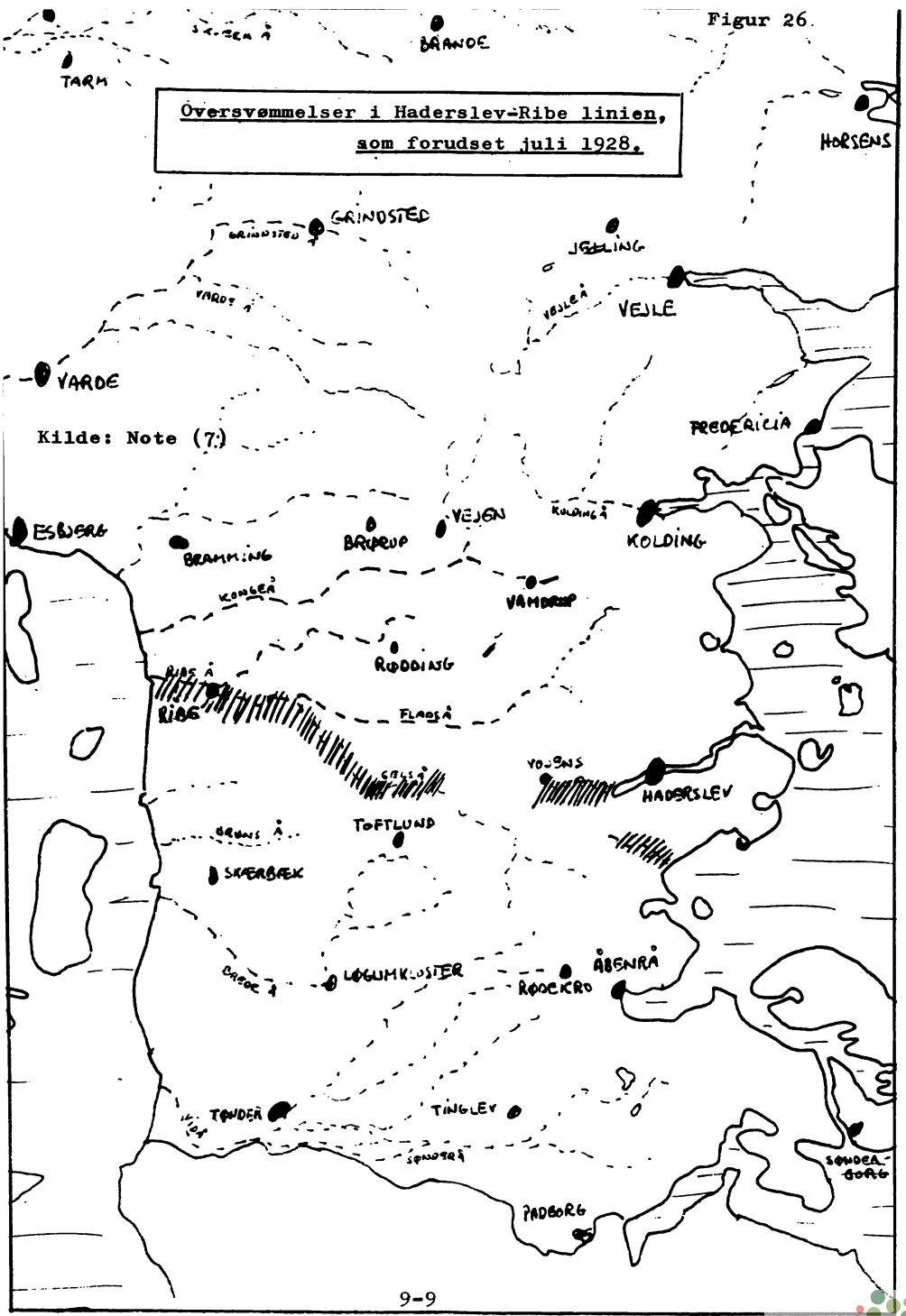
Opdæmning i Haderslev-Ribe-linien - Sønderjylland - Rekognoscering

I juli 1928 tog Generalinspektøren for Fodfolket initiativet til at inddrage forberedelse af oversvømmelser i planlægningen af Haderslev-Ribe linien. Man kunne her udnytte tyske forberedelser fra Verdenskrigens nordvendte forsvar af Sønderjylland. Generalinspektøren ønskede at udnytte Gelsåen, Tørning Mølleå (vest for Haderslev) og Hoptrup Å (syd for Haderslev) til oversvømmelser, der også skulle omfatte mosedragene på Højderygens vestlige del (se figur 26). (7)

Sagen om den sønderjyske landstorm blev endeligt afgjort i august 1928. Generalkommandoen bestemte, at den skulle anvendes - som en nødudvej - sammen med Jydske Værn - det sønderjyske frivillige korps - til grænsebevogtning foran felthæren under dennes mobilisering. Dens opgave var at imødegå "irregulære" overskridelser.

Figur 26.

**Översvømmelser i Haderslev-Ribe linien,
som forudset juli 1928.**

Kilde: Note (7.)

Styrken kunne fortsætte løsningen af denne opgave, efter at mobiliseringen var tilendebragt, indtil en "virkelig grænseoverskridelse" måtte anses for umiddelbart forestående. I den situation skulle den afløses af felthæren og trækkes nord for denne. (8) Forudsætningen for denne ukontroversielle løsning var imidlertid at mobiliseringen blev iværksat i tide.

I september 1928 tog Generalinspektøren for Fodfolket initiativet til iværksættelse af de detailrekonosceringer, som Generalkommandoen havde omtalt i sit direktiv for forarbejderne fra april 1927. Disse taktiske rekonosceringer skulle i første omgang omfatte Haderslev-Gram-Ribe linien med dennes "bagterræn" og de fire Limfjordbrohoveder ved Ålborg, Aggersund, Glyngøre og Odde-sund. Arbejdet skulle have form af instruktionsøvelser for fodfolksregimenternes officerskorps i vintermånederne, hvor antallet af rekrutter var stærkt begrænset. Som vi skal se blev denne idé ført ud i livet i de kommende år.

I det vedlagte direktiv for iværksættelse af rekonosceringen i det første brohoved ved Limfjorden blev det gjort klart, at brohovederne skulle tjene to formål, det ene var

"- at hindre ødelæggelse af forbindelsen mellem Ålborg og Nr.Sundby ved Fjendtlige flyvere, automobil-, cyklist- eller rytterkommandoer", og det andet var

"- at hjælpe egne tilbagegående styrkers passage over Limfjorden"

Rekonosceringen skulle i øvrigt i første omgang koncentrere sig om det andet formål. Man skulle til stillingen regne med en sikkerhedsbesætning på 350 mand og noget ældre skyts. (9)

Efter at Krigsministeriet havde bevilget midlerne til rekonosceringerne, meddelte Generalkommandoen Generalinspektøren, at arbejdet kunne gå i gang, men man understregede, at "Selv om de i Sønderjylland i årenes løb foretagne rekonosceringer har vist ønskeligheden af at forberede forstærkningsarbejder i en linie i hovedsagen over Haderslev-Gram-Ribe, vil der dog ikke herved på forhånd kunne træffes afgørelse med hensyn til den form, under hvilke sådanne arbejder vil kunne udnyttes, deres besættelse o.l. (min udh.), idet dette må bero på den i det givne øjeblik foreliggende hele situation, bl.a. mobiliseringenens rettidighed." (10)

Man ville nok være loyal mod ministeriets direktiv, men derfor skulle man jo ikke handle mod sund militær fornuft.

I 1927 havde Oberst Erik With forladt Generalinspektøren for Fodfolkets stab for at blive chef for Generalstabens Taktiske Afdeling. Han besatte stillingen i tre år, hvorefter han blev generalmajor og chef for Sjællandske Division.

1. Jydske Divisions forslag om en "Grænsevagt" og en bevogtningsplan

I marts 1929 rejstes sagen om sikring af Sønderjylland igen, denne gang af 1. Jydske Division over for Krigsministeriet. Anledningen var, at divisionen mente, at opgaven ikke længere kunne løses af den sønderjyske landstorm og Jydske Værn. Landstormens mandskab var ved at være for gammelt og Jydske Værn havde rekrutteringsvanskeligheder. En opstilling af en sikringsstyrke bestående af det sønderjyske fodfolksregiment og af enheder til at forstærke dette ville gå for langsomt. Man foreslog derfor etableringen af en "grænsevagt" bestående af hjemsendt - i det sydlige Jylland bosiddende - mandskab fra fodfolksregimenterne i Midt-syd- og Sønderjylland. Dette mandskab skulle uddannes i grænsetjenesten under genindkaldelser. Udrustningen skulle oplægges således, at klargøringen kunne ske hurtigt. "Grænsevagten" skulle bruges ved grænsen indtil felthæren var klar. Derefter kunne den anvendes efter omstændighederne. Bortset fra, at man opstillede en speciel enhed i stedet for at anvende det sønderjyske regiments rammer til at opstille en hurtig-mobiliserbar enhed i Sønderjylland, lå dette forslag tæt ved Generalkommandoens forslag fra september 1925.

Ud over dette forslag fremsendte divisionen en "Plan for fordeling af bevogtningsstyrken i sønderjysk område". Planen havde tre styrkeniveauer

- 1. Jydske Division (mobiliseret eller opstillet som sikringsstyrke),
- den sønderjyske landstorm, Jydske Værn og det sønderjyske fodfolksregiments landstormsbataljoner (i alt syv bataljoner landstorm), og
- 1. Jydske Divisions fredsstyrke plus Jydske Værn.

Fordelingen af styrkerne på de to højeste niveauer ses på figur 27. På det laveste niveau var der tale om en bevogtning af grænseovergange, jernbanestationer og broer med enheder af gruppe-størrelse.

Generalkommandoen imødegik divisionens forslag om opstilling af en speciel "grænsevagt". Ud over en anvendelse af landstormen som en nødløsning var der kun én vej, nemlig, at der tidligt i en krise opstilledes en sikringsstyrke i Sønderjylland. I udformningen af Generalkommandoens påtegning er der tegn på, at man indledningsvis havde glemt sit eget forslag fra september 1925. Man måtte derfor tilføje en begrundelse for, at man i realiteten imødegik sit eget forslag:

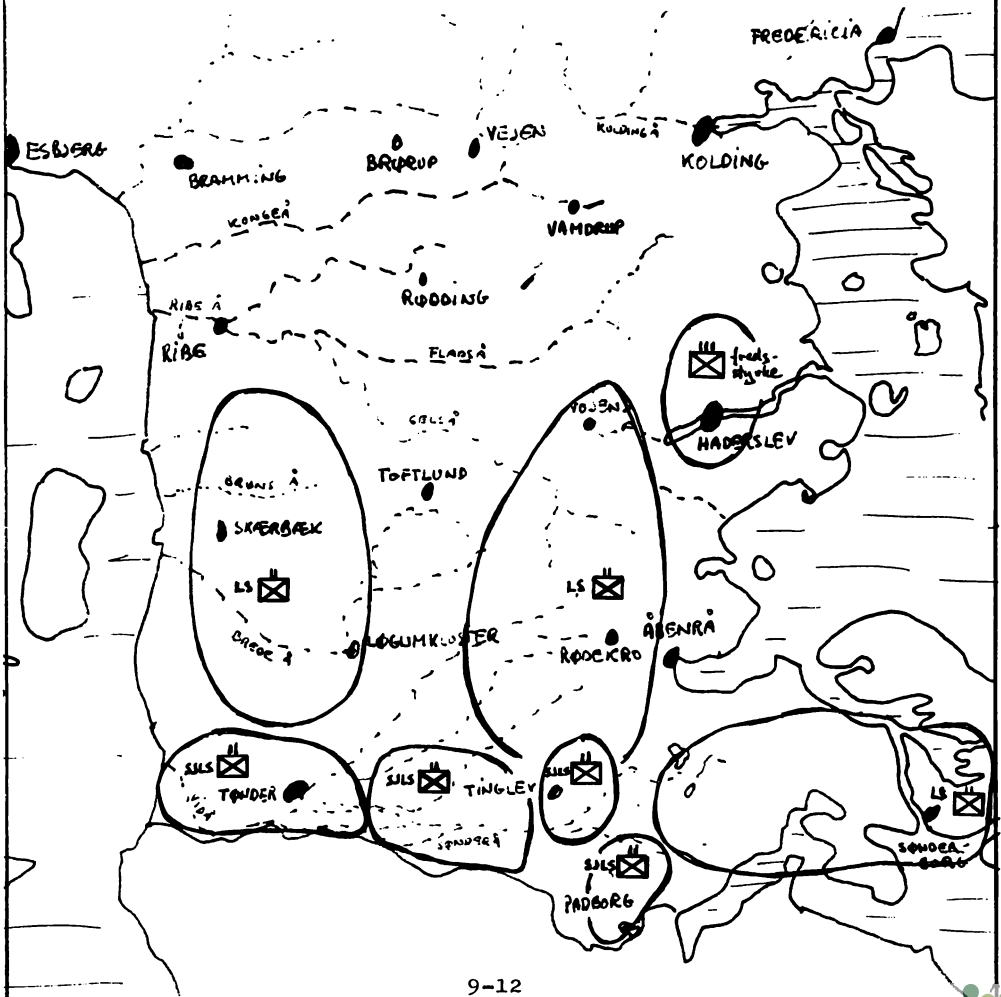
"... forholdene syd for grænsen har siden ændret sig derhen, at rent uventet og pludseligt opstående forsøg på overskridelse af grænsen med bänder o.l. er lidet sandsynlige"

Figur 27

Fordelingen af bevogtningsstyrken på det mellemste styrke-niveau. På det højeste ville de syv landstormsbataljoner blive afløst af felthærsbataljoner.

Jf. 1 JDIV Plan for fordeling af bevogtningsstyrken i sønderjysk område, marts 1929.

Kilde: Note (11)

På grundlag af divisionens bevogtningsplan fremkom Generalkommandoen med forslag til størrelsen af en sønderjysk sikringsstyrke. Den skulle ud over det sønderjyske fodfolksregiment omfatte to fodfolksbataljoner, et rytterregiment, en artilleriafdeling og tre landstørmobiler. Det anbefalede samtidig med indkaldelsen af en sønderjysk sikringsstyrke at indkalde tre landstørmobiler til løsning af sikringsopgaver i Nørrejylland. (11)

Rekognosceringerne - Instruks til Landstørmobilerne - Status i forsvarsforberedelserne

I vinteren 1929-1930 fortsattes rekognosceringerne i Haderslev-Ribe-linien, og der påbegyndtes rekognosceringer i Kolding Å-området. (12)

I november 1929 fremsendte Generalinspektøren for Fodfolket forslag til instrukser for "de overordnede lokale kommandomyndigheder", d.v.s. landstørmobilerne og "Den Højstbefalende på Fyn". Grundlaget for instrukserne var "Plan I". De fastlagde bl.a. ansvaret for spærringen af havne og fjorde og beordrede - for det midt- og sydjyske område - forberedelse af "spærringslinier (langs ét eller flere større vandløb) for at hindre gennembrud af fjendtlige motorstyrker, og i tilfælde af sådanne gennembrud, at begrænse dette og om muligt tilintetgøre angriberen."

Generalkommandoen godkendte instrukserne bortset fra den til Den Højstbefalende på Fyn, idet denne instruks ikke i tilstrækkeligt omfang gav retningslinier for forsvaret af øen. (13)

I december 1929 og maj 1930 indberettede Generalinspektøren for Fodfolket om status i forsvarsforberedelserne i Jylland-Fyn. Man behandlede bl.a. forberedelserne til spærring af havne og fjorde og bestræbelser på at gøre et antal ældre artilleripiecer mobile. Man afventede godkendelse af havnespærringsforberedelserne. (14)

Socialdemokratisk-radikal regering - Krigsministeriet orienteres om planlægningen - Jernbaneødelæggelser, havnespærringer - Forslag til forholdsregler i en neutralitetssituation.

I juni 1930 efterkom Generalkommandoen Krigsministeriets over to år gamle ønske om at blive orienteret om de gennemførte forsvarsforberedelser og om at modtage forslag til mere omfattende direktiver. Nu havde den indenrigspolitiske situation imidlertid igen skiftet. Allerede i april 1929 var en socialdemokratisk-radikal regering blevet dannet.

Først nu orienteredes Krigsministeriet om Plan for Jyllands Forsvar, dog uden at selve planen var vedlagt indberetningen. Med hensyn til bevogtnings-tjenestens ordning henvistes til 1. Jydske Divisions indberetning fra marts 1929 med Generalkommandoens bemærkninger. Med hensyn til forberedelsen af jernbaneødelæggelser henvistes til Generalstabens årlige indberetninger om emnet. Det bemærkedes, at "det er overdraget til Jysk-Fynske Kommando ... at træffe bestemmelser med hensyn til ødelæggelsernes iværksættelse."

Instrukserne for havne- og fjordspærringer var udarbejdede og for nogens vedkommende også udsendt. Andre instrukser kunne ikke udsendes på grund af den nævnte manglende godkendelse fra Krigsministeriet. Det fornødne materiel til spærring var forudsat tilvejebragt umiddelbart før iværksættelsen gennem beslaglæggelse af, hvad der var på stedet.

Vejspærringer og -ødelæggelser kunne ske uden særlig bemyndigelse ved Jysk-Fynske Kommandos foranstaltning.

Med hensyn til den sandsynlige afvigelse fra Krigsministeriets direktiver bemærkedes det, at "hensynet til nødvendigheden af under alle omstændigheder at sikre besiddelsen af Fyn - det være sig som "flankesikring" til forsvaret af Sønderjylland eller af hensyn til forsvaret af Store Bælt kysterne - kan, når situationen, navnlig på søen, ligger mindre afklaret, eventuelt nødvendiggøre modifikationer særlig i de jyske kræfters opmarch, om den form, som sådanne modifikationer bør antage, kan der dog først tages bestemmelse ud fra den konkrete situation."

Hermed søgte Generalkommandoen den planlægning legitimeret, der ikke helt var i overensstemmelse med direktiverne.

Vedrørende forholdsorder for situationer, "hvor krigstilstand ikke er indtrådt, og hvor en ensidig mod syd rettet optræden bør undgås" burde disse, indtil den konkrete situation forelå, efter Generalkommandoens opfattelse være af generel karakter:

"Som almindelig regel bør gælde, at enhver handling, der kan virke udfordrende eller som har et mod en af de krigsførende partier ensidigt rettet præg, skal søges undgået.

Under iagttagelse af dette hensyn som retningslinie skal der på den anden side, hvor krænkelser af vor højhedsret, vor neutralitet, forsætlige eller tilfældige, finder sted, ufortøvet og med fasthed gribes ind, idet alle midler - om fornødent våbenmagt - bringes til anvendelse for at skaffe højhedsretten, neutraliteten, overholdt og respekteret.

Almindelige foranstaltninger, der tilsigter en forebyggelse af sådanne krænkelser, skal - indtil andre ordrer foreligger - have en så lidt omfattende

karakter som muligt dog med passende bevogtning på steder, der må anses for særlig udsatte eller som har væsentlig betydning for den indenrigspolitiske færdsel.

Til førere for sådanne bevogtningsstyrker vælges dertil egnede befalingsmænd, der instrueres nøje om deres forhold og om den store betydning, deres rette optræden har. Det skal stå dem klart, at enhver udfordrende optræden skal undgås, og at der ikke bør skrives til handling, før forholdene er nøje konstaterede, og - hvis sådant er foreneligt med den rettidige og ubetingede afværgelse af kränkelsen af vor højhedsret, vor neutralitet - den højstbefalendes afgørelse modtaget. Findes fartøjer af vor flåde i nærheden, skal der altid søges samarbejde med disse.

Enhver fra de pågældende styrker udsendt vagt eller post skal have klar og utvetydig ordre om, under hvilke forhold den skal skyde, og hvornår den skal indskrænke sig til melding; som almindelig rettesnor skal herved gælde, at der skydes mod sådanne styrker, der skønnes at rumme en fare for posten (vagten) selv, den styrke, den er udsendt fra, eller det objekt, for hvis bevogtning den har ansvaret"

Når man sammenligner dette forslag med direktiverne af august 1914, som Generalkommandoen efter al sandsynlighed anvendte som forlæg, må man sige, at direktivforslaget afveg på alle de områder, hvor 1914-direktiverne havde givet usikkerhed og frustrationer.

Udkastet til direktivforslaget indeholdt et afsnit om, at man i nogle situationer via Armékommandoen kunne indhente regeringens forholdsorder før man "skrider til større, samlede foretagener". Dette blev slettet før fremsendelse.

Man gentog bemyndigelsen til at gennemføre feltbefæstninger, der ikke kostede noget.

Generalkommandoen understregede, at mobiliseringen kun kunne sikres gennem rettidighed eller i hvert fald rettidig formering af en sikringsstyrke. Styrken i Sønderjylland skulle bestå af to fodfolksregimenter, et rytterregiment, som minimum 1-2 artilleriafdelinger, samt bl.a. 1. Jydske Divisions pionerbataljon. D.v.s. noget mere end Generalkommandoen havde foreslået i sin påtegning på 1. Jydske Divisions indberetning fra marts 1929. I Nørrejylland skulle sikringsstyrken bestå af ca. to fodfolksbataljoner (til bestridelse af havnedetachementer) og af et rytterregiment, "væsentligst som politisk "modvægt" mod den ensidige og "uneutrale" karakter, der kunne tillægges den jyske sikringsstyrkes formering ved 1. Jydske Division."

Herudover skulle sikringsstyrken indeholde landstormsstyrker til bevogtning. (15)

Hærens størrelse ved mobilisering fastlægges - Rekognosceringerne - Status i forsvarsforberedelserne

I oktober 1930 ændrede Krigsministeriet endelig fodfolkets opstillingspligt til det niveau, Generalkommandoen lige siden 1922-lovens gennemførelse havde betragtet som hensigtsmæssigt; én feltdepotbataljon og én-to landstorms-bataljoner pr. fodfolksregiment. (16)

I vinteren 1930-1931 fortsattes rekognosceringerne i Haderslev-Ribe- og Kolding Å-linierne. (17)

I september 1930 indberettede Generalinspektøren for Fodfolket om status i de taktiske rekognosceringer i Sønder- og Sydjylland. Man var kommet langt i Haderslev-Ribe linien. På figur 28 er angivet de planlagte oversvømmelser og forløbet af sydligste og nordligste stillingslinie. Ved Kolding havde man gjort sig klart, "hvor og hvorledes et forsvar med størst fordel kan gennemføres", men rekognosceringen havde indtil da kun omfattet den på figur 28 viste hovedforsvarslinie - mod Haderslev-stillingens "tre successive linier". Generalinspektøren havde "... heller ikke nået at gennemføre en mere indgående, general rekognoscering i egnen omkring Vejle, hvilket jeg må finde meget ønskelig." (18)

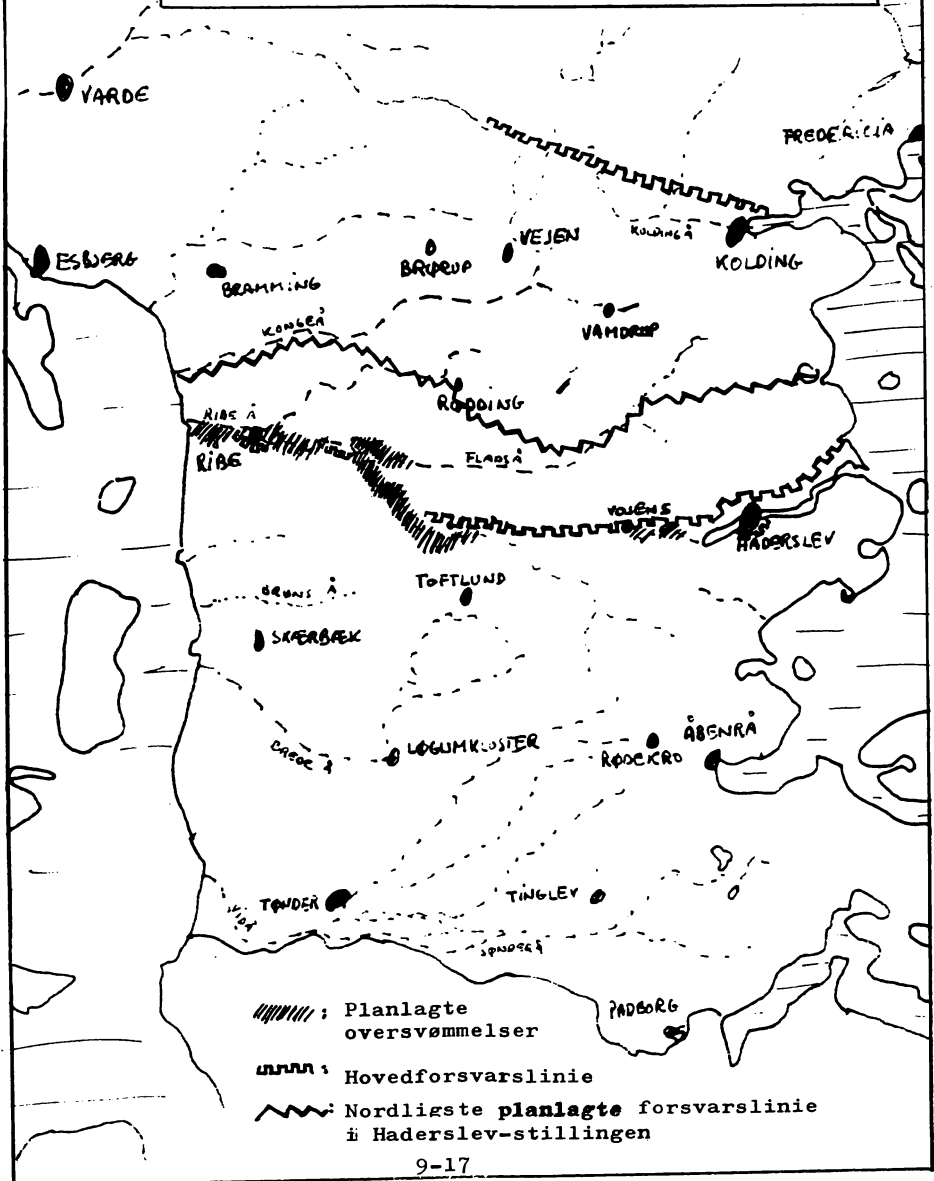
De rekognosceringer, Generalinspektøren gennemførte ud over de bemyndigede, medførte en "næse" fra Generalkommandoen, der henstillede, "... at arbejdet ... i hvert fald indtil videre samles om terrænet Haderslev-Gram-Ribe samt Limfjordsforsvaret, idet rekognosceringer i terrænet Kolding-Vejen dog færdigbehandles, da de nu engang er påbegyndt." (19) Nørrejylland var ikke en "sekundær krigsskueplads".

Generalinspektøren indberettede igen i december 1930 om status i forberedelserne. Med hensyn til forberedelser af fjord- og havnespærringer var der ingen ændringer i situationen. Det konstateredes endvidere, at spørgsmålet om den sønderjyske landstorms anvendelse nu - med dens ophævelse - var bragt til afslutning. D.v.s. at man nu var henvist til at anvende felthærsenheder til opbakning af Grænsegendarmeriet i en kritisk situation. Det havde aldrig været på tale at anvende den normale landstorm til grænsebevogtningen.

Det konstateredes, at ny udgave af "Generalinspektøren for Fodfolkets særlige befaling for mobilisering m.m. i Jylland-Fyn" nu var udarbejdet. (20)

Status i september 1930 i rekognosceringer i
"Haderslev-" og "Kolding-stillingerne"

Kilde: Note (18)

Ny hærledelse - Havnespærringer - Forsvar mod pansret angreb

Med udgangen af juli 1920 blev Birke pensioneret. Han afløstes som chef for Generalstaben af Generalmajor Johan Christian Lund, der kun fem måneder tidligere havde afløst Erik With som chef for Taktisk Afdeling. I april 1931 døde Lund imidlertid. Han afløstes som generalstabschef af Generalmajor William Wain Prior. Som Lund kom Prior fra stillingen som chef for Taktisk Afdeling. Med udgangen af juli 1931 fik hæren en ny kommanderende general. Nyholm gik af og blev afløst af Generalløjtnant Erik With.

Med lad os gå lidt tilbage i tid. I januar 1931 rykkede Generalkommandoen for en løsning af problemerne vedrørende de ikke udsendte instruktioner for havnespærringer. Man påpegede, at det ikke var muligt at iværksætte de pågældende spærringer med kort varsel, når instruktionerne ikke var ude:

"I betragtning af den store betydning en rettidig spærring af havnene vil kunne få under krigsforhold, må jeg anse en yderligere forsinkelse af instruksernes udsendelse for kompromitterende for de pågældende landsdeles forsvar," (21)

Noget umiddelbart resultat kom der ikke af Generalkommandoens initiativ.

I juli 1928 havde Generalinspektøren for Fodfolket fremsat nogle bemærkninger og forslag vedrørende Jyllands forsvar, bl.a. som svar på Generalkommandoens direktiv for forarbejderne fra april 1927. I februar 1931 svarede Generalkommandoen. Generalinspektøren havde rejst spørgsmålet om de problemer, der ville opstå ved mobilisering af den betydelige jysk-fynske styrke i et lille antal garnisonsbyer. Generalkommandoen svarede, at man ville søge at løse problemet ved først at indkalde én del - sikringsstyrken - og dernæst resten.

Generalinspektøren havde også rejst spørgsmålet om feltdepotbataljonernes anvendelighed. Generalkommandoen vurderede, at selv efter at Krigsministeriet havde reduceret fodfolksafdelingernes opstillingspligt "bør (feltdepotenhederne) ... kun under yderst alvorlige forhold, der truer den jyske hærstyrke med tilintetgørelse, sættes ind i kampen."

Generalinspektøren havde endvidere rejst spørgsmålet om, hvorledes man skulle imødegå et "pludseligt fremstød med kampvogne". Generalkommandoen var enig i, at det var af stor betydning i denne forbindelse at etablere hindrelinier ved sprængning af overgangene over de vigtigste vandløb. Man måtte dog på grund af utilstrækkelige beholdninger af sprængammunition koncentrere sig om de "benyttede forsvarslinier". Kun Ribe Å - Fladså vurderedes det overkommeligt at udbygge til hindrelinie ("spærrelinie").

Man svarede samtidig på Generalinspektørens forslag fra maj 1929 vedrørende anvendelsen af ældre artilleri, herunder opstillingen af to motoriserede afdelinger af de 20 stk. 9 cm kanoner fra artillerikommandoerne ved Ålborg og på Mors og opstillingen af en hestetrukken 12 cm afdeling. Generalkommandoen havde ikke noget imod en sådan opstilling, men påpegede, at det kun ville vare få år, før ammunitionen var bortskudt, og der ikke var mandskab, som var uddannet på piecerne.

Man orienterede endvidere om, at de 37 mm revolverkanoner, som man i sin tid havde fået fra søværnet, ikke var egnede til bekæmpelse af kampvogne. (22)

Generalinspektørens tanker om enhedernes anvendelse ved Plan I

I maj 1931 fremsendte Generalinspektøren en redegørelse for den påtænkte anvendelse af den jyske styrke efter opmarch.

Man ville gå i gang med øvelser for at forøge styrkernes krigsduelighed og evne til at samvirke våbnene imellem. Dette for at være klar til den primære opgave, at kaste fjenden ud af Jylland. Det er altid velgørende med lidt optimisme.

Samtidig ville man dog forberede sig på den subsidiære opgave "at hindre fjendens fremtrængen i Jylland" ved udbygning af og etablering af oversvømmelser i linien Haderslev-Gram-Ribe. Man planlagde denne linie besat, som vist på figur 29. D.v.s. at man som sikring af sin vestlige flanke kun ville have oversvømmelserne:

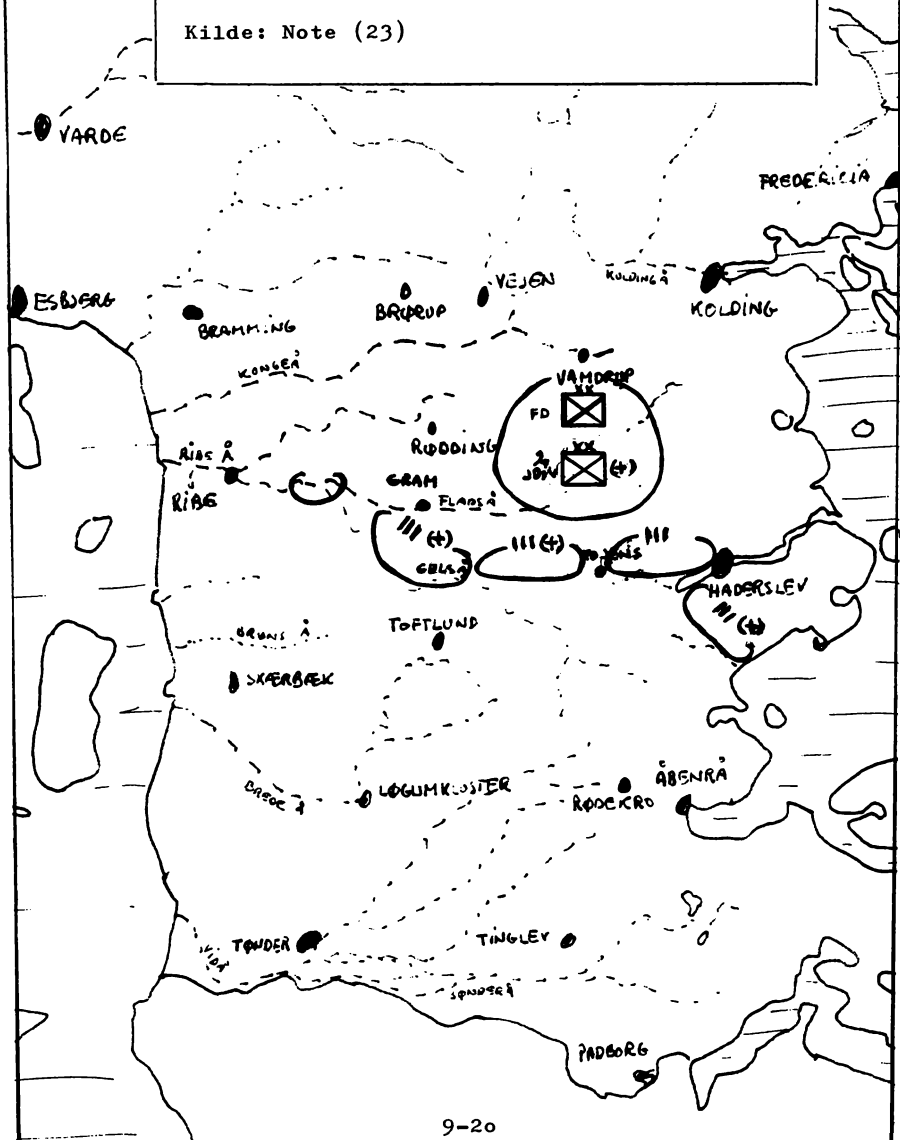
"Går fjenden uden om os - vestligere - vil vi - hvis den stillede fordring skal opfyldes (d.v.s. at "Sønderjylland ikke overgives til fjenden uden alvorlig modstand ...") - blive tvungen til at stille noget i vejen for ham og derved - trods uviljen og ulysten til at sprede vor i forvejen ringe styrke - ende med at stå i linien Haderslev-Gram-Ribe." Man kunne således kun være sikker på at holde den viste opstilling indtil fjenden havde røbet sin tyngde. "Med en optimistisk betragtning kunne man da tænke sig, hovedreserven (d.v.s. 2. Jydske Division)" ført til det sted, hvor fjenden vil bryde igenem, feltdepotdivisionen afløse på den ikke angrebne del af linien, således at de 2 jyske divisioner i hovedsagen kunne sættes ind i den alvorlige kamp i Sønderjylland."

Generalinspektøren var ikke lykkelig for denne operationsplan, men han fandt, at det var det eneste sted og den eneste anvendelige plan, når man skulle leve op til ministeriets direktiv. (23)

Figur 29

Planen for indsættelsen af det jysk-fynske
korps i linien Haderslev-Gram-Ribe, dvs. jf.
"Plan I, syd for Jyllands forsvar" maj 1931.

Kilde: Note (23)

Venstres forslag til hærordning fra 1927 - Withs oplæg fra 1931

I perioden op til forsvarsforliget i 1922 havde der været uenighed i Venstre om, hvorvidt man - som de radikale - ved at fordele hæren ligeligt på Sjælland og Jylland-Fyn skulle markere ligelig neutralitet og en klar afstandtagen fra enhver form for eksistensforsvar, eller om man skulle vælge en fordeling, der kunne støtte sig til Generalstabens opfattelse af Danmarks militærpolitiske situation. En del af partiet ønskede, at hæren reduceredes til én division på hver side af Store Bælt. Da venstre-regeringen i 1927 havde fremlagt et forslag til en ny hærordning, havde dette indeholdt en sådan hær på to divisioner, hver på fire fodfolksregimenter (å fire fodfolksbataljoner), en bereden bataljon (rytteriet skulle nedlægges), en cyklistbataljon, tre feltartilleriregimenter og fire pionerkompagnier. Den kommanderende general og generalstabschefen var kommet med et modforslag, der i realiteten var en moderniseret 1922-ordning. Det opretholdt hærens størrelse og fordelingen på landsdele. Venstres forslag blev - på grund af konservativ modstand - ikke gennemført. De Konservative ønskede - som hæren - at fylde 1922-ordningens rammer ud. Venstre ønskede at reducere rammerne således, at budgettet kunne holdes. Regeringen faldt i 1929 på forsvarsspørgsmålet, og dette blev et dominerende tema i den efterfølgende valgkamp, der som nævnt førte til dannelsen af den socialdemokratisk-radikale regering. Regeringspartierne var enige om, at der skulle ske en betydelig nedskæring af forsvarsbudgettet. (24) Allerede fra 1929 havde der været forhandlinger om forsvaret mellem regeringspartierne - specielt socialdemokratiet - og Venstre. Disse var imidlertid to gange brudt sammen. Det forhold, at oppositionen havde flertallet i Landstinget, anbragte Venstre i en nøgleposition. Partiet ønskede et forlig, og i forbindelse med Landstingets behandling af regeringens afrustningsforslag tog man initiativet. I november 1931 modtog Generalkommandoen et direktiv fra Landstingets udvalg angående forsvarslovene. Direktivet indeholdt den økonomiske ramme, og det fastslog herudover

- at man ikke skulle opstille flere enheder, end man reelt havde kadrer til (til forskel fra 1922-ordningen), og
- at "de opstillede styrker fordeles på landsdelene øst og vest for Store Bælt således, at forsvarets hovedvægt ikke ensidigt lægges på en af disse landsdele."

Da der holdtes et møde, hvor tvivlsforhold skulle afklares, fik General With dog det indtryk, at han "var frit stillet med hensyn til fordelingen" (25)

På dette grundlag udarbejdedes så i Generalkommandoen og Generalstaben et forslag, der fremsendtes til Krigsministeriet i begyndelsen af december samme år. Forslaget var opbygget på en vurdering af forsvarrets formål. Det måtte udtrykke ligelig neutralitet. Hæren skulle dog være i stand til at "hævde neutraliteten ved kamp". Forsvaret skulle også kunne imødegå forsætlige neutralitetskrænkelser. Det skulle i det hele taget være dimensioneret til at imødegå farlige krænkelser, d.v.s. "forsøg på en varig og planmæssig udnyttelse af vort territorium." Derimod var imødegåelsen af ufarlige "rent forbigående, måske lyssky forsøg på at drage nytte af vort søterritorium" ikke styrende for forsvarrets indretning.

With imødegik her den fra søværnets side fremsatte påstand, at hæren var af relativt lille betydning i et neutralitetsforsvar. Han understregede, at "... det er ikke en sikringsperiodes rene bevogtningskrav, der må lægges til grund for organisationen af hær og flåde, men et forsvars krav over for den farligste eventualitet."

Opgaverne på Sjælland krævede ca. 25 bataljoner.

I Jylland-Fyn kunne formålet med et tysk angreb være

- en besættelse af begge kyster af Lille Bælt for at skabe en "udfalds-port for maritime operationer",
- en besættelse af Øst-Fyn for at virke mod Store Bælt,
- at trække styrker fra Sjælland, og
- at tilbageerobre Sønderjylland ved et kup.

Af disse trusler skulle den mod Sønderjylland være dimensionerende:

"Hensynet til en fremtidig bevarelse af Sønderjylland kræver, at det genvundne land ikke opgives uden alvorlig kamp"

Det understregedes, at situationen i Store Bælt ved en kamp mellem stormagter om herredømmet i Østersøen ville være sådan, at man ikke kunne regne med at have frihed til at rokere tropper mellem landsdelene. I begyndelsen af en konflikt burde hærstyrkerne i de to landsdele være selvstændige. "Det er først, når vi er kastet ud af neutraliteten og herved er blevet tvunget til samvirke med en af de stridende parter, at spørgsmålet om troppeforskydninger mellem landsdelene kan komme til at foreligge."

With tog det ikke som givet, at dette samvirke kun kunne komme til at omfatte Vestmagterne. Hans opfattelse kan tages som et udtryk for tvivl om sandsynligheden af en massiv engelsk tilstedeværelse i vore farvande. Man var således på vej væk fra den optimistiske opfattelse af Danmarks militær-politiske situation, der på trods af en fortsat prioritering af Sjællands forsvar havde gjort en koncentration af hæren til Jylland-Fyn naturlig. Vedrørende forsvaret

af Jylland blev det slået fast, at det "må optages så sydligt som muligt, d.v.s. ved grænsen. At opmarchere med alle kræfter umiddelbart ved grænsen er imidlertid udelukket, da man må have det nødvendige rum foran og til opklaring - og denne ikke kan føres ud over grænsen. Alle undersøgelser har ført til, at de bedste vilkår for en forsvarskamp over for en overlegen fjende findes i den nordlige del af Sønderjylland med lettere og meget bevægelige kræfter skudt frem til grænsen.

Over for en underlegen modstander er dog selve grænsen den givne forsvarslinie."

Over for en overlegen modstander skulle den jyske styrke "... holde igen, dæmme længst muligt op mod invasionen og søge sin støtte under denne kamp i de gunstigste terrænlínier i Sønderjylland. Såfremt det ikke bliver muligt at sende forstærkninger fra Sjælland, og de jyske tropper herved kommer til at kæmpe alene mod overlegne kræfter, da at føre kampen således, at man vel fastholder opgaven, at vinde tid, men dog opererer med det formål at bevare sin handlefrihed til i givet øjeblik at kunne frigøre sig og hindre fjendtlig omklamring med bevægelige styrker for tilslut at påbegynde en tilbageviggende kamp.

En sådan kampførelse over for en overlegen modstander åbner vejen til Fyn, og det må blive den foreliggende militærpolitiske situation, der danner basis for bestemmelsen om, hvorvidt man fortsat vil føre operationerne i Jylland eller søge sin hovedtilbagegang til Fyn. - I begge tilfælde er det nødvendigt at råde over en forholdsvis stærk jysk hærstyrke, der samlet i Jylland altid vil betyde en væsentlig og virkningsfuld trussel i flanker og ryg på en selv overlegen fjende, hvis hovedoperation har retning op gennem Sydjylland mod Fyn, eller samlet på Fyn kan fastholde denne ø."

Bemærkningen om den militærpolitiske situations betydning for beslutningen om at gå til Fyn eller fortsætte den henholdende kamp op i Jylland må ses i relation til den sømilitære situation. Den må, når sammenholdt med senere kilder, tolkes på følgende måde:

I en situation, hvor der ved Tysklands angreb ikke var et umiddelbart håb om et engelsk sømilitært fremstød, ville det være forkert at forsvare Fyn frem for Jylland. Hvis den engelske flåde så alligevel skulle dukke op i Kattegat med henblik på at etablere et søherredømme her, ville en tilbagegang til Fyn i øvrigt betyde, at man var tvunget til at indlede en eventuel tilbageerobring med en overgang over Lille Bælt. Man havde således fraskrevet sig sin handlefrihed. Hvis man i stedet forblev i Jylland, havde man bevaret et brohoved,

der gjorde tilbageerobringen til en trods alt mere overkommelig operation. Styrkerne i Jylland ville også udgøre en flanketrussel mod tyske forbindelser til Fyn og således - hvis en engelsk flåde gjorde en forstærkning af de jyske styrker mulig - muligvis fremtvinge en tilbagegang af eventuelle tyske styrker på Fyn. Man kan sige, at With lagde vægt på Nørrejyllands betydning som et flankgeområde i forhold til området Sønderjylland-Fyn.

I situationer, hvor et tysk angreb var et led i et kapløb om kontrol med stræderne, ville et direkte forsvar af Fyn være hensigtsmæssigt. Det ville så være den danske del af en koordineret engelsk-dansk operation, hvor denne danske ydelse kunne være en forudsætning for den fortsatte engelske tilstedeværelse, som kunne betragtes som vital for et dansk forsvar. Det tyske angreb ville i den situation også primært være rettet mod Fyn, og det ville - med det mere udstrakte engelske søherredømme - gøre det lettere at vende tilbage til halvøen. Man ville så også umiddelbart kunne disponere over hæren på Sjælland.

Medens man i tyverne havde haft den sidste situation som styrende, blev det i trediverne en stadigt mere pessimistisk vurdering af den engelske flådes ankomsttidspunkt og operative ambitioner, der dominerede overvejelserne. Man betragtede den første situation som mere og mere sandsynlig.

I 1931 var situationen imidlertid fortsat, som den havde været gennem tyverne, og den relative opprioritering af Nørrejylland, som vi kan konstatere hos With i forhold til forgængeren som kommanderende general - man nævner nu eksplicit landsdelen som sekundær krigsskueplads - må derfor også ses som udtryk for Withs skepsis over for hensigtsmæssigheden af en tilbagegang til Fyn.

Inden for den økonomiske ramme, som With havde fået stillet til rådighed for hæren, var det imidlertid ikke muligt at opstille en tilstrækkelig hærstyrke på Sjælland samtidig med, at der bevarede en styrke i Jylland, der kunne gennemføre den skitserede forsvarskamp.

Af de to opgaver "... som vort lands geografiske forhold og beliggenhed vil føre med sig, ... (må man) ... under hensyn til Københavns betydning for hele landet og Sjællands betydning for brugen af Øresund og Store Bælt ... betragte forsvaret af Sjælland som den strategisk vigtigste ..., (derfor) har jeg valgt en opbygning og fordeling af hæren, som tager sigte på denne opgaves løsning."

Derfor anbefalede With, at der på Sjælland placeredes to divisioner med i alt seks fodfolksregimenter (å fire bataljoner, tre linie-, én forstærknings-), ét rytterregiment, to feltartilleriregimenter (å fire afdelinger) samt hovedparten af pionerenhederne.

I Jylland-Fyn efterlod With en division med to fodfolksregimenter, ét rytterregiment og ét feltartilleriregiment med tre afdelinger. Hærens styrke svarede til Venstres 1927-forslag, men i fordeling af fodfolkets enheder var der tale om et endnu mere "skævt" forhold end ved 1909-loven. Nu skulle 75% placeres på Sjælland. Ved 1909-loven var der kun tale om 69%.

With vurderede styrken på Sjælland som tilstrækkelig, men "jeg må derimod udtrykkeligt fremhæve, at jeg ikke anser den i Jylland-Fyn skabte ordening for forsvarlig styrkemæssigt vil de foreslåede kræfter ikke kunne række til at løse egentlige forsvarsopgaver, selv hvor det kun måtte dreje sig om begrænsede, irregulære angreb; den svage jyske division kan ofre sig ved grænsen, om man vil forlange dette - tage en virkelig forsvarsopgave op ved denne kan den ikke med ringeste udsigt til held. Og det mig anviste budget tillader ikke at gøre de jyske kræfter stærkere. Jeg kan derfor ikke tiltræde en ordening baseret på et (sådan budget, som) ... betyder på forhånd opgivelse af ethvert forsvar af landgrænsen og Sønderjylland og dermed af Jylland-Fyn."

With understregede, at forslaget var udtryk for den - efter hans opfattelse - bedste anvendelse af det rådige budget. Han lagde derefter op til udvalget, at de tog hensyn til behovet for også at skabe et "betryggende forsvar af Jylland."

I hvilket omfang With håbede på at undgå de truende reduktioner ved at strukturere hæren således, at han klart kunne tegne et uacceptabelt billede af konsekvenserne af disse, kan ikke siges. Men det er ikke utænkeligt, at han også har haft mulighederne for at påvirke Venstres forhandlingslinie med i sine overvejelser. Det er heller ikke nødvendigvis tilfældigt, at han eksplicit nævnte Krigsministeriets direktiver fra 1928; de var jo udsendt under en venstreregering. (26) Hvis dette var Withs mål med forslaget, må man sige, at det mislykkedes. Dette udfald var naturligt i betragtning af, at den ligelige fordeling af hæren på landsdelene som nævnt var et gammelt ønske i Venstre.

With underkendes - 1932-hærloven

Kun tre dage efter With havde fremsendt forslaget, fik han det tilbage med ordre om dels at øge antallet af fodfolksregimenter til ni - inden for samme økonomiske ramme - dels at fordele fodfolket ligeligt mellem landsdelene.

I begyndelsen af januar 1932 fremsendtes et udkast til en hærordning, der var baseret på denne sidste instruks fra forsvarsudvalget.

With gjorde her sin grundholdning klart:

"Jeg kan ikke tiltræde den ønskede fordeling af styrken.

....I overensstemmelse hermed undlader jeg ikke at påpege, at jeg intet ansvar kan tage for den mig her foreskrevne ordning udover det selvfølgelige ansvar for rent tekniske enkeltheder i de enkelte leds organisation." (27)

Derefter kunne de politiske partier tage stilling til hærlovsudkastet. En overgang var det vurderingen i regeringen, at også de konservative ville støtte, hvis socialdemokraterne stemte for. Loven blev dog gennemført med kun Venstres og regeringspartierne stemmer. (28)

Kongen stadfæstede den nye hærlov i slutningen af marts 1932.

Den ændrede - som foreslået af With - Generalstabens status til blot at være den kommanderende generals stab. Generalkommandoen var nu blot en samlede betegnelse for den kommanderende general og Generalstabens. Hæren bestod af to divisioner - en jysk og en sjællandsk. På trods af det ændrede direktiv til With kom ordningen til at indeholde otte - ikke ni - liniefodfolksregimenter. Jydske Division bestod af fire fodfolksregimenter, ét rytterregiment og ét feltartilleriregiment. Endvidere indgik i krigstid en i København garnisoneret pionerbataljon. Fodfolksregimenterne var sammensat af et "skytskompagni" (tidligere havde der været et maskingeværkompagni), tre liniebataljoner og én forstærkningsbataljon. Forstærkningsbataljonerne - minus den fra det fynske regiment - samledes senere i et forstærkningsregiment, således at Jydske Division rådede over fem regimenter á tre bataljoner. Rytterregimentet var sammensat af fire (heste-)eskadroner, to cyklisteskadroner og et panservognskompagni. Feltartilleriregimentet havde fire afdelinger. Der skulle ved mobilisering dannes bevogtningsafdelinger af ældre mandskab. Landstormen blev afskaffet. (29)

I løbet af de sidste år i 1920-erne, hvor Nyholm var kommanderende general, havde det jyske forsvar i højere grad taget karakter af det periferiforsvar, som Krigsministeriets direktiver for Jylland-Fyns forsvar krævede. I samme periode begyndte imidlertid det politiske grundlag for et sådant forsvar at skride.

Med gennemførelse af 1932-loven var man så igen nede på det samme antal fodfolksbataljoner i Jylland-Fyn, som man havde været i perioden 1909 til 1918, nemlig 16. Hvis man talte de syv feltdepotbataljoner med, havde hæren i Jylland umiddelbart inden gennemførelsen af 1932-loven rådet over 28 "mobile" bataljoner.

Det havde været tvivlsomt, hvorvidt Haderslev-Ribe stillingen kunne holdes med de 28 bataljoner. Med 16 bataljoner var det næppe muligt overhovedet. Hertil kom, at den nye kommanderende general, Erik With, ønskede at reducere dette tal yderligere for at forstærke Sjællands forsvar.

Noter til kapitel 9

- (1) CH/GK til KM af 17-12-1926 (GOK).
- (2) CH/GK til G.f.F. af 10-3-1927 (GOK).
- (3) CH/GK til G.f.F. af 11-4-1927 (GOK).
- (4) CH/GK til G.f.F. af 3-9-1923 (GOK).
- (5) KM til CH/GK af 10-5-1927 (GOK).
- (6) CH/GK til G.f.R./A./I. af 15-6-1928 (GOK)/ G.f.A. til Gst af 18-1-1930 (GOI, pk.18).
- (7) G.f.F. til Gst af 14-7-1928 (GOI, pk.17)/ CH/GK til KM af 13-8-1928 (GOK).
- (8) CH/GK til G.f.F. af 13-8-1928 (GOK)/ Max Arildskov: "Jydske Værn. Det frivillige grænseforsvar 1925-1930." Kbh. 1975.
- (9) G.f.F. til CH/GK af 17-10-1928 (GOI, pk.17)/ CH/GK til KM af 26-10-1928 (GOK)/ KM til CH/GK af 1-11-1928 (GOI, pk.17).
- (10) CH/GK til G.f.F. af 9-11-1928 (GOK)/ G.f.F. til CH/GK af 6-3-1929 (GOI, pk.18).
- (11) CH/1 JDIV til KM af 1-3-1929 med CH/GK påtegning. (GOI, pk.18).
- (12) CH/GK til KM af 7-9-1929 (GOK)/ G.f.F. til CH/GK af 20-12-1929 (GOI, pk.18).
- (13) G.f.F. til CH/GK af 23-11-1929 (GOI, pk.18)/ CH/GK til G.f.F. af 3-4-1930 (GOK).
- (14) G.f.F. til CH/GK af 20-12-1929 (GOI, pk.18)/ G.f.F. til KM af 24-5-1930 (GOI, pk.18).
- (15) CH/GK til KM af 15-6-1930 (GOK).
- (16) KM til Hærens Afd. af 10-10-1930 (KM M-kt.K).
- (17) G.f.F. til CH/GK af 13-8-1920 (GOI, pk.18)/ CH/GK til G.f.F. af 30-10-1930 (GOK)/ G.f.F. til CH/GK af 17-12-1930 (GOI, pk.18).
- (18) G.f.F. til CH/GK af 24-9-1930 (GOI, pk.18).
- (19) CH/GK til G.f.F. af 30-10-1930 (GOK).
- (20) G.f.F. til CH/GK af 17-12-1930 (GOI, pk.18).
- (21) CH/GK til KM af 21-1-1931/ Gst til G.f.F. af 23-1-1931/ GK til JDIV af 12-11-1932 (GTTK).
- (22) CH/GK til G.f.F. af 18-2-1931 (GOK).
- (23) G.f.F. til Gst af 21-5-1931 (GOI, pk.19).
- (24) Forslag til lov om rigets forsvar 1927-1928 (Registrant 42, bind 122)/ Pol.DK.Hist., bind 13, pp.374-376.
- (25) KM og MM til CH/Gst af 11-11-1931 (GOI, pk.19).
- (26) Withs "Forsvarsbetragtninger" af januar 1929, indlagt i Rechnitzerds "Betragtninger vedrørende dansk militærvæsen" (Registrant 42)./ CH/GK til KM af 9-12-1931 (GOK)/ B.A.Nørregård: Dansk forsvarspolitik 1929-1932. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1977.
- (27) CH/GK til KM af 4-1-1932 (GOK).
- (28) Ministermødeprotokol 1929-33: 4/5/9/15-3-1932/ B.A.Nørregård: Dansk forsvarspolitik 1929-1932. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1977.
- (29) Kundgørelse for Hæren B.7/1932 af 10-6-1932/ KM til Hærens Afd. af 20-6-1932 (GOI, pk.20)/ KM til Hærens Afd. af 15-11-1932 (GOI, pk.20).

KAPITEL 10

DEN NYE LOV UNDER NYE UDENRIGSPOLITISKE BETINGELSER - ULTIMO MARTS 1932 TIL ULTIMO 1936

Forberedelserne fortsættes - Bevogtningsstyrken i Sønderjylland

Arbejdet med at forberede forsvaret af Jylland fortsatte under forligsforhandlingerne. I februar 1932 anmodede Generalinspektøren for Fodfolket om bemyndigelse til samme år at afholde en kommandoøvelse, der som grundlag havde "den jyske styrkes virksomhed under og efter kamp i linien Haderslev-Gram-Ribe, under tilbagegang til terrænet nord for Kolding Å og besættelse af samme terræn." D.v.s. en øvelse, hvor rekognosceringsresultaterne fra de sidste år blev indarbejdet. (1)

Medens den nye lov ikke ændrede det styrkemæssige grundlag for planlægningen af Sjællands forsvar ret meget - man gik fra 14 til 15 fodfolksbataljoner af linien og reserven henholdsvis forstærkningen - blev antallet af bataljoner i den jyske felthær som nævnt reduceret væsentligt. Her var der behov for at starte en ny planlægning.

Indledningsvis var det dog den genopblussede indenrigspolitiske krise i Tyskland, der påkaldte sig opmærksomhed. Man måtte igen tage problemet med sikring af Sønderjylland mod "bander" op, og nu havde man ikke mere den sønderjyske landstorm som en billig løsning. Man valgte i stedet at forberede opstillingen af en fast sammensat sønderjysk sikringsstyrke. Som man vil erindre sig, var dette ikke en ny ide. Den havde været fremme ved flere lejligheder, senest var den blevet nævnt af Generalkommandoen i juni 1930. I marts 1932 tog Generalkommandoen ideen op igen i en skrivelse til Krigsministeriet. Denne gang var der tale om et detaljeret forslag til sammensætning af en "sikringsstyrke ved grænsen". Den skulle bestå af 1. Jydske Divisionskommando, det sønderjyske fodfolksregiment samt yderligere en fodfolksbataljon, et reduceret rytterregiment, en reduceret artilleriafdeling samt et pionerkompagni. Alle fodfolksbataljonerne var garnisonerede i Sønderjylland. Bortset fra, at 1. Jydske Divisionskommando afløstes af Jydske Divisionskommando og navnet af "Bevogtningsstyrke i Sønderjylland" godkendte Krigsministeriet Generalkommandoens forslag. Bestemmelserne for styrkens sammensætning blev udsendt i november 1932. (2)

1. Jydske Division fremsendte i juli 1932 forslag til "Plan for Bevogtningsstyrkens forhold". Forslaget til den umiddelbare indsættelse af styrken er som vist på figur 30. I sin påtegning formulerede Generalkommandoen et forslag til et direktiv for styrken, den skulle

- "virke forebyggende" gennem grænsebevogtning,
 - "hindre bevæbnede styrker i at overskride grænsen og kaste bevæbnede styrker, der er trængt over grænsen, tilbage", og
- "såfremt invasionen antager så stort omfang, at bevogtningsstyrken ikke formår at afvise den, skal styrken ved tilbagevigende modstand sikre formeringen af en sikringsstyrke eller af en mobilisering. Det gælder herved i særdeleshed om længst muligt at holde Haderslev uden for operationszonen."

Generalkommandoen ønskede kun halvdelen af fodfolket indsat i umiddelbar nærhed af grænsen. Resten skulle placeres nordligere som reserve, klar til modangreb.

Krigsministeriet gik i august imod, at dette direktiv blev udsendt før ordren om formering af bevogtningsstyrken. Man havde på den anden side intet imod, at direktivet blev lagt til grund for den videre planlægning af styrkens anvendelse. (3)

Divisionen får ansvaret - Direktiv fra With

Med virkning fra 1. november 1932 blev virksomheden vedrørende forsvaret af Jylland-Fyn overført fra Generalinspektøren for Fodfolket til Jydske Division, hvis chef blev den tidligere chef for 2. Jydske Division, Generalmajor Kai Lauge Lassen. (4)

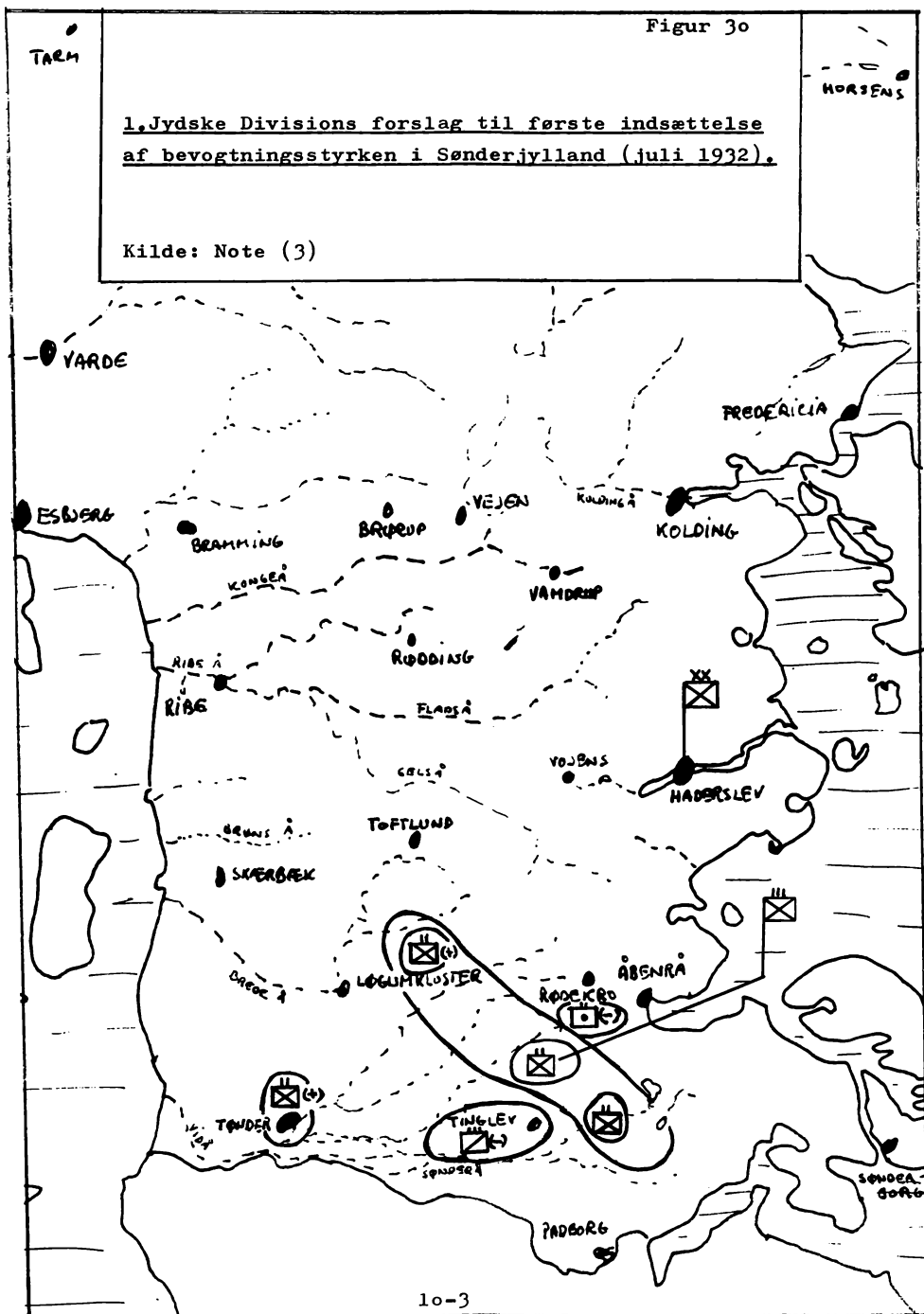
I marts 1932 var der sket en ændring af Generalkommandoens holdning til taktiske rekognosceringer nord for Kolding Å, idet man godkendte disse, blot der ikke ofredes ressourcer til udarbejdelse af detaljerede planer for ingeniørtjenesten. (5)

Denne tilladelse var ikke tilfældig. Den var det første tegn på, at With var ved at trække planlægningen væk fra et periferiforsvar i Jylland, på vej tilbage til det brohovedforsvar, som man havde øvet, da han var stabschef ved Generalinspektøren for Fodfolket i midten af 1920-erne. Der var ikke mere - som i december 1931 - tale om at handle i overensstemmelse med ministeriets 1923- og 1928-direktiver, d.v.s. om ikke at opgive Sønderjylland "uden alvorlig kamp".

Figur 30

1. Jydske Divisions forslag til første indsættelse af bevogtningsstyrken i Sønderjylland (juli 1932).

Kilde: Note (3)

I januar 1933 fulgte Generalkommandoens nye direktiver til divisionen "angående forsvaret af Jylland-Fyn og de for dette forsvar nødvendige forarbejder i fredstid." Withs forslag til fordeling af 1932-lovens hærstyrker var blevet underkendt af politikerne. I direktiverne gjorde han det imidlertid klart, at man måtte regne med en situation, "hvor det i hvert fald til en begyndelse vil være nødvendigt at lægge tyngden i forsvaret på Sjælland. Tillader forholdene det, vil jeg i en sådan situation samle mine første bestræbelser om at gøre forsvaret øst for Store Bælt så stærkt som muligt ved at drage kræfter til fra Jylland-Fyn. Hvor meget det vil være nødvendigt og muligt at føre over, får stå hen; men Jydske Division bør regne med, 1-2 fodfolksregimenter med 1 let artilleriafdeling"

At politikerne ikke ville lytte til saglige råd skulle jo ikke forhindre, at man planlagde for at rette deres fejltagelser. Divisionens opgave var, at "foretage sin første sammendragning til Sønderjylland for at være rede til at hindre fjendtligt indfald med svage kræfter over landgrænsen og om muligt slå dem afgørende efter deres indtrængelse. Hvorledes operationerne overfor overlegne kræfter skal føres, vil afhænge af den hele politisk-strategiske situation, og endeligt direktiv vil først kunne gives i det pågældende øjeblik. Idet man lader muligheden for at lade Jydske Division kæmpe en isoleret, afgørende kamp i Sønderjylland med sådanne styrker ude af betragtning (min udh.), kan det på forhånd ses, at følgende alternativer vil komme til at foreligge: En tilbagegang til Fyn eller en udvigen nord på gennem Jylland."

Af de to "alternativer" gav With nu prioritet til det jyske, der "vil være (det) ... fordelagtigste i alle andre tilfælde end det, hvor den politisk-strategiske situation må forudsætte en nært forestående afgørelse i gennemsejlingsfarvandede."

Et engelsk fremstød mod Østersøen samtidig med et tysk angreb, der ved en erobring af Fyn skulle hindre dette fremstød, blev således vurderet som relativt mindre sandsynligt end andre situationer. Hermed kan man sige, at forholdene indirekte blev udlagt som mere afklarede, end da With afleverede sit hærlovsforslag i december 1931. Jylland - ikke blot Sønderjylland - skulle nu forberedes som "hovedkrigsskueplads". Dette betød dog ikke, at man udelukkede den engelske flådes tilsynskomst i danske farvande. Grundlaget for Generalstabsøvelsen i 1933 var således en situation, hvor den engelske flåde havde søherredømmet i Kattegat. Dette skabte mulighed for overførsel af Sjællandske Division. Jydske Division førte for at vinde tid til overførslen henholdende kamp op igennem halvøen. Den blev således indsat nogenlunde, som det Jydske Korps havde været indsat under Jydske-Fynske Kommandoøvelse i 1925. (Figur 23).

Den væsentligste ændring fra december 1931 til januar 1933 var, at With nu havde haft længere tid til at få sin opfattelse af det jyske forsvar accepteret. Der var endnu ikke sket væsentlige ændringer i den sømilitære situation.

I modsætning til under 1922-ordningen, hvor Generalkommandoen og Generalstaben - med enkelte, nærmere definerede undtagelser - havde haft ansvaret for planlægningen af det jysk-fynske forsvar, blev det slået fast, at det nu var hovedreglen, at forsvarsplanlægningen var et divisionsansvar. Denne planlægning kunne "i hovedsagen betegnes som en revision af den nu foreliggende og hidtil ved Generalstaben udarbejdede Plan for Jyllands Forsvar og skal foretages ud fra den forudsætning, at alene Jydske Division - med sin fulde styrke - er disponibel vest for Store Bælt, (det fynske regiment) dog på Fyn indtil nærmere ordre."

With var altså ikke så sikker på, at hans ønsker om at overføre styrker til Sjælland kunne realiseres, at han ville gøre dette til en planlægningsforudsætning.

Sammendragingsområdet - ikke sydligere end Haderslev med hovedstyrken - og hovedbaseområdet - Vendsyssel - skulle forblive uændret. Han ville i øvrigt, som det demonstreredes i Generalstabsøvelsen, endnu ikke se bort fra muligheden af, at hæren kunne samles i Jylland.

Vedrørende planlægning af feltbefæstningsarbejder var det klart, at "forberedelserne i Haderslev-Gram-Ribe linien skulle betragtes som afsluttede. Det samme var tilfældet med Kolding-stillingen. Divisionen burde ikke "uden udtrykkelig ordre" kæmpe afgørende i disse linier. Deres funktion skulle kun være at støtte divisionens operationer i det pågældende terræn. Divisionens kamp skulle være styret af, at den skulle betragte sig som "hærens avantgarde i Jylland". Den burde "... under den givne forudsætning fra første færd regne med, at fjenden vil anlægge sine operationer med en stadig tilstræbt, gentaget og meget udpræget anlagt overfløjning for øje, således at divisionen utvivlsomt vil være henvist til en udvigende manøvre formentlig under hyppige og ret væsentlige sideforskydninger, kombineret med en hurtig gennemført, angrebsvis optræden, når fejl eller overdreven dristighed fra fjendens side skaber gunstige situationer for en sådan optræden. Det vil under hele denne manøvre utvivlsomt være en livsbetingelse for divisionen ikke at blive tvunget stærkt øster ud i halvøen, men bevare sin frihed til efter forholdene at lægge sine operationer vestligere eller østlige." (Forfatteren må dog her tillade sig at bemærke: Som om det var divisionen, der havde initiativet! Divisionen skulle således studere, og "i store linier forberede udførelsen af forstærknings-

arbejder i sådanne vigtige terrænsnit hele Jylland igennem, hvor divisionen i forvejen i selve terrænet tør vente at finde nogen støtte og som i øvrigt kan forudses at kunne få en større operativ betydning under en udvigende manøvre." (6)

Withs direktiver afspejlede, hvad man under optimale betingelser kunne opnå med en styrke, der nu ikke var større end den havde været i perioden 1909 til 1918. Men for, at disse betingelser skulle være tilstede, måtte to grundlæggende forudsætninger opfyldes.

For det første måtte ministeriet ændre sit direktiv for det jyske landforsvar, således at divisionen fik handlefrihed. For det andet skulle der mobiliseres tidligt bl.a. for at det skulle være muligt at sammendrage til Sønderjylland.

Den første forudsætning søgte With opfyldt ved at sende sine direktiver til orientering for ministeriet - der kom ingen kommentarer. Den anden forudsætning kunne ikke opfyldes, før krisen var en realitet. Jydske Division gik dog straks i gang med forberedelserne. I foråret 1933 startede divisionen de i Withs direktiver pålagte rekognosceringer i Sydjylland. (7)

Ny trussel mod Sønderjylland - Det stående "Grænseværn" - Befæstninger i grænselandet

Ved udgangen af januar 1933 ændrede den udenrigspolitiske situation sig drastisk med Hitlers magtovertagelse. Indtil da havde de operative overvejelser ikke været præget af trusselsscenerier, der - bortset fra truslen om en invasion af nationalistiske "bander" i Sønderjylland - kunne virke overbevisende på de politiske beslutningstagere. Nu følte truslen mod Sønderjylland akut, og i løbet af det følgende par år øgedes stadig den umiddelbare realisme af mere omfattende trusselsscenerier.

With havde lige udsendt et direktiv for Jyllands forsvar, der gik imod en alvorlig kamp for Sønderjylland, men truslen mod det genvundne land kunne ikke undgå at påvirke en mand, der, som et led i kampen for at få mest muligt af Sønderjylland tilbage til Danmark, havde konspireret mod den lovlige regering i perioden op imod "Påskekrisen" i 1920. (8) Withs reaktion var ikke at ændre direktivet; som ved tidligere kriser i Tyskland gik bestræbelserne også denne gang i retning af at forbedre beredskabet i Sønderjylland. I april 1933 - d.v.s. måneden efter, at Hitler ved et valg havde sikret sig 44% af stemmerne, og efter de første overgreb på den politiske opposition i Tyskland - anmodede Generalkommandoen Jydske Division om forslag til sikring af Sønderjylland mod overfald.

Før svaret forelå, havde With imidlertid skrevet til forsvarsministeren. Han understregede den ændrede situation: "... i 1931-32 sad der i Tyskland en socialistisk regering, hvis sindelag og politik måtte forudsættes at være af fredelig art, og hvis politiske relationer til den siddende danske regering gav håb om, at denne med styrke kunne gøre sin indflydelse gældende over for mulige tyske chauvinistiske anslag på den ved folkeafstemning fastlagte grænse i Sønderjylland." Dengang var der tid til at indkalde en sikringsstyrke. Men "forudsætningerne i dag er andre - ... situationen er i dag den uroperiode" (der skulle få regeringen til at formere en sikringsstyrke i Sønderjylland), "der lige så vel kan ende godt som slet, og ud af hvilken de alvorligste begivenheder for vort grænseland fra dag til dag kan gå over i en katastrofe, thi den nu siddende naziregering ... vil næppe ... kunne forventes at blive nogen pålidelig modvægt, en væsentlig hæmning, for den holstenske nazichauvinisme, der stadig betragter vor grænse som en voldsgrænse."

With henledte ministerens opmærksomhed på, at der 10-11 måneder om året kun var et par hundrede brugbare soldater i Sønderjylland, og man stillede forslag om oprettelse af et "grænseværn" på mindst 1200 mand, direkte under Generalkommandoen. (9)

Da Jydske Division svarede på Generalkommandoens anmodning om forslag, henviste man til forslaget fra 1. Jydske Division fra august 1924 (i den - ikke fundne - plan for anvendelse af den sønderjyske landstorm m.m.) om at være klar til at spærre alle veje over grænsen med bevægelige hindringer, og til divisionens overvejelser vedrørende sikring af grænsen fra marts 1929. Herudover foreslog divisionen, at man i stedet for at oprette et specielt "grænseværn" formerede "bevogtningsstyrke i Sønderjylland". Jydske Division foreslog endvidere, at der etableredes mindre permanente befæstningsanlæg ved grænsen. (10)

I Krigsministeriet tog man skridt til at forbedre beredskabet i Sønderjylland, dog således "at udgifterne hertil i det væsentlige afholdes inden for hærens normalbudget, og at der ikke finder nogen forhøjelse sted af hærens rekruttering og ej heller fremkom nogen forlængelse af tjenestetiden."

Man foreslog - som Generalkommandoen havde gjort det i september 1925 - at indkaldelserne fordeltes mere jævnt over året, og at flere værnepligtige blev samlet i Syd- og Sønderjyske garnisoner og her givet fodfolksuddannelse. Dette indkaldelsesmønster kunne dog først træde i kraft i begyndelsen af 1934. Indtil da måtte man klare sig med - en begrænset - ekstraordinær forøgelse af

indkaldelserne. (11) Ordningen kom til at betyde, at der som minimum var 600 uddannede menige og 60 befalingsmænd fordelt på garnisonerne Fredericia, Haderslev, Sønderborg og Tønder. (12) Et forsøg fra With på at få forøget dette tal gennem en omlægning af grænsegendarmeriets uddannelse og gennem etablering af et særligt "grænsekommando" i Sønderborg på 400 mand fik intet umiddelbart resultat. (13)

I maj 1933 blev man i Krigsministeriet færdig med at sagsbehandle Jydske Divisions reviderede plan fra december 1932 (ej fundet) for bevogtningsstyrken i Sønderjylland. Man var enig i divisionens dispositioner, der fortsat var som i planens juli-udgave (se figur 30). Vedrørende planens afsnit om "ødelæggelse af trafikmidler og kommunikationslinier" ønskede man følgende formulering:

"Ud over simple vejødelæggelser (mod motorvogne) må ødelæggelser af trafikmidler og kommunikationslinier ikke finde sted ..." (14)

Sådanne ubetinget formulerede, begrænsende bestemmelser var sund fornuft, hvis den krise, der udløste indkaldelsen, forblev en krise. Hvis ikke, hvis bevogtningsstyrken kom til at fungere som divisionens fremskudte styrke under imødegåelsen af et angreb, ville bestemmelser af denne art - uanset om krigstilstanden satte dem ud af kraft - være ødelæggende for styrkens muligheder for at løse sin opgave.

I januar 1934 tog Generalkommandoen Jydske Divisions forslag om anlæg af permanente befæstninger i grænselandet op. Divisionen blev beordret til at iværksætte rekognoscering, dels i en linie ved grænsen, dels længere tilbage "til støtte for en kamp i Sønderjylland". Anlæggene skulle kunne bemannes af den nu forøgede fredsstyrke i Sønderjylland, suppleret af Grænsegendarmeriet. For grænsestillingernes vedkommende skulle de placeres om vejene og støtte sig til hindringer. Stillingerne længere tilbage skulle dels placeres i Haderslev-Gram-Ribe stillingen, dels placeres i en linie mellem grænsen og denne linie. (15) Allerede i marts 1934 havde divisionen rekognosceringsresultatet klart. (16)

I marts 1934 udnyttede With den omstændighed, at man havde fået ny forsvarsminister - det var nu Statsminister Stauning - til at rejse sagen om et "Grænsekommando" igen, nu suppleret med et forslag til anlæg af de af Jydske Division foreslåede befæstninger. With understregede utilstrækkeligheden af de foranstaltninger, der var blevet gennemført i 1933. (17) Resultatet blev magert. Ud over opstilling af bomme til Grænsegendarmeriet til støtte for korpsets trafikkontrol samt bevæbning af dette med lette maskingeværer fik With

intet ud af sin ihærdighed. På den anden side var en større anvendelighed af Grænsegendarmeriet et af de ønsker som With ikke havde fået gennemført i maj 1933. (18) Det hjalp heller ikke, da With i februar 1935 endnu en gang foreslog oprettelsen af et grænseværn - nu under betegnelsen "Sønderjysk Kommando" - og etablering af grænsebefæstninger. (19)

Området bag felthæren: Jernbane- og vejbroødelæggelser, havnespærringer, bevogtningstjeneste, hærens Limfjordsflotille

Jydske Divisions ansvar for forarbejderne havde siden november 1932 ikke omfattet udarbejdelse af havnespærringsinstruktioner. Det igennem længere tid uafklarede problem med udarbejdelse af instrukserne blev løst ved, at Generalstaben fik ansvaret, som den havde ansvaret for instruktionerne for jernbaneødelæggelser. (20) Allerede i februar 1933 sendte Generalstaben et udkast til spærringsinstruktioner for havne og fjorde i Jylland-Fyn til udtalelse i Marinestaben. Spærringsstederne var fortsat som i september 1927 (se figur 24).

(21) I juni sendte Generalkommandoen så de af Marinestaben godkendte instrukser for spærring af havne og fjorde til Jydske Division.

Ansvaret for spærringernes udførelse lå hos havnefogeder, havnemestre, lodsformænd og i et par enkelte tilfælde hos civile personer. Ud over de i figur 24 viste spærringssteder nævntes, at instruksen for Grenå havn nu var under udarbejdelse. Det blev pålagt divisionen at holde instrukserne ajour. (22)

I november 1932 var der sket en ændring af bevogtningstjenestens ordning. I forlængelse af den nye lovs nedlæggelse af landstormen, afløstes "Landstormskommandoerne" af "Jydske Bevogtningskommando." (23)

Den nye Bevogtningskommando fik som følge af stadig færre uddannede ældre værnepligtige stadig større problemer med at sikre området bag felthæren.

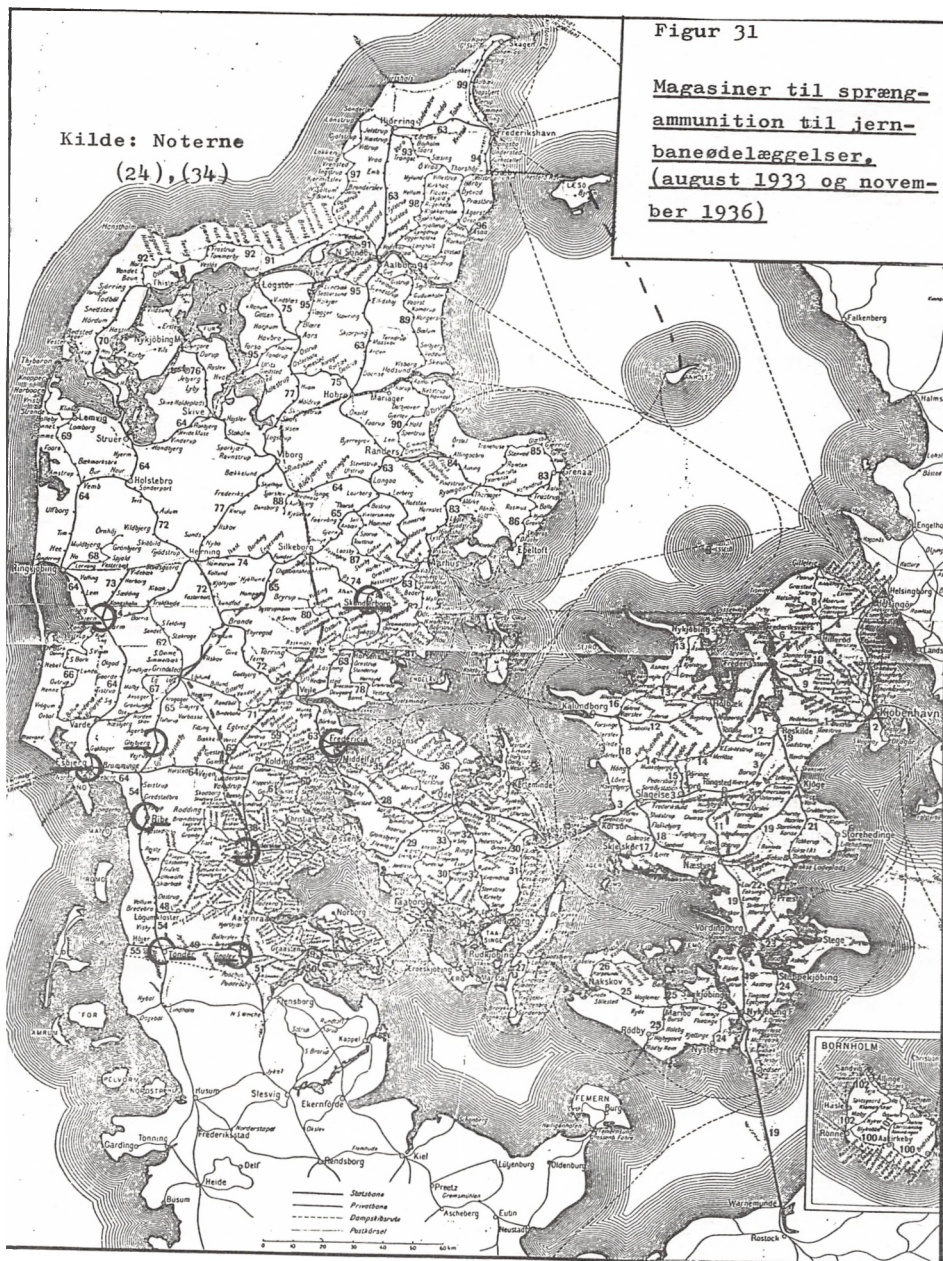
I august 1933 opregnede Generalkommandoen i en skrivelse til "Ingeniørproficeren ved Jernbanekommissionen" placeringen af de magasiner, hvor der var oplagt sprængammunition til jernbaneødelæggelserne. De pågældende jernbanestationer er vist på figur 31. (24) I oktober 1933 sendte Generalkommandoen til Statsbanernes 2. Distrikt instruktioner for de sprængningssteder, der er vist på figur 32. (25)

Ved Genforeningen udvidedes antallet af jernbanebroer, der skulle forbedres til ødelæggelse, med broerne på det sønderjyske jernbanenet. Ansvaret

Figur 31

Magasiner til spræng-
ammunition til jern-
baneødelæggelser,
(august 1933 og novem-
ber 1936)

Kilde: Noterne
(24), (34)

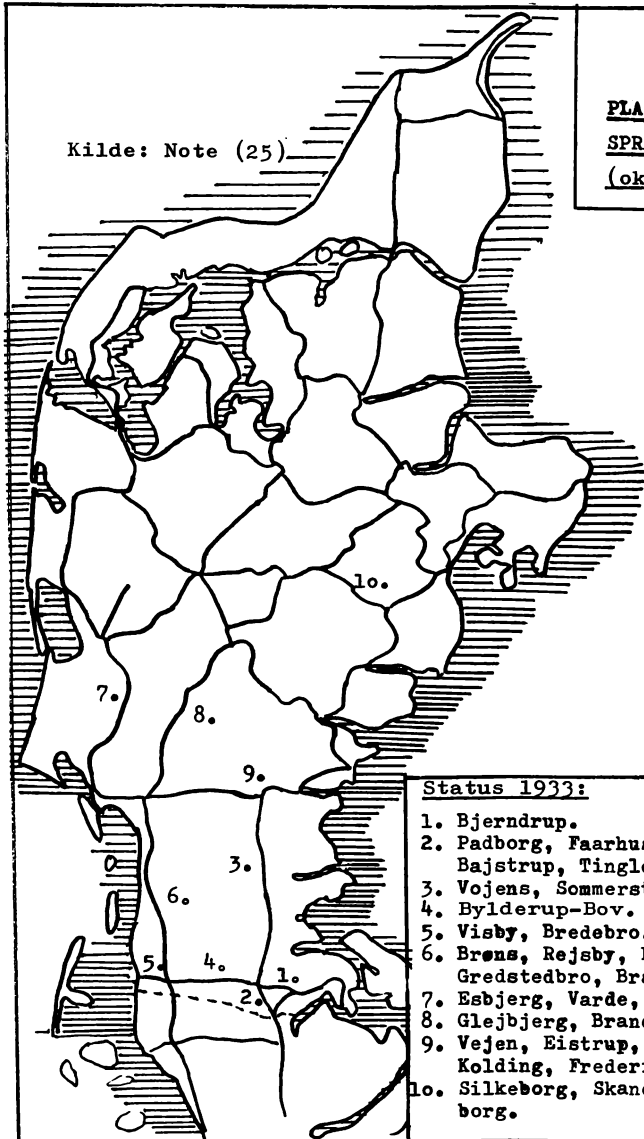
Figur 32

Kilde: Note (25)

PLANLAGTE JERNBANE BRO-

SPRÆNGNINGER,

(oktober 1933 - februar 1938)

Status 1933:

1. Bjerndrup.
2. Padborg, Faarhus, Bajstrup, Tinglev.
3. Vojens, Sommersted.
4. Bylderup-Bov.
5. Visby, Bredebro.
6. Brøns, Rejsby, Ribe, Gredstedbro, Bramminge.
7. Esbjerg, Varde, Tarm.
8. Glejbjerg, Brande.
9. Vejen, Eistrup, Kolding, Fredericia.
10. Silkeborg, Skanderborg.

Samt

i februar 1938:

1. Alsund-broen
3. Hovslund
5. Vidå

for ødelæggelserne blev delt mellem Statsbanerne og Grænsegendarmerikorpset. Indtil juli 1934 havde Grænsegendarmeriet kun haft ansvaret for ødelæggelsen af broer syd for linien Tinglev-Tønder. Herefter fik korpset også ansvaret for broerne ved Bredebro, Brøns og Rejsby, alle på den vestlige længdebane (se figurerne 31 og 32). I løbet af det følgende halvandet år etableredes en samarbejdsaftale mellem korpset og Statsbanernes 2. Distrikt, der hidtil havde haft ansvaret for disse tre ødelæggelser således, at distriktet støttede korpset med de nødvendige redskaber. Den uddannelse af statsbanepersonel og andet personel, der skulle løse sprængningsopgaver for forsvaret, som etableredes i bygningen af århundredet, dækkede også uddannelsen af de udpegede grænsegendarmer. Uddannelsen fortsattes op igennem 1930-erne. (26)

I en skrivelse fra juni 1934 til Jydske Division vedrørende sikringen af forbindelsen over Lille Bælt gjorde Generalkommandoen klart, at man fortsat betragtede en tilbagegang til Fyn som en af den jyske styrkes muligheder. (27) Der var nu behov for at understrege dette forhold. I januar 1935 meddelte Generalkommandoen, at man var i gang med at udarbejde en instruks for sprængning af Lillebæltsbroen. To måneder senere måtte man dog meddele divisionen, at den - selv i krigstid - kun, hvis forbindelsen til regeringen var afbrudt, havde myndighed til at ødelægge dette objekt - i modsætning til alle andre i landsdelen. (28)

I januar 1935 støttede Generalkommandoen et af Jydske Division fremsat forslag om, at man ud over jernbaneødelæggelserne skulle forberede ødelæggelse af de vigtigste veje og vejbroer. Dette skulle bl.a. ske med henblik på at etablere hindrelinier ("spærrelinier") eller områder med mere spredte hindringer ("spærrezoner").

Spørgsmålet havde - som nævnt - været rejst allerede i slutningen af 1920-erne, bl.a. af Generalinspektøren for Fodfolket i juli 1928, men dengang havde man svaret, at beholdningerne af sprængammuniton var for begrænsede til, at man kunne klare andet end linien Gram-Ribe. Nu blev Generalinspektøren for Ingeniørtropperne pålagt at tage de fornødne kontakter med vejmyndighederne. I februar 1936 blev Jydske Division pålagt at komme med forslag til, hvilke linier, der skulle udbygges. (29)

I juli 1936 understregede divisionen i en skrivelse til Generalkommandoen behovet for en rettidig sprængning af broerne over de vandhindringer, hvortil divisionen under kampen valgte at støtte sine fløje, "såvel i Sønderjylland som under en eventuel udvigende kamp op gennem Jylland." Man konstaterede, at divisionens pionerbataljon næppe havde tilstrækkelig kapacitet, og foreslog oprettelsen af et sprængningskommando af grænsegendarmer, der havde

modtaget sprængningsuddannelse ved ingeniørtropperne. Generalkommandoen støttede forslaget. (30)

Chefen for Søtransportvæsenet modtog i januar 1935 fra Generalkommandoen en ajourført liste over, hvilke færger, der var forberedt til sprængning. I det jyske område drejede det sig om færgerne ved Oddesund og Glyngøre i Limfjorden samt ved Fredericia-Strib. (31)

I marts 1936 rejstes sagen om de fire regeringsdampere i Limfjorden igen. Det var Jydske Division, der tog initiativet i en skrivelse til Krigsministeriet. Ministeriet udtrykte skepsis med hensyn til skibenes værdi, men divisionen fastholdt sin opfattelse, støttet af Generalkommandoen. Det blev understreget, at dampernes opgave var begrænset til polititjeneste i fjorden, søværts bevogtning af krigsfangelejer på Mors, bevogtning af spærringer i fjorden og samling af bådmateriel på fjordens nordside som led i forberedelsen af Limfjordsforsvaret.

Den sidstnævnte opgaves betydning understregedes af en henvendelse i februar 1937 fra Generalstaben til chefen for Søtransportvæsenet, hvor man anmodede om at få ajourført oplysninger fra 1916 angående rådigheden over skibe, færger og både i Limfjorden. (32)

I marts 1936 meddelte Generalkommandoen Jydske Division sin godkendelse af de forskellige bevogtningsplaner, idet man dog ønskede de på figur 31 indtegnede sprængammunitionsmagasiner med i planerne. (33) I oktober samme år fremsendte Generalkommandoen Jydske Divisions rettede bevogtningsplaner. Nu var hovedparten af Generalstabens sprængammunitionsmagasiner optaget i planen. (34)

Jydske Division søger nyt direktiv - Danmarks militære situation

I december 1934 fik en forståelig tvivl hos chefen for Jydske Division, General Lasson, vedrørende modsætningen mellem Krigsministeriets 1928-direktiv og Generalkommandoens 1933-direktiver With til at udsende en slags supplerende direktiv:

"et endeligt direktiv for det samlede forsvars førelse må forudsættes meddelt chefen for Generalkommandoen af regeringen i hovedsagen samtidig med, at mobilisering befales, et direktiv, hvorved bl.a. vil blive truffet afgørelse med hensyn til de troppeforskydninger, der eventuelt skal finde sted imellem landsdelene, den vægt, der vil være at lægge på forsvaret af Sønderjylland, af Fyn og så fremdeles. På grundlag heraf vil chefen for Generalkommandoen meddele (divisionen) . . . sit endelige direktiv, bl.a. for den mere

eller mindre udprægede grad, i hvilken hovedideen; at yde den stærkest mulige modstand så sydligt som muligt, kan og bør komme til udtryk i forsvarets førelse. At en gradsforinkel - endda af væsentlig betydning - vil kunne og bør gøre sig gældende på dette område, efter som forholdene tillader eller dog åbner udsigt til en overførelse af yderligere tropper til Jylland, eller ikke lader en sådan mulighed åben ... er selvfølgelig. Chefen for Generalkommandoen må derfor ønske alle fredsforberedelser truffet så rummeligt, at troppernes anvendelse i hvilken som helst situation kan finde gunstige vilkår gennem de trufne forberedelser - og (dette var januar 1933-direktivernes formål). Dette sidste, der helt igennem bygger på den ved ministeriets direktiv ... ledende idé; under alle forhold at begynde et alvorligt forsvar af de sønderjyske landsdele"

Hvis forbindelsen mellem Generalkommandoen og Jydske Division blev afbrudt, skulle divisionen handle i overensstemmelse med ministeriets direktiv. (35) Denne sidste bemærkning var den eneste hjælp Lasson fik. Det er således ikke mærkeligt, at han snart rejste sagen igen.

I januar 1935 forsøgte With - nok ikke påvirket af vanskelighederne med Lasson - at få Krigsministeriet til at udarbejde direktiver, der i højere grad end 1923- og 1928-direktiverne ville give ham selv og den jyske chef handlefrihed. Han argumenterede, at der i forhold til 1922-ordningen var sket en halvering af den jyske felthær. Med denne styrke kunne 1928-direktivet "... i sin yderste konsekvens - på en uheldig og en til en given politisk eller militær situation lidet svarende måde ... føre til en indsættelse af de jysk-fynske kræfter til en afgørende kamp, hvis eventuelt uheldige udfald kan udelukke muligheden for en videreførelse af forsvaret af landsdelen selv under forhold, hvor situationen måtte tale for først og fremmest at søge tid vundet."

Man ønskede, "at direktivet begrænses til at anvise Generalkommandoen den ledende idé, som ministeriet må ønske lagt til grund for alle forberedelser og overvejelser vedrørende landsdelens forsvar, medens endelig bestemmelse for selve gennemførelsen af forsvaret ... først gives, når den konkrete situation foreligger. Et ... endeligt direktiv ... må ifølge sagens natur tage angrebets karakter, irregulære eller regulære styrker, i betragtning og bl.a. træffe afgørelse med hensyn til troppeforskydninger, der eventuelt skal finde sted mellem landsdelene, den vægt, der vil være at lægge på forsvaret af Sønderjylland, af Fyn og så fremdeles."

With søgte således at få bekræftet den tolkning af 1928-direktivet, han selv havde anvendt i sit supplerende direktiv til Jydske Division, en tolk-

ning, der ville åbne op for, hvad han betragtede som militær fornuft. Han foreslog, at det foreløbige direktiv, der alene skulle tage sigte på fredsforberedelserne, skulle formuleres:

"Forberedelsen af forsvaret af Jylland-Fyn udføres - med det nordlige Jylland som basis - ud fra det synspunkt, at Jydske Divisions første sammen-dragning (min udh.) skal ske til Sønderjylland, at indfald over landgrænsen af underlegne fjendtlige kræfter under alle forhold skal afvises samt, at et endeligt direktiv, afpasset efter den i det givne øjeblik foreliggende, hele politiske som militære, situation, vil træffe bestemmelse om, hvorvidt divisionen over for overlegne kræfter skal tage en afgørelse på sønderjysk grund eller søge tid vundet ved en udvigen." (36)

Medens With under efterårsøvelserne i Jylland i 1935 lagde vægt på, at disse endte med at øve angrebskamp, er det betegnende, at Generalstabsøvelsen samme år omfattede overvejelser vedrørende Jydske Divisions tilbagegang over Limfjorden. (37)

I oktober 1935 fremsendte Generalkommandoen de første dele af Jydske Divisions plankompleks til Krigsministeriet. Samtidig meddelte man, at disse planer, der dækkede bevogtningstjenesten i Jylland-Fyn på forskellige styrkeniveauer, var godkendte af Generalkommandoen. (38)

I marts 1936 havde Lasson igen været besværlig. Krigsministeriet havde ikke svaret endnu på Withs anmodning om nye direktiver, og Lasson havde vanskelighed med at udforme en operationsplan på det eksisterende direktivgrundlag. Derfor sendte With nu et brev til Lasson med et nyt forsøg på at hjælpe ham med hans problem. With startede med at konstatere, at "man må gå ud fra, at regeringen, samtidig med, at der træffes de første forsigtighedsforanstaltninger (f.eks. indkaldelse af en bevogtningstyrke eller sikringsstyrke), vil give et direktiv - en forholdsordre."

Dette ville afspejle den konkrete krise, som selvfølgelig ikke kunne beskrives på forhånd.

"Det kan følgelig heller ikke siges, hvilken forsvarstyrke, der vil rådes over til Jyllands forsvar."

..."Regner man imidlertid med det sandsynligste tilfælde; Tyskland som modstander, angreb på Sønderjylland sandsynligt (og) betydelig overmagt (regulære tropper), vil det endelige direktiv formentlig gå ud på ét af to:

A) Hvis Jydske Division ikke kan vente hjælp:

Afgørende kamp for Sønderjylland uden hensyn til følgerne for styrken.

Det må dog herved forudsættes, at kortvarige tilbagetrækninger for

at unddrage sig truende omklamring (og kapitulation i åben mark) kan blive nødvendige.

B) Hvis Jydske Division kan vente hjælp:

Den afgørende kamp må da ikke tages, før betingelserne er gunstigst. Jydske Divisions opgave er i så fald en avantgardeopgave. Det vil sikkert dreje sig om at vinde tid og derfor begynde med at opholde fjenden så nær ved grænsen som muligt. Giver han sig blottelser, bør disse udnyttes til mere eller mindre lokale angreb fra dansk side.

Ved en sådan optræden kan man roligt gå ud fra, at der vil flyde ikke så lidt blod i selve Sønderjylland.

En opgivelse af Sønderjylland uden kamp kommer således ikke i betragtning." (39)

With var nu nået til en afklaring. Han erkendte muligheden af en afgørende kamp i Sønderjylland, noget han havde udelukket i 1933-direktivet.

Lasson lod sig - på trods af, at det nye direktiv var i stor overensstemmelse med ministeriets 1928-direktiv, og på trods af, at det nu var muligt at gennemføre en planlægning, der byggede på begge direktiver - imidlertid ikke stille tilfreds. Der var for stort spring mellem den aktuelle styrke og den styrke, han skulle anvende for at løse de stillede opgaver.

I april 1936 henvendte han sig under påskud af "den nuværende udenrigspolitiske situation" - Tyskland besatte Rhinlandet i marts - og "i forbindelse med forhandlingerne på Rigsdagen om forbedringer af hærloven" igen til With for "som højstbefalende i Jylland-Fyn at understrege de forhold, der har vital betydning for et forsvar af landsdelen."

Han konstaterede, at 1932-lovens grundlag var faldet bort med genindførelsen af værnepligten i Tyskland og med udbygningen af den tyske flåde. Lasson gik direkte til sagens kerne og konstaterede at "en overførsel fra den ene landsdel til den anden ... er udelukket mod Tysklands vilje.

Hertil kommer, at Folkeforbundet har vist sin afmagt, således at de små stater i virkeligheden er henvist til selvhjælp."

Den jyske hærstyrke skulle være i stand til at løse sin opgave uden hjælp, og hærledelsen skulle decentraliseres.

Lasson gjorde opmærksom på den modsætning, der var mellem alle direktiverne - ministeriets og Generalkommandoens - og forsvarsministerens udtalelser i Rigsdagen om, at den danske hær kun havde bevogtningsopgaver. Han konstaterede at "bevogtning er efter almindelig militær opfattelse et svagere udtryk

for forsvar. Det er et begreb, der vel rummer kamp som middel til at beskytte det, der bevogtes; men tillige udtrykker begrebet noget passivt, d.v.s. kampen må ikke koste for store ofre."

With satte ved læsningen et spørgsmålstejn i marginen ved denne observation, der efter min mening ganske godt dækkede, hvad regeringspartierne ønskede sig af forsvaret. Denne reaktion er ikke mærkelig, for gennem 1920-erne havde det været Generalkommandoens officielle opfattelse, at bevogtning ikke var mulig, hvis hæren ikke havde en egentlig forsvarsevne, d.v.s. udholdenhed i løsningen af sin opgave.

Herefter nævnte Lasson det høje beredskab ved de tyske styrker og konstaterede, at "som forholdene er nu, må faren for i en overrumpling før og under mobilisering siges at være større end nogensinde ...

Kommer fredsbruddet uden varsel, eller griber regeringen kun tøvende til modforholdsregler, vil en mobilisering i Jylland være umulig, idet tyske panservognsstyrker og motoriserede enheder støttet af tyske luftstridskræfter hurtigt kan oversvømme og overvælde vore svage fredsstyrker og oversvømme Jylland, medens tyske flådestyrker spærrer bælteerne og lukker de østjyske havne."

Den af Lasson beskrevne situation udelukkede begge de i Withs direktiv beskrevne indsættelser af divisionen. Sen mobilisering udelukkede kampen om Sønderjylland. Tysk søherredømme i Kattegat ville fjerne forudsætningen for den henholdende kamp; at man kunne overføre styrker til Jylland.

Det vil for det første være nødvendigt at anlægge permanente befæstninger langs grænsen. Disse skulle bemandedes af et udvidet Grænsegendarmeri.

For det andet måtte der anlægges batterier ved Lille Bælt til at sikre minespærring og forbindelsen mellem Jylland og Fyn.

For det tredje var det nødvendigt at holde afdelingerne i de sønderjyske garnisoner og Fredericia på krigsstyrke i fredstid.

For det fjerde skulle den jyske hærstyrke udvides til 36 bataljoner, mere end to gange 1932-ordningens styrke. Når en sådan styrke fandtes, skulle Haderslev-stillingen udbygges med betonkonstruktioner. (40)

With noterede "intet svar" på skrivelserne. Dels var alle Lassons forslag politisk uigennemførlige, dels ville en accept af den sømilitære vurdering indebære en erkendelse af, at brohovedforsvaret var en fiktion. Alle forberedelser til en længere varende kamp kunne så stemples som forberedelser til ek-sistensforsvar.

Indtil juni 1935 var der intet, der klart talte mod muligheden af en engelsk flådes forsøg på at trænge ind i Østersøen. Indtil da var der mening i at

have en tilbagegang til Fyn som et alternativ for den jyske hærstyrke. Fra undertegnelsen af den tysk-britiske flådeaftale midt i denne måned blev et indtrængningsforsøg hurtigt ret usandsynligt, og i takt med det tyske skibsbygningsprogram nærmede man sig den situation, der havde hersket i perioden indtil afslutningen af 1. Verdenskrig.

Når Tyskland havde nået den aftalte flådestørrelse, ville forbindelsen mellem landsdelene under en dansk-tysk konflikt forblive afbrudt. Hvorvidt Tyskland ønskede fri passage eller spærring afhang kun af de relative styrkeforhold på havet på det tidspunkt, hvor en konflikt mellem Vestmagterne og Tyskland brød ud.

Så sent som ved Generalstabsøvelsen i 1937 opererede man med muligheden af, at Tyskland ville søge at forebygge en engelsk indtrængning gennem en erobring af Fyn. Under øvelsen, hvis formål var at øve et invasionsforsvar af Vestfyn, fandt den tyske overgang først sted efter, at den danske hær i Jylland var slået og resterne trængt nord for linien Århus-Silkeborg. På dette tidspunkt havde englænderne søherredømmet i Kattegat. (41) Den engelske flåde var ankommet så sent, at den jyske hær ikke længere holdt et brohoved, hvortil forstærkninger kunne overføres.

Lasson var ikke den eneste, der var parat til at erkende den ændrede strategiske situation. I et notat fra ministeriets direktørs, Generalmajor J.D. von Stemanns efterladte papirer - sandsynligvis fra begyndelsen af 1937 - findes en vurdering af den sømilitære situation, som ligger tæt op af Lassons. Man konkluderede i notatet, at Jydske Division som følge af den ændrede situation burde have større selvstændighed. (42)

Nye direktiver fra Krigsministeriet

Endelig i maj 1936 forelå de nye direktiver fra Krigsministeriet. Man begrænsede sig til at meddele, at "Danmarks udenrigspolitik vil under alle forhold gå ud på længst mulig at undgå indblanding i krigeriske forviklinger og i en krigssituation at opretholde en ligelig neutralitet over for de krigsførende parter. Ministeriet ønsker derfor ikke at binde sig ved på forhånd at give direktiver for hærens optræden, når landets neutralitet måtte blive truet eller krænket. Ministeriet vil samtidig med, at bestemmelse om hærens anvendelse til sikring af Danmarks neutralitet måtte blive truffet, give de i den anledning nødvendige forholdsordrer.

For så vidt angår de forarbejder, som det ifølge Tjenestereglement for Hæren, påhviler chefen for Generalkommandoen at lade foretage i fredstid,

skal Krigsministeriet udtale, at forberedelserne fortrinsvis (min udh.) skal tage sigte på at imødegå neutralitetskrænkelser ved landegrænsen så sydligt som muligt på dansk grund, (og) ved kysterne så nær disse som muligt, idet dog hovedvægten på den sjællandske øgruppe lægges på Sjællands kyster."

Samtidig blev 1923- og 1928-direktiverne sat ud af kraft.

Medens direktivet for Sjællands vedkommende var i overensstemmelse med Generalkommandoens ønsker og operative koncept, var det direkte i modsætning til den af With i januar 1935 ønskede formulering af direktivet for Jylland-Fyn. Der var i forhold til 1928-direktivet sket en begrænsning af handlefriheden og ikke den ønskede udvidelse. Kun i ordet "fortrinsvis" var der åbnet en lille sprække.

Begrænsningen var uacceptabel for With. Medens han intet føjede til direktivet til Sjællandske Division, udbyggede han direktivet til Jydske Division med en formulering, der nogenlunde svarede til den i januar 1935 foreslåede:

"Generalkommandoen (skal) ... i øvrigt udtale, at Jydske Divisions forberedelser i første række må tage sigte på imødegåelse af eventuelle neutralitetskrænkelser fra den sandsynlige modstanders (Tysklands) side og således i Jylland omfatte forberedelser til en første sammendragning af Jydske Division til Sønderjylland med det nordlige Jylland som basis.

Der må herved påregnes, at indfald over landegrænsen af underlegne fjendtlige kræfter under alle forhold skal afvises, samt at et endeligt direktiv afpasset efter den i det givne øjeblik foreliggende hele, politiske som militære, situation, vil træffe bestemmelse om, hvorvidt divisionen over for overlegne kræfter skal tage en afgørelse på sønderjysk grund eller søge tid vundet for en tilførsel af forstærkninger ved en tilbagevigende kamp, begyndt så sydligt som muligt." (43)

Ved en sammenligning med forslaget fra januar 1935 ses, at det var udbygget med den konstatering, at Tyskland var den sandsynligste modstander, og med beskrivelsen af den henholdende kamps formål. Det blev endvidere slået fast, at denne henholdende kamp skulle begynde så sydligt som muligt. Alle disse tilføjelser blev sandsynligvis taget fra Withs marts 1936-direktiv til Lassen.

Generalkommandoens tilføjelse til ministeriets direktiv må - for at sige det mildt - kaldes en meget fri tolkning af ministeriets hensigt. Dette ikke mindst fordi tilføjelsen var en formulering, som Krigsministeriet havde forkastet.

Derudover må man sige, at direktivet ikke løste de problemer, Lassen havde fremhævet i sin skrivelse i april 1936. Det eneste udpegede sammendragnings-

område lå i Sønderjylland, udsat ved en for sen mobilisering. Tyskland ville sandsynligvis have søherredømme, og så var forudsætningen for den henholdende kamp ikke til stede. Divisionen ville så været tvunget til at kæmpe afgørende i et terræn, der var for bredt til, at den kunne dække det med den rådige styrke.

Der er meget i det følgende, der tyder på, at Jydske Division nu erkendte, at man måtte planlægge forsvaret i Jylland uden at lade sig begrænse alt for meget af direktiverne. Man måtte på eget initiativ og ansvar forberede et bredere spektrum af indsættelsesmuligheder således, at divisionen - uanset en ret sen mobilisering og uanset, at der var tale om et regulært angreb - havde "militært fornuftige" indsættelsesmuligheder. Men indledningsvis og primært planlagde man i overensstemmelse med direktiverne.

Generalkommandoens forslag til prisopgaveemner til Det krigsvidenskabelige Selskab var i november 1936:

- "Et studium over en jysk - en modstander underlegen - hærstyrkes operationer og muligheder under udvigende kamp op gennem Jylland."
- "Angivelse af og redegørelse for eventuelle af den danske Overkommando ikke udnyttede taktiske og operative muligheder under felttoget 1864 efter rømningen af Dannevirkestillinge."

Emner til prisopgaver er ikke tilfældige. De er et udtryk for, hvad den pågældende myndighed finder det centralt at få behandlet.

Den logiske forklaring på valget af emnerne må være, at enten havde man i Generalkommandoen endnu den opfattelse at det ville være muligt at oprettholde forbindelsen mellem landsdelene, eller også var man nået til den opfattelse, at den jyske styrke måtte føre henholdende kamp under alle omstændigheder. (44)

I december ansøgte Jydske Division gennem Generalkommandoen om midler til at gennemføre de sidste rekognosceringer, således at detailplanen for Jylland-Fyns forsvar kunne færdigudarbejdes. Den eneste forsvarslinie, der nævntes i ansøgningen, var Limfjorden. (45)

I 1936 koncentrerede divisionskommandoøvelsen sig dog om forsvaret af Sønderjylland. Sandsynligvis var øvelsen - som 1926-øvelsen havde været det - en indøvelse og kontrol af den næsten færdigudarbejdede plan. Et af resultaterne af øvelsen var, at man fik opgjort behovet for sprængstof til ødelæggelser i linien ved grænsen, i Haderslev-stillingen og i en linie her imellem, Ballum-Hostrup (ved Åbenrå). (46)

Gøtke-Hansens studier og Gørtz

En af deltagerne i Generalstabsøvelsen i Vendsyssel i 1935 var adjutan-ten ved Sjællandske Division, Kaptajnløjtnant Erik Wilhelm Gøtke-Hansen.

I foråret 1936 afsluttede Gøtke-Hansen udarbejdelsen af to små studier vedrørende Danmarks strategiske situation efter Tysklands oprustning. Han argu-menterede for, at Tysklands interesser på dansk territorium - ud fra land- sø- og luftmilitære synspunkter - primært var knyttet til den jyske halvø. Ikke mindst den luftmilitære situation placerede klart Danmark inden for den tyske magtsfære. Englands flåde var stærk, men skibe måtte vurderes at være sårbare over for luftangreb. Hans mere detaljerede argumentation for Jyllands betyd-ning var som følger:

"Jyllands betydning for det tyske luftvåben er uomtvistelig. Som et mo-deriskib for flyvemaskiner skyder den jyske halvø sig frem mellem Nordsø og Kat-tegat og byder således de bedste betingelser ikke alene offensivt, men også de-fensivt for anvendelse af flyvere i forbindelse med flåden."

..."Tyskland vil ved en besættelse af Jylland ikke alene opnå sikkerhed for sig selv, men også opnå, at England kommer i en rent sikkerhedsmæssigt u-gunstigere stilling. Thi gennem besættelsen af Jylland bortfalder de fordele for England, der følger af den nuværende tyske Nordsøluftbasis' ringe bredde"

..."I Tysklands krig med England bliver Jylland Tysklands skjold, sø- og luftflåderne dets sværd."

..."Tyskland må" (efter erfaringerne fra 1. Verdenskrig) "sikre sig Ska-gerrækstillingen" og dermed fremskudte flådebaser sikrede af kystbatterier; disse baser findes naturligt i de nordjyske havne."

..."Angrebsobjektet bliver derfor Jylland-Fyn"

Tysklands afhængighed af skandinaviske råstoffer blev nævnt, og det blev gjort klart, at besættelsen af Jylland og den hermed følgende kontrol med Kattegat og et stort stykke af den norske kyst ville betyde, at "Norge og samtlige Øst-ersømagter kommer til at ligge under den tyske flådes og luftflådes magtom-råde, hvilket vil være af største betydning for de pågældende landes holdning"

..."Besiddelsen af Sjælland uden samtidig besiddelse af Jylland-Fyn lø-ser ikke opgaven for Tyskland.

Lægger vi tyngden mod vest, lægger vi os således i vejen for angrebet, omvendt vil tyngden mod øst betyde, at vi letter Tyskland besættelsen af Jyl-land-Fyn.

Tyngden mod vest må tillige siges at være den mest "neutrale løsning", idet den er en tilkendegivelse af vor vilje til at hindre en benyttelse af Jylland-Fyn, fra hvilken af parterne angrebet måtte komme."

Hvilken forbindelse er der mellem denne yngre generalstabsofficers studier og det egentlige planlægningsarbejde i Generalkommandoen?

With så Götke-Hansens studier i september 1936 og konkluderede - korrekt - at de ikke dækkede Generalkommandoens anskuelser. Disse anskuelser var, som de havde været i hele århundredet, primært styret af opfattelsen af en offensiv engelsk og en modsvarende defensiv tysk sømilitær interesse i vort område. Stormagterne var interesserede i stræderne, Sjælland og København. Jylland var kun en landgangsbro, der muliggjorde angreb mod Kiel og kanalen. Sønderjylland var et dansk-tysk, ikke et stormagtsmellemværende.

To år senere var Generalkommandoens opfattelse imidlertid ændret. I de strategiske studier, der i 1938 blev færdigudarbejdet i Generalstaben, fandtes den samme understregning af det nordlige Jyllands betydning som hos Götke-Hansen.

Man kan efter min opfattelse finde forklaringen på denne lighed i kontakterne mellem Götke-Hansen og Ebbe Gørtz, chef for Generalstaben fra 1937. I 1930-1932 var Gørtz læreren på det Generalstabskursus, hvor Götke-Hansen var elev. Som nævnt deltog kaptajnlejtanten i Generalstabsøvelsen i Vendsyssel i - juni - 1935. Han deltog på tysk parti, hvis fører var chefen for Generalstabsafdelingen - Ebbe Gørtz. Dansk parti, d.v.s. Jyske Division og de jyske bevogtningenheder, øvede tilbagegang fra Skals Å til Limfjorden og forsvar af landet nord for fjorden. Tysk parti øvede fremrykning til fjorden og overgang ved Aggersund og Ålborg. Grundlaget var, at Tyskland "af operative grunde" havde krævet rådighed over den jyske halvø, men var blevet afvist.

I grundlaget for tysk parti blev gjort klart, at der med operative grunde mentes "... oprettelse af flyvepladser i Nordjylland og basis for flådekræfter i Århus."

I dette grundlag udtrykkes første gang den ændrede opfattelse af tyske interesser i Danmark, som efter Gørtz blev chef for Generalstaben blev Generalkommandoens officielle opfattelse. Allerede, medens Götke-Hansen arbejdede på sine studier, færdiggjordes i Gørtz' Generalstabsafdeling en studie af lufttruslen, der tog sit udgangspunkt i denne opfattelse.

Det er således ikke underligt, at Gørtz i januar 1937 i en kommentar til Götke-Hansens studier skrev: "Der er meget, jeg er fuldstændig enig med Dem i, - det meste endda." (47) Det er nok umuligt i dag med sikkerhed at finde kil- den til den nye opfattelse af Tysklands mål i Danmark. Det er dog mest sandsyn-

ligt, at kilden var placeret i Generalstabsafdelingen, der udarbejdede øvelsespapirerne til 1935-generalstabsøvelsen. Kilden var således snarere Gørtz end Gøtke.

Sammenfattende bemærkninger

Efter gennemførelsen af 1932-loven var der hos hærens ledelse et ønske om at opgive periferiforsvaret i Sønderjylland. Med den nu rådige styrke var der igen mulighed for at gennemføre et succesrigt forsvar af landsdelen. Man ville føre en henholdende kamp til Limfjorden, og man gik i gang med en detail-planlægning af fjordliniens forsvar, noget man ikke havde fundet nødvendigt under 1922-ordningens planlægning. Man kunne indtil midten af 30-erne betragte forsvaret som et brohovedforsvar, men derefter blev man snart tvunget til at erkende over for sig selv, at dette brohovedforsvar faktisk var det i den daværende situation politisk og logisk langt mere angribelige eksistensforsvar.

For politikerne var alt andet end et forsvar ved grænsen - en "bevogtning" - irrelevant, og de militære chefer blev tvunget til også at planlægge for dette, på trods af, at de - ved alt andet end et angreb med irregulære styrker - betragtede en forsvarskamp i Sønderjylland som en tåbelig disposition.

Noter til kapitel 10

- (1) G.f.F. til CH/GK af 19-2-1932 (GOI, pk.20).
- (2) GK til KM af 1-3-1932 (KM M-kt. pk.31)/ KM til GK af 10-3-1932/ CH/GK til KM af 23-3-1932/ KM udkast til midlertidige bestemmelser for formering af en bevogtningsstyrke i Sønderjylland./ GK til KM af 21-10-1932 (KM M-kt. pk.31)/ KM til HRN Afd. af 7-11-1932 (GOI, pk.20).
- (3) 1 JDIV til KM af 6-7-1932/ KM til MM af 18-8-1932 (KM M-kt. pk.32)/ KM til Gst af 20-8-1932 (GOI, pk.20)/ GK til KM af 21-10-1932/ KM til JDIV af 7-11-1932/ KM til HRN Afd. af 7-11-1932 (KM M-kt. pk.31).
- (4) KM til CH/GK af 29-10-1932 (GOI, pk.20).
- (5) CH/GK af G.f.F. af 19-3-1932 (GOK).
- (6) CH/GK til CH/JDIV af 6-1-1933/ CH/GK til KM af 24-1-1933 (GOK)/ Generalstabsøvelser nr. 93 (Krigsføringsdepotet).
- (7) GK til KM af 25-3-1933 (GOK).
- (8) Tage Kaarsted: "Påskekrisen 1929". Århus 1968.
- (9) GK til JDIV af 21-4-1933 (GOK)/ CH/GK til FM af 24-4-1933 (GOI, pk.21).
- (10) JDIV til GK af 27-4-1933 (GOI, pk.21).
- (11) Notater KM af 29-4-1933 (KM M-kt. pk.31).
- (12) Notater KM af 20-5-1933 (KM M-kt. pk.31).
- (13) CH/GK til FM af 11-5-1933 (GOI, pk.21).
- (14) KM l.kt. til M-kt. af 16-5-1933 (KM M-kt. pk.31).
- (15) GK til JDIV af 13-1-1934 (GOK).
- (16) JDIV til GK af 7-3-1934 (Parl.Kom.).
- (17) CH/GK til FM af 24-3-1934 (GOK).
- (18) KM til GK af 25-5-1934 (GOI, pk.22)/ Vedrørende forholdet mellem With og Stauning se Lars Ole Lykkebo: Det danske socialdemokratis militærpolitiske stilling 1933-1937. Odense 1976.

- (19) CH/GK til FM af 27-2-1935 (GOK).
- (20) GK til JDIV af 12-11-1932 (GFK).
- (21) Gst til Mst af 23-2-1933 (GFK).
- (22) GK til JDIV af 26-6-1933 (GFK).
- (23) KM til HRN Afd. af 15-11-1932 (GOI, pk.20)/ GK til KM af 22-1-1937 (GOK).
- (24) GK til Ingeniørofficeren ved Jernbanekommissionen af 17-8-1933 (GTK).
- (25) GK til Statsbanernes 2. Distrikt af 30-10-1933/ GK til Statsbanernes 2. Distrikt af 14-11-1935 (GTK)/ Generalstabsøvelser nr. 107 (Krigsføringsdepotet).
- (26) GK til JDIV af 13-7-1934/ GK til Statsbanernes 2. Distrikt af 24-5-1935/ GK til Ingeniørregimentet af 9-11-1935/ GK til JDIV af 14-11-1935/ GK til Statsbanernes 2. Distrikt af 14-11-1935 (GTK).
- (27) GK til JDIV af 2-6-1934 (GOK).
- (28) GK til JDIV af 7-1-1935/ GK til JDIV af 2-3-1935 (GTK).
- (29) CH/GK til G.f.I. af 17-1-1935 (GTK)/GK til JDIV af 1-2-1936 (GOK).
- (30) JDIV til GK af 10-7-1936 (GOI, pk.26)/ GK til KM af 16-7-1936 (GOK).
- (31) GK til CH/Søtransportvæsenet af 15-1-1935 (GTK).
- (32) GK til KM af 6-3-1936 (GTK)/ KM til GK af 16-9-1936 (KM M-kt.K)/ GK til KM af 8-10-1936 (GTK)/ Gst til CH/Søtransportvæsenet af 13-2-1937 (GTK).
- (33) GH/GK til JDIV af 3-3-1936/ GK til JDIV af 4-3-1936/ GK til JDIV af 4-12--1936 (GOK).
- (34) CH/GK til KM af 14-10-1936/ GK til JDIV af 4-12-1936 (GOK).
- (35) CH/GK til CH/JDIV af 7-12-1934 (GOK).
- (36) GK til KM af 24-1-1935 (GOK).
- (37) GK til JDIV af 14-2-1935 (GOK)/ CH/Gst til CH/9 BTN af 7-6-1935 (GOK).
- (38) CH/GK til KM af 7-10-1935 (GOK)/ Generalstabsøvelser nr. 103 (Krigsføringsdepotet).
- (39) With til Lasson af 24-3-1936 (GOK).
- (40) CH/JDIV til CH/GK af 28-4-1936 (GOI, pk.26).
- (41) Vedrørende det danske søofficerskorps' opfattelse af situationen efter den tysk-britiske flådeaftale se Gunnar Bo Clausen: Danske søofficerers indlæg 1932-1940 vedr. søværnets størrelse og sammensætning, skildret med henblik på at belyse deres mål, metoder og resultater med hensyn til søværnets genopbygning. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1979.
- (42) Notat "Kommando og territorialmyndighed" (Stemann, pk.60).
- (43) CH/GK til CH/JDIV af 25-6-1936 (GOK).
- (44) Gst. 0-sek. til Gst.Afd. af 26-11-1936 (GOK).
- (45) GK til KM af 22-12-1936 (GOK).
- (46) GK til G.f.I. af 30-1-1937.
- (47) Gøtke. pp.12-13, 19-21, 23, 30-31/ GK til JDIV af 24-8-1938, bilag (GOK)/ Generalstabsøvelse nr. 98 (Krigsføringsdepotet).

KAPITEL 11
HANS MAJESTÆTS REGERINGS LOYALE PLANLÆGGERE -
PRIMO 1937 TIL ULTIMO SEPTEMBER 1938

Planerne for sikringsstyrken og bevogtningsstyrken

I januar 1937 afsluttede Jydske Division udarbejdelsen af "Plan for sikringsstyrke ved samtlige afdelinger af Jydske Division". Planen skitserede bl.a. "Bevogtningstjenestens ordning i Sønderjylland før sikringsstyrkens formering ved samtlige afdelinger af Jydske Division":

"Ved indtrædende uroligheder ved grænsen i fredstid forventes det, at de i Fredericia, Haderslev, Sønderborg og Tønder samt i lejren på Søgård værende fredsstyrker helt eller delvis forlægges til grænseområdet som Beredskabsstyrke"

Det var den styrke på et minimum af 660 mand, som i 1933 var etableret ved en omlægelse af 1932-lovens indkaldelsessystem. Den var underlagt Garnisonskommandanten i Sønderborg, og den skulle indsættes i overensstemmelse med de samtidig - januar 1937 -udarbejdede (ej fundne) "Bestemmelser for beredskab til sikring af den lovlige orden ved grænsen med fredsstyrkerne." Denne beredskabsstyrke var forgængeren til den - ved ekstraordinær forlængelse af tjenestetiden etablerede - beredskabsstyrke, der stod i Sønderjylland den 9. april 1940.

Under "truende forhold ved grænsen" formeredes enten "Bevogtningsstyrken i Sønderjylland" eller også - hvis "Sikringsstyrke ved samtlige afdelinger" var formeret eller under formering - udskildtes "bevogtningsstyrken" af den samlede sikringsstyrke. Bevogtningsstyrken kunne enten opstilles til "Grænsforsvar" eller i Haderslev-stillingen. Med hele Jydske Divisions sikringsstyrke formeret benævntes disse to indsættelser af den udskildte bevogtningsstyrke "Grænsesikring Syd" henholdsvis "Grænsesikring Nord." Medens "Grænsforsvar" i det store og hele svarede til den indsættelse, man havde planlagt i 1932, havde man ved indsættelse i Haderslev-stillingen rytteri ved grænsen, halvdel af styrkens fodfolk i linien Åbenrå-Løgumkloster og resten af styrken i terrænet vest for Haderslev. (Se figurerne 30 og 36). Når sikringsstyrken ved samtlige afdelinger - d.v.s. samtlige linieafdelinger - var formeret, kunne divisionen afløse bevogtningsstyrken ved at lade rytterregimentet skyde frem

til grænsen og ved at lade dette bakke op af en motoriseret fodfolksbataljon ved Åbenrå og en tilsvarende ved Løgumkloster. Under sammendragningen af sikringsstyrken til Sønderjylland blev det fynske fodfolksregiment på Fyn indtil på nærmere ordre. (1)

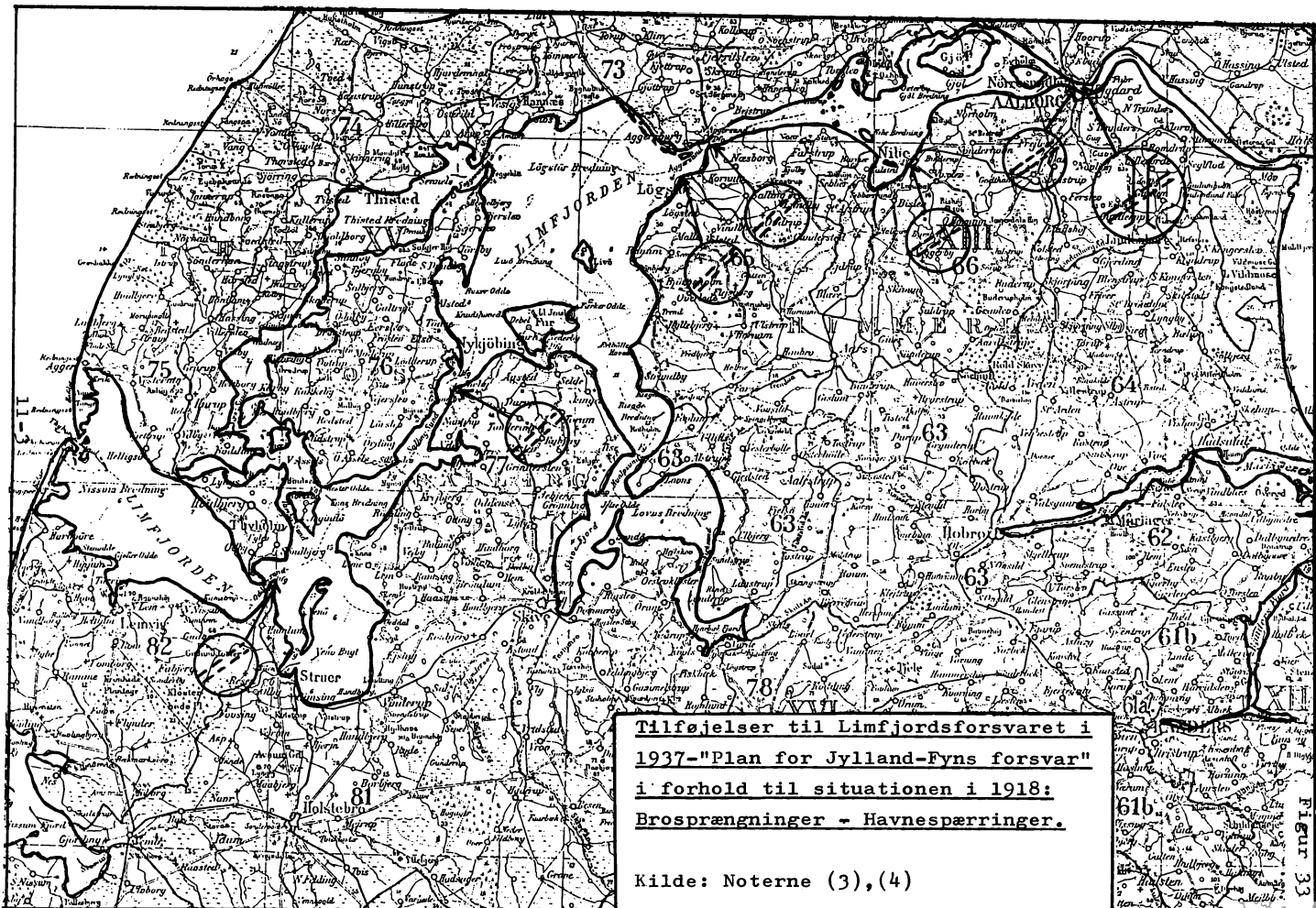
Plan for Jylland-Fyns forsvar - Plan I

"Plan for Jylland-Fyns forsvar" fremsendtes af Jydske Division i januar-februar 1937 (2) Da planen er brændt, og da divisionens fortrolige arkiv for perioden ligeledes synes at være gået tabt, er det nødvendigt at foretage en rekonstruktion på grundlag af de fundne supplerende planer og bemærkninger om underplanerne.

En af underplanerne var "Plan for Limfjordsforsvaret". Den omfattede, som dens tyveårige forgænger, brohovederne, anvendelsen af de fire regeringsdampere, sammendragning af overgangsmateriel (til Thisted, Løgstør, Nibe, Ålborg og Hals), anvendelsen af ældre artilleri i forsvaret, besættelse af Mors og spærring af fjorden for sejlads. (3) Som noget nyt omfattede planen også spærring af havneanlægene ved Oddesund, Glyngøre, Aggersund, Løgstør, Nibe og Ålborg og sprængning af broerne ved Ålborg. Disse tilføjelser til Limfjordsforsvaret er markeret på figur 33. (4) Hensynet til, at Limfjorden var en mulig forsvarslinie, var stærkt medvirkende til, at "Jydsk Arsenal" blev placeret "nordenfjords", i Hjørring. (5)

Selve hovedplanen - i den udgave, der senere fik betegnelsen "Plan I" - lader sig rekonstruere ved hjælp af de i marts 1937 udsendte "Særlige befalinger for I. Formering af Bevogtningsstyrken i Sønderjylland, II. Formering af Sikringsstyrke ved samtlige afdelinger og for III. Mobilisering m.m. i Jylland-Fyn." Som ved "sikringsstyrke ved samtlige afdelinger" kunne divisionen - hvis bevogtningsstyrken ikke var indkaldt - ved mobilisering eventuelt befale og således udskille og indsætte denne forberedte, fremskudte styrke. På grund af bevogtningsstyrkens størrelse vurderes det dog mere sandsynligt, at man ville vælge den ovenfor nævnte, mindre, mere mobile fremskudte styrke. Ved mobiliseringsstederne skulle kun efterlades de allernødvendigste bevogtningsafdelinger m.v., resten skulle sammendrages til Sønderjylland. Den eneste undtagelse for så vidt angik felthærens enheder var det fynske fodfolksregiment - inklusive dets forstærkningsbataljon - som skulle forblive i Odense indtil nærmere ordre.

Den sammendragne Jydske Division bestod således som minimum af tre liniefodfolksregimenter og et forstærkningsfodfolksregiment, efter 1937 "Fodfolks-

pionerkommandoet", et rytterregiment, et feltartilleriregiment, efter 1937 en luftværnsartilleriafdeling, en pionerbataljon og diverse støtteenheder. Det vil sige - mindst - 12 (efter 1937: 14) fodfolksbataljoner, hvoraf 2-5 indgik i den fremskudte styrke.

Området nord for divisionens indsættelsesområde var under kommando af Jydske Bevogtningskommando i Viborg.

Hvis overhovedet muligt, ville divisionen - som under 1936-kommandoøvelsen - blive indsat i Haderslev stillingen. (6) Jydske Divisions indsættelse i Sønderjylland kan rekonstrueres til, hvad, der vises på figur 34.

På vej mod en ny hærlov

I januar og igen i februar 1937 kommenterede With regeringens "Forslag til Lov om Hærens Ordning". Han havde i lang tid forsøgt at udnytte den ændring i forsvarspolitik holdning, der var i gang i Socialdemokratiet efter Hitlers magtovertagelse, og som bl.a. blev repræsenteret af statsministeren. Men ikke mindst socialdemokraternes regeringssamarbejde med de radikale, hvis forsvarspolitiske holdning blev formuleret af udenrigsministeren, P.Munch, havde umuliggjort et reelt brud med den hidtidige politik. (7)

Med forslaget fremlæggelse måtte With betragte denne første fase af kampen for en bedre hær som tabt. Han kunne derfor bruge lejligheden til at markere en klar, "militært saglig" holdning. Som Lasson i april 1936 konstaterede With, at forudsætningerne for 1932-ordningen nu var bortfaldet. Hvad der var brug for, var nu en moderniseret 1909-ordning "med en på grund af de ændrede grænseforhold tilpasset fordeling af kræfterne." Dette betød

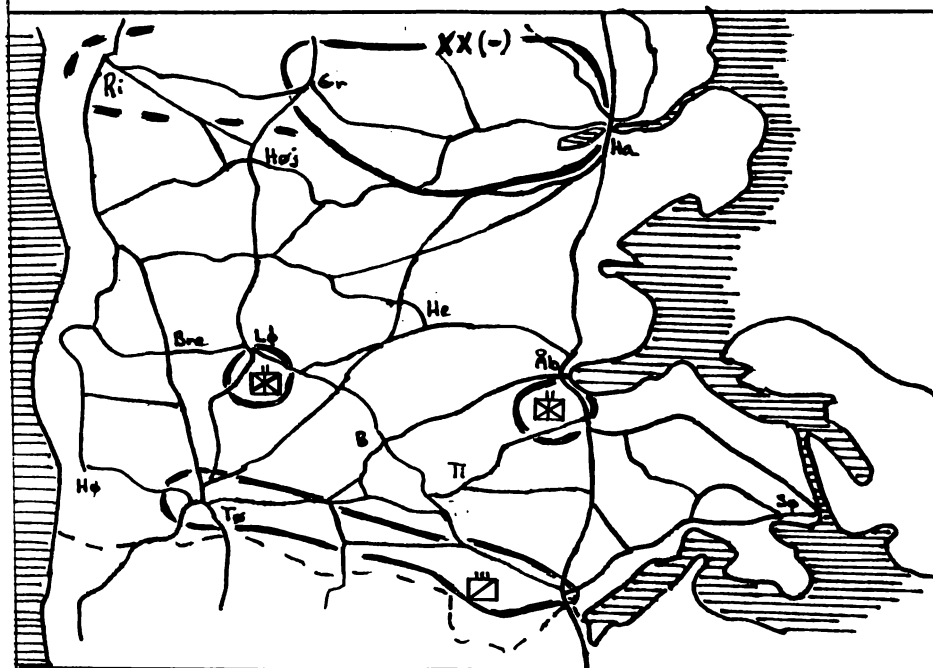
- en kvalitetsforbedring, bl.a. inden for grænseforsvaret og
- en forøgelse af hærens størrelse både øst og vest for Store Bælt.

Lovforslaget indeholdt en ændring af det fynske fodfolksregiment til at være et to-bataljoners cyklistregiment. Det nedlagde de frivillige korps og oprettede et to-bataljoners "Fodfolkspionerkommando." Dette Fodfolkspionerkommando skulle garnisoneres i Sønderjylland, det skulle i fredstid uddanne værnepligtige på tunge infanterivåben til fodfolksregimenterne. Ved mobilisering skulle det opstilles udelukkende af sønderjyske værnepligtige, d.v.s. at opstillingen af kommandoet var udtryk for samme idé som Generalkommandoens forslag fra september 1925 og 1. Jydske Divisions fra marts 1929 om at bruge rent sønderjyske enheder i grænseforsvaret. Kommandoets taktiske opgave skulle være etablering af vejspærringer og forsvaret ved disse.

With påpegede manglerne ved Fodfolkspionerkommandoet. Det ville ikke have det nødvendige stående beredskab på 1200 mand. Det ville ikke råde over

Figur 34

Jydske Divisions 1937 "Plan I - for Jylland-Fyns
forsvar", Styrken i Sønderjylland, minimal frem-
skudt styrke. (Rekonstruktion).

He: Højer
Ri: Ribe
Bre: Bredebro
Te: Tønder
Lø: Løgumkloster
Hej: Højrup
Gr: Gram
B: Bredeved
Ti: Tinglev
He: Helleved
Åb: Åbenrå
Ha: Haderslev
Sø: Sønderborg

Kilder: Noter (1),(6)

det for grænsesikringens gennemførelse nødvendige system af permanente anlæg og vejspæringer. Det, der var behov for, var "et regulært fodfolksregiment med forstærkede liniekadrer og en efter de særlige krav afpasset mandskabsstyrke og tjenesteomgang. Hele dette fodfolksgrænseforvar, der hviler på et systematiseret maskingevær- og antitankforsvar, bør yderligere støttes af pionerkompagnier (bl.a. oversvømmelseskommandoer) med garnison i grænselandet og af et mobilt feltartilleri" (på to afdelinger)

Hele denne styrke skulle underlægges en "brigadegeneral".

With påpegede også de uheldige virkninger på bevogtningstjenesten - herunder grænse- og kystbevogtningen - ved nedlæggelsen af de frivillige korps.

Han understregede dansk territoriums betydning for evt. krigsførende parter, bl.a. som "basis for luftangreb mod vore nabolande". Han påpegede nu "... at man ikke tør regne med eksistensen af en sådan dansk flådestyrke, at forbindelsen mellem landsdelene kan opretholdes under alle forhold og først og fremmest under forhold, hvor et sådant ville være påkrævet (derfor kan man) ikke basere (hæren) på overførelse af tropper fra en landsdel til en anden. Forsvaret må derfor i første række baseres på at hvile i sig selv henholdsvis øst og vest for Store Bælt." With udelukkede dog ikke "... at direkte hjælp udefra kan (gives) ved flåde- og flyveenheder ...". Kommentarerne viser, at With endelig var ved at opgive fiktionen om et brohovedforsvar.

Behovet for styrker i de selvstændige hære i hovedlandsdelene var 6 fodfolksregimenter på Sjælland og 9 fodfolksregimenter i Jylland-Fyn. Disse skulle dog ikke opstilles i fredstid, men de forøgede kadrer i linieregimenterne skulle muliggøre den ønskede opstilling af regimenter ved mobilisering. Hvordan dette skulle ske, blev ikke beskrevet i kommentarerne til forslaget. Det spørgsmål ville With - som vi skal se - komme tilbage til. (8)

Withs model for et grænseforsvar

I marts 1937 udarbejdede With et personligt notat vedrørende grænseforsvaret. Da det er fundet i Stemmanns efterladte papirer, må man vurdere det som sandsynligt, at det er givet til denne i forbindelse med sidste fase af arbejdet med den kommende hærordning. Grænseforsvaret skulle udbygges i tre linier. Den sydligste skulle bestå af en 3-4 km dyb zone af permanente anlæg, "blok-huse" for maskinkanoner og -geværer omkring veje og jernbaner umiddelbart nord for grænsen. Der skulle også placeres et 2-4 km dybt bælte i linien Løgumkloster-Hellevad-Åbenrå. Dette skulle opfange lette styrker, der var brudt igennem grænsezonen. Det tredje bælte skulle ligge i linien Haderslev-Gram-Ribe

og have samme dybde som det sydligste. Det skulle i modsætning til de to andre også omfatte standpladser for artilleri. Denne linies anlæg skulle også gruppere sig som de vigtigste veje, men her skulle der endvidere placeres nogle som en "udbygning af de forsvarsmæssigt set vigtigste partier..." Ved alle anlæg skulle der forberedes vejspærringer og -sprængninger. Notatet medførte, at Generalinspektøren for Ingeniørtropperne med ministeriets godkendelse sendtes på rekognoscering i linierne. (9)

De af With nævnte linier var sammenfaldende med de hindrelinier, der var blevet gennemrekognosceret under divisionskommandoøvelsen i Sønderjylland i 1936. Det var i terræn, der i realiteten er sammenfaldende med de to sydligste linier, at man forestillede sig den fremskudte styrke indsat (figurerne 34 og 36). Det må betragtes som næsten sikkert, at de tre linier indgik i Plan for Jyllands-Fyns forsvar, som var kendt af With på det tidspunkt, hvor han udarbejdede notatet.

1937-hærloven

I maj gennemførtes så den nye lov, der på alle her relevante områder var lig det allerede beskrevne lovforslag. Det fynske regiment skulle omorganiseres til et to-bataljoners cyklistregiment. Fodfolkspionerkommandoet blev oprettet. Det fik som forudsat til opgave "at etablere, bevogte og forsvare spærringer m.v. af veje og vandløb i grænseområdet." Fodfolksregimenternes skytskompagnier blev til "kanonkompagnier" med 8 stk. 37 mm panserværnskanoner. I hver bataljon skulle indgå et skytskompagni, der bl.a. skulle have 6 stk. 20 mm lette panserværnskanoner. Rytterregimentet skulle nu bestå af to rytterskadroner, to cyklisteskadroner, en motorcyklisteskadron med bl.a. 4 stk. 20 mm maskinkanoner, en skytteskadron med bl.a. 6 stk. 20 mm lette panserværnskanoner og en panservognseskadron med ni vogne. Feltartilleriet var som i 32-ordningen på fire afdelinger.

Af luftværnsregimentets tre afdelinger skulle én mobiliseres ved Jyske Division. Divisionens pionerbataljon var fortsat garnisoneret i København. Bestemmelserne for opstilling af bevogtningsafdelinger var som ved 32-ordningen.

1937-hærloven betød, som beskrevet, en forbedring af fodfolksbataljonernes kampkraft gennem tildeling af blandt andet panserværnskanoner. Fodfolkspionerenhederne fik ikke en tilsvarende tildeling af tunge våben. De skulle ud over geværer og lette maskingeværer kun tildeles enkelte tunge maskingeværer. (10)

Planlægning for sammendragning til Nørrejylland - Ny divisionschef

Jyske Divisions kommandoøvelse havde i 1936 ligget i Sønderjylland og

således drejet sig om indsættelsen af divisionen under de officielle forudsætninger. Øvelsen i 1937 vendte tilbage til det problem, der havde plaget Tuxen i 1916, Louis Nielsen i 1921, Jacobi (d.v.s. With) i 1925 og Lasson i 1936: Det var ikke sikkert, at man mobiliserede så tidligt, at man i ro og mag kunne nå på plads i det valgte sammendragingsområde relativt tæt ved grænsen.

To måneder før øvelsen, der gennemførtes i sidste del af juni 1937, var Lasson blevet afløst af Generalmajor Frederik Christian Essemann som chef for Jydske Division. Som vi skal se, betød det intet brud med Lassons linie. Essemann havde tilbragt en længere årrække som regimentchef, først for regimentet i Fredericia og siden for Haderslev-regimentet. Han havde ikke Generalstabskursus og var i øvrigt næppe noget indlysende emne til divisionschefsposten. Men han kendte Sønderjylland og With kendte ham fra deres tid sammen ved Generalinspektøren for Fodfolket. Man kan gætte, at Essemann fik stillingen, fordi With efter sine problemer med Lasson ønskede en jysk divisionschef, som var mere loyal og mindre kritisk. Det ville være menneskeligt.

I øvelsen beordredes Bevogtningsstyrken i Sønderjylland formeret fire dage og Sikringsstyrke ved samtlige afdelinger formeret tre dage før det tyske angreb. Mobilisering blev beordret dagen før angrebet.

Dagen efter angrebet "beordres samling af Jydske Division i rummet nord for Skalså - Hobro, sikret af fremskudte bevægelige styrker."

Selve øvelsen omfattede - ud over arbejdet med at vende transporterne - rekognoscering og krigsspil i Skalså-linien".

De "fremskudte bevægelige styrker" var sandsynligvis de allerede nævnte - og på figur 34 viste - enheder: To motoriserede fodfolksbataljoner og rytterregimentet.

Øvelsen får én til at tænke på den operative idé for Jyllands forsvar i perioden 1910 til 1918.

Vendingen af transporterne gav problemer, men man konstaterede, at disse ville være afhjulpet "når plan for samling mod nord er udarbejdet, ..."

....."Selv om øvelsessituationen vil blive karakteriseret som et undtagelsestilfælde, anser divisionen det ikke uden for mulighedernes grænser, at en sådan situation kan indtræffe."

Man foreslog, at divisionen blev givet større fleksibilitet ved, at der oprettedes to brigadekommandoer. Divisionen kunne så fordele sin styrke på to brigadegrupper. (11)

Et andet forhold, der peger på interessen for Nordjylland, er, at Generalkommandoen i en vurdering fra juli 1937 af hvilke byer, der eventuelt kunne udpeges som lazarebyer, understregede, at man ikke mente at kunne anvende

byer i Vestjylland, som f.eks. Ringkøbing eller Holstebro. Dette på trods af, at disse ville være egnede, hvis man indsatte divisionen i overensstemmelse med ministeriets direktiv. Man måtte foretrække byer i Vendsyssel "... efter de faktisk foreliggende planer" D.v.s. en lazarettbeliggenhed, der ville være korrekt ved henholdende kamp i Nørrejylland samt i situationer, hvor sammentragning til Sønderjylland blev umulig. (12)

I september 1937 svarede Generalkommandoen på Jydske Divisions indberetning om kommandoøvelsen samme sommer. Man kommenterede ikke divisionens bemærkninger om, at man havde til hensigt at udbygge plankomplekset med en nordlig sammendragningssmulighed. Derigennem accepterede man stiltiende, at der også fandt en planlægning sted, der var i modstrid med ministeriets direktiv.

Man så ingen mulighed for at skaffe personel til opstilling af de to ønskede brigadekommandoer. (13)

I november 1937 var planlægningen for "Bevogtningsstyrken i Sønderjylland" så fremskreden, at man havde fastlagt styrkernes kantonnement ved de to indsættelsesmuligheder. (Se figur 36) Ved at sammenligne styrken i 1937-1938 med styrken i 1932 (figur 30) ses, at bevogtningsstyrken var blevet forøget med en fodfolksbataljon. Efterhånden som fodfolkspionererne blev uddannet - d.v.s. fra efteråret 1938 - indgik de i styrken, fordelt mellem de øvrige enheder. Et forslag om at lade hele divisionens pionerbataljon indgå i bevogtningsstyrken blev i december 1937 afvist af Generalkommandoen. (14)

Jernbaneødelæggelse, havnespærring, hindrelinier - Ny bevogtningspolicy - Tanker om bevægeligt grænseforsvar

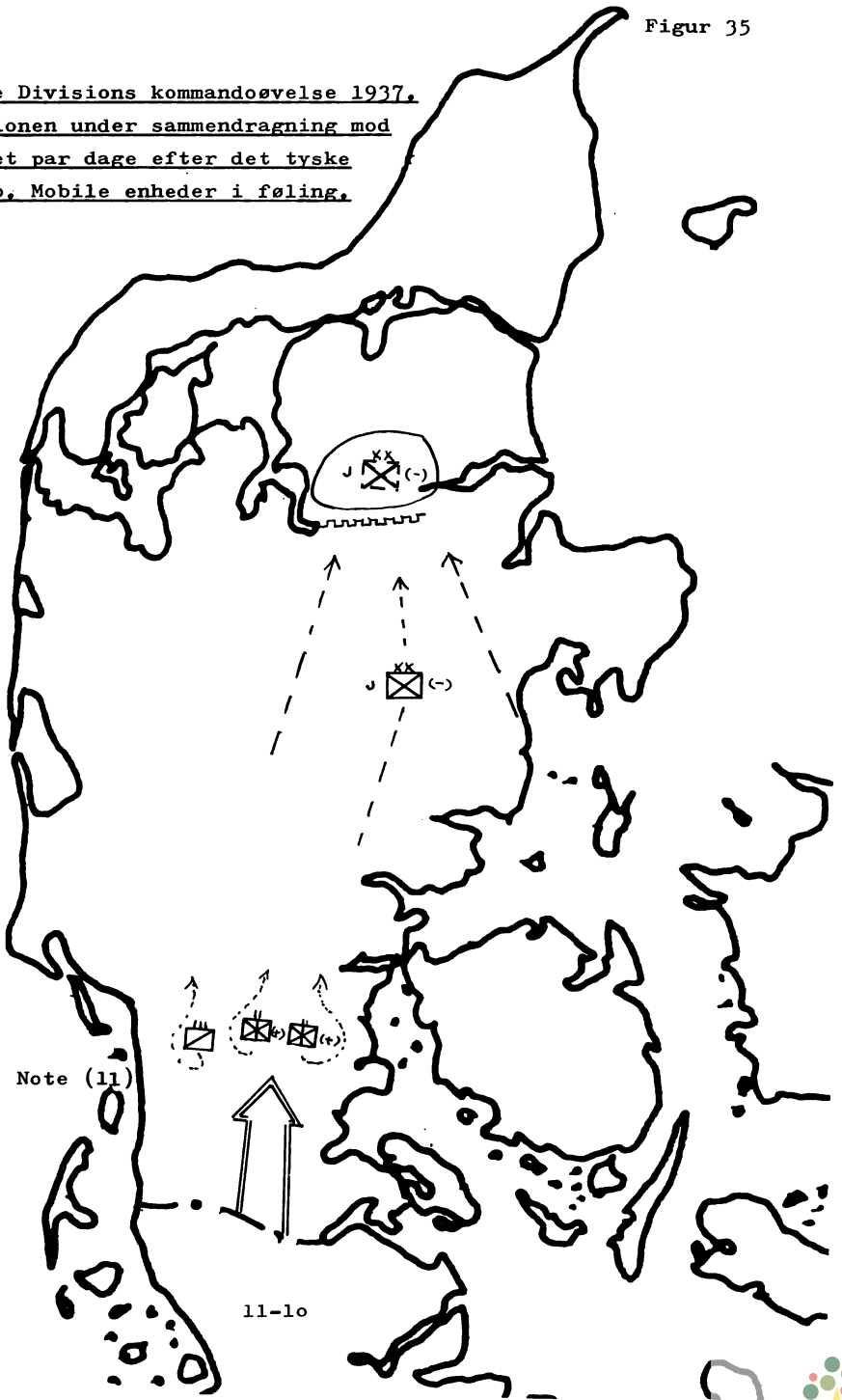
I juli 1937 indskærpede Generalkommandoen over for divisionen, at delegering - til Grænsegendarmeriet - af bemyndigelse til iværksættelse af brosprængninger ikke var acceptabel under "almindelige forhold". Ved formering af bevogtningsstyrken ville der blive givet instruks vedrørende bemyndigelse. (15)

I august 1937 kommenteredes endelig de ønsker, divisionen havde fremsat på grundlag af 1936-kommandoøvelsen i Sønderjylland. Divisionen havde anmodet om bemyndigelse til i "påkommende tilfælde" at etablere havnespærringer, brosprængninger, oversvømmelser, forstærkningsarbejder m.m. Generalkommandoen svarede, at den ikke kunne give denne bemyndigelse, da "iværksættelse af disse arbejder normalt kræver Krigsministeriets mellemkomst."

Figur 35

Jydske Divisions kommandoøvelse 1937.
Divisionen under sammendragning mod
nord et par dage efter det tyske
angreb. Mobile enheder i føling.

Kilde: Note (11)

De allerede nævnte problemer med manglende sprængammunition til de tre sønderjyske hindrelinier var endnu ikke løst. (16)

Samme måned indberettede Generalkommandoen til Krigsministeriet om Generalinspektøren for Ingeniørtroppernes rekognosceringer for disse hindre-/befæstningslinier. I stedet for de hidtidige tre - relativt dybe - "linier" var nu planlagt én linie og to "zoner". Linien skulle omfatte sprængninger i selve grænselinien. Den ene "spærrezone" lå mellem linierne Haderslev-Gram-Ribe og Kolding Å-Kongeå "baseret på de allerede af 2. Pionerbataljon rekognoscerede sprængninger suppleret med opbyggede spærringer." Den anden "spærrezone" lå mellem linierne Åbenrå-Bredebro og Haderslev-Gram-Ribe. Den var i alt væsentligt baseret på "opbyggede spærringer".

Man ville straks iværksætte den afsluttende rekognoscering af "linien" og den nordligste "spærrezone". (17) (Se figur 37)

I juli 1937 fastlagde Generalkommandoen i en skrivelse til Jydske Division de retningslinier for bevogtningsstyrker, der blev gældende for beredskabsstyrken i tiden op til 9. april. Man "bør forlade de nu gældende retningslinier, hvorefter der er oprettet mange, spredte vagter, og indrette bevogtningstjenesten således, at der i bestemt fastlagte områder holdes større, samlede vagtstyrker i beredskab af ca 1 kompagnis størrelse, hvorfra der ved alarmering hurtigt pr. motorvogn kan udsendes beskyttelsesstyrker. Alarmeringen bør påhvile den enkelte civile institution, jernbanestation o.l.

En sådan ordning vil virke betydeligt mere besparende såvel på mandskab som på kræfter og således ikke slide stærkere på bevogtningsstyrkerne end deres svage enkadrering tillader." (18)

Disciplinkrisen i 1. Verdenskrigs sikringsstyrke skulle ikke opstå igen. Ved de valgte skridt var ét problem løst, men et andet skabt:

Når det objekt, der skal bevogtes, er en flyveplads, hvor der nedkastes faldskærmstroppe, er en udskrevet motorvogn fra enhedens kantonnement ikke en særligt anvendelig bevogtningsmetode.

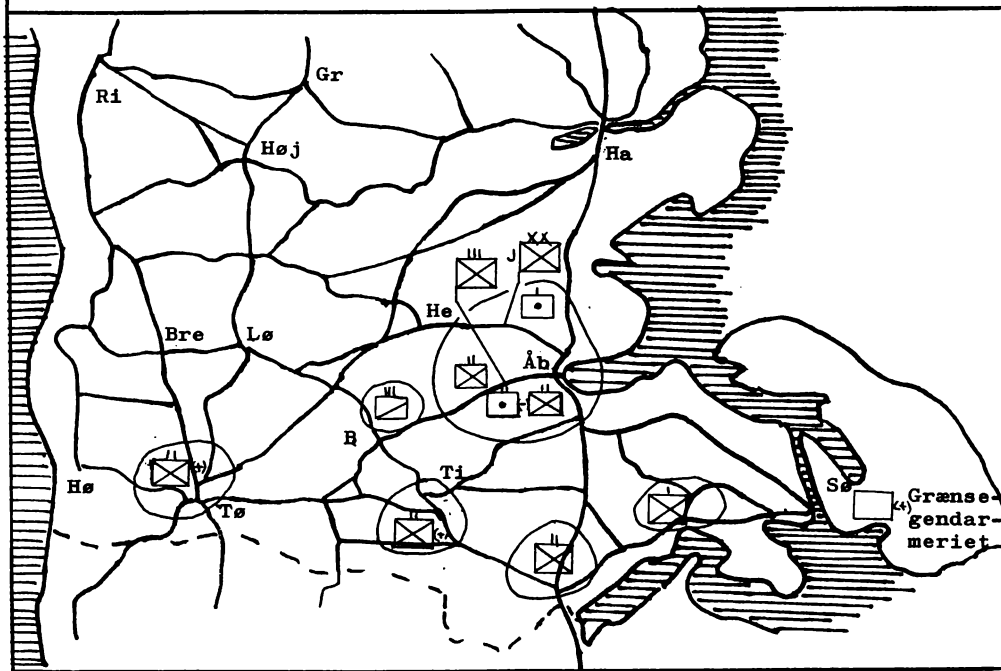
I maj 1938 rejstes problemet vedrørende sikring af området bag felthæren i anden sammenhæng. Det var ikke muligt at skaffe befalingsmænd til 12000 af de ældre værnepligtige, d.v.s. at det ikke var muligt at opstille bevogtningsafdelingerne. Da man ikke kunne afse linie- eller forstærkningsenheder til løsning af bevogtningsopgaver, ville disse, hvis man ikke fik flere værnepligtige officerer, "forblive uløste", hvilket "meget vel kunne blive af afgørende betydning for løsningen af hærens almindelige opgaver." (19)

Figur 36.a.

BEVOGTNINGSSTYRKEN I SØNDERJYLLAND

SOM PLANLAGT OPSTILLET TIL "GRÆNSEFORSVAR"

· Kun kampenheder og artilleriet er vist.

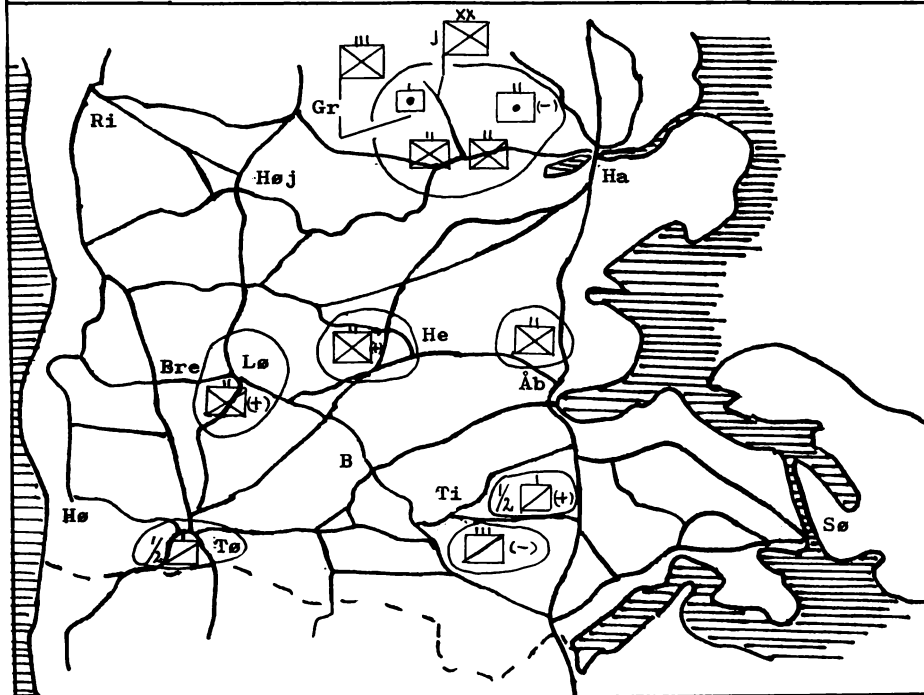
Hø: Højer
Ri: Ribe
Bre: Bredebro
Tø: Tønder
Lø: Løgumkloster
Høj: Højrup
Gr: Gram
B: Bredevad
Ti: Tinglev
He: Hellevad
Åb: Åbenrå
Ha: Haderslev
Sø: Sønderborg

Kilder: Note (14)

BEVOGTNINGSSTYRKEN I SØNDERJYLLAND
OPSTILLET SOM PLANLAGT VED INDSÆTTELSE
OMFATTENDE "HADERSLEV-STILLINGEN"

Figur 36.b.

Kun kampenheder og artilleriet er vist.

Hø: Højer
 Ri: Ribe
 Bre: Bredebro
 Tø: Tønder
 Lø: Løgumkloster
 Høj: Højrup
 Gr: Gram
 B: Bredevad
 Ti: Tinglev
 He: Hellevad
 Åb: Åbenrå
 Ha: Haderslev
 Sø: Sønderborg

Kilder: Note (14)

Figur 37

Planlagt fordeling af forskellige typer hindringer (vejspærringer henholdsvis vej-/brospæringer) i Sønderjylland, august 1937.

Kilde: Note
(17)

I maj 1938 satte Generalkommandoen i en skrivelse til Krigsministeriet spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i en stationær indsættelse af Fodfolkspionerkommandoet. Man indstillede, at kommandoet, der jo blot skulle etablere og bevogte vejspæringer - d.v.s. som var en felthærsudgave af 1920-ernes sønderjyske landstorm - i stedet skulle organiseres som to motoriserede panserværnsbataljoner:

"Selv om Generalkommandoen ikke underkender betydningenn af de faste spæringer og støttepunkter, som man oprindelig har påtænkt at lade Fodfolkspionerkommandoet bygge og forsvare, vil den dog mene, at man vil opnå en betydelig større modstandskraft ved at møde fjenden med bevægelige styrker, der netop er egnede til at optage en udvigende kamp mod motoriserede kræfter langs vejnettet.

De påtænkte faste spæringer m.m. bør da forsvares af andre troppestyrker til støtte for helhedens kamp." (20)

I september 1938 fremsendte Generalkommandoen - på ministeriets anmodning - forslag til organisation af Fodfolkspionerkommandoet som en motoriseret panserværnsenhed. Den skulle bl.a. udrustes med 64 panserværnskanoner - om muligt 37 mm - og 64 maskingeværer. Hver af de to bataljoner skulle have fire kompagnier á fire delinger (to panserværnskanoner og to maskingeværer). (21) En sådan enhed ville forøge panserværnskapaciteten i landsdelen afgørende.

I juni 1938 fremsendtes på trods af, at man nu var begyndt at arbejde med et mobilt grænseværn, igen et forslag til etablering af de permanente anlæg i grænseområdet. Generalkommandoen foreslog, at der i en zone 2-6 km fra grænsen etableredes i alt 26 anlæg med hver tre bunkere med 37 mm kanon og maskingevær. (22)

Gørtz bliver chef for Generalstaben

I begyndelsen af november 1937 afløstes Prior som chef for Generalstaben af Ebbe Gørtz. Prior blev chef for Sjællandske Division.

I februar 1938 fremsendte With en af chefen for Generalstaben udarbejdet studie benævnt: "Overvejelser vedrørende Danmarks militær-politiske stilling".

With vedlagde en følgeskrivelse, hvor han kommenterede Generalstabens studie. Han vurderede ikke en krig umiddelbart forestående. Rusland var bundet i det Fjerne Østen (i konflikt med Japan), Italien havde nået sit maksimale magtniveau og Tyskland "er... militært set, både til lands og på søen, ... så ufærdigt, at dets interesse må være ubetinget at vinde tid." Den tyske flåde

ville først være klar i 1942 og i hæren var der endnu kun uddannet to årgange siden genindførelsen af værnepligten. With konkluderede:

"Idet jeg mener, at man ganske tør se bort fra en præventivkrig rejst fra engelsk-fransk side, vil jeg derfor regne med, at Europa de første 4-5 år vil blive forskånet for en større almindelig konflikt."

Denne periode ville være til rådighed til at gennemføre en opbygning af de danske væbnede styrker.

Withs analyse var korrekt i sin vurdering af det tyske rustningsniveau. Hans udtalelser ville kunne have fået udbredt støtte i den tyske generalstab, hvor man var dybt foruroliget over Hitlers risikofyldte udenrigspolitik. Men de ville kun have støttet hans vurderinger af deres evne til at føre en krig med England og Frankrig. Deres nervøsitet skyldtes jo netop, at de vurderede, at Hitlers politik ville fremkalde denne krig før de var klar.

With opfordrede forsvarsministeren til at få tilsvarende analyse udarbejdet i søværnet, således at der kunne skabes et fornuftigt grundlag for midlernes anvendelse under opbygningen af forsvaret. Herudover meddelte With, at han havde "tiltrådt" Gørtz' studie.

I sine "overvejelser" konstaterede Gørtz, at Danmark - i hvert tilfælde i begyndelsen af en krig mellem Tyskland og England - ville ligge inden for Tysklands magtsfære. England kunne i en krig have brug for dansk territorium som sø- og luftbaseområde:

"for Tyskland må der haves sikkerhed mod et sådant eventuelt angrebsforsøg fra engelsk side; - men Tyskland vil desuden have interesse i at udnytte dansk land- og søterritorium aktivt til at føre sø- og luftkrigen i Nordsøen tættere ind på livet af England og fra en bredere basis end alene Helgolandsbugten og Sild gør det muligt: Udnyttelse af Skagerrak som udfaldsport mod nord, - fremskydning af luftbaser til nordligste Jylland og til angreb på den engelske blokadelinies østlige fløj ved Norge."

Gørtz' argumentation her var meget lig Gøtke-Hansens, men i modsætning til Gøtke - der ikke så nogen mulighed for at forebygge et sådant angreb, og som således på en måde kunne siges at være enig med P.Munch - var Gørtz' resultat af disse overvejelser, at Danmark skulle opstille et effektivt neutralitetsforsvar. Gørtz vurderede videre, at England måtte erobre såvel det nordlige Jylland som Sjælland for at trænge ind i Østersøen med sin flåde, medens kun det nordlige Jylland havde betydning som luftmilitært baseområde mod Tyskland. Mod en engelsk udnyttelse af dansk territorium kunne "sikkerhed for Tyskland opnås på to måder; gennem egen besættelse - eller ved at Danmark selv

hindrer fremmed benyttelse af sit territorium, idet Tyskland da om fornødent kan gribe hjælpende ind, hvis faren bliver reel."

Man genkalder sig diskussionen i årene før 1. Verdenskrig omkring truslen mod Esbjerg.

"Den anden udvej har for Tyskland som fordel, at man sparer ... (en afgivelse af tropper) fra hovedkrigsskuepladsen ..., idet Danmark med sine kræfter varetager sikringen, således at tyske tropper kun er at betragte som en nødreserve for danske, og derfor først behøver at skydes frem, såfremt faren tager virkelig skikkelse. Ulempen er, at Tyskland kan nære sine tvivl både med hensyn til Danmarks evne og dets loyalitet Her over for kan vi henvise til, at Danmark helt og fuldt ligger inden for selv et svækket Tysklands magtområde i luften, at København, selv om luftforsvaret her gøres stærkt, altid ligger som et sårbart pant over for tyske luftangreb, således, at der heri er garanti nok for, at Danmark ikke fristes til på noget tidspunkt at gå med England."

Imidlertid var problemet ikke mere så simpelt, for Tyskland havde nu en "offensiv" interesse i besiddelsen af det nordlige Jylland, som base for luftstridskræfter og som den sydlige bred af Skagerrak:

"Den trang, som Tyskland efter alt at dømme vil have til at forbedre sine angrebsmuligheder over for Nordsøen ved at skaffe sig rådighed over Skagerrak som udfaldsport, eventuelt tillige Jylland som udgangsport for flyverkræfter, rummer en risiko for Danmark, som er mindre let at skønne over."

.....

"... med voksende tysk maritim styrke er det givet, at situationen atter vil nærme sig forholdene under Verdenskrigen. Ønskeligheden for Tyskland af at råde over Skagerrak vil næppe gå i glemmebogen.

At det herved vil være en meget stor støtte for Tyskland at kunne råde over luftbaser i Nordjylland, Thy eller/og Vendsyssel, kan ingen tvivl være underkastet" Det måtte imidlertid siges, at "Jo stærkere Danmark står i Jylland, des større udsigt vil der være til, at Tyskland finder sin fordel ved at afstå fra opnåelsen af luftbaser i Nordjylland."

Så længe det danske beredskab var lavt, var det en fristelse for Tyskland at nå sine mål ved et kup. Men da Tysklands behov for at besidde dansk område ikke var størst ved krigsudbruddet, ville "beredskabet ... i nogen grad kunne træde i anden række (i forhold til styrke), såfremt dansk udenrigspolitik er i stand til fra tysk side at opnå en garanti for dansk neutralitet, når denne med kraft forsvares mod aggression fra anden side,"

Gørtz anbefalede altså gennem en vis blottelse over for Tyskland at overbevise dette om en velvillig neutralitet samtidig med, at forsvaret i Jylland

blev opbygget til en sådan størrelse, at det svækkede Tysklands tilbøjelighed til - senere i konflikten - at søge fordele i Jylland. Det var en militær-politisk koncept, der med hensyn til filosofi kan siges at ligge på linie med 1909-ordningen, blot var det militært interessante område nu Jylland, og "gidslet" København.

Stemann konstaterede i sine bemærkninger til Gørtz' overvejelser, at luftbaser i Nordjylland - i forhold til i Holland eller Belgien - ville være af relativt begrænset værdi for Tyskland, og at dansk territorium altid ville være en sekundær krigsskueplads. Han konstaterede i øvrigt, at der manglede en redegørelse for konsekvenserne - farer og fordele - ved et udvidet skandinavisk samarbejde. Men Stemann var i alt væsentligt enig i Gørtz' synspunkter. (23)

Nogenlunde samtidig med, at studien blev fremsendt - d.v.s. i februar 1938 - gennemførte Generalstaben et krigsspil. Det skulle afprøve det jyske forsvars muligheder for at imødegå et kupagtigt overfald på halvøen:

"Omkring slutningen af året 1937 opstår stærk spænding mellem Tyskland-Italien på den ene, Frankrig-England på den anden side. Den 1. januar 1938 befaler Krigsministeriet Bevogtningsstyrken i Sønderjylland formeret; de her indgåede enheder er på plads efter Jyske Divisions bestemmelse den 3. januar klokken 12

3. januar 1938 klokken 6 udgår varsel om formering af sikringsstyrken ved samtlige afdelinger, fulgt den (samme dag) klokken 14 af "Ordre til Sikringsstyrken" ...

3. januar klokken 18 er de indkaldte værnepligtige begyndt at møde i større tal; skønmæssigt vil afdelingerne kunne være færdigopstillede den 4. aften. Køretøjer og heste er udtrykkeligt tilsagt til møde den 4. klokken 8.

I tiden indtil 3. januar aften er fra tysk side kontrollen ved den danske grænse skærpet;

Det er (efter regeringens forholdsordre) ... Jyske Divisions opgave at afvise ethvert uroforsøg indefra som udefra i grænseområdet og i øvrigt - med opgivelse af Fyn - over for ethvert angrebsforsøg gennemføre forsvaret af Jylland med alle til rådighed værende midler, idet tilførsel af hjælp foreløbig er udelukket mobilisering vil blive befaleet den 4. januar omkring middagstid."

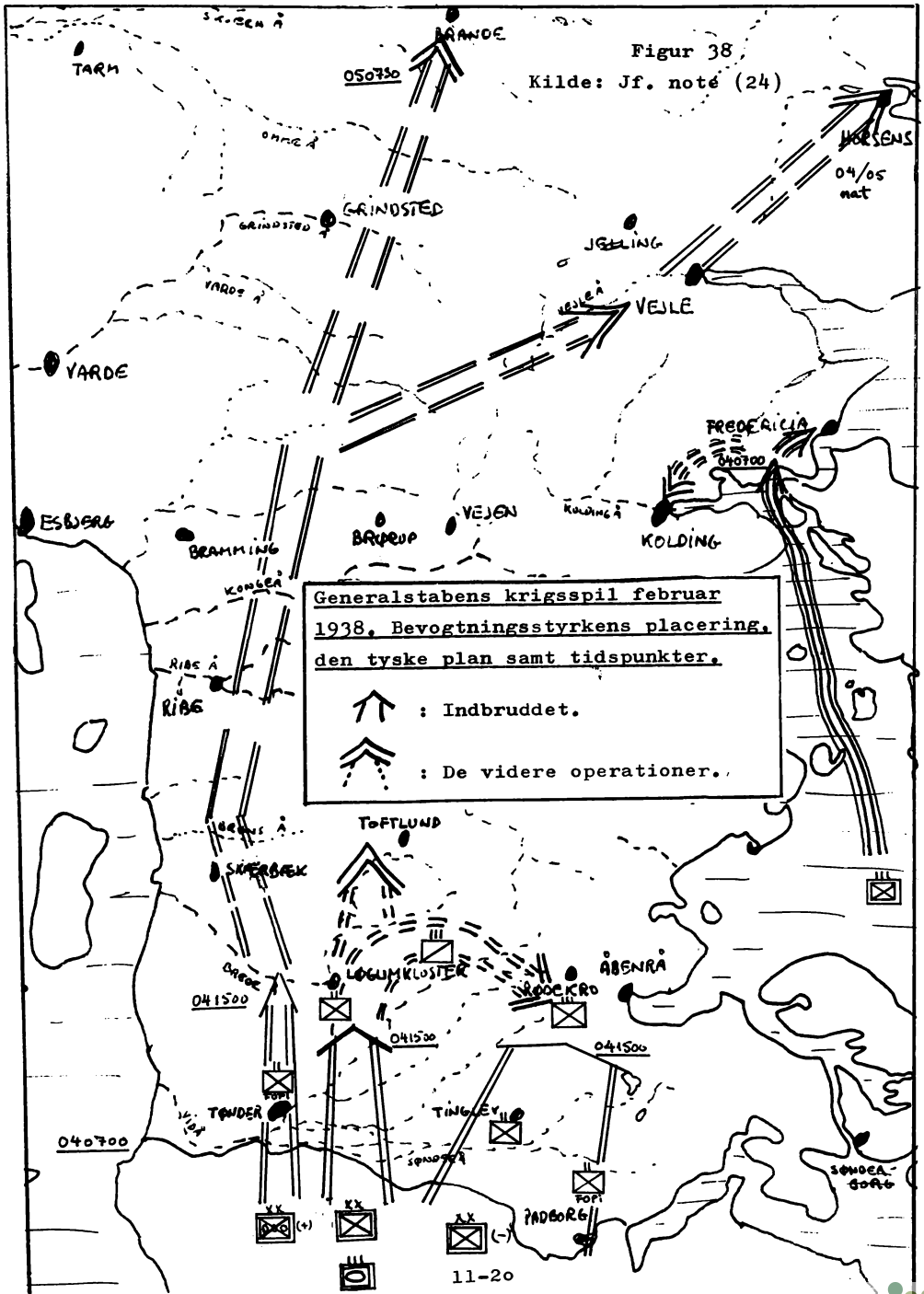
I Jyske Divisions befaling den 3. januar klokken 15 til bevogtningsstyrken blev det slået fast, at "Bevogtningsstyrkens opgave og optræden tager sigte på at sikre den igangværende formering af sikringsstyrken og mobiliseringen i Jylland. Det er divisionens agt snarest at sammendrage sikringsstyrken til Sønderjylland."

Tyskerne angreb den 4. januar klokken 7. Et infanteriregiment blev landsat ved Lillebæltsbroen med henblik på dels at erobre broen, dels at overrumple garnisonen i Fredericia og derefter med de rådige styrker tage Kolding. (Se figur 38). I Sønderjylland angreb en reduceret infanteridivision over Tinglev mod Rødekro med henblik på at fastholde hovedstyrken af Bevogtningsstyrken i Sønderjylland. Tyngdeangrebet lå i en akse mod Løgumkloster. Her angreb en infanteridivision, der var forstærket med et panserregiment. Vest herfor, over Tønder - hjulpet frem af tyngdeangrebet - rykkede det forreste regiment af en motoriseret infanteridivision frem.

Som citeret var bevogtningsstyrken på plads i Sønderjylland. 8 af divisionens 14 kampenheder af afdelingsstørrelse indgik i styrken. Den var indsat til "Grænseforsvar", idet dog fodfolkspionerbataljonerne - i modsætning til i planen for bevogtningsstyrken - var indsat samlet ved Padborg henholdsvis Tønder. Det havde gjort det muligt at trække fodfolksbataljonerne her tilbage til Rødekro henholdsvis Løgumkloster (sammenlign figurerne 36 og 38). Bevogtningsstyrkens hovedstyrke stod som nævnt ved Rødekro.

Det tyske angreb nåede linien Rødekro-Løgumkloster på angrebsdagen klokken 15. Fra den tyske tyngdeenhed udskildtes en motoriseret kampgruppe, der bl.a. omfattede panserregimentet, som blev indsat i ryggen på den danske hovedstyrke. Den motoriserede infanteridivision, der var rykket frem over Tønder, var bl.a. forstærket med en pansret opklaringsbataljon. Allerede klokken 16 brød denne division gennem det danske forsvar i den vestligste akse. Før angrebet havde bevogtningsstyrken fået klargjort 22 vejbroer til ødelæggelse. Man må gå ud fra, at disse ødelæggelser blev iværksat i tide, men de således etablerede hindringer var uden dybde, og det tyske gennembrud blev ikke sinket væsentligt. Den motoriserede division nåede Brande allerede den 5. om morgenen. Her opdeltes divisionen i kampgrupper. Disse sendtes mod forskellige mål. En sendtes mod Vejle-Horsens, én mod Århus og én mod Viborg. En fjernopklaringsgruppe sendtes mod Ålborg. Gruppernes opgaver var - ud over at erobre de østjyske havnebyer - at ramme den jyske hærstyrke i opstillingsfasen og nedkæmpe den delt. Den motoriserede division blev støttet af det tyske luftvåben, der ved angrebet på byerne endvidere fungerede som en trussel om terrorbombardement. Den 6. januar var alle målene undtagen Viborg taget. Den 7. ophørte med nedkæmpelsen af Viborg garnison al organiseret kamp. Den 8. januar ophørte den sidste modstand.

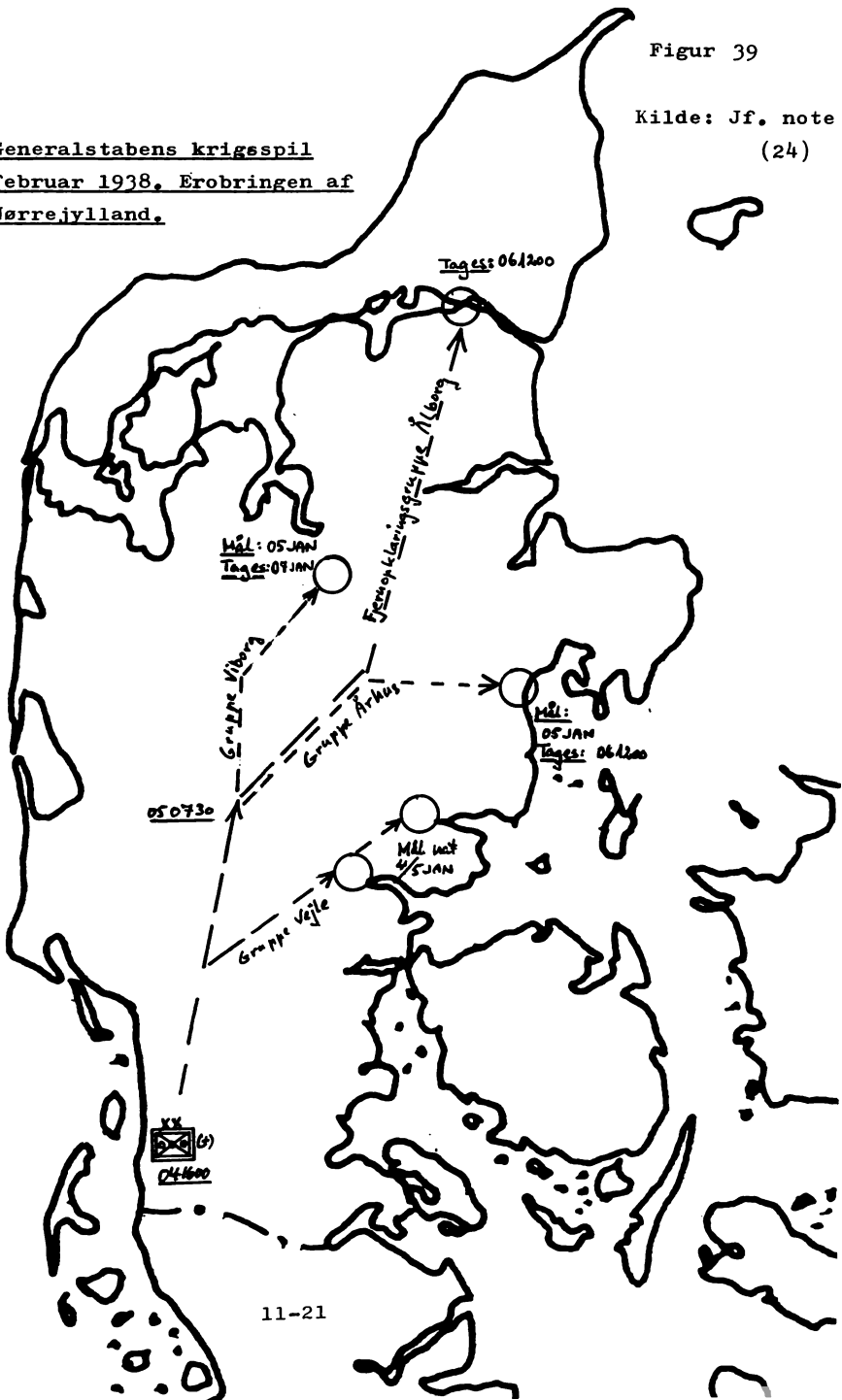
Den tyske angrebsplan blev udarbejdet af Generalstabens Efterretningssektion. Som divisionschef for den motoriserede division fungerede ritmester

Figur 39

Kilde: Jf. note
(24)

Generalstabens krigsplan
februar 1938. Erobringen af
Nørrejylland.

H.M.Lunding, som fra den 1. april 1940 havde tjenesten som efterretningsofficer i Sønderjylland. Angrebsplanen udnyttede den delvise blottelse af det vestlige Sønderjylland, som var karakteristisk for alle Jydske Divisions operative planer.

Krigsspillet gjorde det indlysende, at en fremskudt og stødbunden indsættelse af bevogtningsstyrken var uhensigtsmæssig. Med den jyske hærts størrelse var den eneste militært fornuftige kampmåde udvigende kamp. Dette gjaldt specielt i en eksistensforsvarssammenhæng, men en kort udvigende kamp kunne heller ikke udelukkes i et sønderjysk periferiforsvar. Det første resultat af krigsspillet var den tidligere nævnte indstilling fra maj 1938 om en konvertering af fodfolkspionererne til mobilt panserværn. Der stod intet om udvigende kamp i det gældende "Feltreglement l.B. Kamp". En revision iværksattes nu. I den lidt sent - i maj 1943 - udsendte nye udgave indgik udvigende kamp som en kampmåde under kampformen forsvar. (24)

I juni 1938 fulgte Generalkommandoen sine militær-politiske "overvejelser" og krigsspillet op med Generalstabens "synspunkter, efter hvilke den samlede værnemagt rettelig bør opbygges". Ifølge disse var forsvarrets hovedopgave "at virke forebyggende mod angreb". Gørtz anbefalede oprettelsen af en "Enhedskommando", d.v.s. en fællesværnskommando til afløsning af værnskommandoerne. Beredskabet skulle have en sådan kampkraft, "at hverken et overfaldsagtigt angreb pr. motor over landegrænsen eller pr. skib til hovedstaden, så lidt som en trussel om angreb fra luften, har udsigt til at kuldaste værnet, endnu inden dette er gjort kampberedt."

Ud over et permanent sø- og luftforsvar af København måtte beredskabet omfatte "en vis styrke, støttet på faste anlæg ved grænsen ..."

Mobiliseringen skulle fremmes gennem hjemsendelse med personlig udrustning (men uden våben m.m.). Endvidere konstateredes det, at "kræfternes størrelse og fordeling må allerede i fredstid svare til de forskellige landsdeles betydning for bevarelsen af landets neutralitet."

Gørtz nægtede at tage stilling til spørgsmålet om en egentlig vægtning af Sjælland eller Jylland. Han gav dog Fyn og Bornholm en lavere prioritering end hovedlandsdelene.

I spørgsmålet om vægtningen mellem værnene fortsatte Gørtz - ikke unaturligt - Withs linie og argumenterede for en opprioritering af landforsvaret i forhold til sø- og luftforsvaret:

"Forudsætningen for anvendelsen af danske sø- og luftkræfter må ... være, at landterritoriet er beskyttet mod fjendtlig besættelse." "... for Jyl-

land-Fyns vedkommende (kan denne beskyttelse ikke hvile på søforsvaret) fordi et tysk angreb på disse landsdele kan føres, uden at dansk søforsvar overhovedet får mulighed for indgriben ..."

...."Ej heller kan (beskyttelsen) hvile på luftvåbnet som hovedfaktor henset til dette våbens hele karakter; dets afhængighed af dagstid og vejrforhold og dets indstilling på periodevis og momentvis kamp"

Man kunne komme til at tænke på en senere periodes værnsdebatter. Gørtz anbefalede, at der ikke blev investeret for meget i sønderjyske befæstninger på bekostning af felthæren, idet dette blot kunne medføre, at fjenden "... omgår grænseanlæggene ad søvejen og kaster tropper i land på et nordligere punkt i Jylland. En sådan operation stemmer også godt med den hensigtsløse dristighed, der præger tyske militære kredse, og den kan - som i øvrigt ethvert aggressionsforsøg fra anden side end tysk - på grund af kystens udstrækning kun imødegås med bevægelig kampkraft. d.v.s. levende værn." De anlæg, man på trods af denne generelle holdning mente nødvendige at etablere "... til støtte for grænsesikringen ... (måtte) være således udbygget, at de er i stand til at hindre udnyttelse af motoren til at føre et overfald til bunds."

Der skulle altså ikke ske en gentagelse af krigsspillet forløb.

Det, at man ikke fandt det muligt at vægte forsvaret af Sjælland over for forsvaret af Jylland, hindrede dog ikke, at man konstaterede, at "den for Tyskland militært set betydningsfuldeste del af Danmark er Jylland".

Denne konstatering var i direkte modsætning med Withs argumentation for strædernes - d.v.s. Sjællands - betydning fra december 1931. Synspunkterne hos den strategiske "skole", hvis ophavsmand - som tidligere nævnt - snarere var Gørtz end Gøtke-Hansen, var nu blevet hærens officielle synspunkt.

Angående truslen fra Tyskland konstaterede Gørtz, at den største styrke, der ville kunne afses til brug mod Danmark, var 3-4 divisioner. Dette betød, at hvis den danske felthær blev på tre divisioner i Jylland og to på Sjælland, ville det være tvivlsomt, om Tyskland i en stormagtskrig ville kunne afse de fornødne styrker til en erobring af landet. Vurderingen af styrkebehovet havde været konstant siden 1921.

Gørtz gennemførte en analyse, der ledte frem til et forslag til størrelse og sammensætning af en sønderjysk beredskabsstyrke. Der er en klar sammenhæng mellem analysen og februar-krigsspillet:

"De kræfter, hvormed et tysk overfald vil kunne føres over landgrænsen kan med nogenlunde sikkerhed - bl.a. under hensyn til vej- og rumforhold - regnes ikke at kunne overskride det tyske X.Armékorpss' styrke, forstærket med flyvere og pansrede motoriserede kræfter. Kan her over for fra dansk side, i forbindelse med faste spærringer ... i grænsezonen sættes kræfter svarende til

1/3 af angrebets, vil dette miste udsigten til at kunne gennemføres så hurtigt, at Europa vågner op til en fuldbyrdet kendsgerning.

En beredskabsstyrke i Jylland på 8-10 danske bataljoner på rimelig styrke, med tilsvarende opklaringskræfter, artilleri, panserværnsenheder og flyvere vil således have udsigt til at skabe sikkerhed mod overfald af nævnte karakterer og dermed sikkerhed for mobilisering."

Den her beskrevne styrke svarede nogenlunde til, hvad der ville være til rådighed, hvis man under 1937-loven formerede sikringsstyrke ved samtlige afdelinger. Der ville da være rådighed over ni fodfolksbataljoner.

Gørtz understregede betydningen af, at kampen kunne støtte sig på effektive ødelæggelser af vejene:

"Støtte af spærringer i selve grænsezonen er påkrævet for at forhindre angriberen i at udnytte motoren til at føre overfaldet hurtigt i dybden. Dette nås ved først og fremmest at hindre ham i udnyttelse af vejnettet. Vel må man regne med, at der i stor udstrækning vil blive gjort brug af terrængående, pansrede køretøjer; men dels er disses anvendelse i dybden afhængig af forsyninger, der i fornøden mængde kun kan føres frem ad landevej eller jernbane; dels finder selv de terrængående køretøjer i de mange mindre og større vandløb med omliggende engdrag, navnlig i den midterste og vestlige del af Sønderjylland, hindringer, som er uoverstigelige uden for vejene ..."

Gørtz skitserede således behovet for en mere effektiv hindretjeneste, end den, der blev udført af bevogtningsstyrken i krigsspillet. Citatet demonstrerer Generalstabens indsigt i et af den pansrede "lynkrigs" væsentligste problemer.

With udtrykte i sin fremsendelsesskrivelse enighed med Gørtz. Der var behov for en krigsstyrke på fem divisioner og for en stærk beredskabsstyrke. Men With var klar over, at selv om dette var målet, gjorde den indenrigspolitiske situation det nødvendigt, at man kun gradvis nærmede sig dette mål. Han påpegede det uretfærdige i, at kun 30% af de værnepligtige indkaldtes, hvilket ved mobilisering ville nødvendiggøre anvendelse af "40-årige familiefædre" medens "titusinder af unge mænd uden forsørgerpligt går fri". Alle burde indkaldes. Fredstidshæren skulle anvendes til uddannelse af alle disse værnepligtige, men denne kunne - i alt væsentligt - holdes på samme størrelse som 1937-ordningens hær. Den af Gørtz anbefalede krigsstyrke kunne etableres ved at "trække fredshæren ud som en harmonika".

De eneste ændringer, som anbefales i forhold til 1937-lovens fredsorganisation, var retableringen af det fynske fodfolksregiment og en forøgelse

af antallet af pionerbataljoner i Jylland fra én til to. Withs forslag benævntes "Forslaget af 1938".

Stemann noterede som kommentar til forslaget:

"Tanken om udbygning af hærloven af 1937 i stedet for radikal omlægning tiltrædes". "øget beredskab, ja", "ja, landets værn må begrænses til hævdelsen af de vigtigste landområder" og "lette spærringer ved grænsen meget ønskelige". (25)

Udenrigspolitisk krise - Ønske om øget beredskab

I forbindelse med Sudeterland-krisen i september 1938 udsendtes "Kongelig anordning af 31. maj 1938 angående visse neutralitetsbestemmelser" som Kundgørelse for Hæren. Midt i måneden indstillede Generalkommandoen, at bevogtningsstyrken i Sønderjylland formeredes, at befæstningsanlæggene ved grænsen blev udført og, at man overvejede at tilbageholde "sommerrekrutterne" og forøge "vinterrekrutternes" antal. (26)

I august havde der været afholdt et møde mellem de militære chefer og stats-, forsvars- og udenrigsministeren. Der kom intet ud af mødet ud over, at værnene fik demonstreret deres dybe uenighed om, hvorledes landets forsvarsevne burde forbedres. Hermed forspildtes sandsynligvis en mulighed for at forbedre hæren i retning af "Forslag af 1938".

Som opfølgning af mødet skrev With midt i september til Forsvarministeren: Med den aktuelle danske styrke i Sønderjylland og Fredericia "vil tyskerne - da der ikke findes vejspærringer mod motor-raids i grænsezonen - på mindre end 2x24 timer kunne have besat Jylland-Fyn fra Skagen til Nyborg alene ved anvendelse af de styrker, som ligger nærmest ved den danske grænse ..."

Under mødet havde P.Munch udtalt sig om truslen mod Vendsyssel. Denne var uafhængig af rådigheden over "en division mere eller mindre". With imødegik P.Munchs synspunkt med at konstatere, at det var "givet, at Tyskland vil vige tilbage for at søge en ringe fordel for en pris, der ikke står i forhold hertil", og han anbefalede indtrængende en forøgelse af fredsstyrken "i hvert fald i Jylland" og foreslog en gennemførelse af "Forslag af 1938". (27)

Ved udgangen af september gentog Generalkommandoen ønsket om at få formeret bevogtningsstyrken og ønsket om grænsebefæstningerne. Endvidere ønskede With nu de øvrige dele af sikringsstyrken indkaldt. Disse øvrige dele af sikringsstyrken kunne, hvis krisen ikke skærpedes, hjemsendes med personlig udrustning.

I en anden - samtidig - skrivelse påpegede With nødvendigheden af - udsendelse af en forholdsordre til Jydske Division, samt, hvis krigen brød ud,

- udstedelse af "en almindelig ordre for forholdet ved neutralitetskrænkelser",
- bestemmelse for i hvilken landsdel hærens tyngde skulle lægges, fordi "den nuværende fordeling (kunne) ... ikke ... betegnes som militær rigtig",
- en hurtig ekspansion af hæren, således at den i løbet af 6-12 måneder nåede op på ca. 40 brugbare bataljoner, d.v.s. en forøgelse på 7, og
- en forbedring på materielsiden. Tyngden lagt på "forcering af vort i øjeblikket fuldstændigt manglende panserværn." (27)

Dagen efter disse skrivelser blev sendt, blev det i München besluttet, at der skulle være fred, ikke krig i deres tid.

Sammenfattende bemærkninger

1937-ordningens hær var i regeringens øjne sandsynligvis tænkt som en bevogtningsstyrke, men Krigsministeriets 1936-direktiv og styrkens sammensætning pegede på et periferiforsvar. Dette sidste blev forberedt af hæren i Jylland, men man sikrede sig "militært fornuftige" indsættelser ved at påbegynde planlægning af nordligere sammendragningmuligheder og ved at søge at give hæren en bedre evne til bevægelig defensiv kamp.

Noter til kapitel 11

- (1) Plan for sikringsstyrke ved samtlige afdelinger af Jydske Division, januar 1937 (JDIV).
- (2) Gst O-sek til Gst. Afd. af 15-4-1937 (GOK).
- (3) Gst til CH/Søtransportvæsenet af 13-2-1937 (GTK)/ GK til JDIV af 18-8-1937 (GOK)/ Jydske Divisions særlige befaling for formering af bevogtningsstyrken i Sønderjylland, formering af sikringsstyrken ved samtlige afdelinger og for mobilisering m.m. i Jylland-Fyn, marts 1937 (JDIV)/ GK til JDIV af 17-1-1938 (GTK)/ GK til JDIV af 26-2-1938 (GOK)/ Gst til Mst af 9-7-1938 (GTK)/ GK til JDIV af 1-7-1937 (GOK)/ GK til JDIV af 24-6-1937 (GOK).
- (4) Gst til Mst af 13-2-1937 (GTK)/ GK til KM af 23-8-1937 (GTK)/ GK til JDIV af 31-8-1937 (GTK).
- (5) GK til KM af 1-3-1937 (GTK).
- (6) Jydske Divisions særlige befaling, jf. note (3).
- (7) Lykkebo, pp.48-57, 68-95/ Munch, 1933-39, pp.177-184/ CH/GK til KM af 18-1-1937 (GOK)/ CH/GK udtalelser af 24-2-1937 (Stemann, pk.61).
- (8) CH/GK udtalelser af 24-2-1937 (Stemann, pk.61)/ Generalstabsøvelser nr. 103 (Krigsføringsdepotet).
- (9) Generalløjtnant E.With: Forsvar af grænsen, marts 1937 (Stemann, pk.60)/ GK til JDIV ad 29-3-1937 (GOK).
- (10) Kundgørelse for Hæren, B.3/1937/ KM til GK af 28-6-1937 (GOK).
- (11) JDIV til GK af 7-7-1937 (GOI, pk.28).
- (12) GK til KM af 14-7-1937 (GOK).

- (13) GK til JDIV af 3-9-1937 (GOK).
- (14) JDIV til GK af 30-11-1937 (GOI, pk.29)/ GK til JDIV og G.f.I. af 3-12-1937 (GTK)/ JDIV til GK af 15-7-1938 (GOI, pk.31)/ GK til JDIV af 18-7-1938 (GTK)/ GK til JDIV af 16-9-1938 (GOK).
- (15) GK til JDIV af 1-7-1937 (GOK).
- (16) GK til JDIV af 2-8-1937 (GOK).
- (17) GK til KM af 23-8-1937 (GOK)/ GK til JDIV af 10-9-1937 (GOK).
- (18) GK til JDIV af 1-7-1937 (GOK).
- (19) GK til KM af 25-5-1938 (GOK).
- (20) GK til KM af 10-5-1938/ GK til KM af 2-7-1938 (GOK).
- (21) GK til KM af 5-9-1938 (GOK).
- (22) GK til KM af 13-6-1938 (GOK).
- (23) CH/GK til FM af 22-2-1938 (Stemann, pk.61A).
- (24) Generalstabsøvelser nr. 107 (Krigsføringsdepotet)/ Parl.Kom.III, Bilag. Stenografiske referater, sp.246-253/ Feltreglement I.B.Kamp, udgaverne fra 1927 henholdsvis 1943/ Samtaler mellem forfatteren og Generalmajor Erik Kragh, der fra 1938 udarbejdede den nye udgave af feltreglementet.
- (25) CH/GK til FM af 14-6-1928 (Stemann, pk.61A).
- (26) Kundgørelse for Hæren B.10/1938/ GK til KM af 16-9-1938 (GOK)/ CH/GK til FM af 13-9-1938 (GOK).
- (27) CH/GK til FM af 14-9-1938 (Stemann, pk.61A)/ Munch. 1933-39, p.256.
- (28) To skrivelser CH/GK til FM af 28-9-1938 (GOK).

KAPITEL 12
KRISER OG KRIGEN - FORBEREDELSE OG FRUSTRATION -
PRIMO OKTOBER 1938 TIL 9 APRIL 1940

Forslaget om et "Enhedsværn"

I slutningen af oktober 1938 fulgte With sit "Forslag af 1938" op med et detaljeret "Forslag til lov om forsvarets ordning", idet forsvaret blev organiseret som det tidligere nævnte "Enhedsværn", omfattende hær, søværn og luftvåben. Fredstidshæren var som skitseret i "Forslag af 1938". I Jylland-Fyn skulle der ud over 1937-ordningens styrke blot ske en genopstilling af det fynske fodfolksregiment. Cyklistregimentet skulle dog bevares og garnisoneres i Tønder, medens Fodfolkspionerkommandoet skulle garnisoneres i Nørrejylland. Rytteri og feltartilleri var uændret, men der garnisoneredes nu en luftværnsafdeling i Jylland. Ingeniørregimentet garnisoneredes - med to pionerbataljoner - i Jylland.

I 1937-ordningen indkaldtes kun 11000 af værnepligtsårgange på 32000. Nu foreslog With, at den dobbelte mængde værnepligtige blev indkaldt. Medens den første uddannelse af de værnepligtige i 1937-ordningen (ved fodfolket) var på 5 måneder, skulle den nu være på 9 måneder således, at man ved overlappning mellem indkaldelseshold kunne sikre sig, at der altid var en beredskabsstyrke. I 18 måneder efter hjemsendelse skulle de værnepligtige kun betragte sig som værende på orlov, d.v.s. at de kunne indkaldes ved en administrativ beslutning. Forslaget ville være relativt kostbart, men nogle af pengene kunne jo betragtes som værende hentet fra deraf reducerede udgifter til arbejdsløse. Samtlige ikke-uddannede værnepligtige skulle have "landstormspligt". Med den således fordoblede anvendelse af værnepligtsmassen ville det - selv med den kun begrænsede udvidelse af fredstidshæren - være muligt at mobilisere en hær af den størrelse, som With ønskede. I Jylland-Fyn kunne opstilles de nødvendige tre divisioner. Fodfolket skulle i krig være på 9 fodfolksregimenter (å tre bataljoner), 9 forstærkningsbataljoner, 9 bevogtningsbataljoner, cyklistregimentet (på fire bataljoner), fodfolkspionerkommandoet (med to panserværnsbataljoner å tre kompagnier) og 3 divisionspanserværnskompagnier. Rytteriet skulle opstille tre divisionsopklaringskommandoer (hver på en ryttereskadron, en cyklisteskadron, en skytteskadron og en motorcyklistdeling) og et motoriseret

opklaringskommando på en motorcyklisteskadron, en motorskytsseskadron og en panservognseskadron. Artilleriet skulle opstille tre lette feltartilleriregimenter (á tre afdelinger), et tungt feltartilleriregiment med tre afdelinger og en selvstændig let afdeling. Af luftværnsartilleri skulle der opstilles fire afdelinger. Ingeniørregimentet skulle i Jylland-Fyn opstille fire pionerbataljoner og to parkkompagnier. Withs "harmonika" var i udtrukken tilstand ganske imponerende. Ordningen ville give en beredskabsstyrke i Jylland-Fyn, der som minimumsstyrke var på godt 4000 mand.

Der var brug for betydelige materielanskaffelser til opstilling af en sådan hær. Dem foreslog With gennemført inden for en periode af 3-4 år. Dette var den længste periode, der kunne være tale om. Vurderingerne fra februar 1938 om en længere fredsperiode betragtede With nu som for optimistiske. Vedrørende spørgsmålet om et nordisk forsvarssamarbejde understregede With det hensigtsmæssige i et samarbejde med Sverige på materielområdet.

Den jyske del af "Enhedsværnets" hær var blevet "afprøvet" under Generalstabsøvelsen i juni 1938. To divisioner var indsat i linien Haderslev-Gram. Et forstærkningsregiment dækkede Haderslev-Ribestillingens vestlige del. En fremskudt styrke på to regimenter var udsparet og indsat i linien Åbenrå-Løgumkloster med opklaringskommandoer fremme ved selve grænsen. Den tredje division var indsat i kystforsvar i Århus-bugten og på Djursland, det nordligste område, hvor man forventede en tysk landsætning. Vendsyssel og fjordspærringer var sikret af bevogtningsstyrker. Lillebælts-området med broen var sikret af et forstærkningsregiment. Øvelsen forudsatte et tysk søherredømme i Kattegat. Den gav hærens interne begrundelse for størrelsen af "Enhedsværnets" jyske landstyrke. Den underbygger samtidig den på figur 34 vist rekonstruktion af "Plan I". (1)

With forsøger at fremkalde bedring af beredskab og kampkraft

I december gentog With de efter hans mening mest akutte behov, bl.a.

- flere værnepligtige officerer således, at bevogtningsenhederne kunne enkadreres,
- panserværnskanoner til Fodfolkspionerkommandoen samt til cyklistregimentet (2 x 4 stk. 20 mm motorcykelaffuterede piecer),
- befæstningerne ved grænsen og
- forøgelse af hærens fredsstyrke og tjenestetidens længde således, at der kunne etableres en beredskabsstyrke.

Han konstaterede, at han "ikke (vil) hævde, at hæren er ude af stand til at kæmpe som følge af de bestående mangler. Begivenhederne såvel i Spanien som

andre steder har vist, at man også i nutiden kan kæmpe selv med forholdsvis beskedne midler; men disse begivenheder har samtidig vist både, at det er dyrt at tage en kamp under sådanne forhold, og at udsigten til at føre den til en lykkelig afslutning er ringe."

Ved gennemførelsen af de anbefalede foranstaltninger kunne man "indgyde en eventuel fredsforstyrrelse (respekt), ikke mindst ved den vilje til selvhævdelse, som disse foranstaltninger giver udtryk for."

With understregede, at han ville svigte det ansvar, han havde ifølge tjenestereglementet, hvis han ikke klarlagde disse mangler, men blot administrerede videre "efter lovens rette vilje". (2)

I marts 1939 fortsatte With med at presse på. Han søgte om penge til udarbejdelse af planerne for "spærrezonen" i Haderslev-stillingen, og efter Tysklands indmarch i Tjekkoslovakiet rejste han igen sagen om oprettelse af en beredskabsstyrke. Denne skulle bl.a. omfatte 6000 mand i Jylland-Fyn. Styrken skulle skaffes ved at indkalde årgangene 1937 og 1938 til samtlige afdelinger i 3-4 måneder. Disse årgange skulle afløses af "sommerrekrutterne" af årgang 1939, hvis tjenestetid skulle forlænges med 3-4 måneder. Disse igen skulle afløses af "vinterrekrutterne", hvis antal skulle øges med 8000. Årgangene 1935 og 1936 skulle indkaldes og hjemsendes med personlig udrustning.

Herudover nævnte With igen behovet for befæstninger ved grænsen. Efter hans opfattelse ville disse foranstaltninger "... skabe en reel udsigt til at kunne bringe et kupforsøg" (der kunne tænkes "bl.a. ved anvendelse af faldskærmstropper og lufttransporterede tropper") "mod landet til at strande således, at en mobilisering af samtlige vore kræfter kan gennemføres. En forudsætning herfor må naturligvis være, at regeringen ikke, som regeringen i Tjekkoslovakiet såvel i september 1938 som i marts 1939, undlader at bruge sine militære midler". (min udh.)

With betegnede "den nuværende tingenes tilstand som militært uforvarselig". (3) With var ved endeligt at opgive håbet, ellers ville han næppe have skrevet som understreget.

Regeringen reagerede ikke, og i april erklærede With sig "... desorienteret angående regeringens hensigter og ønsker med hensyn til ydelsen af modstand over for et eventuelt angreb fra tysk eller anden side."

Følelsen af frustration var ikke begrænset til hærens ledelse. Chefen for det sønderjyske fodfolksregiment formulerede sig i et brev til Essemann:

"Når man intet foretager sig i København, skal man så være forpligtet til at vove liv og lemmer i Sønderjylland? Der er mange, der mener nej!"

Essemann videresendte brevet til Generalkommandoen, og orienterede denne om, at problemet i stor udstrækning var fremkaldt af manglende forholdsordrer. With orienterede ministeriet om brevvekslingen og meddelte samtidig, at man havde svaret divisionen "at enhver enhed skal sætte sig til modværge på stedet eller på anden måde gribe ind med alle til rådighed stående kræfter, uanset den større eller mindre udsigt, der måtte bestå for at føre kampen igennem til et gunstigt resultat." (4) En uge efter var der taget beslutning om indkaldelse af en beredskabsstyrke til hærens enheder. Genindkaldelsen af 1938-årgangen fandt sted i begyndelsen af maj. (5)

I juni 1939 gentog man de dele af sit marts-forslag vedrørende beredskabsstyrken, som stadig var relevante, d.v.s. forlængelsen af sommerrekrutternes tjeneste og indkaldelse af flere vinterrekrutter. I samme måned imødegik man et forslag fra ministeriet om kun at anvende den jyske del af årgang 1937 - 2200 mand - som sikringsstyrke i foråret 1940. I Krigsministeriet påbegyndtes nu forberedelser til at kunne forøge fredsstyrken med 2 henholdsvis 5 årgange. (6)

Plan II og III for Jyllands forsvar

Samme måned meddelte Jydske Division Generalkommandoen, at den arbejdede med "Plan II og III" for Jyllands forsvar, og at den var i gang med at udsende transportplaner knyttet til disse hovedplaner. Dette fik Generalkommandoen til i januar 1939 at gøre det klart for divisionen "... at den ikke finder det ønskeligt, at der ved de divisionen underlagte led beror bestemmelser vedrørende disse planer, hvorfor den skal anmode divisionen om ved første passende lejlighed at inddrage det herom ... udsendte.

Generalkommandoen undlader ikke samtidig at fremhæve, at den herved in- genlunde vil indskrænke divisionens bestemmelsesret med hensyn til, hvilke planer eller studier divisionen måtte ønske gennemarbejdet og have liggende inden for divisionskommandoen."

Det er sandsynligt, at de to planer omfattede sammendragninger i Syd- henholdsvis Nordjylland, d.v.s. planer for divisionens optræden ved en for sen mobilisering. Den ene må så vurderes at være den ved divisionskommandøvelsen i 1937 planlagte, d.v.s. en sammendragning til nogenlunde samme område, som den "ældre Gørtz" i 1913 havde forsøgt at få Tuxen til at acceptere. Den anden kunne være en "nordenfjords" sammendragning (som nævnt af Louis Nielsen i 1921, se figur 21), en sammendragning vest for Horsens-Vejle ("Vejleå-stil- lingen") eller en sammendragning svarende til 1920-ernes "Plan II", d.v.s. en

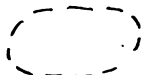
Figur 4o

SAMMENDRAGNINGSMULIGHEDER FOR
JYDSKE DIVISION.

Primære mulighed

Sekundære
(sandsyn-
lige) mu-
ligheder

Kilde: Note
(7)

12-5

plan der også dækkede Fyn. Den første sandsynlighed betragtes som den mindst sandsynlige. Det ville ikke være nødvendigt at etablere en særlig plan for en sådan sammendragning. Som 1920-ernes "Plan I" havde haft to sammendragningsmuligheder, der kunne dækkes af én transportplan, således ville det også have været muligt at planlægge for en "nordenfjords" sammendragning som en variation af sammendragningen ved Himmerlands fod. Af de to andre muligheder er en plan omfattende Fyn den mindst sandsynlige. Allerede i Plan I var en uforholdsmæssig stor del af divisionen afsat til Fyn gennem Generalkommandoens båndlægning af regimentet der. Endvidere talte Generalkommandoens skrivelse om "Plan II og ... Plan III for Jyllands forsvar" i modsætning til Plan I, hvis betegnelse var "Plan for Jyllands-Fyns forsvar".

Det vurderes derfor som sandsynligt, at den sidste plan omfattede en midtjysk sammendragning. Der er selvfølgelig andre muligheder end "Vejleå-stillingen". Men det er det eneste område, der i Mellemlkrigstiden var fremme som en mulighed. Dette skete ved Jydsk-Fynske Kommandoøvelse i 1925, hvor Essemann havde været i Generalinspektøren for Fodfolkets lille stab sammen med With. Et andet forhold, der peger på området nord for Vejleå som det sidste sammendragningsområde, er Jydske Divisions reaktion den 9. april. Den jyske styrke skulle samles i Vejleå-stillingen, hvor i forvejen en stor del af divisionens fodfolk lå i kantonnement. (7) Generalkommandoens reaktion på divisionens planlægning af indsættelser, der ikke på nogen måde kunne siges at være dækket af ministeriets direktiv, er forståelig. Men det må understreges, at Generalkommandoen støttede alternativ-planlægning.

Det har ikke været muligt at finde kilder, der kunne bekræfte min analyse af Plan II's og Plan III's indhold. Divisionens arkivalier mangler, og Generalkommandoens eksemplarer af alt "med front mod Syd" blev brændt.

For få styrker til sikring af området bag felthæren

I juli orienterede Generalkommandoen Rigspolitichefen om "at de bevogtningstropper af hæren, der hidtil var tænkt anvendt til i krigstid at varetage bevogtningen af broer, jernbaner o.l. objekter, ved hærlovene i 1932 og 1937 er blevet formindsket i en sådan grad, at man har måttet begrænse antallet af bevogtede objekter og basere tjenesten på centralt anbragte militære udrykningskommandoer, der kan tilkaldes af poster, udstillede ved objekterne." (8)

Det bevogtningssystem, man havde opbygget under 1. Verdenskrig og i 1920-erne, var nu endelig faldet sammen.

2. Verdenskrig bryder ud - Ministeriets forholdsordre, Generalkommandoens tilføjelse

22. august 1939 fik situationen ved Polens grænse, hvor Tyskland "har sammendraget sådanne kræfter, ... at det kan indlade sig på et angreb uden forud at gribe til en almindelig og fuldstændig mobilisering" With til at indstille om en "forøgelse af fredsstyrken ved samtlige afdelinger" - ikke sikringsstyrken - således, at de kom på fuld styrke, d.v.s. 8-10 årgange. I september blev det besluttet at indkalde 5 årgange, hvilket bragte hæren op på ca. 35.000 mand. Linieafdelingerne kom op på fra 2/3 til 3/4 styrke. (9)

6. september udsendte Krigsministeriet sin forholdsordre:

"Ved eventuelle neutralitetskrænkelser - såvel når disse skønnes at være tilsigtede, som hvis de synes tilfældige - skal så vidt muligt Krigsministeriets forholdsordre uopholdeligt indhentes gennem Generalkommandoen, og i intet tilfælde må der skrives til angreb uden Krigsministeriets ordre, med mindre det sker som forsvar."

Denne formulering var næsten ordret hentet fra 2. august 1914 direktiverne til 2. Generalkommando.

Man fortsatte:

"Sker direkte angreb på dansk område, skal sådanne handlinger, når fjendtlig hensigt er utvivlsom - uden nærmere ordre imødegås med alle til rådighed stående midler - dog under fornøden hensyntagen til de foreliggende omstændigheder."

Dette var, når man ser bort fra den sidste sætning, en klar ordre. Den havde ikke sine rødder i 1914-direktiverne eller i Generalkommandoens forslag fra juni 1930. Det er sandsynligt, at dette stykke var et resultat af Generalkommandoens svar med forholdsordre fra april 1939 til Jydske Division. Det blev endvidere fastlagt, at "styrkens fordeling og underbringelse sker således, at der derved i første omgang tages sigte på at lette eventuelle yderligere indkaldelser eller mobilisering.

..... Generalkommandoen er dog bemyndiget til at sammendrage styrker i sådanne grupper, som hensynet til øvelser og uddannelse gør nødvendigt. Dog må militære styrker i Sønderjylland indtil nærmere bestemmelse træffes ikke underbringes eller færdes nærmere landegrænsen end 1 km."

Hermed var det udelukket at sammendrage beredskabsstyrken således, at den kunne få nogen effekt, d.v.s. til Sønderjylland. Det blev derimod besluttet, at der skulle sendes en bataljon nord for Limfjorden med et kompagni "til

egnen om Frederikshavn". Til Esbjerg skulle der sendes et kompagni. Også disse foranstaltninger må vurderes at være hentet fra 1914-direktiverne. I sine direktivforslag fra juni 1930 havde Generalkommandoen anbefalet noget tilsvarende.

Samtidig udsendtes en "almindelig forholdsorder for detachementer og vagter". Ud over at fastslå, at fremmede magters fartøjer ikke havde adgang til bl.a. Alssund, Als Fjord og Limfjorden, fastslog forholdsordren, at detachementer og vagter "ved udførelsen af deres opgave må det stå alle - ... - klart, at deres rette adfærd er af den største vigtighed. Enhver uønsket handling må undgås. I alle forhold optrædes med roligt overlæg. Magt anvendes kun, hvor dette - efter alle andre midler er forsøgt - skønnes uafviselig nødvendigt, men da bestemt, myndigt og uden vaklen. Poster og vagter må kun - efter forgæves anvendelse af tilråb, eventuelt varselsskud - skyde i selvforsvar og under forhold, der skønnes at rumme en fare for posten (vagten) selv eller det objekt, for hvis bevogtning den har ansvaret.

..... Detachmentet melder uophødeligt om enhver inden for dets område nødvendiggjort indgriben, og om de herved trufne foreløbige dispositioner. Meldingen sendes ad normal meldevej og tillige ad nærmeste vej til Generalkommandoen, der omgående vil give forholdsordre."

Også her er forbindelsen tilbage til august 1914 og juni 1930 tydelig.

I modsætning til 1914-direktivet gav Krigsministeriet ingen bestemmelser for den fortsatte kamp. Ved et fjendtligt angreb skulle kampen optages med alle til rådighed stående midler - men hvad skulle der derefter ske? (10)

I Generalkommandoens forholdsordre til Jyske Division citeredes de centrale dele af ministeriets og det tilføjedes:

"Inden for de her givne rammer skal divisionen, i alle tilfælde af krænkelse af neutraliteten, indtil forholdsordre er tilgået, træffe de efter eget skøn nødvendige midlertidige dispositioner til hævdelser af neutralitetsbestemmelserne og til sikring af den underlagte styrkes handlefrihed, sikkerhed og videre fornøden indgriben." (min udh.)

Afsnittet vedrørende fordeling og underbringelse citeredes ikke ordret, men ændredes til, at den "indtil videre (min udh.) skal ske således, at der i første række tages sigte på at lette mobilisering." (11)

Disse ændringer kunne åbne op for forberedelse af andet end den første kamp.

Beredskabsstyrken halveres

Samme dag - 6. september - protesterede With imod, at man iværksatte den - 1. september i Statsrådet besluttede - halvering af beredskabsstyrken "før man er ganske klar over den engelsk-franske aktions hovedretning". De årgange, man havde genindkaldt var fra 1934, 1935, 1936, 1937 og 1938. Derudover var sommerrekrutterne af årgang 1939 ved at være færdiguddannede. Krigsministeriet fastholdt den trufne beslutning, og årgangene 1934, 1935 og 1938 hjemsendtes. 1938-årgangen havde allerede været inde i forsommeren på grund af Tjekkoslovakiet-krisen. With anbefalede, at man, som en varig ordning på beredskabsstyrkeproblemet, gik over til 18 måneders indkaldelsestid med 6 måneders overgribning. (12)

Bataljonen i Vendsyssel

Krigsministeriets hensigt med at sende en bataljon til Vendsyssel var dels - som i 1914 - at signalere ligelig neutralitet, dels at have en militær tilstedeværelse i landsdelen.

26. september gav Generalkommandoen Jydske Division opgaven for bataljonen. Man bekræftede, at "hensigten med forlæggelsen er at have en styrke ved hånden til eventuel indgriben over for neutralitetsstridige foreteelser i Ålborg lufthavn og i havne eller andetsteds nord for Limfjorden. Der skal ikke udstilles vagter eller udsendes detachementer fra bataljonen eller kompagniet ved Frederikshavn, ligesom der ikke skal oprettes luftværnsdelinger.

Derimod skal der etableres luftobservations- (lytte-) tjeneste i begge kantonnementsområder, og bataljonen skal have foretaget sådanne undersøgelser, at transportmidler for et kompagni hurtigt kan tilvejebringes ved leje i tilfælde af, at ordre herom måtte tilgå."

Selv om man - i anden forbindelse - havde vist, at man var opmærksom på truslen fra faldskærms- og luftlandetropper, og selv om man i sine strategiske studier havde erkendt Vendsyssels betydning som baseområde for luftkrigen, følte man intet behov for en styrke ved den største af de to flyvepladser ved Ålborg. Man havde fået ordre om, at bataljonen skulle til Vendsyssel. Den vigtigste havn var dækket. Det næstvigtigste objekt - måske bortset fra Limfjord-broerne - var lufthavnen; men der var jo også andre steder, neutralitetskrænkelser kunne ske; f.eks. ved Hals, Skagen, Hirtshals - måske endda i Hanstholm - og de gældende retningslinier for bevogtningstjenesten gik imod detacheringer. De neutralitetsstridige foreteelser, man tænkte på, var sandsynligvis nødlandinger o.l. Indledningsvis var bataljonen dog i kantonnement i Nr. Sundby, tæt ved lufthavnen. (13)

Beslutning om ændring af Fodfolkspionerkommandoet til panserværnshenhed

I oktober var ændringen af Fodfolkspionerkommandoets opgaver blevet bestemt, og man gik i gang med at ændre uddannelsesansvaret således, at det nødvendige antal panserværnshenheder kunne blive uddannet. (14)

With afløses af Prior

Mod slutningen af 1939 blev Erik With pensioneret, og Prior blev chef for Generalkommandoen. With havde arbejdet energisk og til tider mildt sagt ukonventionelt på at få skabt en hær, der kunne andet end bevogte, og han havde gennem "udbygning" af ministeriets direktiver og forholdsordrer søgt at sikre, at den eksisterende hær ikke forberedte bevogtning, men de operationer, der måtte vurderes "militært fornuftige" med den rådige styrke.

Det er muligt, at With har været med til at skabe det politiske grundlag for efterkrigstidens forsvar gennem sin dialog med dele af socialdemokratiet. Men i trediverne nåede han ikke sit mål. Kriserne, krigen og besættelsen afbrød midlertidigt den udvikling i retning af en mere forsvarspositiv politik, der var i gang inden for partiet.

Prior fortsatte, hvor With slap, med at presse på. I november - d.v.s. allerede i overgribningsperioden før tiltrædelsen - tog han spørgsmålet om en beredskabsstyrke af 18-måneders værnepligtige op igen. To gange årligt skulle indkaldes 9-10000 mand. Det ville skabe en beredskabsstyrke på ca. 16-18000 mand. Med den styrke ville det være muligt at opretholde en styrke i hver landsdel på 3-4 bataljoner med artilleri, rytteri og ingeniørtropper. Mindre styrker ville "af udlandet ikke blive opfattet som en sådan militær anstrengelse, at den kan give tryghed for vor evne til at værgе neutraliteten." (15)

Havnespærringsinstrukserne ajourføres

I det sene efterår 1939 blev der gjort status vedrørende forberedelserne til havnespærringer. I de tilfælde, hvor instrukserne ikke var ajourførte, gik man i gang med at rette dem. I februar 1940 udvidedes de hidtidige spærringer til også at omfatte Hirsthals og Skagen havne, medens det blev bestemt, at der ikke var behov for at spærre Sæby. Af de hidtidige og de nye spærringer syntes kun Fredericia at have manglet en ajourført spærringsinstruks den 9. april 1940. (16)

Anmodning om bemyndigelse til etablering af feltbefæstninger

I december indstillede Generalkommandoen om bemyndigelse til at iværksætte "visse feltarbejder til styrkelse af landets neutralitetsforsvar". Begrundelsen var, at "de seneste erfaringer tyder på, at der ikke vil blive levnet nogen tid mellem de diplomatiske forhandlingers ophør og fjendtlighedernes begyndelse.

Der må derfor regnes med den mulighed, at der kun vil være meget små styrker til stede på de pågældende punkter i det øjeblik en eventuel neutralitetskrænkelse iværksættes. (min udh.)

For at give disse styrker bedre kampvilkår og dermed større udsigt til at holde stand, indtil forstærkninger når frem, ønsker Generalkommandoen til støtte for deres kamp indført forstærkningsarbejder i form af skyttegrave, maskingeværreder, overdækkede rum o.l. i forbindelse med pigtrådsbælter og tank-spærringer."

Man anbefalede mere konkret, at der skulle foretages anlæg

- i Vendsyssel til sikring mod landgang navnlig ved Frederikshavn og Hirtshals,
- i terrænet Haderslev-Gram, d.v.s. i hovedstillingen,
- i en sydlig linie omtrent over Løgumkloster-Åbenrå for at sikre mobiliseringen i de sydligste mobiliseringssteder, d.v.s. i den fremskudte styrkes område,
- ved Lillebæltsbroen og
- ved visse jyske kystbyer.

Man henviste til arbejderne under 1. Verdenskrig og foreslog, at anlæggene skulle foretages med civil arbejdskraft. (17)

Indstilling om genindkaldelse af de ældste årgange til uddannelse

I samme måned indstillede man om at felthærens ældste årgange 1933, 1932, 1931 og 1930 indkaldtes til genopfriskningsuddannelse. Genindkaldelserne skulle påbegyndes medio januar 1940, og uddannelsen skulle være afsluttet inden primo maj, hvor sommerrekrutterne skulle møde. Hjemsendelsen skulle ske med udrustning. Dette ville betyde, at hele felthæren kunne mobiliseres hurtigt. (18)

•

Et forsøg på at forstærke Sjælland på Jyllands bekostning

Ved udgangen af december 1939 foretog Generalkommandoen sit sidste forsøg på at få ændret hærordningen. Denne gang var forslaget begrænset til at omfatte en reduktion af antallet af kompagnier i fodfolksbataljonerne. Derigen- nem ville det blive muligt at opstille 10 linieregimenter á tre bataljoner, Livgarden med to bataljoner, to forstærkningsregimenter á tre bataljoner og én fodfolkspionerbataljon. Af disse skulle seks linieregimenter, Livgarden og et forstærkningsregiment placeres på Sjælland og fire linieregimenter og det andet forstærkningsregiment samt fodfolkspionerbataljonen i Jylland-Fyn. Be- grundelsen var, at "man vil ved den foreslåede nyordning være i stand til at bringe fodfolksstyrken på Sjælland op til den størrelse, som Generalkommando- en altid har fremhævet som og stadig må anse for det nødvendige minimum: 6 re- gimenter foruden Livgarden og 1 forstærkningsregiment. - samtidig med at kræf- terne i Jylland-Fyn bevares omtrent som nu, dog med nogen opadgående kamp- værdi." (min udh.)

Den sidste del af vurderingen må siges at være ret tvivlsom. Det, der var tale om, var et sidste forsøg på - i én landsdel - at opstille så store styrker, at de sagkyndige kunne tro på deres mulighed for at gennemføre et ef- fektivt forsvar ved et egentlig angreb, d.v.s. et eksistensforsvar. Priors for- slag må ses som et klart brud i forhold til Withs - af Gørtz styrede - 1938- vurderinger. Det var en gentagelse af, hvad Generalkommandoen - og With - hav- de stået for, da Prior var Chef for Generalstabens.

Omkostningerne ved at ændre hæren i overensstemmelse med Priors forslag opstod primært på grund af det større antal tunge kompagnier, der skulle op- stilles til det større antal regimenter og bataljoner. (19)

Januar-krisen - En plan for "Beredskabsstyrken" i Sønderjylland

23. december 1939 underrettede Generalkommandoen Krigsministeriet om troppekoncentrationer i de tyske Østersø-byer. På det tydspunkt havde der ikke været "tegn på særlige militære foranstaltninger" i Slesvig-Holsten. 8. januar 1940 fik Generalkommandoen sikkerhed for, at antagelsen om, at der ikke var nogen væsentlige troppekoncentrationer i Slesvig-Holsten var ukorrekt. Man vur- derede troppekoncentrationerne som et tysk modtræk knyttet til situationen i Nord-skandinavien, hvor der var risiko for Vestmagtsintervention. Man alarme- rede de sønderjyske garnisoner.

Dagen efter - 9. januar - bestemte divisionen, at indtil divisionschefen kunne komme til Sønderjylland, skulle - som også tidligere planlagt - Garnisonskommandanten i Sønderborg have kommandoen over de i Sønderjylland værende dele af hæren. Jydske Division fordelte opgaverne på de sønderjyske enheder. Garnisonskommandanten skulle gennemføre den mere detaljerede planlægning.

Planen var i hovedtræk, at der skulle ydes modstand i "Vilbækstillingen (d.v.s. ca. 10 km syd for Åbenrå, ved Kliplev), eventuelt syd for Åbenrå.

Kampens hensigt skal i første række være en klar og utvetydig tilkendegivelse af viljen til forsvar uanset styrkeforholdene - i anden række at skabe gunstige forhold for en senere kamp for nord fra tililende styrker.

En sådan kamp tilsigtes så sydligt som muligt, dog ikke sydligere end Haderslev-Ribe."

Jydske Divisions bestemmelse vedrørende beredskabet fulgtes op af "Beredskabsstyrken i Sønderjylland's" Beredskabsbefaling nr. 1 fra 22. februar 1940, der var Garnisonskommandanten i Sønderborgs plan for styrkens indsættelse. Planen er skitseret på figur 41. Den var efter al sandsynlighed udarbejdet på det møde, som de sønderjyske garnisons- og lejrkommandanter holdt den 8. februar på Søgård. 11.-14. marts holdt Jydske Division en instruktionsøvelse. Den var sandsynligvis optakten til den detailrekognoscering af beredskabsplanen, der derefter blev iværksat, og som ledte til mindre justeringer. Det var den justerede beredskabsplan, som man forsøgte at føre ud i livet den 9. april (se figur 45). Det var fastlagt i planen, at alle veje skulle spærres. Forstærkningsarbejder skulle straks påbegyndes under udnyttelse af graveredskaber fra gårde. (20)

Bataljonen i Vendsyssel flyttes

Ved flytningen til vinterkantonement blev bataljonen i Vendsyssel flyttet fra Nr. Sundby til området syd-øst for Brønderslev. Der var - ved overgangen til det nye kantonement - endnu intet forsøg på at koncentrere resten af beredskabsstyrken mod Sønderjylland. Der var stadig - ud over styrkerne i Vendsyssel og i Sønderjylland - en gruppe af enheder ved Århus (artilleri) og en gruppe af enheder ved Vejle (fodfolk, artilleri og pionerer). (21)

Jernbaneødelæggelserne: Indstilling om beredskabsforøgelse

13. januar 1940 anmodede man om tilladelse til at "lade de sprængladninger, der er bestemt til sprængning af jernbanebroer m.v. syd for linien Esbjerg-

-Kolding (inkl.) oplægge på de dertil bestemte stationer." D.v.s. en spredning fra magasinerne i Esbjerg, Ribe, Tønder, Tinglev og Vojens (figur 31) til stationer i nærheden af sprængningsstederne, der i antal og placering i store træk svarede til de på figur 32 angivne.

I samme skrivelse blev sagen vedrørende vejspærringer og feltbefæstninger i grænselandet igen rejst af Generalkommandoen. Der var denne gang tale om forslag til simple - og billige - anlæg. (22)

De ældste årgange - Behov for tid til mobilisering

16. januar rejste Generalkommandoen igen spørgsmålet om genindkaldelse af de ældste fire årgange. Man motiverede det gentagne ønske ved at påpege, at der i Slesvig-Holsten var styrker af 1-2 divisioners værdi, og man understregede, at efterretningstjenesten næppe med sikkerhed ville kunne give varsel om angreb. Dette skulle ses i sammenhæng med, at Jydske Division skulle bruge 3 dage til sin mobilisering. Herefter var der endvidere behov for tid til at samarbejde enhederne. De ældste årgange var uøvede og en del af befalingsmændene kendte ikke våbnene. Prior konkluderede, at "Generalkommandoen finder denne situation uforsvarlig. Dansk forsvarsevne i øjeblikket er så ringe, at Danmark fra tysk side må ses som et militært tomrum uden evne til at hindre en udnyttelse af landets territorium fra Vestmagts side og derfor forpligtende Tyskland til i egen interesse at stå klar uden varsel selv at tage affære på dansk territorium.

En sådan situation rummer i en periode, hvor der er stærk uro i Skandinavien, den største fare for Danmarks neutralitet og kræver forebyggende foranstaltninger truffet i tide. Opsættes dette, indtil der udefra lægges pres på Danmark for at tvinge det bort fra neutralitetens lige vej, vil iværksættelse af særlige foranstaltninger erfaringsmæssigt let blive udlagt som provokation."

Derfor skulle man snarest iværksætte genindkaldelse af de fire ældste årgange. De skulle i givet fald ind to årgange af gangen til seks ugers træning.

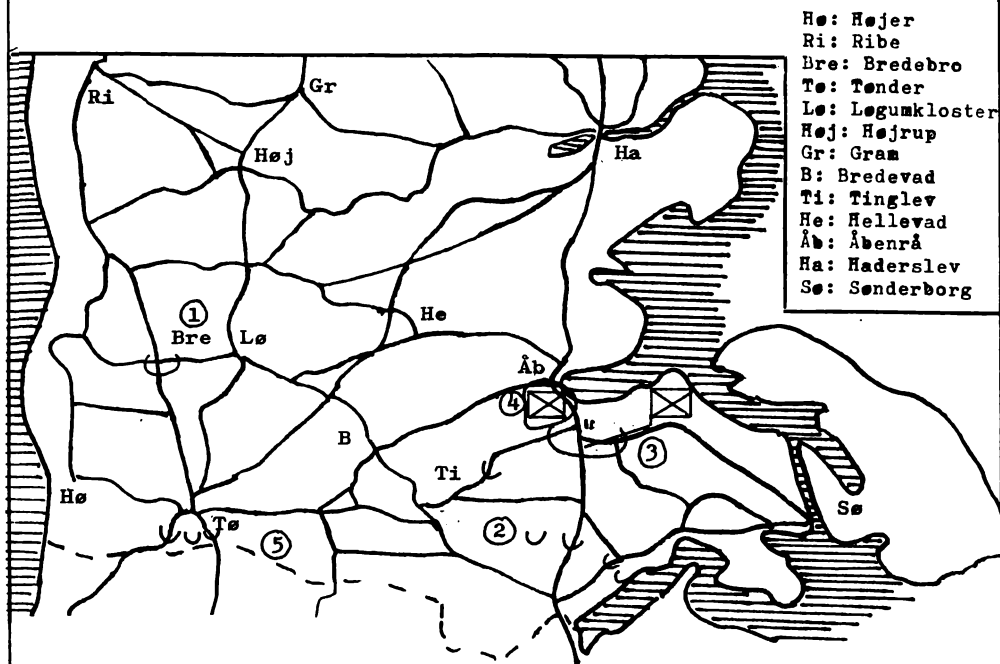
Beredskabsstyrken reduceres igen

Medio december 1939 var årgang 1936 blevet hjemsendt og med udgangen af januar skulle årgang 1937 hjemsendes - begge med personlig udrustning. Kun årgang 1939 var tjenstgørende fra begyndelsen af februar 1940. 33000 værnepligtige var nu hjemsendt med udrustning. (23)

BEREDSKABSSTYRKENS PLANLAGTE INDSÆTTELSE

Kortet viser hovedveje, amtsveje og enkelte vigtige sogneveje.

Kilde: Note (20)

- ① 100 mand af grænsegendarmeriet (optagestyrke for Tønderstyrken)
- ② Søgårdstyrkens primære stillinger
- ③ Sønderborgsstyrkens primære stillinger og Beredskabsstyrkens kommandostation
- ④ Reserven: Haderslevstyrken
- ⑤ Tønderstyrkens primære stillinger

Arbejdet med at forberede feltbefæstninger fortsættes

På trods af, at man ikke fik svar, fortsatte man arbejdet med at forberede sig på modtagelsen af positive reaktioner. I slutningen af januar satte Generalkommandoen Generalinspektørerne for Fodfolket og Ingeniørtropperne i gang med at udarbejde konstruktionstegninger for relativt omfattende "feltbefæstningsanlæg" til styrkelse af landets neutralitetsforsvar. (24)

Status i forberedelse af vejbroer

30. januar orienterede Generalkommandoen Jydske Division om de indtil denne dato gennemførte forberedelser til sprængning af vejbroer. Figur 42. (25)

Området bag felthæren - Forslag om Hjemmeværn

1. februar 1940 meddelte Generalkommandoen Rigspolitichefen, at de eneste objekter, hæren selv kunne bevogte, var

- Lillebæltsbroen,
- Jernbanebroen over Limfjorden ved Ålborg,
- Oddesundbroen (der blev færdig 1938),
- tre broer over Skjern Å mellem Skjern og Tarm,
- Blåvand Radio og
- Jernbanebroen over Varde Å.

Denne umulige situation fik i midten af måneden Generalkommandoen til at foreslå Krigsministeriet, at der oprettedes et "Hjemmeværn", som kunne varetage sådanne begrænsede opgaver som opretholdelse af orden i forbindelse med politiet, bekæmpelse af små fjendtlige kommandoer, som havde "tiltvunget sig adgang til området bag hæren, f.eks. faldsskærmstropper", bygning og forsvar af spærringer ved bevogtningsobjekter o.l. Hjemmeværnet skulle bestå af frivilligt personel, der ikke skulle indkaldes til hær eller flåde. Uddannelsen skulle foregå ved hærens Garnisoner. (26) Som ved så mange andre forslag fik man heller ikke svar på dette.

Opdæmning i Haderslev-Ribestillingen

I januar 1940 fremsendte Jydske Divisions pionerbataljon "Forslag til etablering af oversvømmelser i tilknytning til Haderslevstillingens vestlige

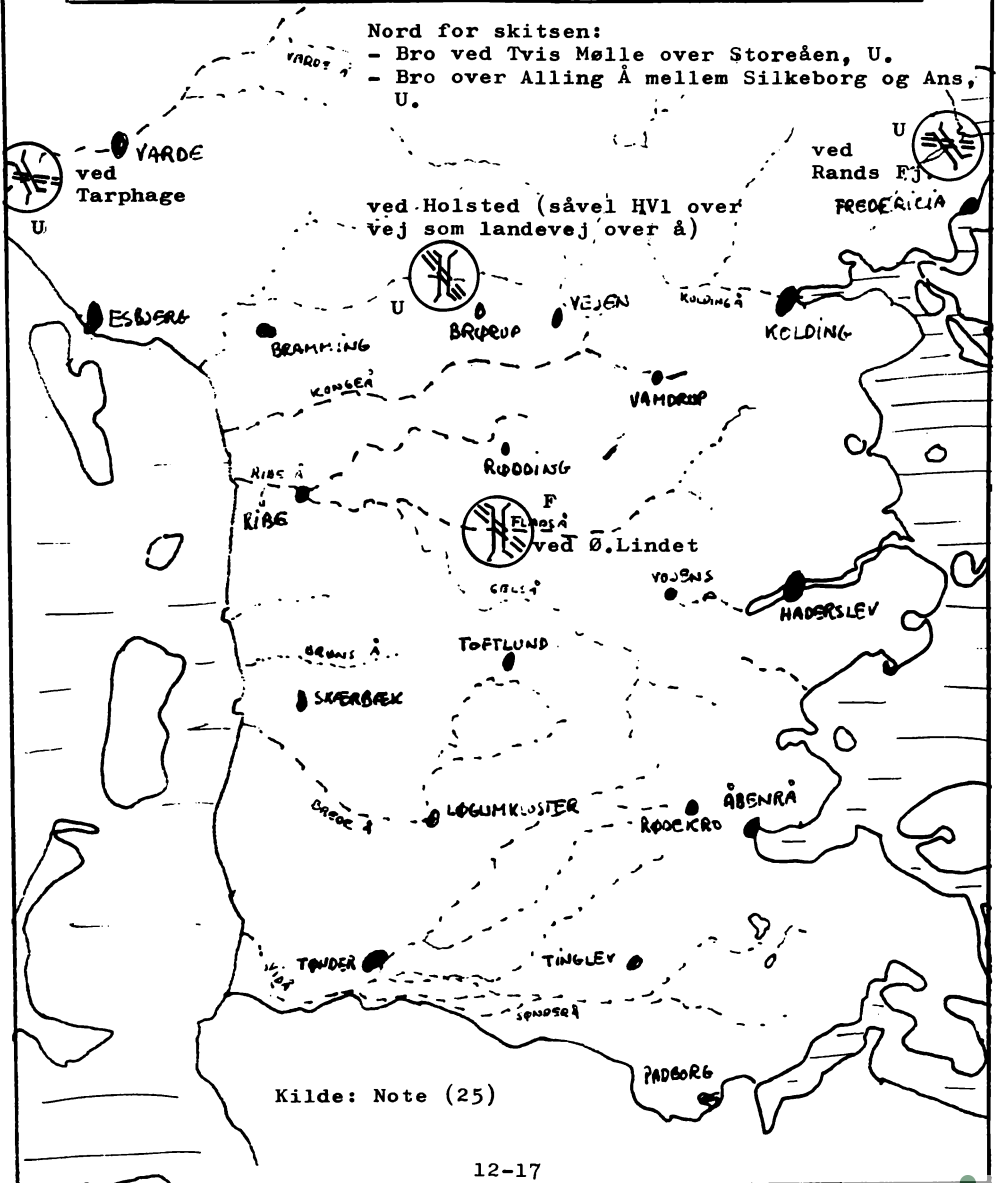
Vejbroer, hvor forberedelse til sprængning (med sprængkamre) 30 januar 1940 var sket eller var under udførelse. Herudover planlagte sprængninger i "Spærrelinier" og "Spærrelinien".

F: Færdigforberedt

U: Sprængkamre under udførelse

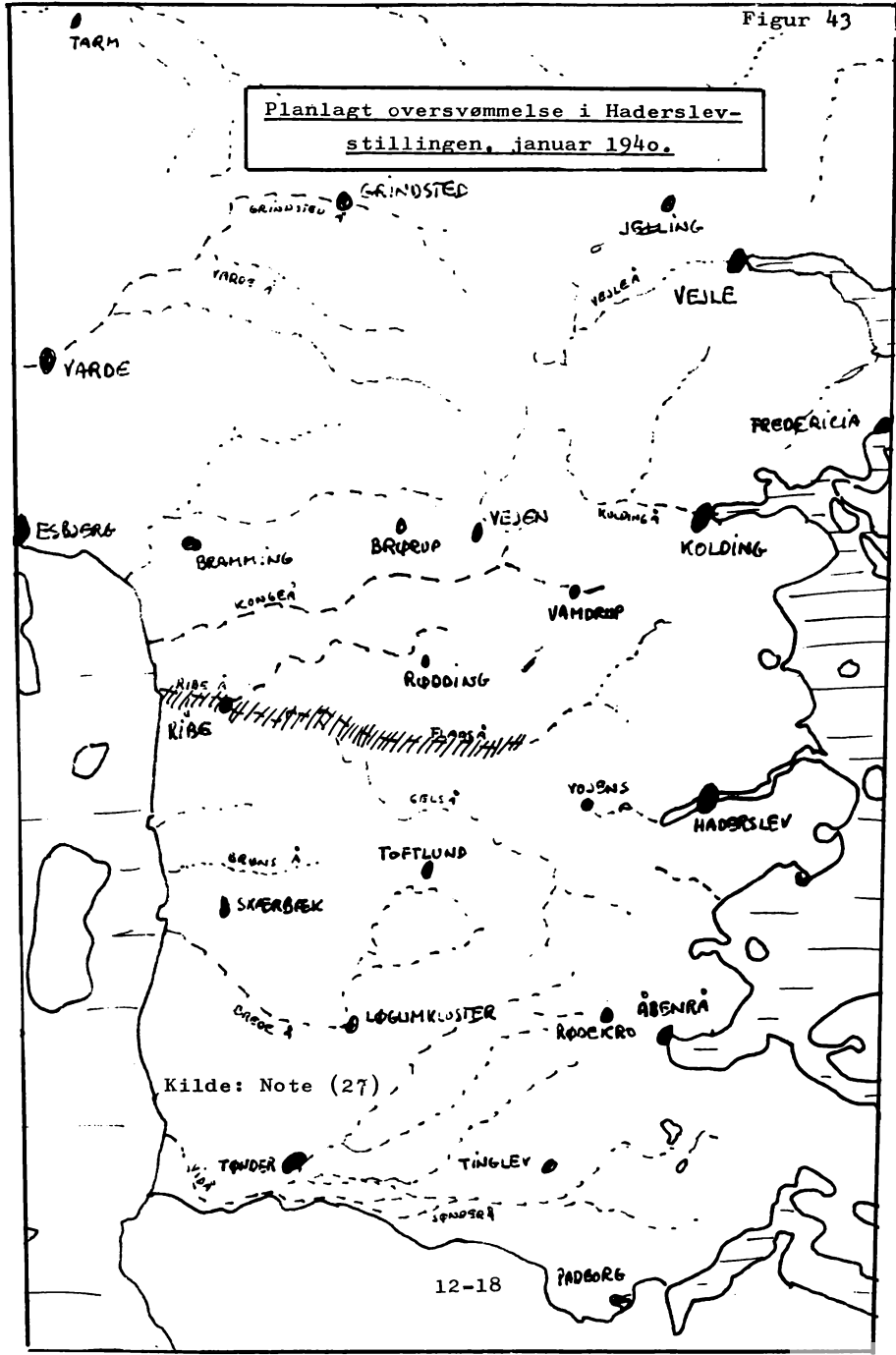
Nord for skitsen:

- Bro ved Tvis Mølle over Storeåen, U.
- Bro over Alling Å mellem Silkeborg og Ans, U.

Figur 43

Planlagt oversvømmelse i Haderslev-
stillingen, januar 1940.

Kilde: Note (27)

12-18

del fra terrænet om Oksenvad og Valsbæk Mose til Vesterhavet." Divisionen konstaterede, at hvis oversvømmelserne kunne udføres som planlagt af bataljonen samt rettidigt, ville dette betyde en meget væsentlig støtte "for de svage styrker, der eventuelt skal kæmpe i terrænet Ribe Haderslev". Dette var ikke mindst tilfældet i forbindelse med imødegåelse af kampvogne. I modsætning til 1920-ernes oversvømmelsesplanlægning, der primært drejede sig om Gelså, koncentrerede man sig nu om Fladså. (Figur 43) (27)

2. marts 1940 karakteriserede Krigsministeriet den jyske pionerbataljons oversvømmelsesforslag som godt. Man godkendte, at der blev gjort forsøg, der kunne give bataljonen erfaringer. Men "da der imidlertid ikke kan være tale om at gennemføre nogen ekspropriation af det til dæmningens anlæg nødvendige areal, vil forsøget kun være at gennemføre, såfremt bataljonen kan opnå en frivillig overenskomst med den pågældende lodsejer, og forsøget må udelukkende planlægges som et øvelsesarbejde" (28)

Samling af den jyske beredskabsstyrke i Sønderjylland

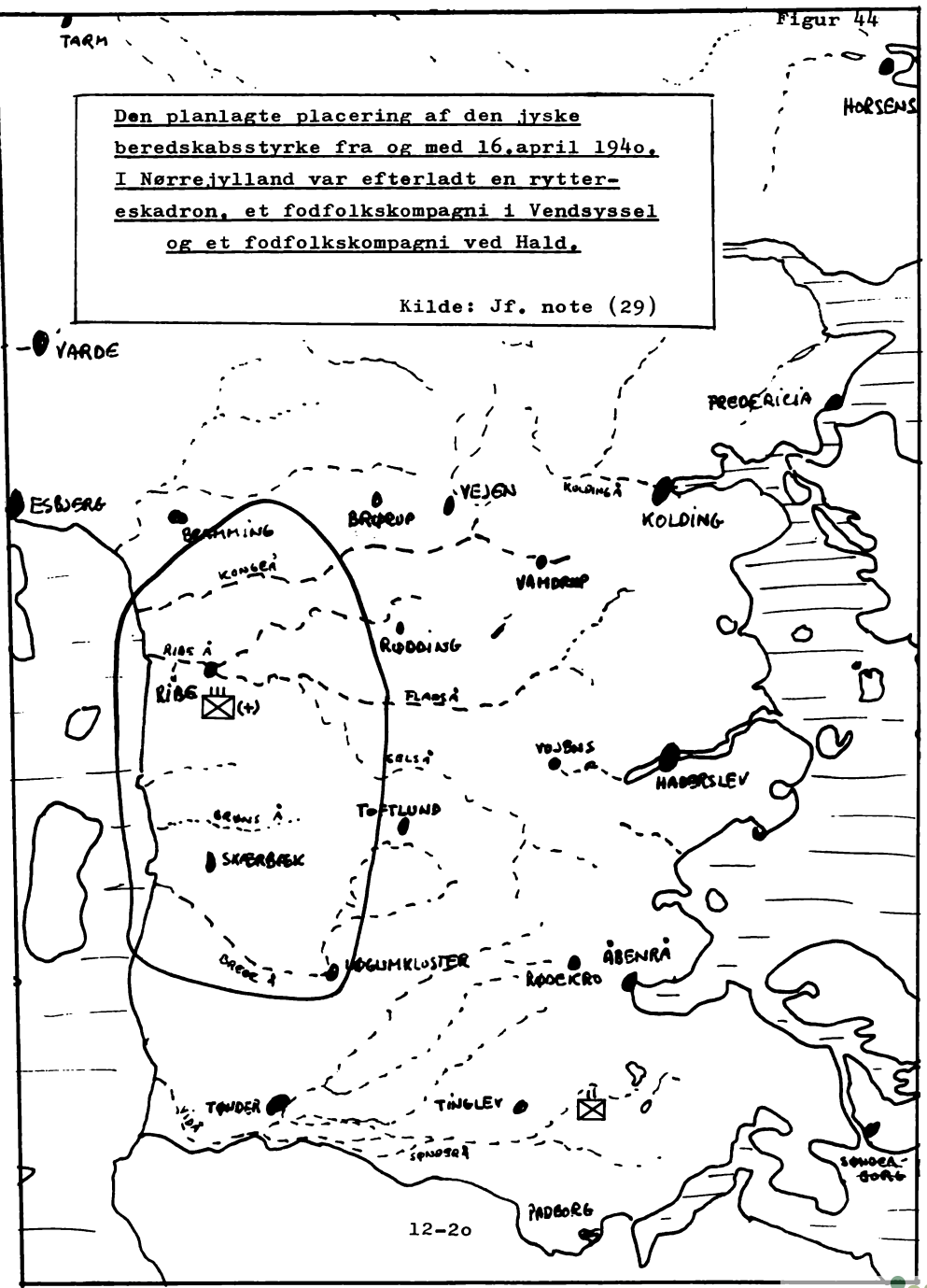
4. marts 1940 indstillede Generalkommandoen om, at der blev givet tilladelse til, at hovedstyrken af den jyske beredskabsstyrke blev samlet i rummet Haderslev-Åbenrå-Bredebro-Ribe i forbindelse med overførslen af rekrutter til beredskabsstyrken 15. april. Det blev besluttet, og 28. marts udsendte Jyske Division sin befaling for den nye placering af styrken. I Nørrejylland blev kun efterladt en ryttereskadron, et fodfolkskompagni i Vendsyssel og et fodfolkskompagni ved Hald. Beredskabsstyrken i Sønderjylland skulle opstilles som et forstærket fodfolksregiment, d.v.s. at den fik en styrke, der nogenlunde svarede til størrelsen af den oprindelige "Bevogtningsstyrke i Sønderjylland". Den skulle dog ikke i kantonnement jævnfør planen for denne bevogtningsstyrke. Bortset fra en styrke i Søgård - sandsynligvis en bataljon - skulle regimentet fra 16. april være samlet i et kantonnementsområde i den vestlige halvdel af Sønderjylland (se figur 44). Kantonnementsbyrden skulle fordeles ligeligt. (29)

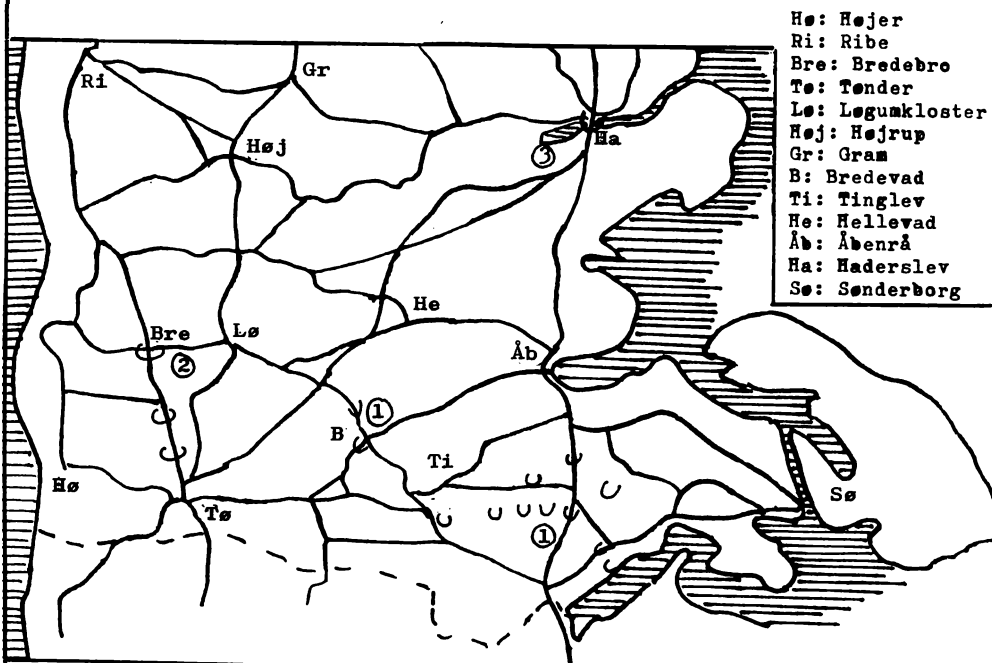
Man resignerer

Den 19. marts 1940 fremsendte de to generalinspektører de konstruktions-tegninger for befæstninger i grænselandet, som var blevet rekvirerede i januar. Den 20. marts udsendte Krigsministeriet bestemmelser der udvidede de værnepligtige meniges tjeneste ekstraordinært til 18 måneder - gældende fra og med årgang 1939. Forsvarets øverste myndigheder fortsatte således rutinearbejdet. Der var ingen særligt presserende forhold at tage hensyn til. Danmark

Den planlagte placering af den jyske beredskabsstyrke fra og med 16. april 1940. I Nørrejylland var efterladt en rytterskvadron, et fodfolkskompagni i Vendsyssel og et fodfolkskompagni ved Hald.

Kilde: Jf. note (29)

BEREDSKABSSTYRKENS FAKTISKE INDSÆTTELSE9. APRIL 1940

- ① Enheder af Søgårdstyrken
 ② Tønderstyrkens stoppested
 ③ Haderslevstyrken

Kilder: - 9. April. Skildret i breve fra danske soldater. Kbh. 1940.
 - JDIV til GK af 6-5-1940 (G.O.I. pk. 35)

skulle ikke i krig. Siden efteråret 1938 havde man ikke anvendt begrebet "sikringsstyrke", der var bundet til det operative plankompleks og i politikernes bevidsthed nok var udtryk for en eksistensforsvarstankegang, men kun de mindre forpligtende begreber "beredskabsstyrke" og "forøget fredsstyrke".

Man fortsatte ganske vidst arbejdet, men fra januar 1940 var hærens ledelse desillusioneret. Statsministerens nytårstale var et klart signal om regeringens holdning. Da man indstillede om at bevare beredskabsstyrkens størrelse i to gange seks uger på grund af, at tyskerne nu havde styrker placeret, så de uden yderligere forberedelser og sammendragning kunne angribe Danmark, var der ikke kommet et positivt svar. Den øgede værnepligtslængde og tilladelsen til at sammendrage den jyske beredskabsstyrke var kun små skridt til en bedring af situationen. Det, at Krigsministeriet den 8. april forbød den planlagte anvendelse af Grænsegendarmeriet indtil den forering af sikringsstyrken, som man samme dag afslog, må have bekræftet generalerne i deres opfattelse af, at man ikke ville lade hæren kæmpe. Man ville, når det tyske ultimatum kom, protestere for derefter at bøje sig for kravene. (30)

Men tyskerne kom uden et ultimatum. Beredskabsstyrken søgte at komme på plads jævnfør planen. De steder, hvor det lykkedes, var der ikke tid til at grave. Man fulgte forholdsordren og kæmpede - og blev overrendt eller passeret.

Noter til kapitel 12

- (1) CH/GK til FM af 31-10-1938 (GOK)/ Generalstabsøvelser nr. 108 (Krigsføringsdepotet).
- (2) CH/GK til FM af 22-12-1938 (Stemann, pk.61A).
- (3) GK til KM af 10-3-1939 (GOK)/ CH/GK til FM af 31-3-1939 (GOK)
- (4) CH/GK til KM af 18-4-1939 (GOK).
- (5) Munch. 1933-39, pp.286-289/ Gst O-sek til Adjutanterne/1, 2, 3, 4, 5 og 7 REG af 29-4-1939/ GK til KM af 25-5-1939 (GOK)/ Udkast til foreløbig beretning om ekstraordinære foranstaltninger i tiden april 1939 til 9. april 1940 (KM M-kt. rk.23.1939-45).
- (6) CH/GK til FM af 5-6-1939/ CH/GK til KM af 14-6-1939 (GOK)/ "Udkast" jf. note (6).
- (7) GK til JDIV af 31-1-1939 (GOK)/ Parl.Kom.I.Bilag, p.80.
- (8) GK til Rigspolitechefen af 18-7-1939 (GOK).
- (9) CH/GK til FM af 22-8-1939 (GOK)/ KM notater af 22-8 og 23-8-1939 (KM M-kt. rk.23.1939-45).
- (10) KM til GK af 6-9-1939 (GOI, pk.32).
- (11) GK til JDIV af 6-9-1939 (GOK).
- (12) "Udkast" jf. note (6)/ Statsrådet 1-9-1939 (KM M-kt. rk.23.1939-45)/ GK til KM af 6-9-1939 (GOK).
- (13) GK til JDIV af 26-9-1939 (GOK)/ GK til KM af 2-10-1939 (Parl.Kom.)/ 9 BTN til 3 REG af 14-4-1940 (GOI, pk.35)/ Parl.Kom.I.Bilag. Stenografiske referater, sp.621.

- (14) G.f.F. til GK af 20-10-1939 (GOI, pk.33)/ GK til G.f.F. af 24-11-1939 (GOK).
- (15) CH/GK til KM af 4-11-1939 (GOK).
- (16) GK til JDIV af 6-12-1939/ GK til JDIV af 31-1-1940/ GK til JDIV af 27-2-1940/ GK til JDIV af 28-3-1940 (GTK).
- (17) GK til KM af 21-12-1939 (GOK).
- (18) GK til KM af 23-12-1939 (GOK).
- (19) GK til KM af 28-12-1939 (GOK).
- (20) GK til JDIV af 8-1-1940 (GOK)/ JDIV til GK af 9-1-1940 (GOI, pk.34)/ GK til KM af 16-1-1940 (GOK)/ Beredskabsbefaling nr. 1. af 22-2-1940 (GOI, pk.35)/ JDIV til GK af 6-5-1940 (GOI, pk.35).
- (21) GK til KM af 9-1-1940 (Parl.Kom.).
- (22) GK til KM af 13-1-1940 (GOK).
- (23) GK til KM af 16-1-1940 (GOK)/ "Udkast" jf. note (6).
- (24) GK til G.f.F. af 26-1-1940 (GOK).
- (25) GK til JDIV af 30-1-1940 (GTK).
- (26) GK til G.f.F. af 12-2-1940 (GOK)/ GK til KM af 24-2-1940/ GK til JDIV af 5-3-1940 (GOK).
- (27) GK til Rigspolitichefen af 1-2-1940/ GK til KM af 17-2-1940 (GOK).
- (28) GK til JDIV af 6-3-1940 (GOK).
- (29) GK til KM af 4-3-1940 (Parl.Kom.)/ Stemanns udtalelser, jf. (Parl.Kom. III.Bilag. Stenografiske referater, sp.5-10/ 3. Artilleriafdelings afdelingsbefaling nr. 76 af 5-4-1940. (3. Artilleriafdelings arkiv).
- (30) Gst. O-sek. til Gst.Afd. af 6-4-1940 (GOK)/ KM til GK af 8-4-1940 (GOI, pk.34)/ "Udkast" jf. note (6).

EFTERSKRIFT

9. APRIL - KUNNE DET VÆRE GÅET ANDERLEDES?

Kunne vi forebygge angrebet? - Kunne vi redde Norge?

I indledningen understregede jeg, at formålet med min undersøgelse ikke var at analysere planlægningens realisme. Dette skulle ikke være krigshistorie.

Begivenhederne den 9. april 1940 er imidlertid en så væsentlig del af den danske historiske erfaring og af den militære bevidsthed, at jeg på trods af denne generelle hensigt ikke har kunnet stå for fristelsen. Mytedannelsen omkring begivenhederne gør det rimeligt at afslutte med en kort vurdering af, om det kunne være gået anderledes.

Det må vurderes relevant indledningsvis at analysere, om det ville have været muligt at forebygge det tyske angreb.

Målet for operationen var Norge. På grund af den lange transportvej langs den norske kyst og tilsejlingsmulighederne til de norske havne var der to handlinger der kunne have gjort det indlysende for Tyskland, at operationen var uigennemførlig. Hvis den engelske flåde havde etableret en effektiv kontrol med trafikken langs den norske kyst ville det have været nødvendigt at begrænse landsætninger til Syd-norge. Hvis nordmændene i stedet for en neutralitetsvagt - en kystbevogtning - havde etableret et effektivt periferiforsvar, der var koncentreret om de kystforter og -batterier, som støttet af kontrollerede søminespæringer kunne have dækket de væsentligste havne, ville det næppe have været muligt at angribe Norge over havet. Man ville da have været henvist til at føre angrebet via svensk territorium. Et angreb gennem Sverige ville der imidlertid næppe have været styrker til samtidig med angrebet på Frankrig.

Danmark kom ind i billedet, hvis forsvaret af Norge var svagt. Fra flyvepladserne ved Ålborg kunne man støtte operationerne mod Sydnorge og imødegå engelske forsøg på at gribe ind med flåde og fly her. For at Ålborg kunne bruges som flybase var det imidlertid nødvendigt, at vej- og specielt jernbaneforbindelsen hertil hurtigt og i intakt stand kom på tyske hænder. Erobringen af de jyske veje og jernbaner samt de nordøstjyske havne ville også lette forsyningsstøtten til operationerne i Norge.

Kun norske forsvarsforberedelser kunne med stor sikkerhed have forebygget den tyske operation. På grund af det forestående angreb på Frankrig kan

det dog ikke helt udelukkes, at også danske forberedelser kunne have medført, at operationen var blevet vurderet som uigennemførlig med de rådige styrker. Sådanne forberedelser skulle i så tilfælde have været iværksat senest ved alarmeringen i januar - d.v.s. før Weserübung blev endeligt planlagt. Mindst Sikringsstyrken ved samtlige afdelinger skulle have været opstillet og sammendraget til Sønderjylland. Der skulle endvidere have været iværksat forberedelser til at gennemføre en udvigende kamp - støttet til hindringer i Sønderjylland.

Den tyske operations succes afhang i meget høj grad af overraskelse og held. Det er derfor ikke helt usandsynligt, at danske forberedelser kunne have haft indflydelse på beslutningen. Fra det øjeblik, at angrebet på Norge var besluttet, må det imidlertid vurderes, at kun norske forsvarsforberedelser kunne have forebygget "Weserübung-Süd", angrebet på Danmark.

Det næste spørgsmål, man kunne stille sig, er om det ville have været muligt gennem indkaldelser m.m. i dagene før overfaldet at ændre forløbet af den tyske operation væsentligt. Var det muligt gennem en dansk indsats at redde Norge? Spørgsmålet tages op på trods af, at en sådan tanke må siges at have ligget regeringen i 1940 fjernt. Nok havde man i trediveerne diskuteret et nordisk forsvarssamarbejde, men landenes meget forskellige interesser og forsvarsproblemer gjorde, at det forblev en dagdrøm suppleret med lidt dansk-svensk samarbejde om flyvarsling og lidt materielsamarbejde. Det dansk-norske forhold var relativt køligt. Konflikten om Østgrønland var stadig i frisk erindring.

Udgangspunktet for vurderingen tages i den tyske generalstabschef. Halders udtalelse om, at Danmark skulle være besat i løbet af 24 timer og som det yderste maksimum 3 døgn for ikke at kompromittere operationen mod Norge. (1)

Lad os gennemgå, hvad der efter al sandsynlighed var sket, hvis regeringen den 5. april på grundlag af advarslerne fra Berlin havde fulgt P.Munchs - måske halvhjertede - forslag. Det vil sige, hvis man i stedet for at se tiden an havde forøget beredskabsstyrken med de værnepligtige, der var hjemsendt med udrustning, og havde accepteret den jyske beredskabsstyrkes sammendragning til Sønderjylland i overensstemmelse med Plan I for Jylland-Fyns forsvar. En sådan sammendragning mod syd kan ikke vurderes som helt uacceptabel for regeringen, da man faktisk havde godkendt Generalkommandoens forslag af 4. marts 1940 om midt i april at samle hovedparten af den jyske styrke i Sønderjylland. (2)

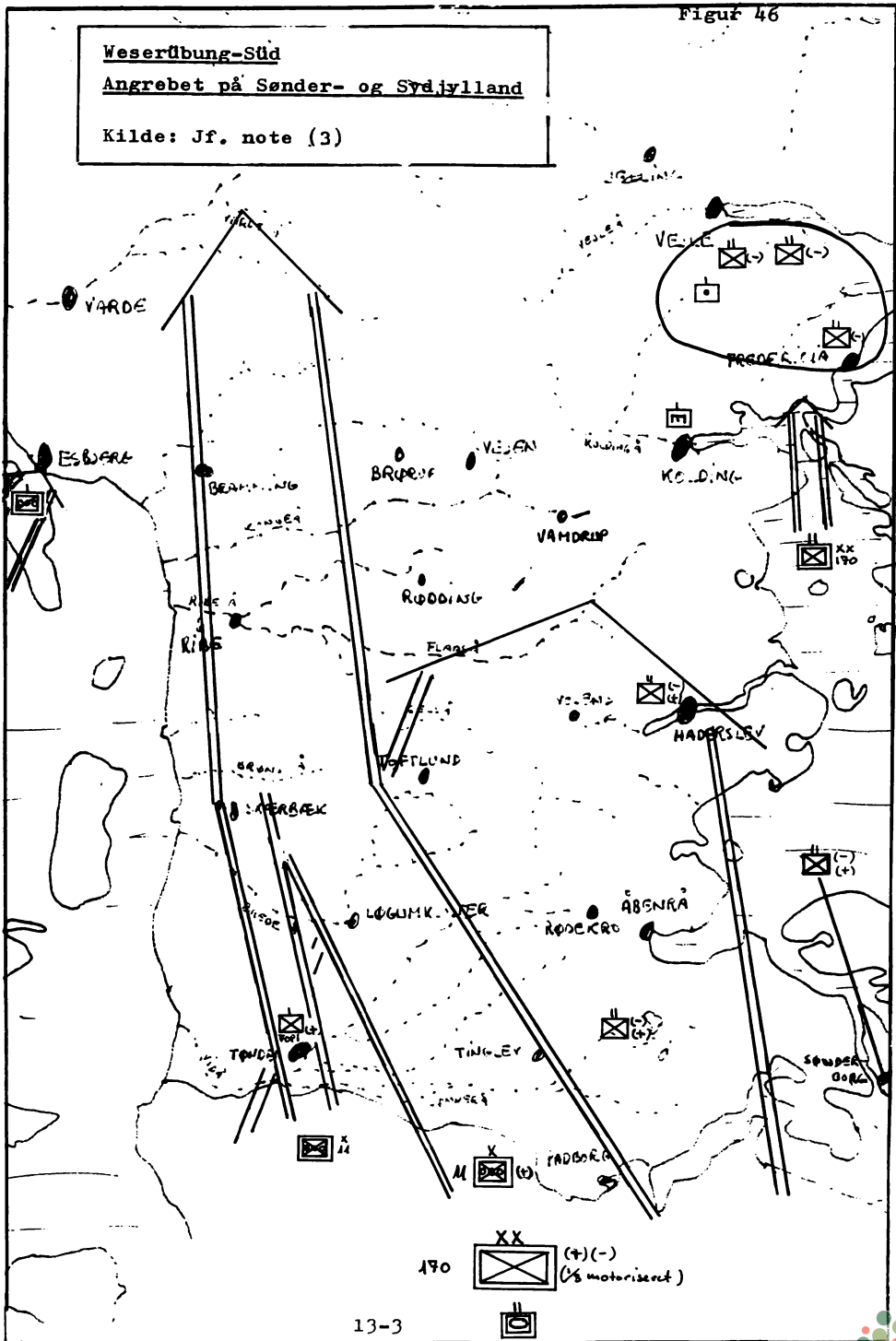
For at vurdere de danske muligheder er det nødvendigt kort at skitsere det tyske angreb på den jyske halvø (se figur 46 og 47). Det havde karakter

Figur 46

Weserübung-Süd

Angrebet på Sønder- og Sydjylland

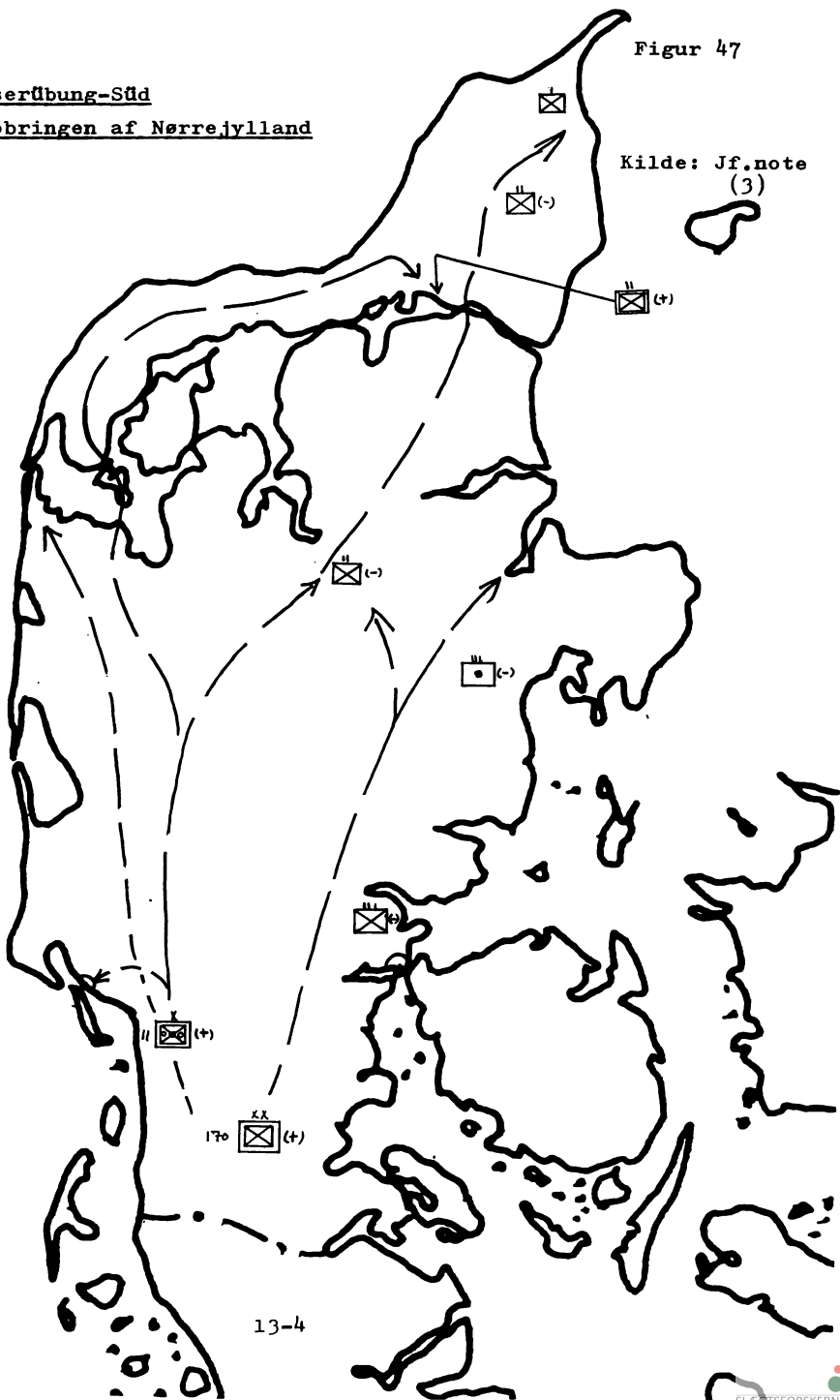
Kilde: Jf. note (3)

Weserdbung-Süd
Erobringen af Nørrejylland

Figur 47

Kilde: Jf.note
(3)

af en motoriseret fremrykning over bred front fulgt op af infanteri til fods. Angrebets tyngde lå i øst, men på grund af den svage danske modstand kom den ikke til udfoldelse. Som ved krigsspillet i 1938 blev den mest mobile enhed indsat i en fremrykning i Vestjylland med det formål hurtigst muligt at nå operationens væsentligste mål. Det var i april 1940 flyvepladserne ved Ålborg. De skulle erobres senest den 10. april om morgenen. Allerede den 9. om morgenen skulle den største af de to flyvepladser tages af en deling faldskærmsjægere, fulgt op af en lufttransporteret infanteribataljon. Lillebæltsbroen skulle erobres af en sølandsat infanteribataljon - i 1938-krigsspillet havde der her været tale om et regiment. Esbjerg havn skulle tages fra søen af et opklaringskompagni. Den største svaghed i den tyske angrebsstyrke var dens svage ingeniørelement. (3)

Hvis regeringen - som her forudsat - den 5. april havde besluttet at forøge beredskabsstyrken med det hjemsendte personel, ville man have kunnet afslutte sammendragningen af den jyske styrke senest den 8. april. Den ville da have været på ca. 20.000 mand.

For at vurdere Jydske Divisions muligheder, er det imidlertid endvidere nødvendigt at undersøge tilrettelæggelsen af hindretjenesten nærmere. Divisionens pionerbataljon havde to ingeniørkompagnier. De rakte ikke langt. Fodfolkspionerkommandoet var kun nødtørftigt uddannet i etablering af lette hindringer. En væsentlig forudsætning for at kunne etablere hindringer til støtte for en udvigende kamp var rådighed over panserminer. Man havde i februar 1939 indstillet til Krigsministeriet om at få en tildeling af sådanne miner. De var blevet bevilliget i februar 1940, men var endnu ikke tilgået enhederne. De skulle først produceres. (4) En anden forudsætning for en udvigende kamp var heller ikke opfyldt. Fodfolkspionerkommandoet var endnu ikke gået i gang med konverteringen fra let fodfolk til motoriseret panserværn. Med de kun to ingeniørkompagnier var det helt afgørende, at man kunne trække på civile myndigheder i hindretjenesten. Heri lå det væsentligste problem. Man fik rådighed over Grænsegendarmeriet ved en beslutning om at opstille "Bevogtningsstyrken i Sønderjylland" eller ved "overhængende krigsfarer", men de øvrige myndigheder kunne man først trække på ved mobilisering eller måske ved et krigsudbrud.

Behovet for støtte fra civile i hindretjenesten var så omfattende, at Generalkommandoen i januar 1940 havde taget skridt til inddragelse af sognemyndighederne i etableringen af vejspærringer. I forvejen var ødelæggelsen af jernbanestationer Statsbanernes ansvar. Jernbanebroerne var fordelt mellem

Statsbanerne og Grænsegendarmeriet. Havne- og fjordspærringer skulle i hovedsagen etableres af havne- og lodsmyndigheder. Hvem, der havde ansvaret for ødelæggelse af de få vejbroer, der før 9. april var blevet forsynet med sprængkamre, er uklart. Man må formode, at det var et ingeniøransvar. Pionerbataljonerne havde så som minimum - selv ved mobilisering - ansvaret for så at sige alle vejspærringer og -brospængninger i tilslutning til "spærrelinien" og "spærrezoneerne", for oversvømmelsen i hovedkamplinien og for Fredericia havn, hvor der manglede en ajorført instruktion, der kunne muliggøre en civil løsning af opgaven.

Det forhold, at man først kunne regne med støtte fra de civile myndigheder ved mobilisering, var kritisk for det jyske forsvars muligheder. Det betød at man først da ville råde over en meget stor del af de ødelæggelsehold, der havde ansvaret for de objekter, der var afgørende for udfaldet af den tyske operation. Med den daværende regering var en beslutning om at mobilisere - et signal om vilje til eksistensforsvar - i realiteten utænkelig. Selv indkaldelsen af de hjemsendte årgange til beredskabsstyrken ville kun have været en "forøgelse af fredsstyrken".

Det betød imidlertid, at man ikke var kommet "ind" i det udarbejdede operative plankompleks. Ved opstillingen af "Bevogtningsstyrke i Sønderjylland" og ved mere omfattende indkaldelser på niveauer, der var identificeret i planerne, fik man bemyndigelse til at klargøre ødelæggelser, og man fik rådgivning over ødelæggelseholdene fra Grænsegendarmeriet. En klargøring var selvfølgelig ikke utænkelig, selv om man kun havde en "forøget fredsstyrke", men det ville kræve en selvstændig - sandsynligvis politisk - beslutning. At man i september 1939 ikke indkaldte den veldefinerede bevogtningsstyrke, men kun en større - "forøget fredsstyrke", er ikke nødvendigvis en tilfældighed.

Etableringen af en sikringsstyrke ville have løst en del af Jydske Divisions hindreproblem. Trods alt havde - jf. krigsspillet 1938 - bevogtningsstyrkens ene ingeniørkompagni med støtte fra Grænsegendarmeriet mulighed for at opstille ødelæggelsehold til 22 vejbroer. Men selv opstillingen af en sikringsstyrke ved samtlige afdelinger - eller en mobilisering - løste ikke en anden del af problemet: Indtil angrebet fremkaldte krigstilstand var alle ødelæggelser tilbageholdte. Først da måtte man begynde at bortsprænge objekterne. I krig var der mulighed for at delegere ansvaret som "iværksættende chef" for de sønderjyske objekter og på den måde skabe større sandsynlighed for, at hindringerne blev etableret i tide. Også det forhold, at nødordren generelt var "spræng", ville da bidrage til at sikre en tidlig ødelæggelse.

Man manglede ikke alene ødelæggelseshold til hindringerne. Situationen med hensyn til bevogtningsstyrker til disse var ligeledes ret håbløs. Hjemmeværnet var ikke blevet opstillet. Kun i det område, hvor felthæren var placeret, kunne objekterne sikres. I de øvrige dele af halvøen var der - selv efter mobilisering - kun bevogtningsstyrker til et lille antal vitale objekter. (5)

Grænsegendarmeriet

De eneste ødelæggelseshold ud over pionerbataljonens egne, som man havde en umiddelbar rådighed over ved "overhængende krigsfare" var Grænsegendarmeriets. Gendarmerikorpsset havde som nævnt bl.a. ansvaret for at stille ødelæggelseshold til jernbanebroerne i det sydlige og vestlige Sønderjylland.

Grænsegendarmeriet er blevet nævnt sporadisk i redegørelsen. I næsten hele den periode, redegørelsen dækker, var korpset planlagt underlagt Krigsmi-
nisteriet ved krigsudbrud med henblik på støtte til de jyske hærstyrker. I Mellemkrigstiden ændredes dets krigsopgaver radikalt. Man forsøgte at kompensere for den stadige svækkelse af hæren ved at stille stadig mere omfattende krav til gendarmerne.

Fordi korpset i løbet af trediverne fik en temmelig central placering i den jyske forsvarsplanlægning, og fordi der er en del mytedannelse på dette område, vil jeg her give en samlet beskrivelse af Grænsegendarmeriets placering i planlægningen i perioden op til besættelsen. Efter Genforeningen øgedes antallet af jernbanebroer, der var forberedt til ødelæggelse, med de sønderjyske. Disse nye objekter blev fordelt mellem Statsbanerne og Grænsegendarmeriet. I løbet af tyverne og trediverne fik korpset ansvar for stadig flere objekter, og fra 1937 fik man som nævnt andetsteds også til opgave at opstille et sprængningskommando til ødelæggelse af vejbroer.

Indtil midten af trediverne var Grænsegendarmeriets krigsopgave - ud over sprængningerne - at virke som feltgendarmeri. I juni 1935 blev det fastlagt, at korpset allerede ved mobilisering eller "overhængende krigsfare" skulle overgå til militær status. I 1933 var man blevet udrustet med lette maskingeværer, og i 1936 nåede man så langt med den militære uddannelse, at Jyske Division vurderede det som forsvarligt at tildele korpset egentlige kampopgaver. Divisionen udfærdigede herefter en instruks, der tildelte korpset ansvaret for forsvaret af Flensborg Fjords nordkyst. Instruksen knyttede - som en yderligere stramning - underlæggelsestidspunktet til tidspunktet for formeringen af bevogtningsstyrken i Sønderjylland. Man ville blive sat under kommando af Garnisonskommandanten i Sønderborg, der i forvejen havde kommandoen over

den i Sønderjylland tjenstgørende styrke. Indtil bevogtningsstyrken var for-
meret og klar til at overtage grænsesikringen - og derigennem frigøre hovedpar-
ten af korpset til kystforsvarsopgaven - skulle man være klar til alene at sin-
ke en tysk fremrykning. Krigsministeriet godkendte instruksens i april 1937,
men den meddeltes aldrig gendarmerne. Den blev "sylvet" af korpsets styrelse,
Tolddepartementet. I foråret 1939 blev Jydske Division klar over dette forhold
og rykkede for udsendelse af instruksens. Departementet fortsatte med at for-
hale sagen. Man ønskede at hindre, at korpset blev indsat i situationer, hvor
hæren ikke kunne bakke det op.

Man kunne imidlertid kun forhale sagens afgørelse, indtil der var "over-
hængende krigsfare". Denne tilstand vurderede divisionen som indtruffen ved
alarmeringen i januar 1940. her alarmeredes også gendarmeriet, og divisionen
tog rent faktisk kommandoen over korpset. Den ekstraordinære situation varede
dog kun lidt over en uge, hvorefter man vendte tilbage til normale tilstande.
Imidlertid havde den "supplerende forholdsordre", som Jydske Division udsendte
ved alarmeringen, fastlagt, at Grænsegendarmeriet skulle underlægges Garnisons-
kommandanten i Sønderbog i tilfælde, hvor landet blev angrebet uden, at bevogt-
ningsstyrken var befalet formeret. Dette var ganske vidst ikke i modsætning
med reglen om "overhængende krigsfare", men det beskrev netop den situation,
som Tolddepartementet for enhver pris ønskede at undgå - en ofring af gendar-
merne, der som oftest var midaldrende familiefædre.

Garnisonskommandanten gik i sin "Beredskabsbefaling nr. 1" ud over den
af divisionen befalede første opgave for korpset; en samling til Haderslev med
henblik på iklædning, og befalede i stedet mandskabet i korpsets vestlige di-
strikt anvendt i en optagestilling nord for Tønder ved Brede Å. Det må betrag-
tes som tvivlsomt, om instruktionen om denne påtænkte anvendelse nogensinde
nåede længere end til korpsets chef og næstkommanderende, der deltog i instruk-
tionsøvelsen ved divisionen 11-14 marts 1940.

I løbet af 8. april blev man i Tolddepartementet klar over, at faren for
en ofring af korpset var akut. Dette resulterede i, at det blev gennemtrumfet,
at korpsets underlæggelse blev gjort entydigt betinget af en nu usandsynlig
formering af bevogtningsstyrken eller en sikringsstyrke.

Indtil 8. april kunne såvel krig som alarmering eller formering af be-
vogtningsstyrken sikre korpsets underlæggelse. Fra den 8. april var Grænsegen-
darmeriet i praksis uden for divisionens - og derigennem beredskabsstyrkens -
rækkevidde. Man må nok sige, at det i en situation, hvor det kun var hensigten
at indsætte hæren i et "markerende" forsvar, ville have været forkasteligt at
ofre gendarmerne. Korpsets nye forholdsordre betød imidlertid, at også dets
ødelæggelseshold reelt kom uden for Jydske Divisions rækkevidde. Det forhold,

at regeringen valgte at knytte underlæggelsen til formeringen af bevogtningsstyrken, kunne tyde på, at den var klar over de styringsmuligheder, der lå i at have beredskabsstyrken begrænset til at være en "forøget fredsstyrke". (6)

Kunne det være gået anderledes?

Ved Generalstabens krigsspil i 1938 havde den tyske styrke været 2-3 gange så stor, som den, der blev indsat den 9. april 1940. På dansk side havde man rådet over en $3\frac{1}{2}$ gang så stor styrke.

Ved krigsspillet lykkedes det ikke at sinke det tyske gennembrud væsentligt, på trods af, at man kunne klargøre hindringer, og på trods af, at man rådede over en så stor styrke, at der kunne etableres en lidt bedre sammenhæng i det sønderjyske forsvar. Hvis man havde indkaldt de hjemsendte årgange, og hvis man havde fået tilladelse til at sammendrage hele divisionen til Sønderjylland, havde man forudsætningerne for at etablere et tyndt, men sammenhængende forsvar i hele halvøens bredde. Dette ville dog næppe være sket. Man ville have indsat styrken i overensstemmelse med Plan I. Derved ville man have efterladt det vestlige Sønderjylland tyndt besat.

Hovedstyrken ville da stå omkring højderyggen ved Vojens, og en fremskudt styrke på mindst rytterregimentet og et par fodfolksbataljoner ville være på plads i linien Åbenrå-Løgumkloster og syd herfor.

Med en sammendragning til Sønderjylland, der afsluttedes den 8. april - samtidig med efterretningerne om den tyske fremrykning - ville Jydske Division i langt højere grad, end tilfældet var, have været mentalt forberedt på kamp. Resultatet ville have været en betydeligt hårdere kamp i Sønderjylland, specielt mellem Jydske Division og 170. Infanteridivision. Jeg vurderer det imidlertid som særdeles tvivlsomt, om Jydske Division kunne have holdt fjenden syd for Kolding Å - Kongeålinien længere end til hen på aftenen den 9. april. Dette skyldes, at tyskerne indsatte deres mest mobile enhed - 11. skyttebrigade - mod vest. Efterretninger om en fremrykning mod vest nåede Jydske Division så sent, at der næppe ville have været mulighed for at flytte enheder til stillingens vestlige del. Med de stærkt begrænsede muligheder for at udføre effektive hindringer, som - uanset om Grænsegendarmeriet blev stillet til rådighed - eksisterede indtil mobilisering, må det vurderes, at brigaden ville have gennembrudt stillingen og udflankeret Jydske Division.

Limfjordsforsvaret skulle først opstilles ved mobilisering, og selv da ville det på grund af mangel på bevogtningsstyrker savne indhold. Det er særdeles tvivlsomt, om der ville være blevet etableret bevogtning af broerne ved Oddesund og Ålborg. Jydske Division ville således ikke have nogle sikrede bro-

hoveder at falde tilbage på. Det må vurderes som sandsynligt, at mindst en af de to Limfjords-broer da ville blive erobret intakt af skyttebrigaden, som derefter ville opnå forbindelse med den ved Ålborg lurtlandsatte styrke. Den luftbårne operation ville på grund af Vendsyssel-styrkens placering ved Brønderslev have været en succes.

Kontakten mellem skyttebrigaden og den luftlandsatte styrke vurderes at være opnået senest hen på den 10. april.

Dette betyder, at tyskerne ville have nået deres mål inden for tidsfristen.

Kun, hvis der var blevet mobiliseret den 5. april, hvilket efter al sandsynlighed var urealistisk med den pågældende regering, ville tyskerne være blevet bibragt sådanne forsinkelser, at operationer i Norge formentlig ville være blevet væsentligt påvirket.

Omkostningerne ville sandsynligvis have været et terrorbombardement af København, som så ville være blevet husket sammen med Warszawa og Rotterdam.

Der er en bemærkelsesværdig overensstemmelse mellem 1938-krigsspillet og den tyske plan for Weserübung-Süd. Det kan ikke udelukkes, at det bekendte ved den situation, der udviklede sig op til det tyske angreb., betød, at man var parat til at overdrive betydningen af uoverensstemmelser. Dette kan illustreres ved et eksempel:

Et forhold, som Ritmester Lunding undrede sig over den 8. april, og som må siges at have bidraget til tvivlen om, hvorvidt den tyske fremrykning var optakten til et nært forestående angreb, var "det mærkværdige forhold, at grænsen var åben". I krigsspillet havde tyskerne - som rimeligt er - skærpet grænsekontrollen i perioden op til angrebet. Man kan sige, at man førte sig selv bag lyset ved at have en lidt for fast opfattelse af, hvad der ville komme af varsler.

- - - - -

Som konklusion på denne vurdering af, om det kunne være gået anderledes den 9. april, vil jeg sige følgende.

Hærens ledelse - og her ikke mindst Ebbe Gørtz og hans stab - havde de rigtige ideer til forbedring af hæren. Disse byggede på sunde taktiske vurderinger. Man havde identificeret hærens svagheder, og der pressedes på for at få gennemført forbedringer. Men det hele var omsonst, fordi regeringen fortsat havde en anden forsvarsopfattelse end hærens ledelse. Som Prior skrev:

"... det var umuligt at overbevise regeringen. Generalløjtnant With har i 8 1/3 år med stor kraft og jeg i 4 1/3 måned efter bedste evne forsøgt det. Regeringen fulgte åbenbart konsekvent den linie ikke at ville udāske Tyskland ved militære foranstaltninger. Det var en mur, man løb ind i.

Ingen kan have pligt til at overbevise sine foresatte." (7)

Dette er sagens kerne. Med de givne politiske begrænsninger var sagen i alt væsentligt afgjort. Man kunne selvfølgelig gennem bedre ideer og bedre føring have fremkaldt kosmetiske justeringer af forløbet den 9. april. Men det er alt.

Noter til efterskriftet

- (1) Udtalelse til Ritmester H.M.Lunding under dennes tyske fangenskab. (Parl. Kom.III, Bilag. Stenografiske referater sp.261)/ Kaupitz' korpsbefaling og rapport (Parl.Kom.XII, pp.98-99, 246, 250).
- (2) GK til KM af 4-3-1940 (Parl.Kom.)/ Stemanns udtalelser til den Parlamentariske Kommission (Parl.Kom.III, Bilag. Stenografiske referater, sp.5-10)/ 3. Artilleriafdelings afdelingsbefaling nr. 76 af 5-4-1940 (3. Artilleriafdelings arkiv).
- (3) Kaupitz' korpsbefaling og rapport (Parl.Kom.XII, pp.98-99, 246, 250) o.a.
- (4) GK til KM af 11-2-1939/ GK til G.f.F. af 7-2-1940 (GTK).
- (5) GK til JDIV af 7-1-1935/ GK til G.f.I. af 17-1-1935/ GK til JDIV af 2-3-1935 (GTK)/ GK til JDIV af 1-7-1937/ GK til JDIV af 2-8-1937 (GOK)/ GK til JDIV af 18-7-1938 (GTK)/ CH/GK til FM af 31-10-1938/ GK til JDIV af 23-1-1940 (GOK)/ GK til JDIV af 30-1-1940 (GTK).
- (6) Lars Bjørnboe: Ingen kender dagen. Geænsesegendarmeriet under krig og besættelse. Kbh. 1970, pp.25-38/ GK til KM af 10-10-1935 (GOK)/ GK til JDIV og DSB 2. Distrikt af 14-11-1935 (GTK)/ JDIV til GK af 19-3-1936 (GOI, pk.26)/ Gst. til Grænsesegendarmeriet af 25-2-1937 (GTK)/ GK til KM af 13-4-1937 (GOK)/ GK til JDIV af 28-5-1937 (GTK)/ JDIV til GK af 7-7-1937 (GOI, pk.28)/ GK til KM af 13-6-1938/ GK til KM af 18-4-1939/ GK til KM og JDIV af 6-1-1940 (GOK)/ GK til JDIV af 9-1-1940 (GOI, pk.34)/ GK til KM af 13-1-1940 (GOK)/ Beredskabsbefaling nr. 1 af 22-2-1940 (GOI, pk.35)/ O-sek. til Gst.Afd. af 6-4-1940 (GOK)/ KM til GK af 8-4-1940 (GOK, pk.34). Herudover note (4).
- (7) Generalstabsøvelser nr. 107 (Krigsføringsdepotet)/ Parl.Kom.III, Bilag. Stenografiske referater, sp.246-253/ Priors koncept fra 19-6-1940 til et svar på Oberst Harrels angreb. (Besættelsestidens Arkiv, pk.6). For den endelige udgave af teksten se Parl.Kom.III, Bilag. pp.364-365.

- usandsynligt - engelsk angreb.

Når det ventede tyske angreb kom, kunne man ikke gøre ret meget. Man måtte dog på en eller anden måde finde en operationsidé, der havde et skær af troværdighed. Det krævede den militære professionalisme.

Generalstaben - der ikke havde noget direkte og derfor tungtvejende ansvar - foreslog en meget mobil, guerrillalignende kamp, der forudsatte, at Vendsyssel var en sikret basis. Den gav dog ikke en troværdig opskrift på, hvorledes denne basis kunne sikres under den fremskudte mobile indsættelse. Ideen forudsatte også en kvalitet, som den jyske hærs enheder ikke havde. Den kommanderende general forkastede da også Generalstabens idé og foreslog i stedet et eksistensforsvar, der koncentreredes om Mors som tilflugtssted.

Den efterfølgende kommanderende general i Jylland - Tuxen - foreslog en tredje mulighed. Den jyske hærstyrke skulle anvendes i overensstemmelse med regeringens hensigt, d.v.s. i et periferiforsvar, der også og primært var vendt imod England. Dette anbragte imidlertid den jyske hær i en udsat frem-skudt placering tæt ved grænsen, og Tuxens idé forkastedes da også af hærledelsen som det kætteri, den var. Den blev på trods af gældende tjenestebestemmelser aldrig forelagt Krigsministeriet. Det eneste, der kom ud af forsøget, var etableringen af en jysk sikringsstyrke, der som opgave skulle have grænse- og havnebevogtning samt sikring af mobiliseringen af værnepligtige til Sjællands forsvar.

Tuxen havde imidlertid også foreslået et kompromis bygget på Generalstabens og forgængerens operative ideer for imødegåelsen af et tysk angreb. Limfjordslinien skulle udbygges med feltbefæstede brohoveder, der bemandedes med ældre mandskab, således at hele felthæren kunne frigøres til mobile operationer, der dog skulle være af mindre ambitiøs og mere traditionel karakter end de af Generalstaben skitserede.

Ved krigsudbruddet formeredes sikringsstyrken. Kun en mindre del af styrken var indsat i bevogtning. På Sjælland, hvor hovedparten af de indkaldte styrker var placeret, var hovedopgaven sikringen af København mod et overfald. Denne sikring af København var en torn i øjet på P.Munch, idet den i for høj grad havde eksistensforsvarets karakter. Han forsøgte derfor at gennemtvinge, at hele sikringsstyrken fik samme opgaver, som den jyske sikringsstyrke havde, d.v.s. rene bevogtningsopgaver. Da den radikale regering - og ikke mindst Munch selv - samtidig ønskede at fastholde en bred politisk støtte til forsvarspolitikken, lykkedes det dog hæren gennem sine politiske venner at forhindre, at sikringsstyrken begrænsedes til en ren bevogtningsstyrke.

Man må konkludere, at det jyske landforsvar i denne periode var et tvivlsomt værn. Ikke alene havde man en regering, der som grundlæggende holdning

gik mod et egentlig forsvar. Men en af denne regerings ledere, dens forsvarsminister, demonstrerede ved sin forsøg på at fjerne den del af sikringsstyrken, der kunne yde et sådant forsvar, at man hverken ønskede at handle, som den gældende forsvarslov havde forudsat, eller som forsvaret var planlagt. Et egentligt forsvar forudsatte en ret usandsynlig tidlig mobilisering.

Forholdet mellem politikerne og hærens ledelse i perioden var præget af mistillid. Hærens officerskorps var højre-folk og Provisorietidens sår var endnu ikke lagt. Hæren skulle stå vagt om nationen og var derfor hævet over det politiske kævl. Krigshistorien viste - som den blev udlagt - i øvrigt, at det var en ulykke for landet, hvis politikerne blandede sig i forsvaret af landet. Det måtte overlades til sagkyndige.

Venstre havde brohoveder inden for forsvaret. Søværnet lå - af naturlige grunde - på linie med dette parti i spørgsmålet om periferiforsvaret, og i hæren kunne officerer som Kühnel og Tuxen klart se det tvivlsomme i kun at forsvare et lille hjørne af territoriet, og de var derfor åbne over for at indlede forsvaret i periferien. Men de radikale blev opfattet som defaistister, deres mål var i bedste fald uforståelige for hærens officerer. Mellem overgeneralen Gørtz og forsvarsministeren Munch var forholdet mere præget af konflikt end samarbejde.

Et allianceforsvar uden en alliance - 1922-ordningen

Nu var Tyskland slået, Rusland svækket af revolution og Vestmagterne dominerende. Folkeforbundet var blevet oprettet af de sejrende magter. En kollektiv sikkerhed skulle sikre den enkelte medlemstats sikkerhed. De store udenrigspolitiske problemer var af økonomisk karakter, ikke af militær.

Grænsen var med Genforeningen skudt mod syd, hvilket gav bedre mulighed for at forsvare halvøen. Et problem var det dog, at løsningen af det slesvigske spørgsmål var blevet påtvunget Tyskland af sejrherrene, og at det tyske samfund var præget af stor ustabilitet. Man kunne ikke udelukke, at nationalistiske bevægelser i Tyskland ville søge at vinde Nordslesvig tilbage ved et kupagtigt overfald, og man kunne ikke sige om den tyske stat var i stand til eller ville gribe ind over for sådanne bevægelser. Man turde endda ikke udelukke, at overfaldet ville blive støttet af Rigsværnet.

Politikerne følte ikke - bortset fra i et par korte perioder - truslen om et sådant overfald særligt akut. Venstre, der i perioden enten var regeringsparti eller kontrollerede lovgivningen på grund af, at socialdemokratisk-radikale regeringer ikke havde flertallet i Landstinget, fandt, at Danmarks

sikkerhedspolitiske situation var bedret så meget, at forsvaret kunne skæres væsentligt ned. Dele af Venstre ønskede at reducere hæren til den størrelse, den fik i 1932, men Venstre-regeringernes parlamentariske flertal sikredes af de konservative, så man måtte søge forlig med dette parti om forsvarsordningen.

Det idémæssige grundlag for et forlig blev leveret af officerer fra Generalstaben, der i en kort offentlig debat foreslog at indrette forsvaret som et allianceforsvar. Medlemskabet af Folkeforbundet betød, at Vestmagternes overlegne flåder meget hurtigt ville indfinde sig i de danske farvande og sikre søherredømmet her. Der var tvivl om, hvorvidt vi ville modtage landforstærkninger fra vore "allierede", men hovedparten af hæren på Sjælland ville kunne overføres til Jylland kort tid efter ankomsten af de allierede flåder. Forsvaret af Sjælland skulle søges gennemført som et periferiforsvar, for hvis fjenden var kommet i land, ville man ikke kunne frigøre sjællandske tropper til brug i Jylland. I Jylland måtte forsvaret have brohovedforsvarets karakter. Man måtte dog tage hensyn til den sønderjyske landsdel, hvilket gjorde, at brohovedforsvaret måtte starte her og således indledningsvis have periferiforsvarets karakter. Hvis Sønderjylland gik tabt, før hjælpen ankom, kunne man gennem en tilbagegang til Fyn søge at hindre, at tyskerne via en kontrol med Store Bælts vestlige side kunne imødegå flådernes indtrængen. Man kunne dog også søge at holde et brohoved på halvøen.

For politikerne var den strategiske idé i realiteten kun et påskud til besparelser. Det eneste forsvarsproblem, der havde politisk bevågenhed, var en vis sikring af Sønderjylland mod overfald. Man interesserede sig ikke nærværdigt for forsvaret, hvilket blandt andet betød, at der opstod et skel mellem forsvarsordningens budgetbehov og det faktiske forsvarsbudget. Venstre-regeringen i slutningen af 1920-erne søgte at løse dette problem ved i 1929 at tage skridt svarende til, hvad der faktisk blev gennemført i 1932, men konservativ modstand bragte regeringen til fald. På grund af det borgerlige flertal i Landstinget kunne den nye socialdemokratisk-radikale regering i det første par år ikke gøre noget for at ændre forsvaret i overensstemmelse med partiernes ønske om afrustning.

Forberedelserne af det jyske landforsvar i denne periode var præget af, at det var umuligt med de rådige styrker at etablere et så stærkt periferiforsvar i Sønderjylland, at man kunne holde en linie her, indtil forstærkningerne fra Sjælland var ankommet. Det af politikerne ønskede periferiforsvar kunne ikke forenes med forsvarsideens krav om et brohovedforsvar.

Hvis der i perioden havde været en vis forståelse mellem hærens ledelse og politikerne, er det tænkeligt, at man kunne have nået til en afklaring. Men

forståelse kræver initiativ fra forsvarrets og interesse fra politikernes side. Generalstabschefen i det meste af perioden, Birke, var Landstingsmand fra Venstre. Der var intet modsætningsforhold mellem hærledelsen og venstre-regeringerne. Den kommanderende general fra 1926, Nyholm, var i stor udstrækning loyal mod regeringens direktiv for forsvarret, og han søgte også i en vis udstrækning at inddrage Krigsministeriet i Planlægningen. Men i Venstre, der udgjorde forsvarrets reelle parlamentariske grundlag, var interessen minimal. Man skulle nok have et forsvar. Der var imidlertid ingen risiko for krig, så de eneste krav, man stillede, var, at forsvarret ikke skulle være for dyrt, det måtte ikke være rettet mod nogen bestemt magt, og det skulle hvile lige tungt på befolkningerne i de to hovedlandsdele. Hvad man i øvrigt beskæftigede sig med af planlægning, forberedelser o.l., var forsvarrets sag - sålænge Sønderjylland sikredes nogenlunde. Herudover ønskede man - med en vending fra en senere periode - "ro om forsvarret".

Mellem hærens ledelse og socialdemokratiske henholdsvis socialdemokratisk-radikale regeringer var der intet grundlag for gensidig forståelse. De sidstnævnte ventede på at få politisk mulighed for at gennemføre en afrustning.

Etableringen af den store grænsevagt - det jyske forsvar i 1930-erne

I 30-erne ændredes Danmarks sikkerhedspolitiske situation igen. Allerede før Hitlers magtovertagelse var situationen i Tyskland således, at et overfald på Sønderjylland blev betragtet som en realistisk mulighed, og i årene efter bragte den tyske genoprustning Danmark i en situation, der på mange måder svarede til den, vi havde kendt indtil 1918. Vi lå igen inden for den tyske magtsfære uden håb om hjælp udefra, og nu havde vi muligheden af et tysk krav om en grænserevision hængende over hovedet. Den tyske flåde ville igen have søherredømmet og derigennem hindre forbindelse mellem landsdelene. Den teknologiske udvikling havde gjort en sølandsætning på Sjælland mere risikabel og mindsket risikoen for et flådebombardement af København - dog kun, hvis Danmark havde et tilstrækkeligt flyvevåben. Samme udvikling betød imidlertid også, at København nu var truet af terrorbombardement fra luften.

Vi fik den nye forsvarsordning før Hitler kom til magten. Venstre udnyttede sin nøgleposition i Landstinget til at få gennemført en ordning, som levede op til partiets ønsker om besparelser, om ikke at "true" nogen og om ikke at hvile skævt på landsdelene. Det mislykkedes for With at få skabt en hær, der muliggjorde kombinationen af periferi- og eksistensforsvaret på Sjælland, og som samtidig kunne imødegå mindre irregulære overfald på Sønderjylland. Vi

fik et forsvar, der var for stort til blot at løse bevogtningsopgaver, men som i begge landsdelene var for lille til at etablere et periferiforsvar med bare nogen udholdenhed. Situationen ændrede sig på den anden side også før regeringspartierne fik flertal i Landstinget og således mulighed for at gennemføre deres afrustningsforslag. Med Hitlers magtovertagelse begyndtes den ændring af Socialdemokratiets forsvarspolitik, som slog igennem efter 2. Verdenskrig. Med et sådant regime syd for grænsen var det rimeligt at forsvare det danske samfund. Partiets fortsat stærke fløj af afrustningstilhængere og regeringssamarbejdet med de radikale hindrede imidlertid større forbedringer af forsvaret.

Den stadig mindre sandsynlighed for, at det ville blive muligt at overføre styrker mellem landsdelene, kunne have betydet, at det jyske landforsvar af nødvendighed antog karakter af et periferiforsvar. Det var imidlertid umuliggjort med 1932-ordningen. Den jyske hærstyrke var for lille. Det var ikke muligt med den rådige styrke at etablere en sammenhængende forsvarslinie over halvøen. En tilbagevenden til løsningen fra før 1918 var heller ikke mulig. Ministeriets direktiv låste den jyske hærstyrke fast i en blanding af periferiforsvar og grænsebevogtning.

Efter at have erkendt, at regeringen ikke ville give direktiv for noget, der kunne tolkes som et eksistensforsvar, planlagde man loyalt som bestemt af denne. Hovedplanen kom til at gå ud på at etablere, hvad man kunne kalde en grænsevagt af varierende styrke. Man gik dog samtidig i gang med at forberede andre muligheder. Der planlagdes for nordligere sammendragninger og man gik i gang med at forbedre hærens muligheder for at kunne kæmpe udvigende.

I årene 1933-1935 havde der været en forholdsvis tæt personlig kontakt mellem regeringen og hærens ledelse. Withs og Staunings gode forhold skabte nye muligheder for harmonisering af hærens forberedelser med regeringens synspunkter. En forudsætning for denne harmonisering var imidlertid en vis styrkelse af hæren. Den blev imidlertid hindret af den nævnte modstand inden for Socialdemokratiet og regeringen. 1937-ordningen blev kun en moderniseret 1932-ordning. En styrkelse af specielt forsvaret af Sønderjylland og Københavns luftforsvar, som havde været på tale, og som ville have skabt et troværdigt periferiforsvar, blev ikke til noget.

Sudeterkrisen i efteråret 1938 bragte en mere formel kontakt mellem regeringen og hærens og søværnets ledelse. En vis forbedring af forsvaret var i den spændte udenrigspolitiske situation nok mulig. En sådan styrkelse kunne også nu have sikret et bedre sammenfald mellem regeringens synspunkter og hærens ønsker om et "militært fornuftigt" forsvar. I denne situation var værns-

modsatninger en væsentlig hindring. Hærens og søværnets krav var ikke koordinerede og prioriterede. De var derfor økonomisk uoverkommelige.

Socialdemokratiets og hærens nærmen sig hinanden, på hvad man kunne kalde periferiforsvarets grund, blev afbrudt af kriser, krig og det tyske angreb. I det svenske socialdemokrati fortsattes udviklingen.

Vagten hæmmes - perioden op mod 9. april

Etableringen af beredskabsstyrken ved Verdenskrigens udbrud skabte en styrke i Jylland, der vel nogenlunde var i stand til at gennemføre en grænsebevogtning i P.Munchs forstand.

To ting bidrog til, at etablering af en sådan bevogtning ikke fandt sted på trods af, at det ville have været en naturlig følge af Krigsministeriets direktiv fra maj 1936 om at imødegå neutralitetskrænkelser ved landegrænsen så sydligt som muligt på dansk grund og af september 1939-forholdsordrens krav om umiddelbar imødegåelse af et angreb med alle til rådighed stående midler.

Den første og væsentligste årsag var den samme forholdsordres begrænsende virkninger på, hvor beredskabsstyrken blev placeret, og de senere forbud mod at sammendrage mod grænsen.

Den anden og mindre væsentlige årsag var de begrænsninger, som Generalkommandoen havde lagt på enhederne gennem sin politik med hensyn til bevogtning af objekter.

Regeringernes hensigt og det jyske landforsvars karakter igennem perioden

I slutningen af kapitel 1 understregede jeg, at de beskrevne forsvarspolitiske grundopfattelser ikke var hentet fra politikernes og generalernes egne formuleringer. De var forfatterens forenklinger, der skulle tjene som referenc punkter til støtte for beskrivelsen af ændringer i de jyske forsvarsforberedelser. Med forsvarsopfattelserne som en skala har jeg på figur 48 opstillet min vurdering af karakteren af disse forberedelser og af forberedelserne til hele landets forsvar - holdt op imod en vurdering af de skiftende regeringers hensigt med forsvaret.

Regeringens opfattelse varierede afhængig af, hvilket parti, der domerede den, og således af, hvorledes dette partis opfattelse var på det pågældende tidspunkt. For Venstres vedkommende blev det ønskede periferiforsvar mere og mere lig den af de radikale ønskede kyst- og grænsebevogtning.

I socialdemokratiet ændredes opfattelsen i takt med opbygningen af et samfund, man følte var værd at forsvare, samtidig med, at der opstod en trussel mod dette samfund fra et helt uacceptabelt politisk system. Holdnings-

ændringen var ikke slået igennem, da krigen kom, Man valgte så i stedet for et forsvar at satse på overlevelse gennem ikke-provokation.

Karakteren af landets forsvar varierede efter muligheden af "allieret" søherredømme. Jo tidligere dette kunne indtræffe, jo mere omfattende det forventedes at blive, desto mere ambitiøst og fremskudt i forhold til Sjælland - København - var man parat til at gøre brohovedforsvaret. Hvis det var indlysende, at man måtte regne med et varigt tysk søherredømme, søgte man at samle så store styrker i én landsdel - Sjælland - at man her kunne etablere et eksistensforsvar. Kun, hvis dette ikke var politisk muligt, viste man tilbøjelighed til at forberede et periferiforsvar.

Den relative nedprioritering af Sjælland og stræderne, der lå i Gørtz' analyse fra 1938, nåede ikke at få betydning. Den lige vægtning af hovedlandsdelene, som her blev anbefalet, ville have været et bedre grundlag for en accept af et periferiforsvar. Da der ikke længere var nogen del af landet, der skulle prioriteres specielt højt, var et af de forhold, der underbyggede eksistensforsvarstanken, fjernet.

Karakteren af Jyllands forsvar varierede igen efter, hvor langt foran København, man kunne lægge et eventuelt brohovedforsvar. Dette afhang af søherredømmet og rådigheden over styrker i Jylland. Forsvarets karakter afhang også i høj grad af den kommanderende generals risikovillighed, der nok også i nogle tilfælde afhang af hans holdning til regeringspartierne.

Ud over at skabe bedre operative vilkår betød Genforeningen en noget øget risikovillighed, dog kun ved angreb, der ikke var rettet mod Danmarks eksistens.

Man vil se af skemaet, at der var et betydeligt sammenfald mellem regeringens hensigt og hærens forberedelser i Jylland i perioderne 1912-1913 (Tuxen) og 1926-1929 (Nyholm). I 1932-1936 udtrykte Lasson, at han var parat til at forberede et periferiforsvar, men With ønskede handlefrihed. With bøjede sig i 1936, efter det tidspunkt, hvor Stauning havde opgivet at få parti og regeringspartner til at acceptere periferiforsvaret. Man nåede derfor på intet tidspunkt i trediverne frem til en overensstemmelse mellem regering og hær. I 1939 forsvandt ethvert sammenfald ved socialdemokratiets valg af en ikke-provokationslinie. Med en sammendragning af den jyske beredskabsstyrke til Sønderjylland medio april 1940 ville der igen have været etableret en vis overensstemmelse, men angrebet kom den 9. april.

Under besættelsen sikrede Ebbe Gørtz for første gang en fuld overensstemmelse mellem regeringens ønsker og hærens forberedelser. (Se Palle Roslyng-

Figur 48

Forfatterens vurdering af regeringens hensigt vedrørende Danmarks forsvar samt af karakteren af hele Danmarks og den jyske halvøes landforsvar i hærens forberedelser.

<u>Regeringens hensigt vedrørende Danmarks forsvar</u>				<u>Karakteren af Danmarks forsvar</u>				<u>Karakteren af Jyllands forsvar</u>			
EX	BR	PE	BE	EX	BR	PE	BE	EX	BR	PE	BE
1900											
1901											
1902											
1903											
1904											
1905											1905
1906											
1907											
1908											
1909											
1910											1910
1911											1911
1912											
1913											1913
1914											
1915											
1916											
1917											
1918											1918
1919											
1920											1920
1921											
1922											
1923											
1924											1924
1925											
1926											1926
1927											
1928											
1929											1929
1930											
1931											
1932											1932
1933											
1934											
1935											1935
1936											1936
1937											
1938											
1939											1939
1940											

Primær : _____
 Tvivlsom, måske primær :
 Sekundær : -----

Jensen: Værnenes politik - politikernes værn. Studier i danske militærpolitik under besættelsen 1940-45. Kbh. 1980).

Tanker på grundlag af undersøgelsen

I indledningen skrev jeg, at hvis et forsvar ikke planlægger og forbereder sin indsættelse i overensstemmelse med den politiske hensigt med dette forsvar, er der til stadighed risiko for, at dets eksistensberettigelse undergraves ved, at dets anvendelighed som politikens instrument går tabt. I den periode, der er dækket af undersøgelsen, var der sjældent overensstemmelse mellem den politiske hensigt og forsvarrets forberedelser.

En del af skylden lå hos politikerne. De søgte sjældent den viden om militære forhold, der kunne sikre dem kontrol med deres militære redskab. Blandt forsvarsministrene havde kun I.C.Christensen og P.Munch den fornødne indsigt. Politikerne opfattede ofte officererne som i bedste fald ignoranter og i værste fald politiske modstandere. Militæret kunne styres over finansloven og ved i givet fald at begrænse de skridt, der blev taget under en krise, således at de krigsgale ikke fremprovokerede et angreb på landet.

En meget stor del af skylden lå dog hos hærens ledelse. Man anerkendte ikke politisk styring og søgte den sjældent. I stedet for at forberede forsvaret på grundlag af de politiske direktiver, og i stedet for at søge en tæt personlig kontakt med de ansvarlige politikere - for at nå til den nødvendige grad af gensidig forståelse - ignorerede man mere eller mindre åbent direktiverne og modarbejdede ofte regeringens styring gennem et politisk samarbejde med oppositionen. Det var vanskeligt at tilpasse sig og acceptere folkestyrets vilkår. Situationen kunne være bedret efter 1918 med officerskorpsets bedre forbindelser til partiet Venstre. Men dette parti havde mistet interessen for at opretholde et periferiforsvar af en sådan styrke, at det med lidt god vilje også kunne opfattes som et fremskudt brohovedforsvar. Muligheden for overensstemmelse på et "militært anvendeligt" grundlag var gået tabt.

I trediveerne brød With hærens isolation gennem sin energiske anvendelse af den nye trussel fra syd til at skabe en dialog med Socialdemokratiet og under besættelsen lykkedes det at nå til et forhold med tillid og gensidig forståelse. De første år efter krigen var præget af dette tætte forhold, og der var da sandsynligvis ret ens opfattelser af, hvad forsvaret skulle kunne, men med generationsskifte og våbenhjælpens bortfald blev forståelsen undergravet. Den politiske styring blev igen koncentreret om tildelingen af ressourcer, medens forsvaret gennem henvisning til alliancen - og måske til tider ved mobili-

sering af allieret pres - søgte at sikre så stor en ressourcetildeling, at et "militært rigtigt" forsvar kunne opretholdes. Der var ikke længere sikret en overensstemmelse mellem den politiske hensigt og forsvarrets forberedelser.

Et spørgsmål, det er naturligt at overveje, er, hvorledes man kan sikre en sådan overensstemmelse i fremtiden. Efter min opfattelse er der kun én mulig vej til at nå dette mål. Man må - ud fra en nøgtern vurdering af vort politiske systems karakter - finde en metode til at få regeringen eller om muligt et flertal i Forsvarsudvalget til at fastlægge de hovedlinier, der skal lægges til grund for forsvarrets sammensætning og forberedelser. Først, når disse hovedlinier er fastlagte, er man nede på et niveau, hvor det er rimeligt at tale om et "militært rigtigt" forsvar. Jeg vil i det efterfølgende give et forslag til, hvorledes det kunne gøres.

Hvad er det for spørgsmål, som politikerne bør besvare?

Et spørgsmål, der må besvares, er hvilken forsvarspolitisk grundopfattelse, der skal være styrende for forsvarrets sammensætning og forberedelser. Det kunne siges at være besvaret gennem vort alliancemedlemskab, men dette er ikke nødvendigvis korrekt. Vi er tilbøjelige til at betragte det som givet, at grundopfattelsen er, hvad jeg her har kaldt brohoved- eller eksistensforsvaret. Man har imidlertid fra dansk politisk side ytret ønske om at lægge vægten på varsling, suverænitetshævdelse og national krisestyring. Et forsvar, der lægger vægten på disse opgaver, vil jeg karakterisere som et periferiforsvar. Det ville i mindre grad end et brohoved- eller eksistensforsvar kunne forebygge et angreb på landets eksistens, men det kan - ikke mindst på grund af det vesttyske styrkebidrag - vurderes som tilstrækkeligt til at sikre troværdigheden af alliancepartnernes sikkerhedsgaranti til vort område. Man kan endvidere have den opfattelse, at hvis alliancens krigsforebyggelse mislykkes, er eksistenskampen ikke nødvendigvis den løsning, der er bedst for nationen.

De politiske tilkendegivelser skyldes imidlertid ikke nødvendigvis et ønske om at reducere det forsvarspolitiske ambitionsniveau til periferiforsvarets. Der kan også være tale om, at politikerne har erkendt, at det ikke er muligt - selv med det vesttyske styrkebidrag - at opretholde et alsidigt forsvar på eksistens- eller brohovedforsvarsniveau med en indenrigspolitisk realistisk ressourcetildeling. I så tilfælde kan man sige, at det er forsvarrets ledelses egen fastholdelse af et alsidigt forsvar og måske dens tendens til en pessimistisk præsentation af truslen, der undergraver overensstemmelsen mellem politikere og forsvar.

Man kan med spørgsmål indledningsvis søge afklaret, om skridt i retning af et mindre alsidigt brohoved- eller eksistensforsvar kan sikre en relativ let vej til en fremtidig overensstemmelse.

Et alsidigt brohoved- eller eksistensforsvar er i stand til at imødegå såvel et overraskelsesangreb som et - måske mere omfattende - længere varslet angreb. Et spørgsmål, der må besvares, hvis dette forsvar ikke kan opretholdes, er om politikerne er villige til at tage ansvaret for at sænke indsatsberedskabet til et afvisningsberedskab dækkende sø- og luftterritoriet. D.v.s. om de mener, at de vil være villige til at hæve beredskabet gennem bl.a. indkaldelser i enhver spændt situation. I det tilfælde kunne forsvaret lettere opretholde et troværdigt brohoved- eller eksistensforsvar. Personel-, materiel- og facilitetsberedskab er kostbart. At opretholde en given størrelse krigsstyrke med overvejende værnepligtige i fredsstyrken er lettere at planlægge og billigere end, hvis den søges opretholdt med stampersonel. Hvis de værnepligtiges tjenestetid forlænges generelt eller for de mere krævende krigsfunktioner, kan stadig flere pladser i krigsstyrken fyldes af personel med alene værnepligtsuddannelse. I de øvrige nordiske lande koncentrerer fredstidsaktiviteterne i langt højre grad end herhjemme om sikring af den størst og bedst mulige krigsstyrke. Fra 1900 til 1914 og fra 1919 til 1938 samlede man sig også i Danmarks hær og søværn om aktiviteter knyttet til krigsstyrken. Det er således det mest indlysende - og nok også ukontroversielle - alternativ til det alsidige forsvar.

Et alsidigt brohoved- eller eksistensforsvar har stor fleksibilitet og dybde. Det er i stand til at påføre en angriber tab på hans eget territorium, på vej mod vort område og efter, at han er trængt ind på dette. Hvis en sådan alsidighed ikke kan opretholdes med den givne ressourcetildeling, må politikerne besvare spørgsmålet, om alsidigheden kan reduceres. Skal tyngden i forsvaret af øerne lægges fremskudt, d.v.s. med vægten på anvendelsen af skibe og fly, eller skal man vælge at lægge tyngden mere tilbagetrukket, eksempelvis ved kanten af søterritoriet? At lægge tyngden fremskudt ville næppe inden for de givne ressourcer og geografiske vilkår kunne skabe en udholdenhed, der er forenelig med brohoved- eller eksistensforsvaret. I det øjeblik, luftsituationen i relation til vort øterritorium og Østersøen er væsentligt forringet - eksempelvis gennem et overraskende angreb på flyvestationerne - er mulighederne for et fremskudt invasionsforsvar blevet undermineret. Det mest indlysende ikke-alsidige alternativ til et alsidigt forsvar ville derfor være at lægge tyngden ved kanten af vort territorium. Følgen ville sandsynligvis være en noget forøget risiko for omfattende skader og tab på eget territorium. På den

anden side ville behovet for, at man tager beslutning om at indlede og gennemføre kampen foran eget territorium, blive mindsket. Dette ville af dem, der mener at Sovjetunionens politik - og herigennem truslen mod Danmark - er reaktionen på, hvad man føler som en vestlig trussel, betragtes som et skridt væk fra en "provokerende" og farlig optræden. Mere entydigt defensive - i modsætning til alsidige - forsvarsstruktur ville i øvrigt betyde, at kravene til såvel nogle materielkategorier som til visse enheders uddannelse kunne reduceres. Som et kuriosum kan nævnes, at Liddell-Hart under nedrustningskonferencen i begyndelse af 1930-erne anbefalede skridt i denne retning som et konstruktivt bidrag til stabilisering af situationen i Europa.

Man kunne sige, at dette spørgsmål er afgjort gennem Danmarks accept af NATO's doktrin om "Forward Defence". Det, som denne doktrin drejer sig om, er imidlertid i realiteten kun det fremskudte forsvar af Forbundsrepublikken Tyskland. Dette gør, at man nok må sige, at vi har valgt med hensyn til halvøens forsvar. Med hensyn til øernes forsvar står vi derimod forholdsvis frit.

I et brohovedforsvar ville det være naturligt at prioritere landsdelenes forsvar ud fra primært militære hensyn. I et eksistensforsvar ville det være naturligt i højere grad at afveje disse militære hensyn med hensynet til landsdelenes relative nationale betydning. I begge forsvarstyper er en territorial prioritering et logisk svar på manglende ressourcer. Det ville således være naturligt, når det ikke er muligt at opretholde et alsidigt forsvar, at få politikernes umiddelbare og rent subjektive svar på et spørgsmål om landsdelenes relative betydning.

Når politikerne har besvaret spørgsmålene om forsvarsopfattelse, beredskab, "tyngde i dybden" og geografisk prioritering, vil de samtidig have formuleret en idé for forsvarrets sammensætning og indsættelse samt den væsentligste del af grundlaget for at definere det øvrige totalforsvars opgaver i en krig.

Ud over disse spørgsmål må politikerne vurdere, hvorledes de vil prioritere opgaverne i fred i forhold til krigsopgaverne.

Gennem besvarelsen af spørgsmålene vil politikerne have styret retningen af forsvarets virksomhed. Tildelingen af ressourcer vil bestemme målopfyldelsesgraden.

Hvorledes bringes politikerne til at overveje og besvare spørgsmålene?

Der er kun én måde, hvorpå man i et folkestyre med sikkerhed kan få fremkaldt politisk interesse i et problem. Det er gennem en offentlig debat, der

gør, at folkevalgte og andre politisk aktive borgere føler sig tvunget til at tage en lidt mere kvalificeret stilling til netop dette emne. Da With i 1930-erne søgte at fremkalde en ændring i Socialdemokratiets forsvarsopfattelse, gik han aktivt ind i den offentlige debat.

Det problem, der her skal løses, er imidlertid af en anden karakter. Der er ikke tale om at kæmpe for et øget forsvar, men at fremprovokere politiske tilkendegivelser om, hvilket forsvar man ønsker. Tilkendegivelser, der så er baseret på, at politikerne har gjort sig klart, hvorledes de vil anvende militære midler til at forebygge krig og sikre nationens selvbestemmelse. Baseret på, at de har gennemtænkt spørgsmålet om, hvilken styring de vil pålægge forsvarsforberedelserne.

Den mest hensigtsmæssige vej er nok offentligt at fremlægge alternative forsvarsstrukturer med nøgterne vurderinger af økonomiske, militære og politiske konsekvenser. På grundlag af en offentlig debat kunne man håbe på et politisk tilbagespil, der kunne sikre, at forsvarets virksomhed kom i overensstemmelse med politikernes hensigter.

Det er efter min mening ikke sandsynligt, at et sådant tilbagespil ville få form af et skriftligt direktiv, der samtidig er så klart, at det er umiddelbart anvendeligt. Ud fra forsvarets synspunkt kunne et sådant direktiv vurderes som hensigtsmæssigt, men det vil ikke nødvendigvis være det set fra politikernes synspunkt.

Den eneste vej til at sandsynliggøre et anvendeligt tilbagespil er, at forsvarets ledelse til stadighed har et tæt, åbent og tillidsfuldt forhold til de politiske ledere således, at "direktivet" kan have karakter af en diskussion i et lukket forum. Tilbagespillet kunne så formuleres som forsvarsledelsens eget direktiv - "forsvarskoncepten" - der godkendtes af politikerne ved "stille procedure". Koncepten og den dertil hørende, valgte struktur kunne herefter fungere som grundlag for forsvarets planlægning og styrende for anvendelsen af ressourcer.

Hvorledes produceres alternativerne?

I den behandlende periode producerede hæren og søværnet hver deres forslag til en forsvarsordning. I nogle tilfælde omfattede forslagene også forslag til sammensætning af det andet værn. Dette betød, at der blev præsenteret alternativer, der hvilede på forskellige forsvarsopfattelser. Oplæggene gjorde det imidlertid normalt ikke klart for politikerne, hvad det var de kunne vælge mellem - bortset fra flere penge til hæren henholdsvis søværnet. Forslagene

manglede ofte indre logik. Dette skyldtes, at de var resultatet af kompromier mellem de i værnene værende interessegrupper, d.v.s. "landsdelskommandoer", våbenarter og specialer. Oplæggene var endvidere udtryk for, at det i ethvert bureaukrati er meget vanskeligt at tage beslutninger, der stiller spørgsmålstegn ved tidligere kompromier og beslutninger eller rokker ved den eksisterende tilstand. Det er meget vanskeligt at frigøre sig fra tilbøjeligheden til at bevare alle de eksisterende enhedstyper på trods af, at nogle ud fra en objektiv betragtning må betegnes som forældede eller for dyre. Hærens "hvide elefant" i den her behandlede periode var rytteriet, søværnets var artilleriskibet. Man vil som regel gerne prøve noget nyt, forudsat, at der stadig er midler til at bevare de enhedstyper, man har. Nye typer er kun anvendelige som supplement. Officerer erhverver deres holdninger og ekspertise i første del af karriereforløbet. Det er forståeligt, hvis man er lidt konservativ i forhold til udviklinger, der afgørende sætter spørgsmålstegn ved ens professionelle grundlag.

Alternativer til det "alsidige" forsvar kan ikke opstilles under bevarelse af værnbalance eller våbenarts- og specialebalance. De kan heller ikke opstilles uden, at der under bestemte forudsætninger stilles spørgsmålstegn ved anvendeligheden af en given enhedstype og ved trufne beslutninger. Sådanne alternativer må opstilles under anvendelse af ekspertise fra alle værn og specialer, men kan næppe opstilles i enighed mellem og i værnene. De kan vanskeligt opstilles under enighed mellem og inden for myndigheder, der opstiller og forvalter dagens forsvar. Der vil være bindinger til trufne og umiddelbart forestående beslutninger, som gør enighed meget vanskelig om ikke umulig at opnå.

Vejen til at lette produktionen af ikke-alsidige alternativer går over en forståelse af, at et bureaukrati - her det militære - der er sammensat af interessegrupper, ikke nødvendigvis beslutter ideelt, rationelt eller frit.

En mulighed for at undgå de bindinger, der eksisterer i og mellem de militære myndigheder, kunne være at lade alternativerne udarbejde i Departementet. Der er imidlertid mange gode grunde til at forkaste denne mulighed. Man er også i Departementet - men på andre områder end i det militære bureaukrati - tvunget til at begrænse alternativernes indhold. Man er bundet af dagens politiske situation og er af den grund tilbøjelig til at luge alt ud, som ud fra en kortsigtet betragtning må vurderes som inoportunt.

I et folkestyre er det ikke acceptabelt på forhånd at begrænse den offentlige debat og derigennem politikernes handlemuligheder på den længere horisont, der her nødvendigvis er tale om. Dette uanset om begrænsningen sker af bureaukratiske eller kortsigtede politiske partsinteresser.

Alternativerne må produceres i en analyseenhed inden for det militære bureaukrati. Den skal dog være autonom i forhold til det hierarkiske system. Enhedens personel bør sikres mod konformiserende pres på deres karrieremuligheder. Den skal sikres adgang til løbende høring og beregning af de opstillede alternativer inden for bureaukratiet, men skal ikke være bundet til at tage hensyn til eventuelle bemærkninger. Den således sikrede autonomi skal medvirke til at sandsynliggøre, at relevante alternativer overlever indtil offentliggørelse, debat og politisk stillingtagen. En følge vil imidlertid være, at analysegruppens oplæg ikke bliver fuldt bindende for de øvrige dele af bureaukratiet.

Hvis det skal sikres, at forsvaret bliver et instrument for politikken, må vi lade politikerne bestemme det idémæssige grundlag for dette forsvar. Som de eneste sagkyndige på forsvarsområdet i Danmark, er det officerer, der må formulere de valgmuligheder, politikerne har. Det medfører en forpligtelse til at sikre, at alle relevante alternativer kan nå frem til forelæggelse.

- - - - -

".... krig kan ikke adskilles fra politik, når dette sker i vor tænkning om krig, er alle de led, som forbinder de to elementer ødelagt, og tilbage står noget, som er formålsløst og blottet for fornuft."

"Politikken er den ledende intelligens, og krigen kun et instrument, ikke omvendt." (Carl von Clausewitz: Vom Kriege, Bog 8, Kapitel 6B: "Der Krieg ist ein Instrument der Politik". pp.889, 891)

Hvad, der gælder for krigen, gælder naturligvis også for dens forberedelse eller forebyggelse.

TILLÆG I

KILDER OG LITTERATUR

Bemærkninger om den eksisterende litteratur og om de anvendte kilder

I den sidste 25 år er forsvarsordningerne op til og i den behandlede periode blevet gjort til genstand for undersøgelser, der placerer ordningerne i deres udenrigspolitiske og specielt i deres indenrigspolitiske sammenhæng.

1866-67-ordningerne og den efterfølgende periode er blevet dækket af Johannes Nielsen (Genrejsningshåb og undergangsangst, Odense 1979), Oberstløjtnant M.Vesterdal (Hærens genordning, Militært Tidsskrift 1973, 1974), Hans Christian Bjerg (Debatten om Danmarks strategiproblem 1872-76, Historie, Jyske Samlinger, Ny række, X, 1-1972) og Kristian Hvidt (Venstre og forsvarssagen 1870-1901, Århus 1971).

1909-ordningen og dens baggrund er dækket af Troels Fink (Ustabil balance. Århus 1969 og Spillet om dansk neutralitet, Århus 1959), Tage Kaarsted (Hvad skal det nytte? Århus 1969), Carsten Staur (P.Munch og forsvarsspørgsmålet ca. 1900-1910, Historisk Tidsskrift, Bd.81. Hæfte 1, 1981) og Hans Christian Bjerg (Søofficerernes mundkurv 1907-08, Historie, Jyske Samlinger, Ny Række, XI, 3-1975).

1922-ordningens baggrund er beskrevet af Knud Larsen (Forsvar og Folkeforbund, Århus 1976), Michael Bune (Forsvarsforliget 1922, Kbh. 1979) og Finn Kjerulff Hansen (Det radikale Venstre og forsvarskommissionen af 1919, Historisk Tidsskrift. Bd.79. Hæfte 1, 1979).

1932- og 1937-ordningerne er ikke dækket af en nyere større samlet undersøgelse. Forskellige aspekter er dækket af Viggo Sjøqvist (Danmarks udenrigspolitik 1933-1940, Kbh. 1966), Ole Karup Pedersen (Udenrigsminister P.Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik, Kbh. 1970), Lars Ole Lykkebo (Det danske socialdemokratis militærpolitiske stilling 1933-1937, Odense 1976), Gunnar Bo Clausen (Danske søofficerers indlæg 1932-1940. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1979 . Det danske søværns kamp 1932-1940 for søværnets genopbygning, Tidsskrift for søvæsen 1980, og Forholdet mellem den danske hær og det danske søværn 1932-1934. Forhandling eller konflikt? Tidsskrift for søvæsen 1981), Birte Agnete Nørregård (Dansk forsvarspolitik 1929-1932. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1977) Otto Sørensen (Den danske hærledelses forsvarspolitik 1932-1939, (Utrykt specialeafhandling) Kbh. 1972), Bjarne Fr. Lindhardt (En analyse og en vurdering af forsvarslovene af 1937. (Utrykt specialeafhandling) Århus, 1970), Bent Behrendt Jørgensen (Det danske socialdemo-

kratis syn på forsvaret 1929-1935, Årbog for arbejderbevægelsens historie 3. Kbh. 1973) og Hans Christian Bjerg (Das gibt's nur einmal Synspunkter på den danske flådeledelses strategiopfattelse 1938-40, Festskrift til Johan Hvidtfeldt. Kbh. 1978).

Med Vesterdal som eneste undtagelse er alle disse afhandlinger udarbejdet af faghistorikere. Deres sigte og hovedtema her varieret, men kun for Knud Larsen, Birte Agnete Nørregård og Gunnar Bo Clausen har sigtet også været at dække den militære side af beslutningsprocessen op til forligene.

Det synes generelt ikke at have været væsentligt for faghistorikerne at beskrive, hvad der skete efter, at den politiske beslutning var taget. Med Otto Sørensens ikke særligt dybdybende forsøg som eneste undtagelse har man ikke forsøgt - på grundlag af materiale fra de operativt planlæggende dele af de militære stabe - at analysere, hvorledes, og hvor loyalt de militære stabe forberedte forsvarets anvendelse.

Der findes omfattende udenlandske undersøgelser på dette område. Som eksempler kan nævnes Fritz Fischers, P.M.Kennedys, Norman Stones, J.A.S.Grenvilles, L.C.F.Turners og Johan Goochs studier over stormagternes forsvarspolitik og forsvarsplanlægning op til 1. Verdenskrig.

Det hul, som faghistorikerne har efterladt sig, er ikke blevet fyldt ud af militære historikere. Disse har som f.eks. Klint, Thaulov og Stevns koncentreret sig om at udarbejde brede værnshistorier, idet de ret ukritisk har anvendt den tilgængelige litteratur og trykt kildemateriale. De har herudover koncentreret sig om krigshistorie for at opnå en nødvendig grad af strategisk, operativ, taktisk samt i de senere år også psykologisk og sociologisk indsigt i krigens væsen. Hullet er heller ikke blevet fyldt af de historikere og samfundsforskere, der har beskæftiget sig med de sikkerhedspolitiske kriser, d.v.s. Aage Friis (Danmark ved krigsudbruddet juli-august 1870, Kbh. 1923), Hans Branner (Småstat mellem stormagter, Kbh. 1972), Viggo Sjøqvist (Besættelsen 1940, Kbh. 1978) og andre, der har beskæftiget sig med tiden op til besættelsen. Det er heller ikke fyldt op af beretningerne fra Forsvarskommissionen af 1919 (dækkende 1914-18) og Den parlamentariske Kommission. Biografier, erindringer og dagbøger om og af de ledende politiske skikkelser, giver ligeledes kun begrænsede oplysninger.

En undersøgelse som denne kan således ikke baseres på den eksisterende litteratur.

Det trykte - udgivne - kildemateriale koncentrerer sig - som litteraturen - om forsvarsordningerne. Der er tale om referater fra rigsdagsdebatter og betænkninger i relation til disse. Undtagelserne er de allerede oven for nævnte beretninger fra Forsvarskommissionen af 1919 og Den parlamentariske Kommission.

Det har således været nødvendigt i alt væsentligt at bygge denne undersøgelse på utrykt kildemateriale fra Forsvarets Arkiver.

Der er først og fremmest tale om materiale fra Krigsministeriets Mobiliseringskontors arkiv og fra Generalstabens Operations-, Forsynings- og Trafiksektioners arkiver. For perioden op til 1918 har det været muligt at supplere med materiale fra 2. Generalkommandos arkiv. Et stort problem med arbejdet har været, at selve planerne ikke synes at eksistere mere. For perioden op til og med 1. Verdenskrig er forklaringen efter al sandsynlighed den, at der var for mange indsættelsesmuligheder for en lille styrke til at lave planer for alle. Man valgte - som det også fremgår af citerede dele af arkivalierne - at indsætte styrken som omstændighederne bød.

For Mellemløstiden er situationen anderledes. Her mangler de relevante dele af Generalinspektøren for Fodfolkets og Jyske Divisions arkiver totalt og i Generalkommandoen blev der den 9. april givet ordre til at brænde alle planer "med front mod syd". Ordren om destruktionsarbejde blev grundigt udført. Som et eksempel på dette kan nævnes, at alle navne på civile personer (statsbane-personel o.a.), der havde opgaver til støtte for forsvaret, blev fjernet fra kopibøger fra hele Mellemløstiden. Det har været nødvendigt med et ret omfattende rekonstruktionsarbejde.

Kildematerialet har ikke muliggjort en egentlig analyse af de involverede myndigheders interne beslutningsproces. De interne notater er kun bevaret i en meget begrænset udstrækning. Dette har efterladt store huller, som kunne fyldes ud ved en forskning i hovedpersonernes personlige arkiver, dagbøger o.a., i det omfang sådanne er blevet bevaret. Ikke mindst for en vurdering af de militær-bureaukratiske processer ville en udfyldning af disse huller være værdifuld.

ANVENDT UTRYKT KILDEmateriale

Forsvarets Arkiver (Rigsarkivets 3. Afdeling)

Hørordninger o.a. (Registrant 42)

Pakkerne 94-98.

Bind 122 og bind 124.

i noterne: Registrant 42, pk... hhv. bind

Krigsministeriets Mobiliseringskontors arkiv

Pakkerne 31, 32,41 og tre pakker i række 23 dækkende perioderne 1910-1929, 1937-1939 og 1939-45.

I noterne: KM M-kt. pk.... hhv. rk.23

Fortrolige kopibøger M for perioden.

I noterne: KM M-kt.K. Der er ingen henvisning til kopibogens nummer, da skrivelserens dato er tilstrækkelig indgangsværdi.

Særlige sager, kommissioner

Pakke 19.

I noterne: Særlige sager, pk.19.

Særlige sager, efterladte papirer

Pakkerne 60, 61, 61A, Generalmajor Stemanns efterladte papirer.

I noterne: Stemann, pk....

Sager lagt til side til Den parlamentariske Kommission

I noterne: Parl.Kom.

Generalstabens Taktiske Afdelings arkiv

Fortroligt ikke personel, bindene D 12, D 13.

I noterne: Gst Tak Afd D.bind....

A Indkomne skrivelser, pakkerne 5, 6, 7.

I noterne: Gst Tak Afd I, pk....

Generalstabens (1914-18 "Overkommandoens") Operationssektions arkiv

A. Indkomne sager, pakkerne 1-35.

I noterne: GOI, pk....

Kopibøger D for perioden.

I noterne: GOK

Generalstabens (1914-18 "Overkommandoens") Fæstningssektions arkiv

(blev nedlagt med 1922-ordningen)

Indkomne skrivelser, pakke 12.

I noterne: GFI, pk.12

Generalstabens Trafiksektions arkiv

(nedlagt som selvstændig sektion i 1936)

Pakke 3.

I noterne: GT, pk.3

Kopibøger for perioden 1931 indtil sammenlægningen.

I noterne: GTK.

Generalstabens Forsynings- og Transportsektions arkiv

(nedlagt som selvstændig sektion i 1936).

Kopibøger for perioden 1931 indtil sammenlægningen.

I noterne: GFK.

Generalstabens Forsynings- og Trafiksektions arkiv

(Fra 1936)

Kopibøger fra sektionens etablering til 1940.

I noterne: GTK.

2. Generalkommandos arkiv

Pakke 522.

I noterne: 2GK, pk.522

Kopibøger dækkende perioden 1910-1921.

I noterne: 2GK K

Jydske Divisions arkiv

Fortroligt M, Sikrings- og Mobiliseringsplaner, pakke 1, 1936-39.

I noterne: JDIV

Krigsføringsdepotet

Generalstabsøvelser. nr. 93, 98, 103, 107 og 108.

I noterne: Krigsføringsdepotet

Besættelsestidens arkiv

Pakke 6.

I noterne: Fuld henvisning.

Kundgørelse for Hæren

I det omfang dette fremgår af noterne.

Stamblade

med oplysninger om de nævnte officerers tjenesteforløb.

ANVENDT TRYKT KILDEMATERIALE (HERUNDER DAGBØGER OG TILSVARENDE)

Aktstykker vedrørende kaptajn L.C.F.Lützens ophold i Berlin 1902-03 og Departementschef, Kaptajn Lützens sendelser til Berlin 1906-1907. Kbh. 1919.

T.Andersen o.a.: Forsvarsbogen. Folkets bog om landets forsvar. Kbh. 1941.

Beretning afgiven af kommissionen til undersøgelse og overvejelse af hærens og flådens fremtidige ordning. Kbh. 1922.

I noterne: Beretning 22.

Klaus Berntsen: Erindringer fra rigsdags- og ministerår. Kbh. 1925.

I noterne: Berntsen

Betænkning afgiven af Forsvarskommissionen af 1902 til regering og rigsdag. Kbh. 1908.

I noterne: Betænkning 08.

Betænkning afgiven af kommissionen til undersøgelse og overvejelse af hærens og flådens fremtidige ordning. Kbh. 1922.

I noterne: Betænkning 22.

Beretning til Folketinget af den af tinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens §45. II.

Beretning til Folketinget afgiven af den af tinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens §45, III.

Betænkning til Folketinget afgiven af den af tinget under 15. juni 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens §45, I.

I noterne: Parl.Kom.I.

Bilag til beretning afgiven af kommissionen til undersøgelse og overvejelse af hærens og flådens fremtidige ordning. Kbh. 1922.

I noterne: Bilag til beretning 22.

Bilag til beretning til Folketinget afgiven af den af tinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens §45. III.

Bilag til betænkning afgiven af Forsvarskommissionen af 1902 til regering og rigsdag. Kbh. 1908.

I noterne: Bilag 08.

Bilag til betænkning til Folketinget afgiven af den af tinget under 15. juni 1945 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens § 45. I.

I noterne: Parl.Kom.I. Bilag

Udkast til Feltreglement I.B.KAMP.

Kbh. august 1927.

Udkast (arbejdsudkast) til Feltreglement I.B.KAMP.

Kbh. maj 1943.

Flåden under første verdenskrig. O.Kofoed-Hansens og V.Jøhnkes optegnelser. Ved Tage Kaarsted. Århus 1976.

E.Götke: Forudsætningerne for 9. april 1940. Danmarks strategiske situation før 2. Verdenskrig, belyst ved to studier udarbejdet 1936 af adjudanten ved Sjællandske Division. Kbh. 1979.

I noterne: Götke.

Etatsråd Holger Hammerich. Mit levnedsløb. Ved Tage Kaarsted. Odense 1980.

Halvor Jessen: Hvorfor har forsvarsviljen forladt det danske folk? Kbh. 1942.

Kommandør O.J.M.Kofoed-Hansen: Udenrigspolitik og forsvar. En sammentrængt fremstilling af forsvarssagens udvikling og dens stilling i øjeblikket - maj 1909. Kbh. 1909.

I noterne: Kofoed-Hansens piece.

A.A.B.Kühnel: Bør Jylland opgives. Ikke offentliggjort piece fra omkring 1880. Ved Carsten de Teilman Hald. Krigshistorisk Tidsskrift, august 1977.

Kommissionen til undersøgelse og overvejelse af hærens og flådens fremtidige ordning. Dokumentfortegnelse og særlige bilag. Kbh. 1922.

S.Kyhl: Om Danmarks strategiske stilling efter fredsslutningen. Danske Artilleri-Tidsskrift, september 1919.

Love vedrørende hærens organisation 1867-1907. Kbh. 1907.

Lovforslag og betænkninger om forsvaret, februar-september 1909. Samlet af Det kongelige Garnisonsbibliotek. Kbh. 1909.

Ministerrådets protokol 1908-1909. Konseilpræsident Niels Neergaards referater. Ved Tage Kaarsted. Århus 1975.

Ministerrådets protokol 1929-33. Ministeriet Stauning-Munch. Ved Tage Kaarsted. Århus 1981.

P.Munch. Erindringer, 1870-1909, 1909-1914, 1914-1918, 1918-1924, 1924-1933, 1933-1939, 1939-1942. Kbh. 1959-1967.

I noterne: Munch

S.V.L.Ortved: Om Danmarks strategiske stilling efter fredsslutningen. Om Danmarks militære stilling under Folkeforbundet. Om Danmarks strategiske stilling efter fredsslutningen. Artikler i tre numre af Militært Tidsskrift, 15. juli 1919, 1. august 1919 og 15. oktober 1919.

Oplysninger om Danmarks nuværende militære stilling. Forsvarskommissionen af 1902. Bind II (Den offentlige del). Kbh. 1908.

Rigsdagstidende. Forhandlinger på Folketinget. 61de ordentlige samling 1908-09 og overordentlige samling 1909. Forhandlinger på Landstinget i den overordentlige samling 1909. Kbh. 1909.

Ove Rodes dagbøger 1914-1918. Ved Tage Kaarsted. Århus 1972.

Erik Scavenius: Dansk udenrigspolitik under den første verdenskrig. Kbh. 1959.

Aage Westenholz: Nogle ord til eftertanke om Danmarks forsvar. Kbh. 1908.

Aage Westenholz: Forsvar og Folkesjæl. Kbh. 1910.

C.Th.Zahles dagbøger 1914-1917. Ved Tage Kaarsted. Århus 1974.

LITTERATUR

Max Arildskov: Jydske Værn. Det frivillige Grønseforsvar 1925-1930. Kbh. 1975.

H.C.Bjerg: Søofficerernes mundkurv 1907-08. Historie, Jyske Samlinger, Ny Række, XI, 3-1975.

H.C.Bjerg: Das gibt's nur einmal Synspunkter på den danske flådeledelses strategiopfattelse 1938-40. Fra festskrift til Johan Hvidtfeldt. Kbh. 1978.

I noterne: Bjerg

Michael Bune: Forsvarsforliget 1922. En undersøgelse af de politiske partiers stilling til forsvarssagen i årene 1918-22. Kbh. 1979.

Lars Bjørnboe: Ingen kender dagen. Grænsegendarmeriet under krig og besættelse. Kbh. 1910.

Gunnar Bo Clausen: danske søofficerers indlæg 1932-1940 vedr. søværnets størrelse og sammensætning, skildret med henblik på at belyse deres mål, metoder og resultater med hensyn til søværnets genopbygning. (Utrykt specialeafhandling) Odense 1979.

Gunnar Bo Clausen: Det danske søværns kamp 1932-1940 for søværnets genopbygning. Tidsskrift for søvæsen. 1980.

Gunnar Bo Clausen: Forholdet mellem den danske hær og det danske søværn 1932-1934. Forhandling eller konflikt? Tidsskrift for søvæsen. 1981.

Vilhelm la Cour: På vej mod katastrofen. Bind I-III, Kbh. 1945-1949.

Vagn Dybdahl: Politikens Danmarks Historie. Bind 12. De nye klasser. 1870-1913. Kbh. 1978.

Povl Engelstoft og Frantz Wilhelm Wendt: Håndbog i Danmarks politiske historie fra freden i Kiel til vore dage. Kbh. 1934.

Troels Fink: Ustabil balance. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894-1905. Århus 1969.

I noterne Fink. 94-05.

Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905-09. L.C.F.Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Århus 1959.

I noterne: Fink. 05-09.

Finn Kjerulff Hansen: Det radikale Venstre og Forsvarskommissionen af 1919, Historisk Tidsskrift, Bind 79. Hæfte 1. 1979.

H.A.Hanson: Vore frivillige korps samt dansk ungdomsforbund og vore ungdomskorps. Kbh. 1913.

H.A.Hanson. Vore frivillige korps. Årbog 1918. Kbh. 1918.

Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen 1870-1901. Århus 1971.

Bent Behrendt Jørgensen: Det danske socialdemokratis syn på forsvaret 1929-35. Årbog for arbejderbevægelsens historie. 3. Kbh. 1973.

Ole Karup Pedersen: Udenrigsminister P.Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. Kbh. 1970.

Helge Klint: Den danske hær. V. 1902-1918. Sikringsstyrken. Kbh. 1978.

Helge Klint: Den danske hær. VII. 1920-1962. Kbh. 1978.

Helge Klint og J.Leisner: Den danske hær. VI. 9. april 1940. Kbh. 1978.

R.Köhler: Deutschland und die dänische Neutralitätsproblem. Kiel 1958. (Utrykt doktordisputats, Universitetsbibliothek Kiel)

I noterne: Köhler

Bjarne Fr. Lindhardt: En analyse og en vurdering af forsvarslovene af 1937 og alternative forslag med særligt henblik på, hvilke opgaver de skulle sætte forsvaret i stand til at løse. (Utrykt specialeafhandling) Århus 1970.

L.O.Lykkebo: Det danske socialdemokratis militær-politiske stilling 1933-1937. Odense 1975.

I noterne: Lykkebo

Tage Kaarsted: Hvad kan det nytte? De radikale og forsvaret 1894-1914. Århus 1969.

I noterne: Kaarsted

Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920. Århus 1973.

P.M.Norup: Hæren der ikke måtte kæmpe. Kbh. 1945.

Birte Agnete Nørregård: Dansk forsvarspolitik 1929-1932. En analyse af dansk forsvarspolitik 1929-1932 med særlig henblik på de politiske partiers standpunkter og indflydelse samt de sagkyndige fra hær og flådes holdning til og påvirkning af forsvarspolitikken. (Utrykt specialeafhandling) Odense, 1977.

Erik Rasmussen: Politikens Danmarks Historie. Bind 13. Velfærdsstaten på vej. 1913-1939. Kbh. 1978.

Viggo J. von Holstein Rathlou: De danske frivillige korps. Historisk fremstilling. Århus og Kbh. 1930.

Scandinavian Journal of History. 1977. Vol.2. no. 1-2. Stockholm 1977.

V.Sjøqvist: Besættelsen 1940. De danske forudsætninger for den 9. april. Kbh. 1978.

I noterne: Sjøqvist, Besættelsen

V.Sjøqvist: Danmarks udenrigspolitik 1933-1940. Kbh. 1966.

I noterne: Sjøqvist

V.Sjøqvist: Peter Munch. Manden, Politikeren, Historikeren. En biografi. Kbh. 1976.

I noterne: Sjøqvist, Munch

Carsten Staur: P.Munch og forsvarsspørgsmålet ca. 1900-1910. Historisk Tidsskrift. Bind 81. Hæfte 1. 1981.

R.Steen Steensen: Vore panserskibe 1863-1943. Kbh. 1968.

I noterne: Steensen

Arne Stevns: Vor hær i krig og fred. Bind II. Kbh. 1943.

9. april: Skildret i breve fra danske soldater. Ved Arne Stevns. Kbh. 1940.

Bjørn Svensson: Derfor gik det sådan 9. april. Kbh. 1965.

Otto Sørensen: Den danske hærledelses forsvarspolitik 1932-1939. (Utrykt specialeafhandling). Kbh. 1972.

Th.Thaulow: Den danske soldat gennem tiderne. Kbh. 1946.

Frantz Wendt: Politikens Danmarks Historie. Bind 14. Besættelse og atomtid. 1939-1978. Kbh. 1978.

TILLÆG II

ANVENDETE FORKORTELSER OG SIGNATURER

Afd.	: Afdeling
CFK	: Centralkommiteen for Frivillige Korps
CH	: Chef
Dep.	: Departement
Dir.	: Direktør
DOG	: Den designerede Overgeneral
F	: Forstærknings-
FD	: Feltdepots-
FM	: Forsvarsminister
FOPI	: Fodfolkspioner
F-sek.	: Fæstningssektion henholdsvis senere Forsynings- og Transportsektion
FTR	: Fortroligt
G.f.A.	: Generalinspektøren for Artilleriet
G.f.F.	: Generalinspektøren for Fodfolket
G.f.I.	: Generalinspektøren for Ingeniørtropperne
G.f.R.	: Generalinspektøren for Rytteriet
GK	: Generalkommando
GOI	: Generalstabens Operationssektions Indkomne Skrivelser
GOK	: Generalstabens Operationssektions Kopibøger
Gst.	: Generalstabens
GTK	: Generalstabens Trafiksektions henholdsvis Forsynings- og Trafiksektions kopibøger
HTK	: Hærens Tekniske Korps
I	: Indkomne sager henholdsvis skrivelser
IGKMP	: Ingeniørkompagni
JDIV	: Jydske Division
KDO	: Kommando
KM	: Krigsministeriet
K	: Kopibøger
LS	: Landstorms-
M-kt.	: Mobiliseringskontor
MM	: Marineministeriet
Mst	: Marinestaben
O-afd.	: Operationsafdeling
Off.	: Officer
OK	: Hærens Overkommando
O-sek.	: Operationssektion
S	: Sjællandske
SJLS	: Sønderjyske Landstorm
T	: Tungt (Skyts-, Kanon-)
Tak.	: Taktisk
T-sek.	: Trafiksektion henholdsvis senere Forsynings- og Trafiksektion.

XXX	Korps eller territorialmyndigheden for landsdelen.		Fjendtlig angrebsakse.
000	Territorialmyndighed under landsdelsniveauet.		Mulig eller fortsat angrebsakse.
XX	Division (15.000-48.000 mand)		Stilling.
X	Brigade (her 9.000 mand)		Mindre befæstning (batteri).
	Regiment:		Større befæstning.
	- Fodfolk (3.500-7.500 mand)		
	- Rytteri (Bl.a. op til ca. 800 heste)		
	- Artilleri (her 36-48 piecer)		
	Bataljon:		Planlagt ødelæggelse eller spærring.
	- Fodfolk (1.000-1.500 mand)		
	- Artilleriafdeling (her 12 eller 16 piecer)		
	Kompagni:		
	- Fodfolk (250-300 mand)		
	Eskadron:		
	- Rytteri (godt 200 heste)		
	Batteri (her 4 piecer)		
	Fodfolk.		Etableret ødelæggelse eller spærring.
	Motoriseret fodfolk.		Planlagt søminering.
	Midlertidigt motoriseret fodfolk.		
	Rytteri.		Gennemført søminering.
	Pansertropper.		
	Feltartilleri		
	Fjendtlig enhed.		Planlagt oversvømmelse.
	Kommandostation.		Gennemført oversvømmelse.
	To enheder.		Detachment/ Postering
	Mulig eller fremtidig placering af enhed.		

Linier anvendes til markering af afgrænsningen af områder samt til markering af planlagte eller mulige forsvarslinier.

TILLÆG III

BIOGRAFISKE DATA PÅ NÆVNTE PERSONER

Birke, P.L.M

Hærofficer. 1856-1938.

Stabschef ved 2. Generalkommando 1916-1921. Chef for Generalstaben 1922-1930.

Berntsen, K.

Venstrepolitiker. 1844-1927.

Konseilspræsident og forsvarsminister 1910-1913. Forsvarsminister 1920-1922.

Berthelsen, P.B.

Hærofficer. 1857-1920.

Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling og sekretær ved hærens tilfornordnede 1903-1906. Chef for Generalstaben 1912-1917 (herunder fra efteråret 1911 designeret stabschef ved Overkommandoen, hvilket et år senere gav direkte indflydelse på planlægningen af det jyske forsvar. I august 1914 stabschef ved Overkommandoen). Kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt 1917-1918.

Castonier, E.

Hærofficer. 1866-1934.

Chef for Generalstaben 1918-1919.

Christensen, I.C.

Venstrepolitiker. 1856-1930.

Konseilspræsident og forsvarsminister 1905-1908. Forsvarsminister i efteråret 1909.

Essemann, F.C.

Hærofficer. 1877-1954.

Tjeneste ved Generalinspektøren for Fodfolkets stab 1923-1927.

Chef for Jydske Division 1937-1941.

Gørtz, E.

Hærofficer. 1886-1976. (søn af J.V.C.).

Chef for Generalstabsafdelingen 1932-1936. Chef for Generalstaben 1937-1941.

Gørtz, J.V.C.

Hærofficer. 1852-1939.

Chef for Generalstaben 1905-1909. Kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt 1909-1917 (herunder Den designerede Overgeneral fra efteråret 1911, hvilket et år senere gav direkte indflydelse på planlægningen af det jyske forsvar. I august 1914 Overgeneral).

Götke-Hansen, E.V.

Hærofficer. 1899-

Adjutant ved chefen for Sjællandske Division 1932-1939 (heraf til tjeneste ved Generalstaben 1932-1937). Deltaget i Generalstabsøvelsen vinteren 1935 i Vendsyssel.

Halder, F.

Tysk hærofficer. 1844-1971.

Chef for Generalstaben 1938-1942.

Hansen, A.L.

Hærofficer. 1856-1920.
Chef for Generalstabens 1909-1912.

Jacobi, J.P.F.

Hærofficer. 1864-1934.
Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling 1910-1913. Generalinspektør for Fodfolket 1922-1931.

Kofoed-Hansen, O.J.M.

Søofficer. 1854-1918.
Direktør for Marineministeriet 1905-1908.
Kommanderende admiral 1911-1918.

Kyhl, S.S.M.L.

Hærofficer. 1876-1937.
Tjeneste i Generalstabens Taktiske Afdeling 1908-1911. Tjeneste ved Kommandanten i København 1911-1918. Tjeneste i Forplejningskorpset 1918-1922. 1922 afskeditget p.g.a. svagthed i nåde.

Kühnel, A.A.B.

Hærofficer. 1850-1908.
Den ældste af hærens tilforordnede i forsvarskommissionen af 1902.
Chef for Generalstabens 1903-1905. Kommanderede general i 1. Generalkommandodistrikt 1905-1908.

Lasson, K.L.

Hærofficer. 1872-1941.
Chef for 2. Jydske Division 1931-1932. Chef for Jydske Division 1932-1937.

Lembcke, I.

Hærofficer. 1854-1932.
Stabschef ved 1. Generalkommando 1906-1910. Til rådighed for den kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt henholdsvis Overgeneralen 1910-1918. Kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt 1918-1923.

Leschly, M.

Hærofficer. 1841-1930.
Kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt 1905-1911.

Lund, J.C.

Hærofficer. 1871-1931.
Stabschef ved Generalkommandoen 1925-1930. Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling i 1930. Chef for Generalstabens 1930-1931.

Lunding, H.M.

Hærofficer. 1899-
Tjeneste i Generalstabens Efterretningssektion 1937-1942.

Lütken, L.C.F.

Hærofficer. 1863-1918.
Departementchef og fungerende direktør i Krigsministeriet 1905-1909.

Moltke, H.J.L. von.

Tysk hærofficer. 1848-1916.
Chef for den tyske Generalstab 1906-1914.

Munch, P.R.

Radikal politiker. 1870-1948.
Forsvarsminister 1913-1920. Udenrigsminister 1929-1940.

Nielsen, L.

Hærofficer. 1865-1936.
Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling 1917-1919. Chef for Generalstabens
1919-1922.

Nyholm, A.G.

Hærofficer. 1861-1939.
Kommandant i København 1918-1926. Chef for Generalkommandoen 1926-1931.

Ortved, S.V.L.

Hærofficer. 1869-1930.
Chef for Generalstabskvarteret 1918-1920. Ortved var ikke generalstabsuddannet.

Prior, W.W.

Hærofficer. 1876-1946.
Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling 1930-31. Chef for Generalstabens 1931-
1937. Chef for Generalkommandoen 1939-1941.

Scheller, C.F.

Søofficer. 1849-1917.
Eskadrechef 1906, 1908 og 1909.

Stauning, T.A.M.

Socialdemokratisk politiker. 1873-1942.
Statsminister 1924-1926, 1926-1940. Forsvarsminister 1933-1935.

Stemann, J.D. von.

Hærofficer. 1887-1982.
Direktør for Krigsministeriet 1932-1945.

Tuxen, A.P.

Hærofficer. 1853-1929.
Kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt 1911-1917. Overgeneral 1917-
1918.

Ulrich, N.B.

Hærofficer. 1860-1926.
Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling 1906-1910.
Direktør for Krigsministeriet 1910-1926.

Wenck, H.L.E.

Søofficer. 1872-1933.
Kommanderende admiral 1931-1932.

With, E.

Hærofficer. 1869-1959.
Chef for Generalstabens Efterretningssektion 1911-1918. Stabschef ved General-
inspektøren for Fodfolket 1923-1927. Chef for Generalstabens Taktiske Afdeling
1927-1930. Chef for Generalkommandoen 1931-1939.

Wilkenschildt, V.A.

Hærofficer. 1872-1933.
Direktør for Krigsministeriet 1927-1932.

Wolff, E.

Hærofficer. 1856-1938.

Chef for Generalstaben 1917-1918. Kommanderende general i 1. Generalkommando-
distrikt 1918-1923. Chef for Generalkommandoen 1923-1926.

Zahle, C.T.

Radikal politiker, 1866-1946.

Konseilspræsident 1909-1910, 1913-1915. Statsminister 1915-1920.

TILLÆG IV

REGERINGER - NÆVNTE PERSONERS TJENESTE PÅ NØGLEFUNKTIONER

	Regering	konseilspræsident/ Statsminister.	Udenrigs- minister	Forsvars- minister
1901	<u>Venstre</u>	<u>J.H.Deuntzer</u>		
1902				
1903				
1904				
1905	<u>Venstre</u>	<u>I.C.Christensen</u>		<u>I.C.Chris-</u>
1906				<u>tensen</u>
1907				↓
1908	<u>Venstre</u>	<u>N.Neergaard</u>		<u>Neergaard</u>
1909	<u>Venstre</u>	<u>L.Holstein-Ledreborg</u>		<u>I.C.Chr.</u>
1910	<u>Radikal</u>	<u>C.Th.Zahle</u>		↓
1911	<u>Venstre</u>	<u>K.Berntsen</u>		<u>K.Bernt-</u>
1912				<u>sen</u>
1913	<u>Radikal</u>	<u>C.Th.Zahle</u>		↓
1914				<u>P.Munch</u>
1915				
1916				
1917				
1918				
1919				
1920	<u>Ej pol.</u>	<u>O.Liebe+M.P.Friis</u>		
1921	<u>Venstre</u>	<u>K.Berntsen</u>		
1922				
1923				
1924	<u>Soc.</u>	<u>Th.Stauning</u>		
1925				
1926	<u>Venstre</u>	<u>Th.Madsen-Mygdal</u>		
1927				
1928				
1929	<u>Soc.-</u>	<u>Th.Stauning</u>	<u>P.Munch</u>	
1930	<u>Radikal</u>			
1931				
1932				
1933				<u>Stauning</u>
1934				↓
1935				
1936				
1937				
1938				
1939				
1940				

	Dir./ KM	CH/1.GK CH/GK	CH/Gst.	CH/Tak.Afd. CH/Gst.Afd.	CH/2.GK	G.f.F.	STCH/ G.f.F	CH/ JDIV
1900				<u>Kühnel</u>				
1901				↓				
1902				↓				
1903			<u>Kühnel</u>	↓	<u>Berthelsen</u>			
1904			↓	↓	↓			
1905	<u>Lütken</u>	<u>Kühnel</u>	<u>Gørtz</u>	↓	↓	<u>Leschly</u>		
1906	↓	↓	↓	<u>Ulrich</u>	↓	↓		
1907	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1908	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1909	↓	<u>Gørtz</u>	<u>Hansen</u>	↓	↓	↓		
1910	<u>Ulrich</u>	↓	↓	<u>Jacobi</u>	↓	↓		
1911	↓	↓	↓	↓	↓	<u>Tuxen</u>		
1912	↓	↓	<u>Berthel-</u>	↓	↓	↓		
1913	↓	↓	<u>sen</u>	<u>Castonier</u>	↓	↓		
1914	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1915	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1916	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1917	↓	<u>Tuxen</u>	<u>Wolff</u>	<u>L.Nielsen</u>	<u>Berthelsen</u>	↓		
1918	↓	<u>Wolff</u>	<u>Castonier</u>	↓	<u>Lembeke</u>	↓		
1919	↓	↓	<u>L.Nielsen</u>	↓	↓	↓		
1920	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1921	↓	↓	↓	↓	↓	↓		
1922	↓	↓	<u>Birke</u>	↓	↓	<u>Jacobi</u>		
1923	↓	↓	↓	↓	↓	↓	<u>With</u>	
1924	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
1925	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
1926	↓	<u>Nyholm</u>	↓	↓	↓	↓	↓	
1927	<u>Wilken-</u>	↓	↓	↓	<u>With</u>	↓	↓	
1928	<u>schildt</u>	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
1929	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
1930	↓	↓	↓	<u>Lund</u>	<u>Lund</u>	↓	↓	
1931	↓	↓	↓	<u>Prior</u>	<u>Prior</u>	↓	↓	
1932	<u>Stemann</u>	<u>With</u>	↓	↓	<u>E.Gørtz</u>	↓	↓	<u>Lasson</u>
1933	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
1934	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
1935	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
1936	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
1937	↓	↓	↓	<u>E.Gørtz</u>	↓	↓	↓	<u>Esse-</u>
1938	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	<u>mann</u>
1939	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
1940	↓	<u>Prior</u>	↓	↓	↓	↓	↓	↓

TILLÆG V

ANSVARSFORDELINGEN UNDER PLANLÆGNINGEN AF JYLLANDS FORSVAR

1900

1901

1902 2GK:(U)↔Gst:U+(S)↔KM:D+G

1903

1904

1905

1906

1907

1908

1909 2GK:U↔KM:D+G↔Gst:(S)

1910

1911 2GK:U↔KM:D+G↔CH/1GK+Gst:(S)

1912 2GK:U↔DOG:(D)+S+(G)↔KM:D+G

1913

1914 2GK:U↔OK:D+G↔KM:D+G

1915

1916

1917

1918 2GK:U↔KM:D+G↔OK:S

2GK:U↔DOG:(D)+S+(G)↔KM:D+G

1919

1920

1921

1922

1923 1+2JDIV:(U)↔G.f.F.:(S)+(U)↔Gst+GK:(D)+U+G↔KM:D+(G)

1924

1925

1926

1927

1928

1929

1930

1931

1932 JDIV:U↔GK:G+D↔KM:G+D

1933

1934

1935

1936

1937

1938

1939

1940

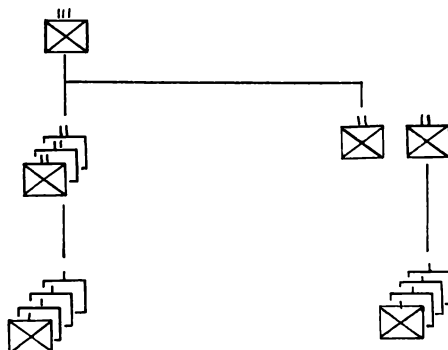
U	: Udførelse
(U)	: Medvirke
S	: Stillingstagen
(S)	: Evt. stillingstagen
G	: Godkendelse
(G)	: Evt. godkendelse
D	: Direktivgivende
(D)	: Forslag til direktiv

TILLÆG VI
DEN MOBILISEREDE HÆR I JYLLAND.

Indtil 1905

Linie

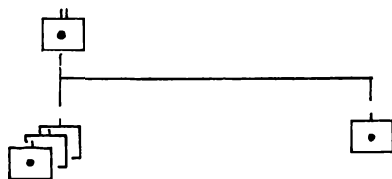
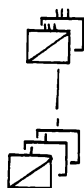
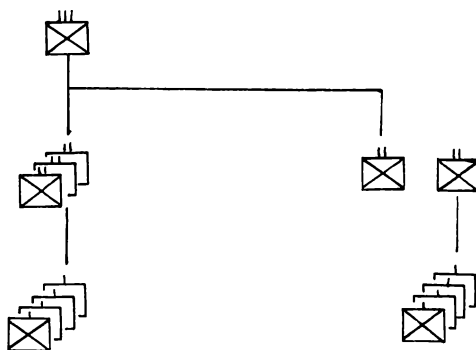
Forstærkning

1905 til 1909

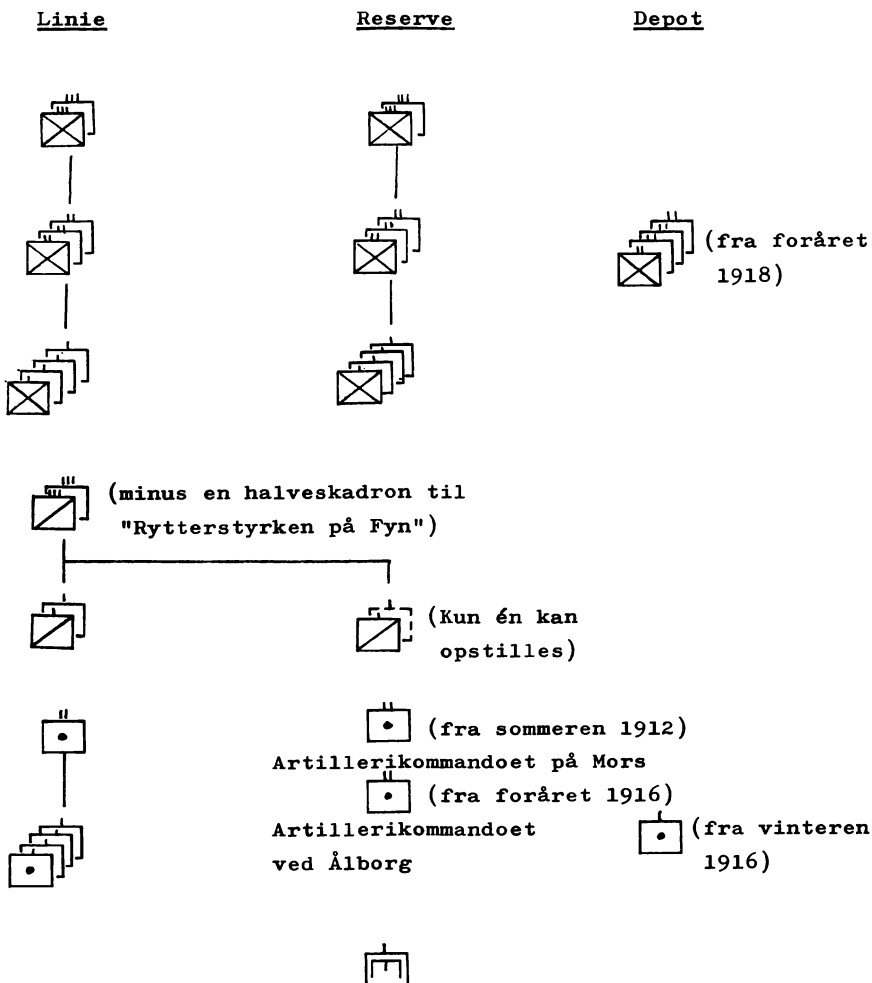
Linie

Forstærkning

Under 1909-ordningen.

Styrken på Fyn: 2 linie- og 2 reservebataljoner samt fra 1914 et 9cm batteri og fra slutningen af sikringsperioden en depotbataljon er ikke vist.

Hertil de frivillige korps og de frivillige bevogtningskorps.

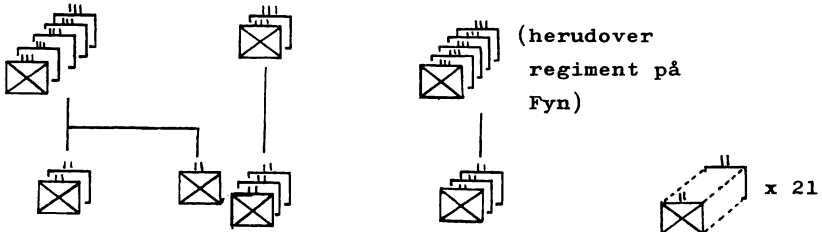
Under 1922-ordningen indtil 1930.

Linie

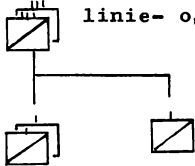
Reserve

Depot

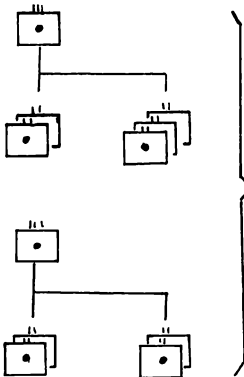
Landstorm

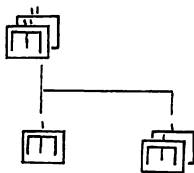
(alle bataljoner med fire kompagnier, liniebataljonerne med to linie- og to reservekompagnier)

Sønderjyske
Landstorm

(i alt 11 linie- og 16 reservebatterier)

Hertil frivillige korps, bl.a. "Jydske Værn". Det var fortsat muligt at opstille "artillerikommandoer" med ældre piecer.

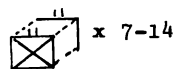
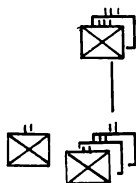
Under 1922-ordningen efter 1930.

Linie
(uændret)

Reserve
(uændret)

Depot

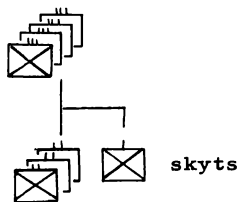
Landsform

Uændret f.s.v.a. frivillige korps.

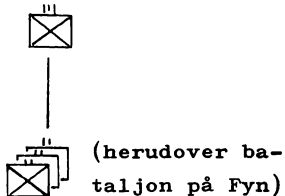
Under 1932-ordningen.

Linie

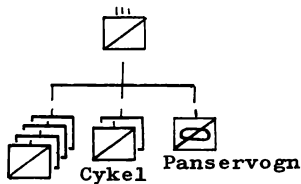
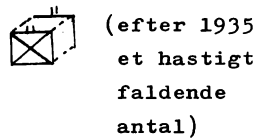

(bataljonerne havde fire lette kompagnier og et maskingeværkompagni)

Forstærkning

Bevogtning

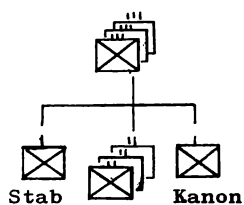
Hest.

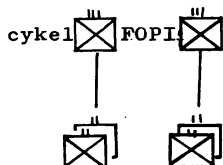
Hertil frivillige korps. Det var fortsat muligt at opstille "artillerikommandoer" med ældre piecer.

Under 1937-ordningen.

Linie

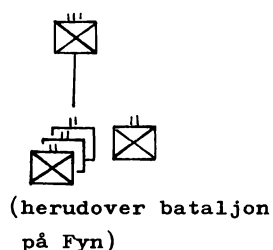

(bataljoner havde fire lette kompagnier og et skytskompagni med morterer og maskinkanoner)

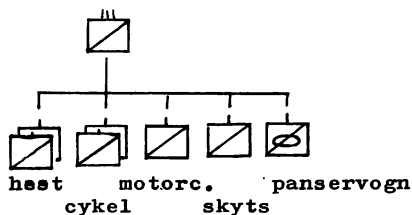

(begge bataljonstyper havde fire kompagnier)

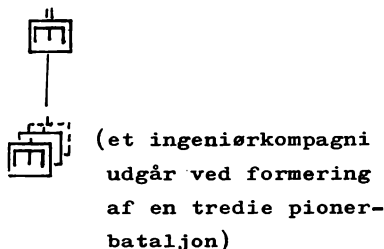
Forstærkning

Bevogtning

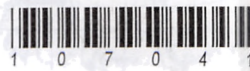
(jf. 1932-ordning)

Vigsø Bugt

DIS-Danmark

ISBN 87-981346-0

